

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

KAYSERİ BARINMA KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞİM: 1930-1970

FİLİZ SÖNMEZ

DOKTORA TEZİ

**Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı
Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı**

**DANIŞMAN
PROF. DR. BERRİN ALPER**

İSTANBUL, 2012

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAYSERİ BARINMA KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞİM: 1930-1970

Filiz SÖNMEZ tarafından hazırlanan tez çalışması 11.07.2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Berrin ALPER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Berrin ALPER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur TANYELİ
Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Sevgi LÖKÇE
Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. E. Füsün ALİOĞLU
Kadir Has Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Faruk TUNCER
Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖNSÖZ

Kayseri’de 1930-1970 yılları arasında, barınma kültüründeki değişimin incelendiği bu tez çalışması sürecinde, bana farklı bakış açıları sunan, değerli bilgi ve görüşleriyle konunun ortaya konarak sınırlandırılmasını sağlayan, tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Berrin Alper’e teşekkürlerimi sunmak isterim.

Tezin jüri toplantısındaki değerli eleştirisi ve teşvikleri için Sayın Prof. Dr. Uğur Tanyeli’ye ve Yüksek Lisans final jürimde olduğu gibi Doktora final jürimde de beni yalnız bırakmayan Sayın Prof. Dr. Sevgi Lökçe’ye çalışmamı zenginleştiren değerli saptamaları ve düşünceleriyle teşekkürlerimi sunarım.

Tezin final jüri toplantısındaki değerli eleştirileri için Prof. Dr. E. Füsün Alioğlu ve Yard. Doç. Dr. Faruk Tuncer’e de ayrıca teşekkür ederim.

Öğrenim yaşamım boyunca sağladıkları olanaklarla bana çalışma ortamı sunan, büyük desteklerini gördüğüm anneme, babama ve kardeşlerime, bu tez aracılığıyla teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte yanımda olan ve beni cesaretlendiren can dostum Semra Arslan Selçuk’a, çalışmanın yoğunlaştığı günlerdeki yardım ve destekleri nedeni ile de minnettarım.

Çalışma sırasında kullandığım sözlü tarih yöntemi kapsamında görüşme yapılan kişilere ulaşma konusunda bana yardımcı olan Sayın Mehmet Çayırdağ’a teşekkür ederim.

Diğer taraftan, yalnızca doktora sürecimde bana yaptıkları iyilikler için değil, karşılaştığım tüm zorluklarda her zaman bana destek oldukları için sevgili akrabalarım Leyuza ve Mehmet Kaplan’a çok teşekkür ederim.

Temmuz, 2012

Filiz SÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	xii
ÖZET	xiii
ABSTRACT.....	xv
BÖLÜM 1	
GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti.....	1
1.2 Tezin Amacı.....	3
1.3 Hipotez.....	11
BÖLÜM 2	
TARİHSEL ÇERÇEVE: MODERNLEŞME SÜRECİNDE KAYSERİ.....	12
2.1 Kent ve Konut Bağlamında Değişen Kavramlar	12
2.2 Kayseri Kentinin Modernleşme Süreci	17
2.2.1 19. Yüzyıl Kayseri'sinin Fiziksel Çevresi Üzerine Genel Bir Değerlendirme	17
2.2.2 Sosyo-Ekonomik Yapıda Değişimler	24
2.2.3 Kayseri Kentinde Fiziksel Çevrenin Değişimi	29
2.2.3.1 Harita Çalışmaları, İmar Planları ve Uygulamaları	29
2.2.3.2 İstasyon ve Çevresinde Oluşan Konut Alanları	59
2.2.3.3 Fabrikalar ve Çevresinde Oluşan Konut Alanları	66
2.2.3.4 Yapı Kooperatifleri ile Oluşan Konut Alanları	67
BÖLÜM 3	
KAYSERİ'DE KONUTUN GELİŞİMİ.....	70
3.1 Geleneksel Kayseri Konutunda Mekân ve Yaşam	70
3.2 Geleneksel Evin Mekân Kurgusunun Değişimi.....	85
3.3 Modernleşme Sürecinde Oluşan Yeni Konut Tipleri	87
3.3.1 Lojmanlar	87
3.3.2 Yapı Kooperatifleri.....	93
3.3.3 Sosyal Konutlar ve Belediye Blokları	96
3.3.4 Aile Apartmanları	100

BÖLÜM 4

KAYSERİ KENT MERKEZİNDE BARINMA KÜLTÜRÜ VE İÇ MEKÂNIN DEĞİŞİMİ: 1930-1970.....	109
4.1 Konutun Değişimi.....	109
4.1.1 Konutun Değişimini Etkileyen Faktörler.....	109
4.1.2 Yerel Basında Geleneksel Konut Terminolojisindeki Değişim.....	147
4.1.3 Mevcut Konutta Yapılan Tadilatlar.....	162
4.1.4 Mekânsal Organizasyonun Değişimi.....	165
4.2 Barınma Kültürü ve İç Mekânın Değişimi.....	184
4.2.1 Geleneksel “Oda”nın Değişimi.....	185
4.2.2 Değişen Barınma Eylemleri ve Mekânsal Donatılar.....	187
4.2.2.1 Oturma, Uyuma ve Beslenme Donatıları.....	189
4.2.2.2 Servis-Hizmet ve Depolama-İşlik Donatıları.....	224

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	243
KAYNAKLAR.....	259
EK-A	
“Kayserinin İmar Meselesi” Başlıklı Haber.....	270
EK-B	
Kale ve Çevresi. 1920’ler Sonu Kayseri Haritası.....	271
EK-C	
1949-1970 Yılları Arası Kayseri’deki Yapı Kooperatifleri	274
EK-D	
Kayseri’de Müteahhitlik Yapan İnşaat Firmaları: 1944-1945	276
EK-E	
Emre Kongar’a Ait, Kayseri: Kent Planlaması İçin Toplumsal Araştırma’sının Sonucundaki Bulgulara Ait Çizelgeler.....	277
EK-F	
Kayseri Haritaları ve İmar Planları (1882-1975).....	279
EK-G	
Sözlü Tarih Çalışması Kapsamında Görüşme Yapılan Kişiler.....	288
ÖZGEÇMİŞ.....	291

KISALTMA LİSTESİ

TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
TCBCA	Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
D.K.V.K.E	Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri
KUDEB	Koruma Uygulamaları Denetleme Bürosu
T.B.M.M	Türkiye Büyük Millet Meclisi
K.A.ARU	Kemal Ahmet Aru
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
S.K.B.F.	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1	19.yüzyıl sonunda Kayseri. Haritanın üst paftasında, şehrin iç kale surlarının bulunduğu bölüm, alt paftasında ise Yoğun Burç ve şehrin güney tarafları bulunmaktadır [52].	19
Şekil 2.2	Kale'den Erciyes gravürü (1834) ve Tavukçu Mahallesi, Bayram Sokağı gravürü, (1890).	20
Şekil 2.3	Kayseri'nin geleneksel konut dokusu. Atpazarı Mahallesi, 1920'ler.	22
Şekil 2.4	Kayseri'den kent doku detayı [82].	31
Şekil 2.5	1882 yılında mühendis Jean S. Euthychides tarafından yapılan harita [52].	33
Şekil 2.6	1920'lerde Sivas Caddesi [86].	35
Şekil 2.7	Kayseri merkez, nahiye ve kazaları. 24 Ocak 1916 tarihli (Fî 11 Kânunusani Sene 1331) Kayseri Haritası. Ölçek (Mikyas): 1/400.000 [87].	36
Şekil 2.8	1920'ler sonunda Kayseri'deki yol akslarını gösteren harita.	38
Şekil 2.9	At Meydanı, iç kale ve dış kale sınırları [90].	39
Şekil 2.10	Kayseri kent merkezi. 1917. Fotoğrafta <i>At Meydanı ve İstasyon Caddesi</i> (1) olmadan önceki sokak aksı, Hükümet Konağı (2), Mensucat Fabrikası (3) ve Hunat Hatun Külliyesi (4) görülmektedir.	39
Şekil 2.11	Kayseri Cumhuriyet Meydanı. 1930'lar.	40
Şekil 2.12	20.yüzyıl başında Kayseri. 1931 [90] (1-Hacı Kılıç Cami 2-Gevher Nesibe Medresesi 3-Serçeönü(Sahabiye) Medresesi 4-Kurşunlu Camii 5-Hamam 6-Bedesten 7- Vezir Hanı 8-Cami Kebir 9-10-Mahkeme Hanı 11-Lise 12-Güpgüpoğlu Konağı 13-Hunat Medresesi ve Cami).	41
Şekil 2.13	Gabriel'in <i>Kayseri Türk Anıtları</i> adlı kitabında tanımladığı "modern bir ev" örneği [91].	42
Şekil 2.14	1933 yılı Burhanettin Çaylak planında açılması önerilen ana caddeler[96]	45
Şekil 2.15	1933 yılı <i>imar mühendisi</i> Burhanettin Çaylak'ın 1/2000 ölçekli Kayseri Şehrinin Müstakbel Planı-Avan Projesi[96].	46
Şekil 2.16	1945 yılı, 1/5000 ölçekli, Aru İmar Planı.	49
Şekil 2.17	Zümrüt Özdemir Evi. Vaziyet Planı, 1952. Geleneksel yol örüntüsü ve Aru İmar Planına ait ızgara yol aks düzeninin aynı düzlem üzerinde gösterilmesi.	50
Şekil 2.18	1945 yılı İmar Planında konut alanları [104].	51
Şekil 2.19	1/1000 ölçekli 1945 yılı imar planı. İstasyon Caddesi üzerinin B3 (blok 3 katlı) ve Atatürk Bulvarı ile İstasyon Caddesi arasındaki Orta Mahalle'de A2 ve B2 (ayrık ve blok 2 katlı) konutlarının planlanması.	52
Şekil 2.20	Şehrin güneyindeki eski konut dokusu. 1940'lar sonunda çekilen hava fotoğrafı [105].	53
Şekil 2.21	Kayseri'de 1940-1970 yılları arası oluşan mahalleler ve fabrikalar [110].	55

Şekil 2.22	1968 yılı Kayseri şehir planı [114].....	56
Şekil 2.23	Kayseri Sivas Caddesi Belediye Blokları. 1968.....	57
Şekil 2.24	Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan 1970-1990 Kayseri Planı [117]..	58
Şekil 2.25	Kayseri’den genel görünüş. 1970’ler başı [118].....	59
Şekil 2.26	1945 Aru İmar Planında Kayseri Tren İstasyonu Lojmanları.....	60
Şekil 2.27	Atatürk Bulvarı. 1938.....	61
Şekil 2.28	İstasyon Caddesi, Orta Mahalle, Yenice İsmail, Hacı Kasım Mahalleleri ve mezarlık alanı. 1920’ler ve 1930’lar.....	62
Şekil 2.29	Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları. İstasyon Caddesi. 1970’ler.....	63
Şekil 2.30	İstasyon Caddesi, 1930-1970 yılları arasında yapılan konutlar.....	65
Şekil 2.31	Kayseri’deki 1949-1970 yılları arasında kurulan yapı kooperatiflerinin konumları, Fabrika ve etrafında kurulan yeni mahaller [110].....	67
Şekil 3.1	Geleneksel Kayseri Evleri [118].....	72
Şekil 3.2	Zennecioğulları Konağı, Zemin Kat Planı. [2] (1. Sofa 2. Harem Odası 3. Tokana 4. Hamam 5. Soyunma Odası 6. Hamam girişi 7. Misafir Odası 8. Merdiven ve köşk).....	73
Şekil 3.3	<i>Sofanın</i> , harem odası, togana ve avlu ile bağlantısı. Baldöktü Evi. Zemin kat planı [4].....	74
Şekil 3.4	Mollaoğulları Konağı. Zemin kat planı. (1.Sofa 2. Sekialtı 3.Ambar 4. Tokana 5. Oda 6.Köşk 7. Havuz 8. Çocuk Odası 9. Harem Odası) [2].....	75
Şekil 3.5	Gavremoğlu Evi’nin zemin kat planı [4].....	76
Şekil 3.6	Güpgüpoğlu Konağı sofası.....	77
Şekil 3.7	Tokananın ahşap döşemeli bölümü (Tahtalı). Güpgüpoğlu Konağı.....	78
Şekil 3.8	Öztaşçı Evi’nin Zemin kat planı. Tokanalar, sofa ve harem odası ile bağlantılıdır [4].....	79
Şekil 3.9	Çalıka Evi. Zemin kat planı [4].....	79
Şekil 3.10	A-Güpgüpoğlu Konağı, Tokana-Ocak ve tandır bölümü B- Zennecioğulları Konağı tokanasındaki ocak elemanı [4].....	80
Şekil 3.11	Güpgüpoğlu Konağı.Tokanadaki havalandırma ve aydınlatma için kullanılan tavandaki açıklık.....	81
Şekil 3.12	Küçüksöğüt Mahallesi’nde Etiler İlkokulu müdürü Fahri Nakiboğlu Konağı avlusundaki havuz. 1944.....	83
Şekil 3.13	Köşk. Güpgüpoğlu Konağı.....	84
Şekil 3.14	Sarı Mustafa Evi planı [131].....	85
Şekil 3.15	A- Sarı Mustafa Evi B- Osman İmamoğlu Evi.....	86
Şekil 3.16	Osman İmamoğlu Evi, plan ve kesiti [131].....	86
Şekil 3.17	A- Tren İstasyonu Lojmanları genel görünüşü (1935-1940) [134] B-TCDD Lojmanları 1. Kat planı [135].....	88
Şekil 3.18	TCDD Lojmanları vaziyet plan ve görünüşü. 1928 [136].....	88
Şekil 3.19	A-Nazilli Basma Fabrikası. İşçi Evleri, Apartman Tip A2, 30.7.1941 [140], B- A4 konut tipi evleri ve zemin kat planı. 1942 [141].....	90
Şekil 3.20	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve lojmanları vaziyet planı [143].....	90
Şekil 3.21	Kayseri Bez Fabrikası Amele Mahallesi. A4 tipi işçi evleri [145].....	91
Şekil 3.22	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Dış Usta Evleri plan (A3 plan tipi) ve görünüşü. 1935 ([135], [136]).....	91
Şekil 3.23	Örnekevler Yapı Kooperatifi 3. Tip kat planı. 1951 [133].....	94
Şekil 3.24	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, B3 ve B4 yapı kooperatif plan tipleri ve görünüşleri. 1951 ve1953 [146].....	94
Şekil 3.25	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Memurlar Yapı Kooperatifi. 1954 [147].....	95

Şekil 3.26	İstimlâk bedeline karşılık verilen dairelerin görünüşü [148].....	96
Şekil 3.27	Sahabiye Belediye Blokları, vaziyet planı ve ön görünüş [135].....	97
Şekil 3.28	Sahabiye belediye blokları, giriş cephesi ve planı. [135] 60 metrekare plan tipi. 1955-1957.....	97
Şekil 3.29	Sahabiye Belediye Blokları, 80 metrekare plan tipi. 1955-1957 [135].....	97
Şekil 3.30	Kayseri Belediye Blokları'nın kent merkezindeki konumu [149]... ..	98
Şekil 3.31	Kayseri Belediye Blokları görünüşü. 1968 [112].....	98
Şekil 3.32	Sivas Caddesi, Belediye Blokları tip kat planı. 1959-1963 [135].....	98
Şekil 3.33	Sivas Caddesi, Belediye Blokları normal kat planı. 1959-1963 [135].....	99
Şekil 3.34	1935 yılında inşa edilen Mehmet Kızıklı ve Mehmet Kaşıkçı ve ailesine ait İnönü Bulvarı üzerindeki iki katlı ev A-1952, B-1960'lı yıllarda Kaşıkçı Ailesi tarafından çekilen fotoğraflar.....	103
Şekil 3.35	Örnek Apartmanı cephesi. 1938.....	104
Şekil 3.36	Örnekevler Mahallesi vaziyet planı. 1950.....	106
Şekil 3.37	Şükrü Tiryaki Evi. Birinci kat planı. 30.01.1951 [147]... ..	107
Şekil 3.38	Ahmet Arifoğlu Evi. 1953 [147].....	108
Şekil 4.1	a-Temizlik ürünleri reklamı. 1958 b- <i>Tursil</i> reklamı. 1960'lar.....	114
Şekil 4.2	<i>Vita</i> ve <i>Sana</i> nebati yağ reklamlarında yeni yemek ve tatlı tarifleri.....	115
Şekil 4.3	Yemek dersi. Nazmi Toker Ortaokulu. 1970'ler.....	120
Şekil 4.4	Kız Sanat Enstitüsü sergisi [115].....	121
Şekil 4.5	"Kızlarımız ev idaresi dersinde" öğrenciler tarafından yapılan temizlik eylemi. 1940.....	122
Şekil 4.6	Erkek Sanat Enstitüsü Sergisi'nden bir görünüş. 1963 [115].....	124
Şekil 4.7	Dikiş-Nakış kursları ve defile haberleri.....	126
Şekil 4.8	Ev Ekonomisti Derneği'nin faaliyetlerine ilişkin haber.....	127
Şekil 4.9	Mimar Şadan Akaydın'ın eskiz çalışmaları.....	130
Şekil 4.10	Mimar Şadan Akaydın'ın tasarladığı ilk bina. 1953.....	130
Şekil 4.11	Mimar Arif Doğan'a ait konut eskizleri.....	131
Şekil 4.12	Tekniker Ekrem Ula'ya ait büro Modern Proje ve İnşaat Bürosu ve Erciyes İnşaat Bürosu gazete reklamı.....	133
Şekil 4.13	"Kayserili Mühendisler Birleşiyor" başlıklı haber.....	134
Şekil 4.14	Doğan Emlak İlanları, Kibler Emlak Bürosu ve Zafer Emlak Bürosu.....	135
Şekil 4.15	Ucuzevler Yapı Kooperatifi'nde Kullanılan Yapı Malzemeleri.....	138
Şekil 4.16	Bünyan Elektrik Santrali.....	140
Şekil 4.17	S.K.B. Fabrikası, Dış Vazife Evlerinde eviye örneği. 1942-1945.....	143
Şekil 4.18	Belediye Başkanı Mehmet Çalık ve kanalizasyon çalışmaları, 1968 [189].....	144
Şekil 4.19	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Dış Vazife Evlerinde (1942-45), helâ ve banyo mekânı birlikte çözülmüştür.....	145
Şekil 4.20	A-Mahmut Dağhan Evi. 1966.B-Şaban Özdemir Evi. Fosseptik Planı. 1969.....	145
Şekil 4.21	"Evleri ısıtmada yeni bir usûl" başlıklı resimli gazete haberi.....	146
Şekil 4.22	1946 yılı satılık ev ilanları.....	153
Şekil 4.23	İstasyon Caddesi'nde satılık ev ilanı. 1945.....	154
Şekil 4.24	Şekil 4.24 Satılık Apartman ilanları. 1945 ve Malaz Apt.,1947.....	155
Şekil 4.25	Satılık ev ilanları.....	158
Şekil 4.26	Mahdune Tezcanlı Evi. Zemin kat planı. 15.05.1951.....	163
Şekil 4.27	Yusuf Gülderi Evi, mevcut zemin ve üst kat planı. 1951.....	165
Şekil 4.28	M.Yeğenoğlu Evi'nde mekânlar "Avlu", "WC", Oda içinde "dolap ve banyo", "mutfak"ve"teras"dır. 1952.....	173

Şekil 4.29	Hole bağlanan mekânlar. Mehmet Göncü Evi. 24.04.1951.....	174
Şekil 4.30	H.Ali Tokak Evi. Yapan: Fen Memuru Necati Ursavaş. 4.10.1948.....	175
Şekil 4.31	Islak hacim gruplaşması. A- Ömer Yeğenağa Evi. Zemin Kat Planı. 1951 B- Şükrü Tiryaki Evi. 1951.....	176
Şekil 4.32	Islak hacimler (mutfak, banyo, wc) ve yatak odası gruplaşması. Nazım Yavuz Evi, 1954.....	176
Şekil 4.33	Dr. Kemal Hatipoğlu Evi'nde "hol". Zemin kat planı. 1951.....	177
Şekil 4.34	Örnek Evler Yapı Kooperatifi. Tip 3. Ayşe Sümer Evi'nde "hol". Zemin ve birinci kat planı. 1952.....	178
Şekil 4.35	Antre ve koridora sahip Ahmet Tahtasakal Apartmanı. 1957.....	179
Şekil 4.36	Koridor-hol oluşumu. Burhan Alaybeyoğlu Apartmanı. (1952-1953)....	179
Şekil 4.37	"Oturma Holü." Mustafa Güntana Evi. 1962.....	180
Şekil 4.38	Antre-koridor sirkülasyonuna sahip Mehmet Kuzucu Apartmanı. Normal kat planı ve ön cephesi. 1962.....	181
Şekil 4.39	Antreye mutfak, wc ve misafir odası, koridora banyo ve yatak odası bağlanmaktadır. Halis Erciyes Evi. 1961.....	181
Şekil 4.40	Yemek Odası. Murat Dağhan Evi. 1969.....	182
Şekil 4.41	Antre-koridor sirkülasyonuna sahip mekânsal kurgu. Ali Kişioğlu Apt. Mimar Şadan Akaydın. 1969 [133].....	183
Şekil 4.42	"Küçük ev" ve Aslandağ Evi [2].....	186
Şekil 4.43	"Ev ve eşya" köşe yazılarında odaların işlevlendirilmesi. Yedigün Dergisi. 1940.....	187
Şekil 4.44	Selamlık mekânında "U" şeklinde sedir.....	189
Şekil 4.45	A- Oturma odasında bulunan sedir. Sahabiye Belediye Blokları. 1956 B-Sedir ve karyolanın geleneksel odada kullanımı. Gazioğlu Evi oturma odası [4].....	190
Şekil 4.46	M.Fındıkoğlu Apartmanı oturma odasında sedir ve karyola kullanımı. 1970.....	191
Şekil 4.47	Divan ve sedir kullanımı. Hacı Mükremin Sipahioğlu Evi, harem odası...192	
Şekil 4.48	Selamlık odasında koltuğun sedirle olan kombinasyonu. Hacı Mükremin Sipahioğlu Evi [4].....	193
Şekil 4.49	1948 yılına ait Vesile Karakimseli Evi'ndeki koltuk takımı.....	194
Şekil 4.50	Özen Mobilya Mağazası gazete reklamı. 1959.....	195
Şekil 4.51	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası iç lojmanları, oturma odası. 1960'lar sonu.....	195
Şekil 4.52	Mehmet Altın Evi'ne ait plan tefrişi. 1967.....	196
Şekil 4.53	İbrahim Ertencan Apartmanı. Salon perspektifi. Modern oturma düzeni ve mobilyaları. Mimar Arif Doğan. 1968 [133].....	197
Şekil 4.54	Hacı Osman Benli evinin sofası. 1926.....	198
Şekil 4.55	Sandalye ve çalışma masası kombinasyonu. Vesile Karakimseli Evi.....	198
Şekil 4.56	Himmet Benli Evi'nde kullanılan ahşap sandalyeler.....	199
Şekil 4.57	Arif Molu Evi'ndeki yemek odası takımı.....	200
Şekil 4.58	Oturma grubu. Vesile Karakimseli Evi.....	200
Şekil 4.59	"Radyo Geliyor" başlıklı haber.....	201
Şekil 4.60	Salonda büfe. 12.03.1973.....	202
Şekil 4.61	A-Yazı Masası. Vesile Karakimseli Evi. B-Arif Molu Evi. Konsol. 1930'lar.....	203
Şekil 4.62	1940 yılında Gavremoğulları Ailesi tarafından kullanılan pirinç karyola.....	204
Şekil 4.63	Kayseri Evi Müzesinde karyola örneği.....	205
Şekil 4.64	Vesile Karakimseli Evi'ndeki pirinç karyola.....	205

Şekil 4.65	Atlas Radyo ve Mobilya Mağazası reklamı. 1957.....	206
Şekil 4.66	İsmail Cingilloğlu Oğulları mağazasına ait reklam.....	206
Şekil 4.67	a-Leman Özkarakaya'nın yatak odası. 1950'ler. b- Sahabiye Mahallesi'ndeki bir apartman dairesinin yatak odası. 1970.....	207
Şekil 4.68	Güpgüpoğlu Konağının tokanasındaki geleneksel ocak.....	208
Şekil 4.69	Sessiz pompalı gaz ocağı.....	209
Şekil 4.70	<i>Optrimus</i> marka gaz ocağı.....	209
Şekil 4.71	Selçuk Karakimseli Evi ocağı ve Çalıkoğlu Kardeşler Apartmanından ocak örneği. 1953.....	210
Şekil 4.72	<i>Veziv</i> marka emaye gaz ocağı reklamı.....	211
Şekil 4.73	Davlumbaz örneği. Ömer Yeğenağa Evi. Zemin kat planı. 1951.....	212
Şekil 4.74	Sahabiye Mahallesi Belediye Blokları, mutfak mekânındaki davlumbaz. 1955.....	212
Şekil 4.75	Mutfak mekânındaki eviye. S.K.B.Fabrikası Lojmanları. 1942.....	212
Şekil 4.76	A- Çalıkoğlu Kardeşler Apt. 1953. B- Çalık Apt. 1950'ler. İstasyon Cad. Mutfakta Geleneksel ocak, eviye ve tezgâh düzeni.....	213
Şekil 4.77	Mürüvvet Fındıkoğlu evinin mutfağı. A-1983, B-2009.....	213
Şekil 4.78	Vahdi Vural Evi. Mutfak mekânında geleneksel ocak, eviye ve tezgah tefrişi yapılmıştır. 1962.....	214
Şekil 4.79	<i>Ulubaş düdüklü tencereleri</i> reklam afişi: "Dur Türkiye'de Ulubaş var" [162].....	216
Şekil 4.80	<i>Termo ve Standart</i> markalarına ait düdüklü tencere reklamları. 1963 [115].....	217
Şekil 4.81	Vesile Karakimseli'ye ait 1952 yılı "Westinghouse" marka buzdolabı.....	218
Şekil 4.82	1940'li yıllarda Sümerbank Kayseri Bez Fabrikasının kantininde çelik çatal ve bıçak takımlarının kullanılması [201].....	221
Şekil 4.83	Sofa mekânında <i>mangal</i> kullanımı.....	225
Şekil 4.84	Oturma odasında odun sobası. Sahabiye Mahallesi. 1970.....	226
Şekil 4.85	Harem odasında Gusülhane. Güpgüpoğlu Konağı.....	228
Şekil 4.86	Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası işçi lojmanları. Banyo ve hela/wc tek bir mekânda çözülmüştür. 1942.....	229
Şekil 4.87	Vesile Karakimseli evi, banyo'da ayaklı küvet. 1930'lar.....	229
Şekil 4.88	A-Vesile Karakimseli evi, banyo lavabosu. 1930'lar. B- Şahap Sicimoğlu Evi. 1968.....	230
Şekil 4.89	Mustafa Güntana Evi. Banyo mekânında lavabo, küvet ve banyo kazanı tefrişi. 1962.....	231
Şekil 4.90	Sofadaki çağ taşı, Güpgüpoğlu Konağı.....	232
Şekil 4.91	<i>Nurmetal</i> marka çamaşır makineleri reklamı.....	235
Şekil 4.92	Sahabiye Belediye Blokları (1955). Yiyeceklerin depolanması için mutfak kapısının üzerinde oluşturulan ara bir kat.....	238
Şekil 4.93	A- H. Büyüksimitçi Apt. Koridor üzerinde oluşturulan ahşap ara katın ve gömme dolabın depolama amaçlı kullanılması. B- Burhan Alaybeyoğlu Apt., (1952-53).....	238
Şekil 4.94	Kömürlük. Mahmut Güngör Evi. Normal kat planı. 11.05.1951.....	239
Şekil 4.95	Nuh Naci Gavremoğlu Evi, 1940'lı yıllarda kullanılan komodin ve gardırop.....	240
Şekil 4.96	A- Singer dikiş makinesi, Kayseri Evi Müzesi. B- <i>Elgin</i> zikzak dikiş ve nakış makineleri reklamı.....	241
Şekil 4.97	"Satılık örgü makinesi" gazete reklamı. 1946.....	242

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 4.1.2.1 1930-1970 yılları arası yerel basındaki konut ilanlarının mekânsal analizi.....	149
Çizelge 4.1.4.1 1948-1970 yılları arasında yapılan bazı mimari projelerin analizi.....	168

KAYSERİ BARINMA KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞİM: 1930-1970

Filiz SÖNMEZ

Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Berrin ALPER

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başta merkezde olmak üzere, ulaşım ağlarının kurulması, sanayileşme çalışmaları ile kentsel ölçekte başlayan ve kamu yapılarıyla devam eden çağdaşlaşma projesinin ikinci ayağı konut yapıları olmuştur. Çağdaşlaşma politikalarının kamu yapılarında ve konutlarda yarattığı değişimlerin hızı ve yönü eş zamanlı olmamıştır. Bu değişim, özellikle Anadolu kentlerinde yüzyıllardır geleneklerini devam ettiren bir barınma kültürüne sahip olunması sebebiyle kendine özgü değerler çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Bu tez kapsamında, 1930-1970 yılları arasında Kayseri'deki barınma kültürünün değişimi, dönemin kültürel ve toplumsal gelişmeleri ile birlikte ele alınarak “yerellik” bağlamında incelenmektedir. Tez, Kayseri evlerindeki değişimin kentsel ölçekte gerçekleşen değişimden, sosyo-kültürel alanda yaşanan yeniliklerden, teknolojik gelişmelerden ve tüm bunlara bağlı olarak evdeki gündelik yaşam pratiklerinden bağımsız okunmasının mümkün olamayacağı ön görüşüyle kurgulanmıştır. Çalışmada yereldeki modernleşmenin hızı ve yönünün ne olduğu ve nasıl gerçekleştiği sorularına verilebilecek cevapların ancak barınma kültürüne bağlı “çok boyutlu ilişkiler ağı” içinde ele alınması gerektiği hipotezi üzerinden bir araştırma yöntemi tasarlanmıştır. Bu amaçla mimarlık tarihi çalışmalarında sıklıkla başvurulan nitel araştırma tekniklerinden; literatür taraması, gözlem ve belgeleme ile birlikte sözlü tarih çalışması kullanılmış, konu ile ilgili “öznel” ve “nesnel” bilgi örtüştürülerek değişimin “barınma kültürünü” dolayısıyla mekânı dönüştürmedeki rolü araştırılmıştır. Özellikle sözlü tarih yöntemi ile

incelenen tarih aralığında yaşamış ve yaşamının geçtiği mekânlara ait detaylı bilgiye sahip öznelere ulaşılmış ve bu kişilerden elde edilen, belge ve kayıtların bize anlatamadığı, eve ilişkin öznel bilgiler değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, yazılagelen “Türkiye konut modernleşmesine” farklı bir bakış açısı ile konutların salt “dış biçimlenmesine” ilişkin tektonik ve planimetriden oluşan anlatıların ötesinde, doğrudan doğruya kent halkı üzerinden bir modernlik araştırması yaparak kente ait yerel değerlerin, alışkanlıkların ve geleneklerin de gözetildiği, bir barınma kültürü anlatısı hedeflenmiştir.

Kentteki fiziksel çevrenin değişimini anlamak amacıyla, çalışma kapsamında ulaşılan 1882 yılı haritasından başlayarak 1970 yılına kadar, yeni yol akslarının oluşumu, harita çalışmaları, imar planları, istasyon ve donatıları, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Tren İstasyonu lojmanları, yapı kooperatifleri ile birlikte oluşan konut alanları irdelenerek kentsel ölçekte bir okuma gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Kayseri konut kültüründeki gelişim süreci, geleneksel Kayseri konutunda yaşam ve mekândan başlayarak modernleşme sürecinde oluşan yeni konut tipleri ele alınarak incelenmiştir. Kayseri “kent merkezinde” barınma kültürü ve iç mekânın değişimi, barınma eylemleri ve mekânsal donatıların değişimi üzerinden tespit edilmiştir.

1930-1970 yılları arasında, Kayseri’de geleneksel olarak adlandırılan eski konutlarda hibritleşmenin gerçekleştiği ve günümüz modern konut tipolojisinin öncül örneklerinin (lojman ve kooperatif evi, sosyal konut ve apartman) oluştuğu tespit edilmiştir.

Kayseri’de 1930-1970 arasında modernlik, “eskiye karşı yeni” anlayışı çerçevesinde kente giren “yeni ve çağdaş” olanlar üzerinden değerlendirilmiştir. Bunu kentin yol akslarından konut mekânındaki eşyalara kadar görmek mümkündür. Kentte geleneksel organik sokak akslarına karşı yeni doğrusal bir eksen olan İstasyon Caddesi’nin (1928) oluşumu bir modernleşme hareketini gösterirken, geleneksel konutlarda sabit mobilyaların yerini hareketli mobilyaların almaya başlaması iç mekânın modernleşme biçimini göstermektedir. Ayrıca geleneksel eve eklenen yeni yapı malzemeleri, kat ve oda gibi bileşenlerle hibritleşen konut, premodern konut tipini oluştururken, 1938 yılından sonra apartmanın kent merkezine girmesi ile *modern konut* tanımlamaları başlamıştır. Ancak, yerel değerler ve alışkanlıklar apartman kültüründe de devam etmiştir. Cumhuriyet’in apartmana yüklediği biçimsel ve anlamsal ifadeler Kayseri’de kent ölçeğinde geleneksel hayattan radikal bir kopuşu ifade ederken, iç mekândaki ifadesi ise bütünüyle Batı’daki apartman modeline benzemediğidir.

Ayrıca çalışmanın bir diğer önemli sonucu da, her bölgenin kendine ait modernlik parametrelerinin olduğu ve farklı zamansallık ve boyutta gerçekleştiği göz önüne alınarak modernlik okumalarının yapılması gerektiğidir. Bu bağlamda çalışmada geliştirilen yöntemin ve barındırdığı özgün materyal ile birlikte, benzer çalışmalar yapacak araştırmacılar için temel kaynak oluşturacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, konut, barınma kültürü, modernleşme, yerellik, iç mekân, sözlü tarih

ABSTRACT

TRANSFORMATION OF DWELLINGS IN KAYSERİ BETWEEN 1930 AND 1970

Filiz SÖNMEZ

Department of Architectural History

PhD Thesis

Advisor: Prof. Dr. Berrin ALPER

Starting with the proclamation of the Republic, residential buildings particularly in the center comprised the second stage of the modernization project, which started with the establishment of transport networks and industrialization work on an urban scale and continued with public buildings. The speed and direction of the changes on public buildings and residents emanating from these modernization policies were not been simultaneous. This change was realized within the framework of the city's own values because it has a unique dwelling culture which can still be seen in the cities of Anatolia.

In this dissertation, the change in the dwelling culture of Kayseri between 1930 and 1970 is analyzed within the context of "locality" dealing with the cultural and social developments of the period in question. It is based on the opinion that it is not possible to analyze the changes in Kayseri houses without taking the change in urban scale, developments in the socio-cultural sphere, technological developments and everyday practices into consideration.

In this study, the research method is designed according to the hypothesis that the question of the speed and a direction of the modernization can only be regarded as meaningful if considered within a "multi-dimensional network of relationships related to the dwelling culture." In this sense, frequently used qualitative research methods in architectural history such as a literature review, and oral history were used; the role of

this change in the transformation of “dwelling culture” - therefore of the place - was analyzed by aligning “subjective” and “objective” knowledge.

In particular, individuals endowed with detailed information about the era were approached using the oral history method and the subjective information unique to this method was gathered. In this framework, we aimed to compile a narrative of the dwelling culture of Kayseri by considering traditional values and by adopting a different perspective on “Housing modernization in Turkey” which goes beyond the tectonic and planimetric narratives focusing solely on the formal features of the houses. In order to understand the change in the built environment, an urban scale analysis was performed by considering the formation of the new road routes, mapping works, development plans, railway stations and reinforcements, as well as the housing areas of the Kayseri Sümerbank Cloth Factory and the Railway Station Housing complex starting with the 1882 map of the city and continuing to the 1970s. Afterwards, the developmental process in Kayseri’s dwelling culture was analyzed beginning with traditional housing types and progressing to the new types, which were formed in the modernization period. The dwelling culture and transformation of the interior were identified considering dwelling practices and the transformation of spatial elements.

It was found that, between 1930 and 1970, hybridization took place with regard to traditional houses in Kayseri and that the prototypes of modern day house typology (lodging and cooperative houses, social housing and apartment) emerged. Modernity in Kayseri between 1930 and 1970 was analyzed in terms of the “new and modern” entities that merged with the city within the framework of “old against new”. It is possible to see this in road routes as well as in the furnishings of the houses. While Istasyon Avenue (1928) as a linear line is regarded as an expression of modernization compared to traditional organic street lines, the transformation from fixed furnishings to mobile ones is regarded as a form of modernization of the interior. In addition, while the house hybridized with new structures, layers and rooms formed the pre-modern housing type, the emergence of modern housing took place with the building of apartments in the city center. However, traditional values and customs continued in apartment culture. While the symbolic and semantic utterances attributed to Kayseri by the Republic express a radical break from traditional life, its reflection in interiors is not that of a fully typical model of a Westernized dwelling house.

In addition, another important outcome of this study is that the analysis of modernity should be made considering diverse temporalities and dimensions due to the fact that each geographic region has its own parameters of modernity. In this context, it is hoped that the method developed and the authentic materials used in this study will provide an important source for further studies.

Keywords: Kayseri, house, dwelling, modernism, locality, interior, oral history

1.1 Literatür Özeti

Çalışmanın literatürü, temel olarak dört ana eksen üzerinden şekillendirilmiştir. Yapılan literatür araştırmasında, çalışmanın öncelikli araştırma alanı olan “*Geleneksel Kayseri Evleri*” üzerine yapılan araştırma ve yayınlar incelenmiştir. Eş zamanlı olarak “*Cumhuriyet Döneminde Kayseri’de ekonomik, sosyal ve toplumsal değişim*” üzerine yapılan araştırmalara ait tezler, makaleler ve kitaplar taranmıştır. Araştırma konularından bir diğeri olan “*modernleşme ve konut*” kavramları çerçevesinde “*Türkiye’de konutun modernleşmesi*” üzerine yapılan çalışmalar da dikkate alınmıştır. Benzer şekilde “*iç mekân ve donatıları*” üzerine çalışma yapan araştırmacıların yayınlarına da ulaşılmıştır.

Bu yayınlardan seçilen ve çalışma kapsamında sıklıkla başvurulanan önemli bazı yayınlara ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Bu incelemeler esnasında, Kayseri’de 1930-1970 arasında “*kent, konut ve oda*” genel çerçevesi içinde, konutun kentteki değişen fiziki yapısından, mekânsal donatılarındaki değişimine kadar sorgulanan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Kayseri evlerinin yapısal ve işlevsel yönlerini araştıran çalışmalar bulunmaktadır, ancak bu çalışmalarda konut ve barınma pratikleriyle şekillenen mekânsal değişime pek az değinilmiştir. Kayseri evinde yaşanan modernleşme sürecini ve değişimi kent ölçeğinden konuta ve mekân donatısından barınma kültürüne kadar geniş bir perspektifte ele alan yayınlar bulunmamaktadır.

Geleneksel Kayseri evleri ve yaşam kültürü üzerine yerel ve yabancı araştırmacılar tarafından yazılan önemli eserler bulunmaktadır. Bu araştırmacılardan biri olan Suraiya

Faroqhi, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth-Century* adlı kitabında, Ankara ve Kayseri’de “kadı sicillerini” inceleyerek, buralarda yer alan evleri, ev sahiplerini, kentlerin sosyo-ekonomik yapısını belgelemiştir [1]. Necibe Çakıroğlu, *Kayseri Evleri* üzerine 1952 yılında bir çalışma yapmıştır [2]. Çakıroğlu çalışmasında, çoğunlukla varlıklı ailelerin evlerinden örnekler vermiştir. Çalışmada geleneksel evlerin planları ve kullanım pratikleri üzerine detaylı bilgiler verilmiştir. Gonca Gündoğdu, Kayseri Kentsel Sit Alanı içerisinde yer alan evler üzerinde 1986 yılında bir çalışma yapmıştır [3]. Vacit İmamoğlu ise *Geleneksel Kayseri Evleri* adlı kitabında varlıklı ailelerin kent içi konutlarının detaylı mekânsal analizlerini yapmıştır [4].

Yine Suraiya Faroqhi’ye ait *Orta Halli Osmanlılar* adlı kitaptan da bilgi ve yöntem olarak faydalanılmıştır. Faroqhi kitabında, toplumsal bir olgu olarak kent evleriyle ilgilenmiş ve bu bağlamda evlerin fiziksel değişimlerdeki gelişmeleri incelemiştir [5]. Türkiye üzerine araştırmalar yapan Emre Kongar, *Kayseri: Kent Planlaması için Toplumsal Araştırma* isimli çalışmasında 1960’lı yıllarda Kayseri’de konut üzerine toplumsal bir araştırma yapmıştır [6]. Bu çalışma sonucunda kentlinin yaşadığı ve yaşamak istediği konut tipleri ortaya konulmuştur.

Türkiye’de modernleşme sürecinin anlatıldığı yazınlar arasında ise öncelikle *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* adlı kitaba başvurulmuştur [7]. Kitap Türkiye’deki modernleşme politikalarından, modern kent planlamasına kadar geniş bir açılımda uzmanlaşmış pek çok akademisyen tarafından kaleme alınmış makalelerden oluşmaktadır. Charles Taylor’ın modernite kuramlarının yanı sıra Nilüfer Göle’nin *Batı dışı Modernlik: Kavram Üzerine* adlı makalesinde ifade ettiği “yerel modernlik” kuramından faydalanılmıştır [8].

Tezin son bölümünü oluşturan “iç mekân ve donatıları” hakkında yapılan çalışmalardan, Pınar Artıkoğlu, ’nun *1950–1970 Arası Süreçte Sosyal Yaşam ve İç Mekânın Değişenleri* başlıklı tezinde, Cumhuriyet Dönemindeki mekân kullanımı ve iç mekândaki değişimi, kullanıcısıyla birlikte değerlendirilerek, mekândaki donatıların değişimi ve kullanım pratikleri incelenmiştir [9]. Bu çalışma, Kayseri’deki iç mekân ve donatılarının nasıl değiştiği konusunda örnek teşkil etmiştir. H. Şebnem Uzunarslan [10], *Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekân ve Mobilya* başlıklı tezinde, erken Cumhuriyet Dönemi konutlarını, dönem içinde gösterdikleri mekân özelliklerine göre değerlendirmiş ve bu mekânlarda kullanılan mobilyaları incelemiştir.

Yukarıda içeriklerine kısaca değinilen ana kaynakların yanı sıra çalışmanın temel bölümlerinden biri olan “Kayseri Kent Merkezinde Barınma Kültürü ve İç Mekânın Değişimi 1930-1970” başlıklı bölümdeki analizler için veri toplama sürecinde *Kayseri Vilayet Gazetesi*’nin¹ 1929-1949 yılları arasındaki baskıları, *Hâkimiyet Gazetesi*’nin² 1951-1969 yılları arasındaki baskıları, *İstiklal Gazetesi*’nin³ 1952-1960 yılları arasındaki baskıları, *Akın Gazetesi*’nin⁴ 1966–1970 yılları arasındaki baskıları ve *Erciyes Halkevi Dergisi*’nin 1934-1949 yılları arasındaki baskıları ve *Filiz Dergisi* gibi gazete ve dergiler incelenerek konut ile ilgili ilan, haber ve reklamlara ulaşılmıştır. Ayrıca belediye arşivleri⁵ taranarak 1948-1970 yılları arasında üretilen mimari projeler incelenmiştir.

1.2 Tezin Amacı

Bu çalışma, 1930–1970 yılları arasında, Kayseri’deki değişim olgusunu, “barınma kültürü” üzerinden “yerellik” bağlamında incelemektedir. Kentteki gelişme sürecinin konut kültürüyle ilişkisi tespit edilerek, barınma kültürünün modernleşme sürecini anlamaya yönelik bir dizi ilişkiler ağı kurgulanmaya çalışılmıştır.

Söz konusu tarih aralığında Kayseri evlerindeki barınma kültüründeki değişimin kentin değişiminden, sosyo-kültürel alanda yaşanan yeniliklerden, teknolojik gelişmelerden ve tüm bunlara bağlı olarak evdeki gündelik yaşam pratiklerinden bağımsız okunması mümkün olamayacaktır. Bu bağlamda çalışma, barınma kültüründen özerk, konutların salt biçimlenmesine ilişkin bir modernlik okumasını hedeflememektedir. Tektonik ve planimetriden oluşan anlatılara ek olarak, kente ait yerel değerlerin, alışkanlıkların ve geleneklerin de dâhil olduğu bir barınma kültürü anlatısı kurgulanmıştır. Bu kapsamda

¹“Kayseri Vilayet Gazetesi, 1925-1952 yılları arasında Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki kez yayımlanmıştır. İlk yıllarda yazı işleri, sorumlu yönetmen olarak değişik kişiler elinde bulunmuştur. Bunlar, Takyiddin, Hamdi, Talat, Şükrü ve Mahmut Celal Beyler’dir. İlk yıllarda başyazarlığını Halis Zeki yapmıştır... 1928’e kadar dört yıl eski harflerle çıkarılan *Kayseri*, kapanış günlemi olan 1952 yılına kadar yayımını, yeni harflerle sürdürmüştür. Görebildiğimiz ilk sayısı, 2 Teşrinisani (Kasım) 1925 günlemini taşıyan 5.sayısıdır [11].”

² Hakimiyet Gazetesi, 30 Ağustos 1950- Günlük Siyasi Gazete-Şaban Sarıyıldız.

³ İstiklal Gazetesi, 8 Ağustos 1952-29 Mayıs 1960- Günlük Siyasi Gazete- Asım Yahyabeyoğlu.

⁴ Akın Gazetesi, 21 Eylül 1965- Günlük Siyasi Gazete- İlk sahibi Mustafa Şapçı.

⁵ İncelenen mimari konut projeleri, Kayseri Kocasinan ve Melikgazi Belediyelerinin İmar Dairesi arşivinde bulunmaktadır.

tez, Türkiye’de yazılagelen *konut* ve *modernleşme* ([12], [13], [14], [15], [16], [17]) konularına farklı bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları: Modernleşme ile ilişkilendirilen değişim ve dönüşümler, 19. yüzyıldan beri çeşitli başlıklar altında, çeşitli biçim ve eksenler üzerinde tartışılmaktadır. Bu anlatıların önemli bir bölümü kent üzerinde yoğunlaşmaktadır [18]. Bu çalışma Kayseri kentinin fiziksel değişiminin yanı sıra kullanıcının “*değişen barınma örüntülerinin, kültürel talep ve beklentilerin dışı vurulduğu bir yer*” [18] olarak *konut* ve *mekân* çerçevesinde değişen barınma pratiklerini de incelenmektedir. Bu bağlamda, “Neden konut?” sorusunun cevabı Tanyeli’nin ifadesi ile modern insanı yaratmanın, ancak modern konutla birlikte mümkün olabileceğini savunan Cumhuriyet ideolojisinde: “*Konut mekânı ve barınma kültürü, modernleşmenin en belirgin somutlaşma alanlarından biri olmuştur ve hala da böyle olmayı sürdürmektedir*” [19] şeklinde verilebilir.

Bu çerçevede, “Kayseri konut kültüründeki modernleşme” süreci değerlendirildiğinde, ayrıntılarda gerekli derinleşmeyi sağlamak amacıyla tezin **yer, zaman** ve **kullanıcı** sınırlaması yapılmıştır.

Yer Seçimi: Kayseri’nin seçilmesindeki ilk neden, Orta Anadolu’da pilot bir alanda olması ve bulunduğu bölgede orta ölçekli büyüklükteki kentleri temsil etmesidir. Bu bakışla Kayseri, Ankara ve İstanbul’a göre periferide yer alan bir kenttir. Genel olarak bu kentlerle sürdürdüğü ticari bağ nedeniyle aralarında birbirlerinden farklı dozajda *kültürel ödünçlenme* [20] vardır. Kayseri’nin örnek çalışma olarak incelenmesinin bir diğer nedeni, tarih boyunca önemli bir ticaret kenti olması ve köklü bir tarihsel geçmişe sahip olmasıdır. Aynı zamanda Cumhuriyet Döneminde ülkede gerçekleştirilen modernleşme projeleri kapsamında, birçok kamusal yatırım faaliyetlerinin başlatıldığı ilk planlı gelişen kentlerden birisidir [21]. Bu bağlamda Kayseri’deki ekonomik gelişme ve modernleşme projeleri çerçevesinde, kentsel ve mekânsal değişimin değerlendirilmesi önemlidir.

Çalışmanın Kayseri kent merkezine odaklanılmasının gerekçesi, incelenen tarih aralığında kent nüfusunun yoğunlukla kent merkezinde yaşıyor olmasıdır. Yerli Kayseri halkının kentteki iş yerlerine kolay ulaşım-erişim nedeniyle genellikle merkezde yaşaması, kamu yatırımlarının öncelikle merkezde gerçekleşmesi ve modernleşmeye dayalı değişim politikalarının ilk olarak kent merkezinde planlanmış olması da bu

gerekçeler arasındadır. Sevim Osmay'ın da belirttiği gibi, kent merkezleri, kentlerin ülke ve bölge içindeki konumlarının, gelişimlerinin ve izlenen ekonomik politikaların hem göstergeleri hem de belirleyici etmenleridir [22]. Bu bağlamda, Kayseri kent merkezi ve yakın çevresi, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma ideolojisi çerçevesinde, kentteki geleneksel yapının çözüldüğü yer olması bakımından önemlidir.

Kayseri'deki konut kültüründe, kış ve yaz mevsimlerinin farklı mekânlarda yaşandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kayseri'de hayat yaz ve sonbahar aylarında bağda geçtiği için, Kayseri evlerini yerli halkın *kışlak* olarak isimlendirdikleri *şehir evleri* ve *bağ evleri* diye ikiye ayırmak mümkündür [2]. Bu çalışma, “şehir evleri”ne odaklanmaktadır.

Benzer şekilde, incelenen dönemde görülen yeni yapı tiplerinden lojman, yapı kooperatif konutları ve belediye sosyal konutları gibi kent çeperlerinde inşa edilen konut tipleri de ele alınmıştır. Bu konut tiplerinin kentsel ölçekteki konumu ve kentin gelişim yönünün belirlenmesinde sağladığı katkı önemlidir. Değerlendirmede apartman ve aile apartmanlarında iç mekânın değişiminden de örneklem olarak faydalanılmıştır.

Zaman Sınırlaması: Tez çalışmasında *zaman sınırlaması* olarak, 1930 ile 1970 yılları arasındaki sürece odaklanmanın ilk gerekçesi, tüm Türkiye’de, erken Cumhuriyet Döneminde yaşanan devlet kontrolündeki sanayileşmenin¹ 1920’ler sonunda başlamış olmasıdır. 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile başlayan yeni ulus-devletin gelişim politikalarının kentsel ölçekteki yansımalarını 1930’lar başında görmek mümkündür. Ayrıca, ülke genelinde 1930’larda belediyece faaliyetlerinde planlı ve programlı bir şehircilik anlayışı başlamıştır [23]. Böylelikle yeni kanunlar ile kentin fiziki çevresi disipline edilmiştir. “1930’lu yıllarda Devlet’in kabul ettiği mülkiyet kanunları, inşaatlara kredi sağlaması, vergi indirimine gitmesi, kamulaştırma ve imar yasalarını çıkartması ile konut mimarlığının değişimi desteklenmiştir [24].” Ayrıca kent merkezindeki ilk planlı kamu yapılarının yapılarak modernleşme sürecinin aktif olarak başlaması 1930’lu yılların başında olmaktadır. Vali Nazmi Toker zamanında (1932-1936) Kayseri’nin geleneksel *At Meydanı* sınırları içinde yer alan *Cumhuriyet Meydanı*’nın [25] açılışı ve genişletilerek düzenlenmesi 1934 yılında gerçekleştirilmiştir.

¹ Birinci beş yıllık sanayi planı Türkiye’nin kalkınması ve sanayi alt yapısının geliştirmesi için 1933-1937 yılları arasında uygulanmıştır.

Kayseri’de erken Cumhuriyet Döneminde sanayileşme, kalkınma ve modernleşme bağlamındaki tüm gelişmelerin üç büyük atılımla temellendirildiğini iddia etmek mümkündür. Bu adımların ilki, 1926 yılında Tayyare Fabrikası’nın kurulması, ikincisi, 1927 yılında Demiryolu’nun kente gelmesi ve üçüncüsü de, 1935 yılında Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’nın kurulmasıdır. Söz konusu Cumhuriyet kalkınma projeleri kentin genel yaşam atmosferinden, halkın evindeki günlük yaşantısına kadar geniş bir etkileşim zemini yaratmıştır. Ayrıca 1926 yılında Bünyan’da elektrik üretilmeye başlanması kentteki sanayileşmenin temel adımını oluşturmuştur.

Konut ölçeğinde gerçekleşen mekânsal değişimlerin 1930’larda başlayarak ve 40 yıllık bir süre ile ivmelenerek devam ettiği söylenebilir. 1970’lere gelindiğinde ise, günümüz modern konut anlayışına yaklaşılmış ve 1970’lerden sonraki konutlarda bu plan şemalarının tekrarı gözlemlenmiştir. Bir başka deyişle, günümüz Kayseri konut kültüründeki olgunlaşma, söz konusu tarih aralığındaki gelişim ve değişimlerin sonucudur. Bu bağlamda çalışmanın 1970 yılı ile sınırlandırılması konut kültüründeki değişimi okumak için yeterli görülmüştür. Benzer şekilde 1975’te hazırlanan “Yavuz Taşçı İmar Planı”, önerdiği yeni yerleşim alanları ve ticaret merkezleri kente yeni bir boyut kazandırdığı için, söz konusu plandan sonra gerçekleşen değişimler çalışma kapsamına alınmamıştır.

Kullanıcı: Yer ve zaman sınırlamalarının aksine, kullanıcı parametresinde kesin sınırlamalara gidilmeyerek kent merkezinde yaşayan üst, orta ve alt gelir düzeyine sahip heterojen yapı olduğu şekliyle çalışma kapsamına alınmıştır. 1930’lu yıllardan önce gerçekleştirilen etnik (Ermeni ve Rum) mübadele ve tehcir/göç ettirme nedeniyle, kent merkezinde, Müslüman Türk toplumunun yaşadığı homojen bir yapının olduğu ve sosyal tabakalaşmanın meslek grupları ve gelir düzeyine göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Ancak bu çalışmada özneler seçilirken belirli bir gelir grubu hedef alınmamıştır.

Faroqhi’nin de belirttiği gibi, sadece yayınlara girmiş Kayseri evlerinin çözümlemesi yapılarak asıl yoksul insanların hangi koşullarda yaşamış olabileceklerini anlamak mümkün değildir [5]. Dolayısıyla bu kapsamda yapılan saha çalışmasında, seçilen öznelerin, çalışmaya aktif katkıda bulunabilecek, yaşadığı eve ilişkin sahip olduğu görsel, yazılı ve sözlü malzemesi ile zengin olmasına dikkat edilmiştir.

Tezin Özgün Katkısı: Bu çalışmanın mimarlık tarihi kuramı bilgi alanına aşağıda sayılan bağlamlarda farklı açılımlar getirmesi ve katkılar yapması beklenmektedir:

- Türkiye’de modernleşme okumalarına *yerellik* bağlamında katkı sağlaması,
- Kamu yapılarının aksine, konutun inşa ve kullanım değeri açısından, teknik adamlar ve kullanıcılar için bir özgürlük alanı oluşturduğu söylenebilir. İhsan Bilgin’in de belirttiği gibi, “konutlar, bir anlamda, şehrin omurgasını oluşturan yapılar ve konut kültürü üzerinden bir değerlendirme yapmak, kentin DNA’sını anlamakla eş değerdir [26].” Benzer şekilde Tanyeli’nin de vurguladığı gibi, "*toplumsal değişim bağlamında hiçbir yer orası [ev] kadar önemli değildir* [27]." Dolayısıyla çalışmada, mimarlık alanındaki modernleşme olgusunun alışageldiği gibi kamu yapıları değil, barınma kültürü ve konut üzerinden ele alınması,
- Barınma kültürünü salt betimlemeye dayalı bir yaklaşım yerine, kent bağlamında sosyal ve kültürel olgulardan, kişisel deneyimlerden ve yerel faktörlerin analizinden yararlanarak değerlendirmesi,
- 1930-1970 yılları arasındaki Kayseri konutunun *iç mekânın konstrüksiyonunu/teşekkülünü* ortaya koyması,
- Evi değerlendirirken ideolojik ya da biçimsel çıkarımlar yapmadan, bu değişim sürecinde evin kullanıcılarına odaklanarak, ev içi yaşam eylemleri ve donatısı üzerinden barınma kültürünü okumaya çalışması,
- Döneme tanıklık eden öznelerden edinilen bilgiler doğrultusunda, yerel alışkanlıklardan modern barınma formatlarına geçiş süreci hakkında ipuçları elde edilmesi,
- Geleneğine bağlı toplumlarda modernizmin yansımalarını okuyacak güçlü kriterler (parametreler) araması, değişim yönü ve hızını değerlendirmeye çalışması,
- Yerli halkın kendi arşivinden derlenen daha önce yayınlanmamış özgün malzemesi ile Kayseri’de modernleşme ve konut gibi konular üzerine yapılacak araştırmalar için yeni tartışma malzemesi ve kaynağı olması,
- Bu çalışmanın Kayseri ölçeğinde bir başka kent üzerinden yapılacak benzer tarih aralığındaki bir okuma ile karşılaştırmaya olanak sağlaması.

Dolayısıyla bu tez, spesifik bir bilgi alanını genişletmeye çalışan örnek bir çalışma olarak da görülebilir.

Tezin Materyal ve Yöntemi: Bu tez çalışması kapsamında 1930-1970 yılları arasında Kayseri’deki barınma kültürünü ve modernleşme sürecini okuyabilmek için aşağıda belirtilen materyaller, veri toplama ve değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır:

1- Tezin kurgusunu oluşturmak amacıyla Erciyes Halkevi Dergisi’nin 1934-1949 yılları arasındaki baskıları ve Filiz dergisi gibi gazete ve dergiler, Kayseri Vilayet Gazetesi’nin 1929-1949 yılları arasındaki baskıları, Hâkimiyet Gazetesi’nin 1951-1969 yılları arasındaki baskıları, İstiklal Gazetesi’nin 1952-1960 yılları arasındaki baskıları, Akın Gazetesi’nin 1966–1970 yılları arasındaki baskıları incelenmiştir.

2- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kocasinan, Melikgazi ve Büyükşehir Belediyelerinin arşivlerinden 1948-1970 yılları arası mimari projelerle ilgili resmi yazışmalar, haritalar, imar planları, kentsel planlar, revizyonlar, tapu ve sicil kayıtları, raporlar ve değerlendirmeler incelenmiştir.

3- Döneme tanıklık etmiş öznelerin kişisel arşivlerinden edinilen gazete, tapu, aile fotoğraf arşivleri, afiş ve posterler, mimari proje çizimleri, öznelere ait kişisel eşyalar, görüntü ve ses kayıtları değerlendirilmiştir.

Çalışmada Yerel Basına Ait Malzemelerin (Gazete ve Dergi gibi) Kullanımının Önemi: Kayseri kenti sürekli değişmektedir. Bu değişimin okuma biçimini, alışlageldiği gibi morfolojik okuma biçimlerine ve kitaplara ek olarak, yerel medya ve dergiler üzerinden de ele almanın farklı tartışma platformları yaratacağı düşüncesiyle arşiv çalışmaları yapılmıştır. Bir başka ifade ile yerel basından elde edilen malzemenin kullanılması, aslında “farklı araçları mekânsal dönüşümü okuyacak araçlar” olarak ele alma çabasıdır.

1930-1970 yılları arasında yerel basında yer alan, eve ilişkin ve içindeki mekânsal kültüre yönelik bilgiler çerçevesinde çıkarımlar yaparak Kayseri’deki barınma kültürünün değişimindeki etkileri ve rolleri tartışmak yeni bilgi ve belgelere ulaşmak açısından önemlidir.

Burada gazeteler, edebi bir metinden çok, kurgu ile gerçek olaylar arasında yapılandığı ilişki ile ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, kitaplara ek olarak, yerel gazeteler o kentin yaşanmışlıklarını belgelemesi ve modernleşme sürecinin hangi

aşamalardan geçerek yaşandığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Anderson, gazetenin etki alanının genişliğini “*kitap, modern tarzda kitlesel ölçekte üretilen ilk sanayi ürünüydü. Gazete kitabın aşırı ucudur, devasa ölçekte satılan ama popülerliği uçucu bir kitap*” [28] ifadesiyle dile getirmektedir. Türkiye örneğinde erken Cumhuriyet Döneminde yerel gazetelerin kitaplardan daha yaygın basıldığı düşünüldüğünde tez kapsamında gazetelerin söz konusu tarih aralığındaki baskılarını incelemenin daha güvenilir bilgilere ulaşmak adına önemli olduğu öngörülmüştür.

Modernleşme projesinin eğitimli Cumhuriyet bireyi oluşturma kapsamında gazetelerin kitlelere ulaşarak anonimleştirme çabası önemlidir. Özellikle Vilayet Gazetesindeki yayınlarda hedeflenen; Cumhuriyet’le tanışan toplumun yeni mekânlarda, yeni bir kimlikle, yeni bir hayata başlamasına öncülük etmek ve batı normlarında yönlendirmektir [10]. Gazetelerin; sınırlı bir okuyucu kitlesine ulaşmasına rağmen, ev bilgisinin yerel basında yer alması kentli için modernleşmenin ilk tohumları olarak algılanabilir. Bu nedenle bu çalışma yerel basındaki dokümanları da incelemektedir.

Evle ilgili bilgilerin paylaşımında popüler aile ve kadın dergileri de önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı’da modernleşmenin başlamasından itibaren günlük yaşamın değişimini hedefleyen dergilerin, yabancı kaynaklardan derledikleri yazı ve resimlerle toplumsal yaşamı etkilediği söylenebilir. Bu dergilerde, ideal kadın, sofrada, adabı muâşeret kuralları, yeni giyim ve ev tarzları, çocuk yetiştirme ve modern yaşamayı öğreten pek çok yazı ve resim didaktik bir tavırla sunulmaktadır. Cumhuriyetle birlikte yayınlanan popüler dergilerin *asri evlerde* yaşamı anlatan köşelerinde sık sık Batılı modern evin verimliliği, temizliği, yaşam biçimi ve tasarımına ilişkin resimli yazılar yer almaktadır. Radyoda yayınlanan kadın programları, “ev hanımlığı” konularına değinen haftalık ve aylık dergiler, günlük gazetelerin ev kadınlarına yönelik köşeleri sürekli bilgi üretmekte ve bunların bir bölümü, doğrudan olmasa bile kadın dünyası içindeki bilgi değişimi yoluyla ev kadınlarına ulaşmaktadır [29].

Benzer şekilde çalışmada yerel gazetelerdeki satılık ve kiralık ev ilanlarının incelenmesi, konutun gelişiminde doğrudan bir veri olarak değerlendirilmesi, geleneksel olmayan bir medya/basında konutun nasıl yer aldığının ve kentteki mekânsal değişimin nasıl gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemli bir araç olarak nitelendirilmiştir.

Kısacası, yerel basın gibi geleneksel olmayan bir medya üzerinden konut kültürünün okunması, değişimin hızı ve yönü hakkında bilgi edinmesini sağlayacaktır.

Yöntem: Bu tez kapsamında, Mimarlık Tarihi çalışmalarında sıklıkla başvuru alan nitel araştırma tekniklerinden literatür taraması, sözlü tarih çalışması, gözlem ve belgeleme (arşiv, fotoğraf, mimari proje ve yerel gazete arşivleri) gibi yöntemler kullanılmıştır. Çalışma boyunca bilimsel araştırma yöntemlerinden gözlem, dokümantasyon, sözlü tarih ve arşiv çalışmalarını içeren ve niçin, nasıl sorusunun cevabını arayan nitel (*qualitative*) stratejiler benimsenmiştir.

Türkiye’de tarihi metinlerin neredeyse tamamı arşiv malzemelerine dayalı olarak üretilmektedir. “...*Türkiye’de bilgiye ulaşma bilgisinin mevcut olmaması gibi basit bir gerçek nedeniyle...*[30]” bu çalışma eldeki arşiv malzemesine ek olarak, o dönemi hafızasında canlı tutan öznelerin de bilgi ve deneyimlerine ulaşmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, sözlü tarih yöntemini kullanarak, incelenen tarih aralığında yaşamış ve evine ait detaylı bilgiye sahip öznelerle ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırılan evlerde yaşayan öznelerin o döneme ait deneyimlerini bilmek, yaşanan değişim sürecini derinlemesine anlamak açısından önem taşımaktadır. Burada sözlü tarih yöntemi ile kişilerin belleklerindeki saklı bilgiye başvurarak, bir anlamda geçmişin bilgisine ulaşmak için alternatif yollar geliştirilmektedir. Ancak bellek meselesi sözlü tarihçiler için çalışmalarında karşılaştıkları eleştiri noktalarından biridir. Pozitif bir bakış açısıyla yaklaşıldığında resmi belge ve kayıtların bize anlatamadığı bir olay; yazılı kayıtların olmadığı veya yok edildiği bir dönem bu yöntemle tespit edilebilir. Sözlü tarih yöntemi ayrıca gündelik yaşama ait anıların derlenmesiyle yazılı tarihin saptamayacağı bilgilere ulaşmamızı sağladığı için, çalışmalarda alternatif bir bakış açısı ve kaynağı oluşturmaktadır. Dolayısıyla yazılı ve görsel malzemelere ek olarak, seçilen öznelerin verdiği bilgiler doğrultusunda subjektif bir kurguya da yer verilecektir. Böylelikle homojen anlatıların yerini, öznelerinde katkılarıyla farklılık ve çeşitliliklerin olduğu anlatılar alacaktır. Ancak bu bilgileri değerlendirirken, öznelliğin öznellik olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Öznellik kısmen bir problem gibi gözükmesine rağmen aynı zamanda bir zenginliktir. Çünkü bilginin kitabı yerine kaynağı ile görüşülmesi ve yazılı kaynaklarda olmayan bilginin ses tonu ve mimik gibi insani özelliklerle değerlendirme fırsatı oluşturmaktadır. Ong’un da belirttiği gibi:

“Doğal, sesli ortamında kelime, gerçek ve varolan bir şimdinin parçasıdır. Sözlü sözce gerçek, yaşayan bir insan tarafından kendisi gibi gerçek, yaşayan bir insana veya insan topluluğuna, belli bir zamanda ve her zaman kelimelerden öte şeylerde içeren gerçek bir ortamda yöneltilir... [31].”

Bu bağlamda, tezin materyalinin sadece kitap, dergi vb. değil, Kayserili öznelerin ev deneyimleri ve kişisel arşivlerinin kullanılması da, tezin savunduğu “yerel modernlik” savını destekler niteliktedir. Ayrıca çalışma, daha önce basılmamış kişisel arşivlerle yeni bir kaynak oluşturma çabası içindedir.

Çalışma boyunca 2007-2012 tarihleri arasında elli kişi ile sözlü tarih yöntemi kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonunda kent, konut, mekân ve donatı üzerine veriler elde edilmeye çalışılmış bu veriler değerlendirilerek tezde kullanılmıştır. Yapılan sözlü görüşmeler sonucunda, elde edinilen bilgilerin güvenilirlik ve geçerliliği için, aynı dönemi anlatan özneler arasında sağlama ve karşılaştırma yapılmıştır. Araştırmada daha çok 1940-1970 yılları arasında genç ve orta yaş grubuna giren bir kuşak üzerinde yürütülmüştür. Görsel ve sözel kaynak olmaya gönüllü olan öznelerle karşılıklı güven ortamının oluşması amacıyla yakın çevre bağlantıları kullanılmıştır. Yapılan ön görüşmelerde araştırmanın amacı, hedefi ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş, görüşme sırasında ses kaydı ve görsel alınması üzerine izinleri talep edilmiştir.

Öznelerin, Kayseri’de doğmuş ve yaşamış yerli halktan olmalarına özellikle dikkat edilmiştir. Öznelerin yargıları, deneyimleri, algıları ve duyguları gibi subjektif veriler ile birlikte arşivlerden çıkarılan gazete ve dergilerdeki ilanlar, reklâmlar, mimari proje paftaları gibi yazılı ve görsel dokümantasyon, sentezlenerek akademik nitelikli metinler elde edilmiştir.

1.3 Hipotez

Kayseri gibi orta ölçekli Anadolu kentlerindeki modernleşme öyküsünün ülke genelinde planimetrik ve tektonik anlayışla okunagelen modernleşme sürecinden farklı olarak başta “yerellik” gibi değerlerle, kentli belleği ve o kente ait parametrelerle okunabilir. Kayseri’de 1930-1970 yılları arasındaki gelişme sürecinin arkasında yatan nedenleri ortaya koyarak ve modernleşme süreci için bir dizi ilişkiler ağı kurgulayarak yereldeki modernleşmenin hızı ve yönünün ne olduğu ve nasıl gerçekleştiği hakkında yorum yapılabilir.

TARİHSEL ÇERÇEVE: MODERNLEŞME SÜRECİNDE KAYSERİ

2.1 Kent ve Konut Bağlamında Değişen Kavramlar

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de modernleşme sürecinin tarih yazımı üzerine problemli bir bakış açısı söz konusudur. Türkiye Modernleşme Tarihi’ni yakın döneme kadar yazılagelen “dönemsel sınıflamalar” ve “tepeden inme modernlik” gibi yapılan değerlendirmelerden oluşturulan kavramsal çerçeveden incelemek bugünün eleştirel çerçevesi içinde artık yeterli bulunmamaktadır [18].

Türkiye’deki modernleşme sürecini, modernliğin dışarıdan dayatılan/ithal edilen bir kurgu olarak algılanması yerine, kendi iç dinamikleri ile şekillenen bir değişim olarak incelemek daha uygun olacaktır. Tanyeli’nin de ifade ettiği gibi, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet kenti hakkında yazılan kitaplar, kentlilerin kendi çevrelerini değiştirdiklerini, dönüştürdüklerini söylemezler [18]. Bu bağlamda, Taylor’ın “Two Teories of Modernity” başlıklı makalesinde sözünü ettiği gibi çoklu modernlik kuramlarına başvurmak gerekebilir. Taylor kitabında modernite kuramlarını ikili bir kuramda tarif eder: *Kültürel teori* ve *Akültürel teori* [32].

Kültürel teori, İngiltere’nin kendi kültürüne göre, adım adım değişerek kendi modernliğini oluşturma çabası olarak anlatılırken, *Akültürel teori*, modernliğin belirli parametrelerle doğrudan doğruya belirli bir kültüre atfetmeden, teknik adam ve devlet yöneticileri ile gerçekleştiğini savunur. Türkiye’deki mimarlık tarihi yazınındaki modernlik okumaları incelendiğinde, modernitenin ithal edilerek kurgulandığı anlaşılabacaktır.

Bu çerçevede, Türkiye’deki modernlik okumalarının *Akültürel* okumalar olduğu iddia edilebilir. Akültürel kuramların temel özelliği toplumsallığı ihmal etme üzerinedir. Akültürel okumalarda, modern olanın Batı dışı toplumlar tarafından talep edilmesiyle Modernleşme kavramının ortaya çıktığı ve bu kavram ulaşılmak istenen sonuca göre *doğal olmayan bir süreci* zorunlu kıldığı, anlatılmaktadır [33]. *Doğal olmayan süreç*, ifadesiyle kendi içinde okunmadığı ve dışarıdan ithal edildiği üzerine vurgu yapılmaktadır. Benzer bir yaklaşımla Göle, modernleşme kuramlarının zaman zaman tarihsel ve coğrafi bağlamı dışlayarak, bizi simetrik ve düz gelişim çizgileri aramaya zorladığını belirtmektedir [34]. Modernleşme sürecinde yaşanan değişime atfedilen değerlerin gerçekte nasıl olduğunu sorguladığımızda değişimin yani modernleşmenin kendisi okunmaya başlanabilir. Böylelikle Batı Avrupa’da oluşan modernleşme parametrelerinin, Türkiye’de kendi değerleri çerçevesinde kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile *soyut Türkiye modernleşmesini*¹ üzerine eleştirel bir değerlendirme yapılabilir. Benzer bir yaklaşımla ülkenin her bir bölgesinin modernleşme sürecinde kendi yerel değerleriyle eklemlendiği düşünüldüğünde değişimin yeri ve hızı farklı gerçekleşmiştir. Kandiyoti’nin de ifade ettiği gibi, “Türkiye’de modernleşme üzerine yapılan çalışmalar, ‘modern’i çözümleyici bir kategori olarak ele alan eleştirel perspektiften yoksun ve modernliğin yerel özgüllükleri üzerinde yeterince ya da açıkça durmamasının sıkıntısını çekmiştir [35].” Bu kapsamda Göle’nin üzerinde durduğu modernlik kavramsallaştırması olan, “yerel modernlik” [8] kuramı çerçevesinde eleştirel okumayı yapmak anlamlıdır.

Yerel modernlik, modernliğin daha içeriden, yerel pratikler bağlamında okunmasıdır. Modernliğin anlamsal düzeyinin yerel parametreler yardımıyla yeniden şekillendirilmesidir. “Yerel modernlik kavramsallaştırması, Batı-merkezli modernlik okumalarından çıkıp çevreye, ötekine, tikel pratiklere yönelmekte, bizi yeni melezlenme şekillerini anlamaya yaklaştırmakta ve sosyal bilimsel lisan tarafından kavramsallaştırılmamış, dillenmemiş bir alana sokmaktadır [36].” Yerel modernlikler toplumların daha yerel, mikro özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Modernliğin yerel değerlerle örülmesine kaynaklık eder.

“Yerel modernite kavramı Batı-dışı ülkelerdeki modernitenin yerli niteliğini ifade eder. Bu kavram, modernitenin bu ülkelerin tarihinin, tahayyülünün, toplumsal pratiğinin dışında

¹ Uğur Tanyeli ile 09.02.2011 tarihli görüşme.

kalan bir olgu olmadığını varsayar. Daha şiddetli, yolundan sapmış, bozulmuş modernite biçimlerini veya sadece Batılı olmayan bir bağlamda modernitenin sahipleniş tarzlarını incelemeyi önerir [36].”

Göle’ye göre Batı’nın coğrafya, tarih ve kültürüyle tanım kazanmış modernlik deneyimi, bugün farklı coğrafyalara açılmakta, yeni kültürel havzalarda yeşermekte, değişik dillerde yeniden anlatılmaktadır. Dolayısıyla modernleşme küreselleşmekte ve yerelleşmektedir. Batı-dışı modernlik kavramı çok yönlü bu güzergâhı izleme, görme, dillendirme iddiası taşımaktadır. Bu yaklaşım toplumu yeniden kurmaktan ziyade, toplumu yeniden anlamaya yönelik bir kavramsallaştırmadır [37]. Toplumların birbirlerine göre gelişme hızları farklı olabildiği gibi aynı ülke içinde bölgeler arası gelişme hızları dahi farklıdır. Buna, coğrafya, dış etkenler, iklim değişiklikleri, geleneksel kalıplar, toplumsal ve siyasal yapı gibi birçok etken sebep olabilir. Çetin’in de belirttiği gibi, *“bir toplumun yapısındaki farklılıklar o toplumun, diğer toplumlardan daha farklı modernleşme çizgisi içinde olduğunu gösterir [33].”*

Yerin kendi yerel değerleri ve gelenekleri çerçevesinde değişimi okunduğunda, o yerin “yerel tarih” incelemesi de yapılmış olur. Merkezi modernleşmenin her yerde aynı şekillenemeyeceği öngörüsüyle, her kentin kendi yerel değerleri, kendi değişim parametreleri ve sürekli bir ödünclenme ile modernlik serüvenini gerçekleştirdiği kabul edilebilir. Bu görüş Cengizkan’ın tespitleri ile paralellikler taşımaktadır; *“...merkezi düşüncedeki ilkeleri yerelde aramak değil; merkezi düşüncenin nasıl yerelleştiğini ortaya çıkarmak, hiç değil; yerel düşüncenin kendisini merkezi düşünceyle dirsek teması içinde nasıl kurduğunu bulmak [38].”* Bu kapsamda toplumların farklı coğrafyalarda, farklı modernleşme biçimleri ortaya koyduğu kabulünden yola çıkarak, “kültür”¹ kavramının “sabitlenebilir, insanları belirli değerler çerçevesinde birleştirebilir” yapısına eleştirel bakmak gerekecektir. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, kültür sürekli çeşitlenebilir, hibritleşebilir ve değişebilir.

“Onu unutan ve hatırlayan, yeni katkılar yapan ve yapılmasına direnen, başkalarına gıpta eden ve kendisi olmakta ısrar eden, taklit eden ve özgün yaratıcılık gösteren özneler varediyor. Bazıları birincileri, bazıları ikincileri yapmıyor; her an herkes ikisini birden yapıyor. O yüzden kültür, idealize edilmemesi, yüceltilmemesi, hele kuşatılmaması

¹ Zygmunt Bauman kitabında, *kültür* kavramının 18.yüzyıla kadar türetilmediği bilgisini vermiştir [39].

gereken, çünkü sürekli çaprazlanan, sürekli melezleşen bir pratikler bütünü ve o pratiklerin var ettiği ürünlerin toplamı... [20]"

Buna göre, “*kültür, genellikle toplumdaki yapısal değişimleri açıklamada önemli bir etken olarak görülür. Yalnız olagelen değişimleri açıklama aracı değil, bir o kadar da değişimlerin yaratıcısıdır [40].*” Bu bağlamda, çalışma kapsamında, kültürün “sabit değerlerin toplamı” veya “korunması gereken bir bütünsellik” [20] tanımlarında farklı olarak öğrenilen, uygulanan bir sonraki kuşağa aktarılan ve her defasında yeniden tariflenen, sürekli canlı kalan yapısıyla okunması, barınma kültüründeki değişimi değerlendirmede farklı bakış açıları sunacaktır.

Bu bakış açısı ile modernlik, yerellik, kültür kavramları ile birlikte *hibritleşme* kavramını da çalışmanın hipotezi bağlamında irdelenmek gerekmektedir. Sözlük anlamıyla “*asimile olmadan ama kendilerini illa bir direnç odağı olarak tanımlamayanların içinde varoldukları bir söylem alanı [41]*” olarak ifade edilebilecek bu terim, içerdiği karma düzenle, bir şeylerin ne eski ne de yeni yani eskiden olduğu gibi olamayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Kentten konuta, iç mekândan donatıya kadar her alanda karşımıza çıkabilecek bu ara değer, özellikle iç mekânda kendi içsel özelliklerini koruma isteğiyle, kendi dışındaki oluşumları da kendinden kılmaya çalışmaktadır.

Bu tez çalışması, sürecinde irdelenmesi gereken bir diğer kavram “gelenek” ve “geleneksel ev” olmuştur.

“Gelenek, toplumsal hayatta insanların ortak tercihlerini, birlik ve beraberliğin kültürel bağlarını ve sözleşmeleri kapsar. İnsan hayatının toplumsal kurulması din, tarihsel bilinç, kültür, ırk, yurtseverlik, aile veya soy gibi birçok temel bağlaşımdan oluşan gelenek toplumda ortak kimlik yaratıcı değerler manzumesi olarak modernleşmenin biçimini de etkiler [42].”

Toplum düzeninin belirleyicisi konumundaki gelenekler, yaşamın detaylarına ve buna bağlı olarak biçimlenen konutların mekân düzeni içine yerleşmiştir. Geleneksel dünyada her şey eskiyi, kalıpları ve anıları ifade eder. Gültekin’in de belirttiği gibi, “*Geleneksellikten kurtulma çabası içinde olan bir toplumda ilk yapılması gereken şey, geçmişin kutsallık mevkiinden indirilmesi olmalıdır [43].*” Bu nedenle gelenek karşısında yeniliği temsil eden modernlik kavramı kabul edilmiştir. Rudolph’un da belirttiği gibi,

“Modernleşmenin karşısındaki en güçlü toplumsal değer dünyası gelenektir. Modernleştirici devletin bu dünyanın karşısına çıkardığı yenilik ideolojisidir. Aslında bu bağlamda bakıldığında modernleşme, gelenek ile modernleştirici ideolojinin çatışma sürecidir... Modernizm, yerel bağların ve bağımlılıkların yerine evrensel bağlılıklar ve kozmopolit tutum ve davranışları toplumsal yapıda hakim kılmak anlamına gelir. Modernleşme süreçleri çoğu zaman bu olguyu iki kutuplu bir çatışma olarak ve birini (moderni) diğersinin (gelenegin) yerine ikame etmek şeklinde algılanmak eğilimindedir. Dolayısıyla da bu iki toplumsal yapıdan ötekini dışlama üzerine kurulu bu süreçte sosyal değişim mühendisliği/modernleştirme eskiyi atıp yeniye getirme yönünde hareket etmektedir [44].”

Genel çerçevede, modernleşme sürecini, gelenekselden yeni olana doğru olan talep ve ilerleme dolayısıyla “değişim” olarak değerlendirmek mümkündür. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, *“bir toplum (ya da bir toplumsal grup) hangi güdülerle olursa olsun, kendi tarihsel konumunu ve fiziksel ya da toplumsal varoluş koşullarını, bilerek, isteyerek değiştirmeye kalkışmışsa, modernitenin eşiğine adım atmış demektir [45].”* Benzer bir yaklaşımla Coşkun, modernleşmenin Batı’nın kendine özgü tarihsel, kültürel ve siyasal gelişmelerin ürünü olup, gelişmenin aktörünün birey olması ve bireylerin kendi hakları ve çıkarları için toplumu da aşabilen taleplerde bulunmaları olarak tarif etmektedir [46].

Modernleşme kavramının ilişkilendirildiği bir diğer kavram *değişim*dir. Değişim; Türk Dili Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğü’nde (1979) *“Bir niceliğin süreç içerisinde birbirinden farklı değerler alması”* olarak tanımlanmaktadır [47]. Tanyeli, *İstanbul’un Modernlikleri* adlı metninde, değişiminin çoğul güzargahları bulunduğunu ve hepsinin de diğeri kadar meşru olduğunu kabul edince, iç tutarlılığı olan o bildik modernleşme modelinin işe yararlılığının tehlikeye girdiğini belirtmektedir [48]. Çalışma, metodolojik olarak değişimlerin çoğulluğu üzerine temellendirilse de, Kayseri’de konut bağlamında değişimi tarifleyen erken Cumhuriyet Döneminden başlayan belirli “kırılma noktaları”¹ saptanmıştır. İncelenen tarih aralığında kentteki değişim hızı ve yönü konut ve kamu yapıları için farklıdır. Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığı genellikle kamu yapıları aracılığıyla yerellik, bölgesellik ve bireyselliğin etkileri göz ardı edilerek, siyaset ve ideolojiye odaklanarak yazılmıştır [49]. Değişimin konut mimarisi açısından

¹ 1928 yılında İstasyon Caddesinin açılması, 1939 yılında Kız Sanat Okulunun açılması, 1945 yılı Aru İmar Planı, 1949’dan sonra yapı kooperatiflerinin kurulması, 1950’lerde istimlâk çalışmalarının hızlanması ve benzeri kentte meydana gelen konutun gelişiminde ve değişimini etkileyen önemli olaylar.

tarihi, Kayseri için siyaset ve ideolojik söylemler yerine, yerel değerlerle, kentteki teknolojik gelişmeler arasındaki bağla ilişkilendirilerek yazılmalıdır.

2.2 Kayseri Kentinin Modernleşme Süreci

Bu bölümde Kayseri kentine makro ölçekte bakılarak merkezi yönetimin modernleşme çabalarının izleri sürülmüştür. Ulaşım ağlarından, yeni konut alanları yaratılmasına ve kamu binalarından sanayi yapılarına kadar geniş bir alan taraması ile kentin söz konusu tarih aralığındaki değişimi incelenmiştir.

2.2.1 19. Yüzyıl Kayseri'sinin Fiziksel Çevresi Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Kayseri'nin kentsel gelişimini okumaya, kentin bilinen en erken tarihli haritasının 1882 yılına ait olması nedeniyle, yoğunluklu olarak 19. yüzyıl üzerinde durmak uygun olacaktır. Aktüre, Anadolu'daki kentlerin bugünkü mekânsal yapılarının temel niteliklerini belirleyen dönemin, Osmanlı Dönemi olduğunu belirtmektedir. Yazar, aynı eserinde özellikle 19. yüzyıl sonunda mekânsal farklılaşmanın ortaya çıktığını ve kentlerin fiziksel çevresinde değişimin belirgin bir biçimde hissedildiğini vurgulamıştır [50]. Cumhuriyet Dönemi Kayseri'sini anlayabilmek için kentin 19.yüzyıl kentini anlamak ve Cumhuriyet kentiyle nasıl bir temas kurduğunu çözümlemek gerekmektedir. Bu bağlamda, kentin uzak geçmişini okumak ve tarih boyunca önemini anlamak önemlidir.

Kayseri, Osmanlılar tarafından 1476 yılında fethedilmiş ve bu tarihten sonra el değiştirmemiştir. “*Kayseri şehri, Anadolu yarım adasındaki Osmanlı toprakları içinde oldukça önemli ve büyük, eski bir şehirdir. Ankara vilayetini içine alan beş sancaktan ikinci sınıf itibar edilen bir livadır* [51].” Kayseri Orta Anadolu'daki İpek Yolu üzerinde olması, yani coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca önemli bir merkez olmuştur. Kayseri'ye tarihte çeşitli dönemlerde gelen araştırmacı ve seyyahlar Kayseri'nin ticari, sanayi ve ilim hayatından bahsederek devlet için önemini vurgulamışlardır. Seyyah Ewald Banse (1919)'ye göre, “*birinci sınıf bir ticaret alanı olan bölgede el sanatları (özellikle dokumacılık) ve ticaret önemli bir yer tutar, buradan dışarıya yün, yapağı,*

pamuk, reçine, pastırma ve alacehri¹ ihraç edilir. Evet, ticaret Kayseri'nin ana hayat damarıdır [52]."

Kara Mehmet Ağazade Kemaleddin, *Erciyes Kayseri'si ve Tarihine bir Bakış* adlı kitabında Kayserinin stratejik coğrafi konumunu ve bölgedeki ticari önemini şöyle ifade etmektedir:

"Kayseri Anadolu'nun merkezinde bir ovanın üzerinde bulunduğundan bir taraftan İran ile diğer taraftan Karadeniz ve Akdeniz arasındaki yollar burada birleşiyorlardı. Mısır'da Suriye'de Anadolu'da hüküm süren muhtelif devletlerarasında zuhur eden münasebetlerle onuncu hicri asra kadar mühim bir rol oynamıştır [53]."

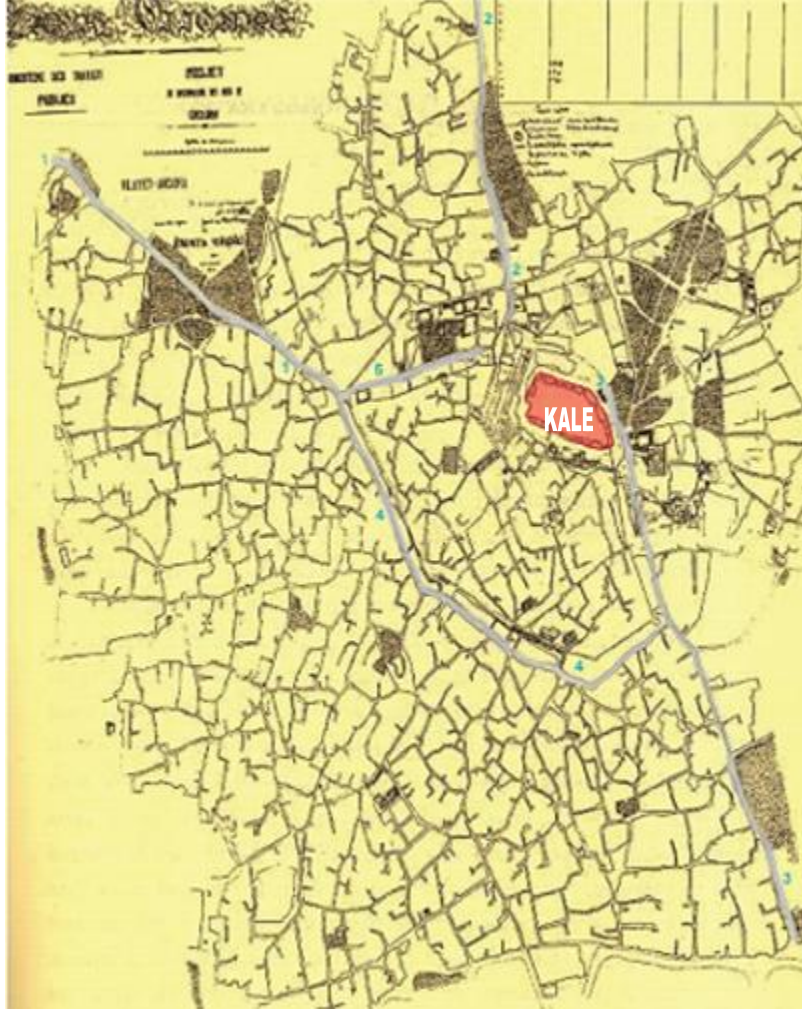
Faroqhi'ye göre, Kayseri, Anadolu coğrafyası içindeki iletişim ağını kurması bakımından önemli bir merkezdir. Faroqhi, Kayseri'nin ticari yollar üzerinde olmasını Kayseri üzerinden Ereğli'den Sivas'a gelen yolun Osmanlı ordusu tarafından sıklıkla kullanıldığını belirtmiştir. Yazar, Ankara ile Kayseri arasında da önemli bir ulaşım aksı olduğunu ve dolayısıyla iki şehir arasındaki güçlü iletişimin olduğunu söylemektedir.² Bu olgu, Ankara kadı sicillerinde kayıtlı muameleleri bulunan Kayserililerinin sayısının yüksekliğiyle belgelenmektedir [5]. İstanbul ile olan yakın bağın ise özellikle o dönemde İstanbul'a gönderilen deri ticareti ile gerçekleşmiştir [1]. Kent, merkezle olan bağını ticari aktivitesi ile güçlü tutmuştur. Kentlerde, Tanyeli'nin deyiimiyle, İstanbul merkezli zevk dünyasına katılma olgusu hep var olmuştur [54]. Ayrıca, *"başkent'in ve üst sınıfların taşraya ve yönetilen kitlelere zevk, moda ve norm 'ihracat'ında bulunuşu Osmanlı kültür sisteminin ikili yapısının özelliklerinden biridir [55]."*

Kentin fiziki yapısının temelleri Ortaçağ'da atılmıştır. Kent örgüsünde kısmen değişiklikler olsa bile, Osmanlı Dönemi'nde ve hatta Cumhuriyet Dönemi'nde bu kentsel örgü aynen devam etmiştir [52]. Şekil 2.1'deki kentin 1882 yılında Osmanlı Devleti tarafından yaptırılan Kayseri haritasından da görüldüğü üzere kentteki geleneksel organik doku, sürekliliğini korumuştur.³

¹ Alacehri; Kök boya malzemesi olup, halıcılıkta kullanılır.

² Ankara-Kayseri yolu Kesikköprü adı verilen bir köprü ile Kızılırmak'ı geçiyordu.

³ 1909 yılı Türkiye'de haritacılığın modern esaslara göre örgütlenmesinin başlangıcı olarak görülmektedir. 1891'de, Fransa Yüksek Askeri Mühendis Okulu ve Fransız Ordusu Coğrafya Dairesinde eğitime gönderilmiş olan Şevki Paşa tarafından Genel Kurmay Harita Daire kurulmuş; Türkiye'nin 1/200.000 ölçekli haritası hızla yapılmaya başlanmıştır [56].

Şekil 2.1 19.yüzyıl sonunda Kayseri.¹ Haritanın üst paftasında, şehrin iç kale surlarının bulunduğu bölüm, alt paftasında ise Yoğun Burç ve şehrin güney tarafları bulunmaktadır [52]

Kentin 19. yüzyıl öncesi fiziksel yapısı incelendiğinde, bir takım değişikliklerin bu yüzyıldan önce başladığı görülmektedir. Bu değişikliklerden ilki kentin surlarının savunma amaçlı önemini kaybetmesine bağlı olarak, ticaret alanlarının yer değiştirmesidir. Surların dışında bulunan ticaret alanlarından özellikle çarşılar, surların içine girerek ticari anlamda bir gelişme göstermiştir. Kapalıçarşı, Bedesten, 16.yy'da Gön hanı, 17.yy'da Vezir Hanı ticari işlerde rol alırken, surların etrafını çeviren çarşı ve pazarlar 19.yy'a kadar ticari varlıklarını sürdürmüşlerdir [52].

¹ Harita, 1882 yılında (H.1299) Ocak ayında mühendis Jean S. Euthychides tarafından çizilmiştir. Haritada anıt, sokak ve bölge isimleri lejand oluşturularak verilmiştir. Jean S. Euthychides Imperial 'den mezun olan eski öğrencilerden biridir. «L'Université impériale», 1.Napolyon tarafından 10 Mayıs 1806'da tüm imparatorlukta kamu hizmeti verilmesi için kurulmuştur [57].

Karatepe'ye göre, Osmanlı Dönemi'nde iç kalenin güneyi, şehrin ticaret ve imalat faaliyetlerinin yapıldığı bölge, kuzeyi ise idari ve siyasi merkezdi [58].

17.yüzyıldan 20.yüzyıl başına kadar kentin büyüklüğü kayıtlardan takip edildiğinde, kentteki ev sayısı 17. yy da 4500 haneden, 19. yy da 12.811 haneye artmıştır. Subaşı'na göre,

“17.yüzyılda, Kayseri'nin 4.500 haneden ibaret olduğu, burada 22 bin dolayında insan oturduğu kayıtlarda vardır. Bu asırda tutulan Şer'iyye Sicilleri'ne göre, şehirde geniş bir imar faaliyeti vardır... Kayseri 18.yüzyıla, ticari potansiyeli büyümüş olarak girer... 19. yüzyıla 70 bin nüfusla girer. 2.Meşrutiyetin ilanında bağımsız bir Sancak durumuna gelen şehirde, ticaret hareketlenmiş ve çapı daha da büyümüştür [59].”

Şekil 2.2 deki gravür, Kayseri kentinin 19. yüzyıldaki genel durumunu göstermektedir.

Şekil 2.2 Kale'den Erciyes gravürü (1834) ve Tavukçu Mahallesi, Bayram Sokağı gravürü, (1890)¹

Son olarak, salnamelerdeki² bilgilere göre, Osmanlı ülkesinin Anadolu'daki önemli, büyük ve eski bir şehri olan Kayseri'de, 1900'lü yılların başlarında 114 mahallede,

¹ 1834 yılında çizilen gravür Charles Texier ve 1890'daki gravür de, Edmund Nauman tarafından çizilmiştir. [60]

² Kayseri hakkında önemli bir bilgi kaynağı da salnamelerdir. Salnameler 1847-1928 tarihleri arasında yerleşimler ile ilgili geniş bilgilerin yer aldığı yıllıklar olarak hazırlanmıştır. Kayseri hakkında da, coğrafi konumu, tarihçesi, iklimi, tarihi eserleri, bu dönem içindeki nüfusu, üretimi, ticareti, ekonomik ve sosyal hayatı, resmi, idari makamlarda bulunanların görev ve isimleri vs. gibi çeşitli konularda bilgiler verilmektedir. 1900'lü yılların başlarında Kayseri'de, **114 mahallede, 10.223 hane**, 3.722 dükkân ve mağaza, 120 fırın, 30 han, 11 hamam, 150 cami ve medrese, 58 sübyan mektebi, üçü erkek, biri kız olmak üzere 4 mekteb-i iptidai, bir mekteb-i idadi-i mülki, 1.292 cilt kitap bulunan 2 kütüphane, 39 medrese, 31 zaviye ve tekke, 8 kilise, 123 çeşme, sebil ve hepsinden birer tane olmak üzere hükümet konağı, güherçile fabrikası, guraba hastanesi, askeri birim, cephanelik, kıraathane, depo, askeri daire ve şehrin civarında çok sayıda bağ, bahçe, tarla vardır.

10.223 hane vardır. Palamutoğlu kitabında, Osmanlı Devleti'nin resmi istatistiklerine dayanarak kentin genel durumunun “12.811 hane ve 56.778 kişilik bir nüfustan ibaret olduğunu” [51] belirtmiştir.

Cumhuriyet Döneminde Kayseri'nin Fiziki Çevresinin Değerlendirilmesi: Bir Yerel Basın Okuması

Bir dönemin ve bir yörenin kent ve konut tarihi yazımında, dönemin tarihsel ve toplumsal olayları ve kentli üzerindeki yansımaları dikkate alınmalıdır. Tekeli'nin de belirttiği gibi, “konut tarihi yazımında sürekliliklerin gözlemlenmesi konut biçimlenişinin çok yönlülüğünü ortaya koyulması açısından gereklidir [49].” Cumhuriyet Dönemindeki toplumsal olayların kentin ve konutun biçimlenmesinde doğrudan etkili olduğu savından yola çıkarak, Kayseri’de bu dönemde yaşanan toplumsal olayların konu edildiği yerel gazete, dergi, roman ve kentte gelen yerli ve yabancı arkeolog, tarihçi ve mühendis gibi meslek gruplarına sahip seyyahların kentle ilgili notlarından, 20.yy başlarında Kayseri’nin fiziki çevresi ve konut yapısı hakkında bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu bilgiler ışığında, yerli ve yabancıların gözüyle kentteki gelişimin ve değişimin nasıl gerçekleştiği öğrenilebilir.

Söz konusu tarih aralığındaki toplumsal değişimi ivmeleyen en önemli olay Cumhuriyet rejiminin kendisidir. Kayseri Vilayet Gazetesi’ndeki bir habere göre; Cumhuriyetin, “20 senelik bir devrin Kayserimizin çehresini değiştirdiği, daha sayılan ve sayılamayan bütün yenilikler, imar işleri göz önüne getirilirse imarın yüzlerce senelik devirlerle kıyas kabul etmeyecek bir azamet ve zenginlik taşıdığı muhakkaktır.”¹ Kentlinin Cumhuriyetle başlayan sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerindeki değişim, yaşadığı çevreyi eleştiren ve bu fiziki çevreyi tarif eden bir grup kentlinin doğuşuna sebebiyet vermiştir. Özellikle yerel basında, 1930-1970 yılları arasında geleneksel evlerini “nefret” dolu sözlerle anlatan öznelere, kentin genel harap ve eski halinden de yakınmaktadır. “Cumhuriyet rejimi; her yerde olduğu gibi Kayseri’de de eğrimli büğrümli sokakları, omuz omuz vermiş topraklı damları bir yitişte, yıkılıverecek yalınkat duvarlarla insana korkunç duygular veren bir durumda buldu [60].” Benzer bir ifade 1947’de yayınlanan Kayseri Vilayet Gazetesi’nde yer almaktadır; “Omuz omuza vermiş toprak damları ile ve hendese çizgilerinin tarif edemeyeceği biçimdeki sokakları

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 29 Ekim 1946.

ile birbirine kenetlenmiş, yalınkat duvarları ile pencereleri tavanlara yakın tokanaları ile Selçuk devrinin pozlarını muhafaza eden bir şehir... Şehir bugünkü durumundan mahcuptur [62].” Benzer şekilde, 1930–1970 tarihleri arasında kente gelen seyyahların anlatılarından da kent üzerine bilgiler edinmek mümkün olmuştur. Örneğin 1933 yılının Kasım ayında, Annemarie Schwarzenbach, Kayseri ziyaretinde, evlerin harabe durumunda olduğunu belirtmiştir: “Yıkılmamış ve duvarları çökmemiş ne bir ev vardı ne de bir avlu...[63].” fotoğraflardan da edinilen izlenime göre kent, bazı konakları (Zennecioğulları Evi, Mollaoğulları Evi gibi) haricinde eski ve yıpranmış bir görüntüye sahiptir (Şekil 2.3).

Şekil 2.3 Kayseri’nin geleneksel konut dokusu. Atpazarı Mahallesi, 1920’ler¹

Gazetelerin yanı sıra 1946 yılı Erciyes Halkevi dergisinde de Kayseri’nin geleneksel konut dokusu eleştirilmektedir. Metinlerde, yaşam mekânlarının karanlık olmasına dikkat çekilerek yaşam kalitesinin düşük olduğu yönünde ifadeler kullanılmıştır. “Şu bombardıman kalıntısı, şu bir yangın artığı ürpertisi veren şehrin fotoğraflarda tutunup kalmış hatırasıyla yarının Kayserilisi göğsüne sığmaz hüznünü duyacak. Tahanalı, kuyu gibi, yıldız deliğinden başka gün ışığı sızmayan dünün köstebek mimarlığının yerine modern yapıcılığın özsuu yürüyecek...[64].” Nahit Sırrı Örik 1950’li yıllarda Kayseri’ye geldiğinde kentin genel görünümü hakkında bilgi vermiştir: “Dar, çapraşık, taş köşeli ve sessiz sokaklar... Tavanları örtülü şaşılası balkonlar, dışarıdan taş

¹ Nihat Karakaya Arşivi. 2006.

merdivenleri var... Dümdüz damların üstü toprak ve çimen. Bu sokaklar, bu duvarlar ve bu evler insana sanki bir Arabistan görünümü veriyor... [63].”

Bu memnuniyetsizlik hali, insanların fiziksel çevrelerini, kent ölçeğinde değiştirmeleri yönünde tetiklemiştir: *“Bugün bu şartlar hayli değişmiş, şehir eskisine göre daha genişçe caddelere, meydanlara ve parklara kavuşmuş, pencereleri sokağa bakan evlerin sayısı oldukça artmış, başka bir sözle, şehir biraz daha serpilmiş, ferahlamıştır [65].”* Kentli, Cumhuriyetin biçimlendirdiği ideal bir çevreye ulaşma hedefindedir. Hâkimiyet Gazetesi’nin 1958 yılında yayınlanmış olan “Kadın Gazetesi” ekinde, Kayseri’de sosyal hayatta yaşanan değişimler *“Ankara veya Türkiye için ideale kavuşmaktır bu hal...”*¹ olarak ifade edilmiştir. Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere, kentin ülkenin başkentindeki modernleşme düzeyine ulaşması ve yeni yapım teknikleri ile inşa edilen “modern mimari ve yaşamı” takip etmesi amaçlanmaktadır.

Yerel yönetimlerin gerekli fenni ve yasal ortamı sağladığı bilgisini Kayseri Vilayet Gazetesi’nden de öğrenmek mümkündür. Gazetenin “çamur ile inşaat menediliyor” başlıklı haberinde *“Kayseri gibi büyük bir şehirde hala çamur ile yapı yapılması ve damlara kiremit yerine toprak konulması hakikaten muvafık değildir”*² ifadesi ile yeni yapı malzemelerinin kullanımı teşvik edilerek, belediye meclisinden alınan bir karar ile yapı yapımında çamur kullanımının yasakladığı öğrenilmektedir. Ancak, halkın geleneksel alışkanlıkları ve ekonomik durumları nedeniyle yeni yapı malzemelerini kullanmaları ve konutlara sahip olması zaman almıştır. Bu durum Cumhuriyetin kuruluşunun ardından mevcut konut tipolojisinin bir süre devam ettirilmesinin nedenlerini de açıklamaktadır.

Yerel yayınlarda ayrıca, imar işlerinde Kayseri’nin gelişmesi gerektiği vurgulanırken bu durumun yavaş ilerlemesinin kentlinin ekonomik durumuyla ilgili olduğu kadar, Kayseri halkının yeniliklere karşı gösterdiği gelenekçi tavrın ve direncin de etkili olduğu belirtilmektedir.

“Cumhuriyet meydanını geçip şehrin göbeğine yaklaştıkça harçsız yumruk gibi taşlarla önünüze dikilen manzarasız biçimsiz, yakışıksız yapılar, kuruntuyu sıtmaya uğratar ve insan bir hayal sukutuna uğrar... Kayseri’de imar işleri matlup bir şekilde, hızla bugünkü zamanın icaplarına uygun olarak devam etmemektedir. Bunda bazı mühim ve harici

¹ Hâkimiyet Gazetesi, Kadın Gazetesi eki. 1958.

² Kayseri Vilayet Gazetesi, 16 Haziran 1932.

tesirlerin sebepleri de vardır. Harp, inşaat malzemelerinin pahalılığı... 60 bin nüfusu barındıran bir şehrin, bayındırlığa kavuşması kolay değildir. Bu zaman ve para meselesidir. Ne olursa olsun bu şehir halkının görenekle iktifa etmek psikolojisi, henüz yerini bugünkü hayatın icaplarına uygun bir sistem tatbik edecek düşüncelere bırakmamıştır. Bu bizim için, Kayserililer için bir noksanlıktır [62].”

Bir tarafta modern yaşamın gereğine uymak isteyen özneler bulunurken, diğer tarafta gelenekçi yaşamını sürdürmeyi isteyenler bulunmaktadır. Bu çelişkinin gerekçelerini anlamak önemlidir.

Ortaylı şu sözleri ile bu durumun sadece Cumhuriyet Döneminde rastlanılmadığını dile getirmektedir; *“Osmanlı modernleşmesinin tarihi boyunca da radikal girişimler karşılarında, “kaide-i tedric” denen tutuculuk prensibini ve tutucu grubu buldular [66].”* Bu tutucu grubun *batılılaşma* ve *Avrupa taklitçiliği* gibi söylemleri Cumhuriyet Döneminde ivme kazanarak farklı boyutlara ulaşmıştır. Bu direnen gelenekçi yapının sadece günlük hayatta değil, medyada da tartışılır olması modernleşme sürecine çok yönlülük katmıştır. Bu çerçevede, Kayseri yerel basınında da “yeniye karşı direncin ve çelişkinin,” tartışılması şaşırtıcı değildir.

Özetle, Cumhuriyet rejiminin Kayseri’deki yorumlarını değerlendirdiğimizde, yerel basındaki metinler, rejime yönelik karmaşık bir sevgi-nefret tutumunu içermektedir.

2.2.2 Sosyo-Ekonomik Yapıda Değişimler

Kayseri, Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte orta ölçekli kentler arasında hızla gelişen kentlerden biri olmuştur. Bunu kentte açılan sanayi kuruluşlarının sayısı ve etki alanından takip etmek mümkündür.

Ekonomik Gelişmeler: Üretim İlişkileri - Ticari Yapı

Kayseri, binlerce yıllık tarihi geçmişinde kültürel, dini ve ilmi merkez olmasıyla birlikte genelde ticari kimliğiyle ön plana çıkan kentlerden biri olmuştur. Başta tarihi İpek Yolu olmak üzere Anadolu’yu dünyaya bağlayan üç büyük klasik ticaret yolunun Kayseri’den geçmesi yanında bölgenin, tarımsal arazilerinin kıt ve verimsiz olması da ticari faaliyetlerin yoğunlaşmasına ve buna dayalı bir sosyo-kültürel toplumsal yapı oluşmasına yol açmıştır [67]. Bu çerçevede Cumhuriyet Döneminde gerçekleşen yoğun kamu yatırımlarının Kayseri’de etkin bir uygulama alanı bularak kentin ekonomik gelişmesini olumlu etkilemiştir.

Kentte 1926'da Tayyare Fabrikası kurulmuş, 1931'de Bünyan'da Sarımsaklı Çayı üzerinde kurulan hidroelektrik santralinden şehre elektrik verilmeye başlanmış ve 1935'te Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası açılmıştır. Kurulan bu işletmeler kentte bir eğitim merkezi olarak da hizmet etmişler ve sanayinin gelişmesini sağlamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda Kayseri, köyden kente göç olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. 1940'lar İkinci Dünya Savaşı yılları olması nedeniyle, bu döneme ülke genelinde yaşanan ekonomik bunalım yaşanmış olup bu durum yapı üretim etkinliğini tümüyle durma noktasına getirmiştir [48]. Bu durum Kayseri'de de benzer şekilde gerçekleşmiştir. 1940'lı yıllar yeni konut üretimi birkaç yeni ev ve apartmanı geçmemektedir. Bu durum 1945'e geldiğinde yavaş yavaş değişim göstermeye başlamıştır. 1945 yılında şehir imar planı yapılmış ve böylece, Kayseri ülkemizdeki diğer illere göre daha planlı bir gelişme gösterebilmiştir. Osman Kavuncu döneminde (1950-1957) Kayseri Sanayi Sitesi (1950-1954) devrin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın emri ile kurulmuştur. Bu teşebbüs, kentte kurulacak olan birçok imalathane ve fabrikanın temelini oluşturmuş, pek çok zanaatkârın yetişmesini sağlamıştır [68]. Böylelikle 1950'ler den sonra nüfus hızla artmaya başlamıştır. Aynı dönemde Şeker Fabrikası (1955), Sarıyıldız Un Fabrikası (1955) ve Orta Anadolu Pamuklu Mensucat Fabrikası (1956) devreye girmiştir. 1950'ler özel sektör için de bir dönüm noktası olmuş ve kamu yatırımlarının yanı sıra, özel sektör yatırımlarında da büyük artışlar görülmeye başlamıştır. Bu dönemde kurulmaya başlayan özel sektör yatırımları genellikle küçük ölçekli işletmelerdir. Birinci (Kayseri) Organize Sanayi Bölgesi de günümüzde aynı şekilde şehir yerleşimini büyük ölçüde etkilemektedir. 1970'lerde çeşitlenmeye ve ölçeklerin büyümeye başladığı ekonomik üretimde, büyük işletmeler ile birlikte küçük ve orta işletmelerinde faaliyet gösterdiği metal eşya makine sanayi öne geçmiştir.¹

¹ 1979 yılında yapılan Yıllık İmalat Sanayi Anketi sonuçlarına göre; ildeki işyerlerinin dağılımı açısından yüzde 41 ile metal eşya-makine imalat sanayii birinci, yüzde 20,6 ile dokuma sanayii ikinci ve yüzde 18,6 ile gıda sanayii üçüncü sırayı almaktadır. 1970'li yıllarda, İlde, imalat sanayi dalında büyük birkaç işletmenin yanında, küçük ve orta ölçekli çok sayıda işletme bulunmaktadır. Dokuma alanında, gıda dalında önde gelen bu büyük işletmelerin hemen hepsi kendi pazarlama şirketlerini de oluşturmuştur. Bir yandan bu şirketler, diğer yandan da Kayseri'de üretilen mamulleri ilde ve il dışında pazarlayan ve ilin ihtiyaç duyduğu mamulleri il dışından temin edip ilde pazarlayan çok sayıda büyüklü küçüklü işletmeler Kayseri'nin ticari yaşamına hareketlilik kazandırmışlardır [69].

Küçük üreticilerin faaliyetlerini anlattığı kitabında Velzen, bakırdan alüminyuma geçiş ve mutfak ve banyo gibi mekânlarda kullanılan donatıların üretim süreci gibi konular hakkında detaylı bilgiler vermektedir [70].

Şehrin dışında kurulan fabrikalar şehir yerleşimini de etkilemiş ve bu fabrikalar civarında, çalışanlar tarafından yaptırılan kooperatif evleri kentin büyüme yönünü ve hızını değiştirmiştir. Ekonomik gelişmeler göz önüne alındığında, şehrin yerleşim planının gelişmesinde ve düzenlenmesinde, kurulan fabrikalar ve yerel sanayileşme hareketleri de önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Toplumsal Yapı Farklılıkları ve Sosyal Tabakalaşma

Kentin etnik yapısı ve buna göre nüfus dağılımı incelendiğinde, 1921 yılında Kayseri’de yapılan nüfus sayımına göre, kent merkezinde, Türk, Rum ve Ermenilerden oluşan toplam 67.768 erkek, 63.573 kadın nüfusu bulunurken, bunların 50.055’i erkek ve 50.492 kadın Türkler, 10.103 erkek ve 9.764 kadın Rumlar, 2.072 erkek ve 2.618 kadın Ermeniler oluşturmaktadır [71]. Kent merkezinde yaşayanların uğraş alanı genellikle ticarettir. Müslümanlar toprak sahibidirler. Hristiyanlar ticaretin yanı sıra hizmet sektöründe çalışır, el sanatlarıyla uğraşırlar ve Tanzimat reformuyla birlikte hak ve özgürlükleri hukuka bağlamıştır [72]. Kentteki Ermeni ve Rum Mahalleleri de kentin belli başlı bölgelerinde toplanmıştır. Örneğin, Büyükbahçebaşı ve Tavukçu mahalleleri Hristiyan halkın yoğun olarak yaşadığı mahallelerdir [72]. Kayseri’de yaşanan Ermeni ve Rum tehciri/göçü gibi toplumsal olaylar, kentin sosyal, kültürel ve ekonomik dengesini değiştirerek yaşanan kentsel değişimi de etkilemiştir. 1915’te Ermeni tehciri ve 1923-24’te Rumların mübadelesi olması nedeniyle Kayseri’deki ticari eylemlerde gerilemeler yaşanmıştır. Kent bu kozmopolit yapısını, Cumhuriyet Dönemiyle birlikte değiştirmiştir. Müslüman Türk halkın tamamını oluşturduğu farklı gelir ve eğitim düzeyinde kentte barınan tek tip grubun yaşadığı yer olmuştur. Nüfus artışına paralel olarak kentleşme sürecinin de hız kazandığı 1950-1960 yılları arasında, yenilenme faaliyetleri sürmüştür, yeni konutlar ve iş alanları yapılmıştır. Bu tarihlerden itibaren kent hızlı bir sanayileşme içine girmiş, nüfusu yüksek oranda artmış, 1950’de 65.488 iken 1960’da 102.596, 1970’de ise 160.985’e yükselmiştir [73].

Kentteki ekonomik ve sosyal değişimler sonucunda, farklılaşma meslek ve gelir gruplarına göre oluşmuştur. Ancak, sosyal tabakalaşma tek boyutlu bir olgu değildir. Parsons, farklı dönemlerde ve toplumlarda, merkez olarak kabul edilen değere göre

değişebilen otorite, iktidar, akrabalık ilişkileri, zenginlik, bireysel özellikler, başarı gibi özelliklerin, sosyal tabakaların belirlenmesinde önemli olduğunu ileri sürmektedir. [74]. Weber, sosyal tabakalaşmayı, servet farklılaşmasının değil, sosyal itibar farklılıklarının bir göstergesi olarak değerlendirmektedir [75].

Diğer taraftan şehirlerde ikamet edilen yerleşim yerleri, sosyal tabakalaşmadan kaynaklanan ayrışma bölgeleri olarak şekillenebilmektedir [76]. Bu bağlamda Kayseri’de sosyal tabakalaşmayı meslek gruplarına göre değerlendirdiğimizde:

Kayseri’de küçük atölye ve ticarethane tabanlı üretim beraberinde sermaye birikimini ve büyüyen bir orta sınıfı getirmiştir [77]. Dolayısıyla kent sadece mekânsal ölçekte büyüyüp özelleşmemiş aynı zamanda ticaretin yaygın olduğu kentte yeni özne profilleri açısından da özelleşmeye başlamıştır. Fabrikalarla doğan işçi kesimi kendine ait lojman ve yapı kooperatifi konut tipini üreterek kentte mekânsal ve sosyal tabakalaşma açısından yeniden biçimlenmiştir. 1970’lerin başında, Kongar’ın meslek seçimi ile ilgili olarak Kayseri’de yaptığı mülakatların sonucuna göre, “...mesleği işçilik olan aile reislerinin oranı yüzde 42.3’e ulaşmaktadır. Meslekler açısından, ikinci büyük grup, esnaf ve küçük esnaftan oluşmaktadır. Yüzde 61’i geçen oranda, nüfusun işçi ve esnaftan oluşması, Kayseri kentinin genel iş yapısı hakkında oldukça ilginç ipuçları vermektedir [6].” Buna göre kentte, geleneksel üretim sistemlerinden yeni yapım sistemlerine geçiş sürecinde, makine teknolojisine dayalı yeni bir işçi kesimi doğmuştur. Kentte artan işçi nüfusu sayısı, artan sanayileşme ile de orantılıdır.

Kentteki halkın iş, gelir ve eğitim durumuna göre, yer seçimi değişmektedir. Erken Cumhuriyet Döneminin başlarında özellikle ticaretle uğraşan üst gelir grubu iş yerlerine yakın mahallelerde oturmayı tercih etmişlerdir. Osmay’ın da belirttiği gibi, sanayi öncesi dönemde konut ve iş yerleri farklılaşmadığı için, kentin merkezi konumunda olan iş yerleri, aynı zamanda yönetim, denetim ve ticaretle uğraşan kesimin konut alanıdır [22]. Dolayısıyla sosyal tabakalaşmanın kent merkezinden¹ çeperlere doğru değiştiğini düşünmek olasıdır.

Gelir durumuna ve yapılan işe göre bazı mahalleler özelleşmektedir. Örneğin, Yanıkoğlu Mahallesi’nde alt gelir grubuna ait aileler oturmuştur. Orta gelirli aileler ise genellikle

¹ Sevim Osmay’a göre, kent merkezlerinin sanayileşme öncesinde ve kentleşme hızının henüz yavaş olduğu dönemlerde kent merkezleri, geleneksel işlerin yer aldığı, zanaat türü küçük üretim ve ticaretin yoğunlaştığı, merkezi konumda pazar ve alışveriş alanlarıdır [22].

Orta Mahalle olarak adlandırılan Gevher Nesibe Mahallesi, Gubaroğlu Mahallesi, Hasinli Mahallesi, Çandır Mahallesi, Tahirağa Mahallesi ve Selaldı Mahallesi'ne yerleşmişlerdir. Bu mahallelerdeki aileler genellikle çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. Üst gelir grubu aileler genellikle *İçeri Mahalle* olarak adlandırılan Cami Kebir ve Çevresi (surların içi), Hunat Mahallesi, Kalpaklıoğlu Mahallesi gibi mahallelerde oturmuşlardır.¹

Bu mahallelerde istisnaları bozan evlerde bulunmaktadır. Örneğin İçeri Mahallede dar gelirli ailelere ait evlerde bulunurken, Orta Mahallede yüksek gelirli ailelerin evleri de bulunmaktadır. Faroqhi'ye göre, "...çoğu mahallede varlıklı insanlarla yoksul insanların yan yana yaşadıkları kuşkusuz doğrudur [5]." Kayseri'de İçeri Mahalle'de zengin ailelerin yaşadığı belirtilerek, zengin mahalle hiyerarşisi anlatılarda var olmasına rağmen, sınırların kesin olarak belirlendiği iddia edilemez. Faroqhi'nin de belirttiği gibi, "*Kayseri'de büyük olasılıkla kentin siyasi merkezini oluşturan Kale bölgesinde fakir evleri de vardı [5].*" Cumhuriyet'in yeni konut politikaları ile gelir durumuna göre özelleşmiş bölge ve mahalleler oluşmaya başlamıştır. Buna karşın, kentte yaşayanların merkeze yakın olma istekleri dışında akrabalara yakın yaşama istekleri nedeniyle kentteki sosyal tabakalaşma bölgesel nitelikte değişmektedir. Kongar, Kayseri'deki aile yapısı hakkında, aynı evde birden fazla evli çiftin birlikte yaşadığını vurgulayarak, 1970'lerin başında dahi, "*Kayseri'nin aile yapısı bakımından büyük kent özellikleri göstermekten çok, geleneksel nitelikleri bir ölçüde de olsa bağrında barındıran bir kent...*" olduğunu belirtmektedir [6].

1960'lardan sonra kentin statü göstergesi sayılan mahallelerinden uzaklaşarak taşınma isteği belirmeye başlamıştır. Bir anlamda "toplumsal saygınlık satın alma isteği," [6] işe yakın olmanın önüne geçmiştir. Kongar çalışmasında, görüşme yaptığı kişilerden elde ettiği verilere göre, "*semtlerin saygınlık (prestij) sıralaması bakımından, birinci sırayı Fevzi Çakmak almakta, onu Sahabiye izlemektedir [6].*" Bu dönemde orta sınıf denilen işçi ve memur kesimi daha çok kooperatif yapılarında yani fabrika çevrelerinde ya da merkeze uzak mahallelerde yaşamışlardır.

Sonuç olarak, özelleşen bu alanlarda inşa edilen konutların tipi ve büyüklüğü kent merkezi dışında inşa edilenlerden farklıdır. 1930-1970 yılları arasında, kent merkezine uzak ya da yakın olma, gelir ve meslek grubuna göre bir ayrışma ve saygınlık göstergesi olarak önemini hala korumaktadır.

¹ Mehmet Çayırdağ ile 16.04.2009 tarihli görüşme.

2.2.3 Kayseri Kentinde Fiziksel Çevrenin Değişimi

Bir önceki bölümde kentin 19.yy sonu ve erken Cumhuriyet Dönemine kadar olan fiziksel durumu incelenmiş ve kentin mevcut durumu tespit edilmiştir. Bu bölümde ise kentin harita ve imar planlarına ek olarak istasyon, fabrikalar ve yapı kooperatifleri çerçevesinde 1970'lere kadar kentin fiziksel çevresindeki değişimi modernleşme bağlamında makro ölçekte okumak hedeflenmiştir.

Berman'ın tanımladığı şekliyle *modernleşme*, Batı'da 18. yüzyılda başlayan ve kademeli olarak çevreye yayılan, bilimsel devrimler, endüstrileşme, demografik yapı değişimi, kentleşme, kitle iletişim sistemleri, ulus-devletler, kapitalist ekonomi sistemi ve kapitalist dünya pazarı olarak sıralanabilecek bir dizi süreçle ilgili bir olgudur [78]. Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde yaşanan modernleşme sürecini ise, ulus-devlet inşa etme çabaları çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu çerçevede, modernleşmenin bir devlet politikası olarak algılandığı bu siyasi ve kültürel ağırlıklı modernleşme biçimi, tüm bir mimarlık pratiğinin çerçevesini çizerek, özellikle de Cumhuriyet ideolojisini gerçekleyen tren istasyonu, fabrika ve yerel yönetim yapıları gibi yeni kamusal mekânlarla varlık kazanmıştır. Bu bağlamda, bu dönemde, devletçi anlayış doğrultusunda çok sayıda öncü kamusal mekân modeli geliştirilmiştir. Yeni ulus-devlet düzenine hizmet veren bu kamu yapıları, üretim, sosyalleşme, eğitim, ikamet, rekreasyon mekânlarını bir arada içererek, yeni, modern yaşam anlayışının birebir deneyimlenerek öğretildiği prototipler olmuştur [79]. Dolayısıyla kamu yapıları ve donatıları, sadece kentin fiziksel değişiminde değil, Cumhuriyet rejiminin öngördüğü modern özneler için batılı yaşam prototipleri oluşturması bakımından da önemlidir. Tanyeli de, kentsel modernleşmeyi/değişimi sadece kentin görüntüsünün değişmesi olarak değil, içinde yaşayanların yaşam ritminde köklü bir durum değişikliğinin gerçekleşmesi olarak ele alınması gerektiğini belirtir [80].

2.2.3.1 Harita Çalışmaları, İmar Planları ve Uygulamaları

Bu bölümdeki anlatı, Kayseri'deki mekânsal değişimde, kentte planlanan yeni yol akslarıyla, kentlinin “geleneksel kentlilik ve kentsellik örüntülerinin” [18] nasıl yıkıldığı, yeni kentsel strüktürün nasıl oluştuğu ve yol aksları-konut alanları arasındaki bağlantının nasıl kurulduğu çerçevesinde gelişmiştir.

Kayseri’deki geleneksel kent dokusunu incelediğimizde, *geleneksel* diye adlandırılan dönemlerde kentin, durağan/statik bir gerçeklik olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Değişim, her dönemde kendi özgün koşulları çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ancak burada değişimin hızını tartışmak anlamlı olabilir. Faroqhi, sürekli aynı kalıpların yeniden üretilmesi anlamında kullanılan *geleneksel* kavramını durağan yapısından çıkarmıştır. Faroqhi, 17. yüzyıl gibi genellikle *zor* ve *klasik sonrası* olarak nitelenen bir dönemde bile, Osmanlı’nın çerçevesi içinde büyük değişikliklerin mümkün olduğunu belirterek, geleneksel kentte kendi özgün koşullarında değişimlerin meydana geldiğini vurgulamaktadır [5]. Ortaylı da, modernleşmeyi, varolan değişimin değişmesi olarak tarifleyerek, Osmanlı’nın belli bir ölçüde değiştiğini belirtmiştir [66]. Ancak Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte bu değişim, belirgin/baskın bir ideolojik çerçevede ani ve hızlı bir boyutta gerçekleşmiştir.

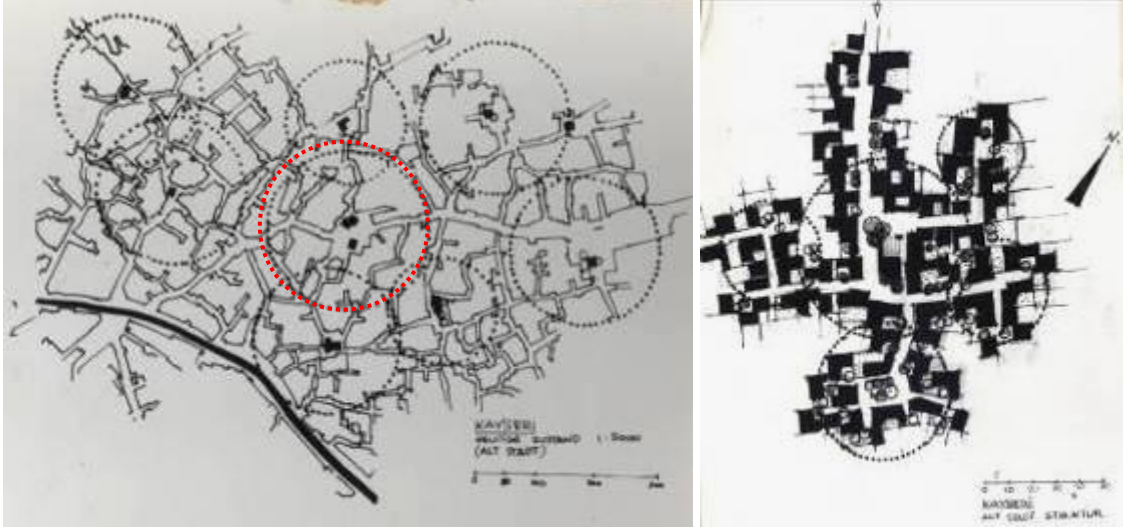
Bozdoğan’ın da belirttiği gibi, “*erken Cumhuriyet Dönemini önceki dönemden ayıran şey, bütünüyle Batılılaşmış, modern ve laik bir toplum yönündeki Kemalist ‘medeniyet kayması’nın radikalliği, bütünselleştirici karakteri ve güçlü ideolojik yüküydü* [81].”

Osmanlı’da değişim talebinin bilinçli bir program dahilinde olup olmadığı ve değişimin hızı ve yönü tartışıldığında, geleneksel kentteki değişimin içeriğinin Cumhuriyet Dönemindekinden farklı boyutlarda olduğu görülebilir. Tanyeli’nin de belirttiği gibi,

“*Geleneksel kent kavramı ile modern kent kavramı arasındaki en belirgin fark, birincinin yapısal değişikliği bilinçli bir biçimde hiç talep etmemesi, buna karşılık ikincide değişim ve başkalaşım iradesinin sürekli gündemde tutulmasıdır. Kent bağlamında modernite, işlevsel, fiziksel, toplumsal ve yapısal bünyeye aktif müdahale kavramının doğuşu demektir* [45].”

Kayseri’deki geleneksel kent, genel hatlarıyla tariflendiğinde, kentin omurgasını konut yapıları, kale ve kapalı çarşı oluşturmuştur.

Şekil 2.4'ten de görüldüğü üzere, konutlar, organik sokaklar üzerinde sıralanarak meydanlara ulaşmaktadır ya da çıkmaz sokaklar üzerinde konumlanmıştır.

Şekil 2.4 Kayseri'den kent doku detayı [82].

İmamoğlu'na göre,

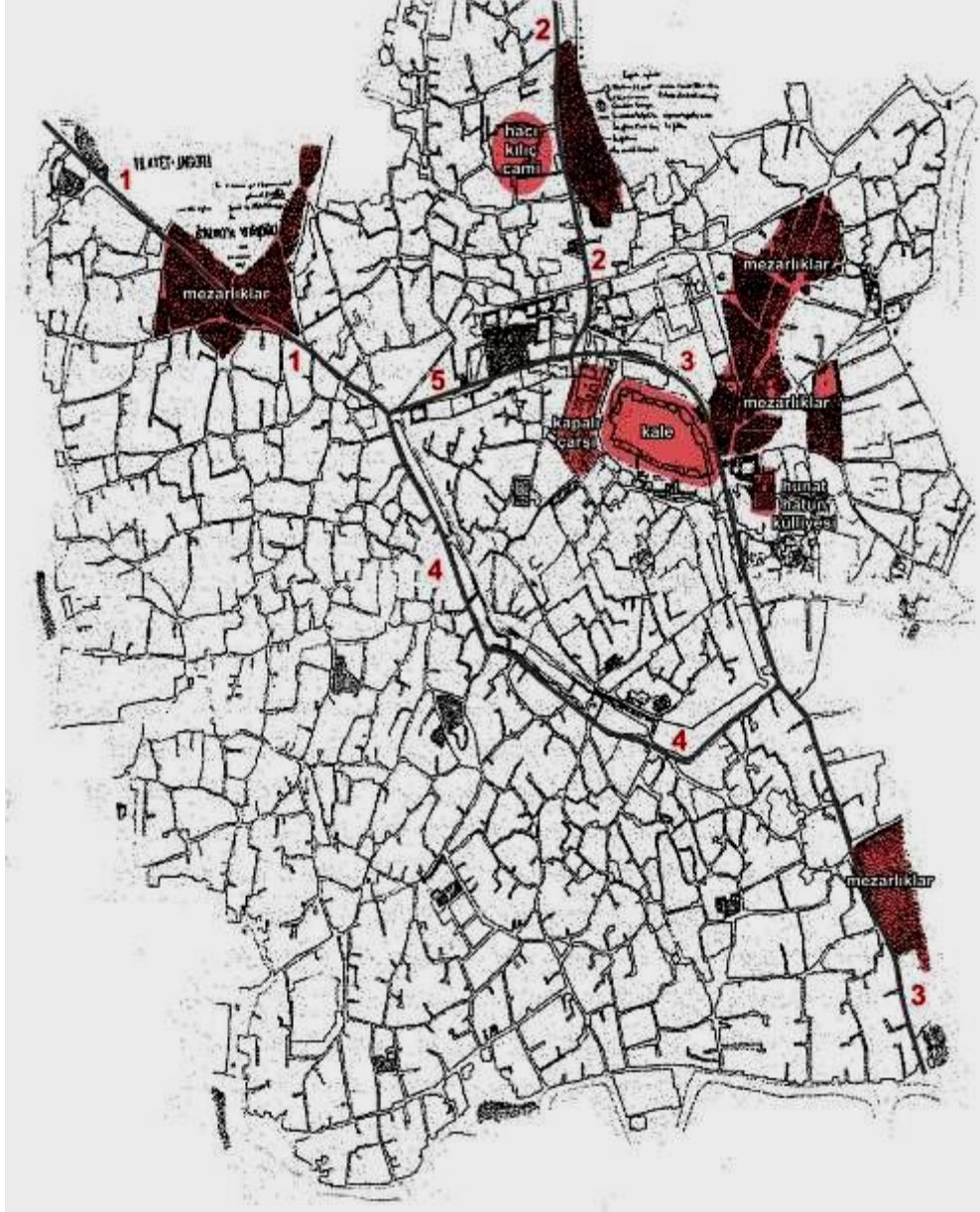
“Geleneksel Kayseri mahalleleri, insan ölçeğindeki dar sokakları, bu sokakların kesiştiği yerlerde veya cami, mescid okul önlerindeki organik meydanları ve çıkmaz yolları ile bir Ortaçağ görünümünü taşır. Sokaklar ve çıkmazlar dardır... Sokaklar ancak birkaç ev boyunca düz gider, çoğunlukla girintili, çıkıntılıdır, birbirleriyle dar veya geniş açılarla birleşir...[4]”

Geleneksel kent kavramının nasıl değiştiği konusunda; kentin değişiminde ilk olarak *yeni strüktürel yol ağları* ve *kamu yapılarının* inşası önerilmiştir. Bilgin'in de belirttiği gibi, “kentsel ve toplumsal modernleşmeye” ilişkin başlıca üç gösterge: **yeni yolların, yeni kamu yapılarının ve planlı toplu konut mahallelerinin yapılması** şeklinde özetlenebilir [83].¹ Kayseri'de bu üç göstergeyi, 1882-1970 yılları arasında hazırlanan kentin harita ve imar planları üzerinde incelemek ve değerlendirmek mümkündür.

¹ İ.Bilgin, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde görülen modern imar girişimlerinin; yeni kamu binaları, yeni yollar ve yeni konutlar olmak üzere üç aks doğrultusunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlardan ilki, modern dünyanın yeni kamusal örgütlenmesinin gereksinimlerini karşılamak üzere yeni kamu binaları inşa etmektir. İkincisi, insanların, ulaşım araçlarının, pis ve temiz suyun, elektriğin, haber ve bilginin düzenli ve kesintisiz dolaşımını sağlayacak bir sirkülasyon şebekesi oluşturmak üzere yeni yolların yapılmasıdır. Sonuncusu ise, modern toplumda anonim kullanıcıya hitap edecek toplu konutların inşa edilmesidir [83].

Cumhuriyet öncesinde başlayan yeni yol aksları ve kentsel açık yeşil alanlarının oluşturulması ile kentin biçimlenişinde yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Geleneksel doku içine doğrusal eksenler oluşturularak, kentin yeniden yol ağı tanımlanarak yeni bir kentsel strüktür önerilmiştir. Yol strüktürünü oluştururken cami, medrese, çeşme ve çarşı gibi geleneksel anıtsal yapılarının kentteki konumlarına dikkat ederek “*geleneksel dokunun üzerine, geometrik modern arterlerin oluşturduğu ağ süperpoze edilmek istenmektedir. Kimi anıtsal yapıların çevrelerinin, çirkin olduğu iddia edilen yapılardan kurtarılarak açılması da yaygın bir pratiktir*” [45]. Dolayısıyla geleneksel doku içinde anıtsal yapıların etrafındaki konut alanlarının yok edilmesini ve hazire alanları üzerine konut, yol ya da parklar yapılmasını, kentte yapılan ilk planlı müdahaleler olarak görmek mümkündür.

İlk olarak, kentte açılan yeni yol akslarının gelişiminin izlenebilmesi için, Cumhuriyet öncesi dönemde (1882) *Jean S. Euthychides* [57] tarafından hazırlanan kent haritasından faydalanılmıştır. Eravşar’a göre, haritanın Kayseri için önemi, kentin 19. yüzyıldaki durumu gösteren imar planı niteliği taşımasıdır. 1882 yılı haritası, *Kayseri yollarının düzeltilmesi projesi* olarak adlandırılıp, kentin genel gelişimi ve surları hakkında bilgi vermektedir [52]. Projeye göre, 19. yüzyıl sonrasında meydan ve yakın çevresinde yeni düzenlemeler söz konusudur. Bu dönemde sarayı çevreleyen surlar, büyük oranda yok olmuştur.

Şekil 2.5 1882 yılında mühendis Jean S. Euthychides tarafından yapılan harita [52]

Şekil 2.5'teki 1 nolu aks, Ulu kışla caddesi, 2 nolu aks, 1928 yılında İstasyon Caddesi olarak açılmadan önceki sokak aksı, 3 nolu Talas'a giden cadde, 4 nolu aks Düvenönü ve dış kale surlarını takip eden yol aksı, 5 nolu aks ise İstanbul Caddesi'ni göstermektedir. Haritanın üst paftasında, şehrin iç kale surlarının bulunduğu bölüm, alt paftasında ise (kentin güneyi) Yoğun Burç ve yoğun konut dokusu bulunmaktadır. Haritada ayrıca, şehrin sokak dokusu, Kapalı Çarşı ve Vezir hanı gibi ticari bölgeler, surların geçtiği alanlar, idari yapılar, mezarlıklar, su arkları ve çeşmeler ve geniş yol aksları gibi kentin fiziki yapıyla ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Setenönü, Kaleönü, Dördükkân önü (Düvenönü) gibi mekân isimleri de harita üzerinde yer almaktadır. Bu

mekânların dışında Mollaoğulları ve Zennecioğulları gibi büyük konakların yerleri de haritaya işlenmiştir.

Kayseri 1882 haritasında, çıkmaz sokakları olan ve sokaklar üzerinde yoğun konut dokusuna sahip, mezarlıklar, cami ve türbeleri mahalleler arasında kalmış geleneksel organik kent dokusuna sahip bir kent görünümündedir. Kentte ticari faaliyetlerin geçtiği yerlerde de konut dokusu sürekliliğini korumuştur.

Osmay'ın da belirttiği gibi, *“geleneksel kent merkezleri hanlar ve çarşılar bölgesinde yerleşmiş, zenaat türü üretim ilişkilerinin, perakende ve toptan ticaretin yer aldığı alanlardır. Kentin tarihi dokusu içindeki konut alanlarından kısmen farklılaşmıştır, ama onların organik uzantılarıdır* [22].” Dolayısıyla, kentin Ortaçağ özellikleri taşıyan mahalle yapısına sahip olduğunu anlamaktayız. Haritadan da görüldüğü üzere kentin güneyinde konut yoğunluğu varken, kuzeyinde ise daha çok mezarlık alanları bulunmaktadır. Örneğin, Kale'nin kuzeyinde ve üzerinde Hacı Kılıç Cami¹ bulunduran sokak aksının doğusunda büyük mezarlık alanları bulunmaktadır. Bu alanlar kentin yeni yapılaşmasında konut alanlardan önce istimlak edilen alanlar olması nedeniyle önem kazanmıştır.

Çalışma kapsamında ulaşılan 1916 yılı haritasından da görüleceği üzere, 20.yüzyıl başlarında kentin yol ağı strüktürünün gelişimi ivmelenmiştir.

Kentin kuzeydoğu yönüne doğru 1909'da açılan Sivas Caddesi² aksı ile bu yönde yeni yapılacak konutlar için bir potansiyel alan oluşturulmuştur. 1916 yılı haritasında görülen Sivas yolu aksı, Sivas iline doğru açılarak geleneksel doku içinde oluşturulan doğrusal bir eksendir. Bir bakıma, bu aks, kentteki doğrusal strüktür oluşturma'nın ilk denemelerinden biri olarak görülebilir. Çünkü öncesinde yapılan ya da tamir edilen yol aksları mevcut sokakların (İstasyon Caddesi gibi) yeniden revize edilmesi ile gerçekleşmiştir.

¹ Hacı Kılıç Cami; Selçuklu devletinin son dönemlerinde 647 (M. 1249) tarihinde Ebu'l-Kâsım bin Ali Tûsî tarafından yaptırılmıştır [84].

² Sivas Caddesi, “çekirdeği 1909 yılında Mutasarrıf Muammer Bey ve Belediye Reisi İmamzade Mehmed Bey'in, bir kısım halkın karşı çıkmasına rağmen şehir içerisindeki yaygın bir vaziyette bulunan mezarlıkları kaldırarak, Sivas yönündeki yolu açmıştır [68].”

1910’lu yıllarda Vali Muammer Bey tarafından yapılan düzenlemelerle, Serçeönü’nden Kurşunlu Camisi’ne kadar bir cadde, Hükümet Konağı’ndan Talas’a cadde, Sivas Kapısı’ndan kentin güneydoğu sınırına bir cadde açılması kararı alınmıştır. Söz konusu caddelerin düğüm noktası, meydan olarak ifade edilebilir [85]. (Şekil 2.6).

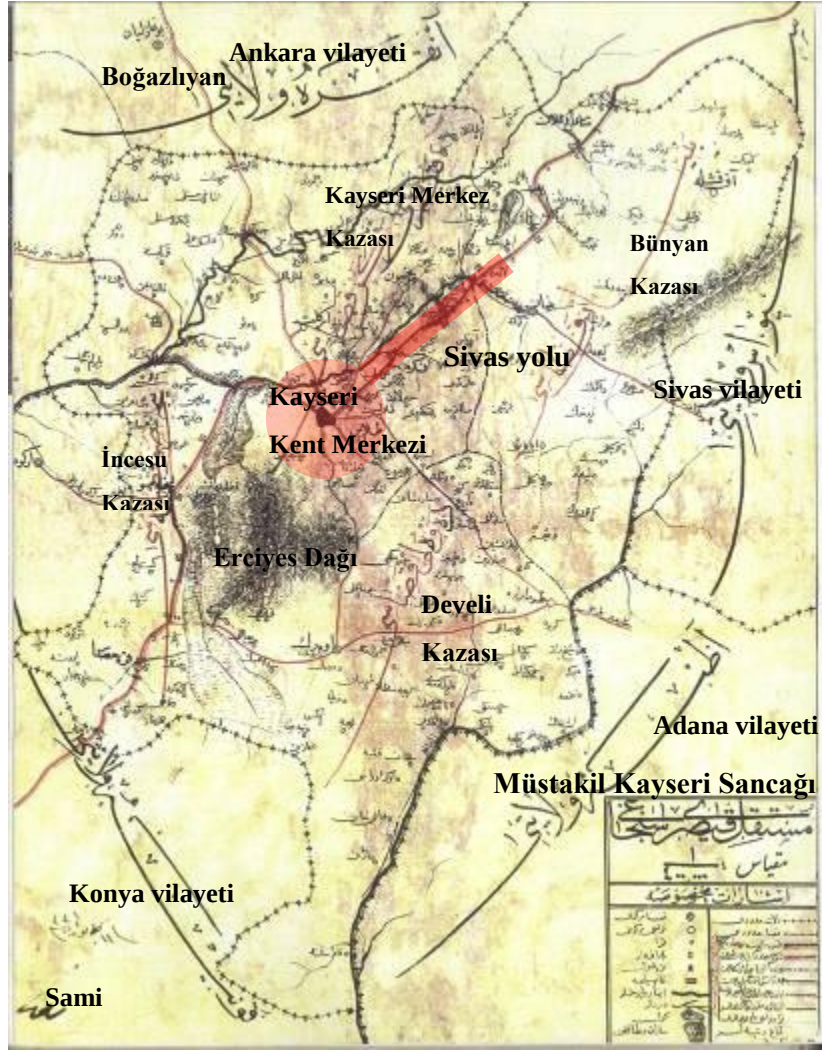

Şekil 2.6 1920’lerde Sivas Caddesi [86]

Miladi karşılığıyla “24 Ocak 1916” tarihli harita yorumlandığında, haritada, Kayseri’nin bu dönemdeki sınırları, komşuları, kaza, köy ve nahiyelerini, dağ, göl, nehir, sazlık gibi doğal güzellikleri ve mevcut yol aksları görülmektedir (Şekil 2.7).

Harita üzerinde haritayı kimin hazırladığına dair, özel olarak düşülmüş bir açıklama bulunmamaktadır.¹

¹ Miladi karşılığıyla (24 Ocak 1916 Pazartesi) tarihli olan harita, Rumî olarak (Fî 11 Kânunusani Sene 1331) tarihlidir. Haritanın sol alt kısmında “Sami” adı yer almaktadır. Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ali Aktan’ın tahminine göre, “Sami”, haritaya resmiyet kazandıran memurun adı olabilir. Ali Aktan ile görüşme. 25.05.2012.

Şekil 2.7 Kayseri merkez, nahiye ve kazaları. 24 Ocak 1916 tarihli (Fî 11 Kânunusani Sene 1331) Kayseri Haritası. Ölçek (Mikyas): 1/400.000 [87]

Harita 1/400.000 ölçekli olması nedeniyle, kent merkezindeki kamu ve konut alanları harita üzerinde okunamamıştır.

Kayseri Vilayet Gazetesi, 24 Ekim 1946 tarihli gazete haberine göre, Cumhuriyet öncesinde ve sonrasında modernleşme projesinin planlı bir eylemi olarak yapılan haritaları, 1882 yılı haritasından sonra (40 sene vasıla ile),

“... Rıfat Çalikoğlu’nun¹ Belediye Reisliği zamanında mühendis Süreyya tarafından yapılan iki harita takip etti. Bu haritalar 1/500 ve 1/1000 mikyaslarında idi daha sonra mühendis Avni Par tarafından şimdiki şehir planına esas teşkil eden yine 1/500 mikyaslı

¹ Erzurum ve Sivas Kongreleri’nin yapıldığı dönemde Kayseri Belediyesi’nin başında eski adliye vekillerinden merhum Rıfat Çalık bulunuyordu. Daha sonra Kayseri Eşrafından Nakipzade Ahmet Bey işbaşına gelmiş, 1924-1925 yıllarında Rıfat Çalık yine bir müddet görev yapmıştır [88].

harita yapıldı. Fakat bütün bu haritalar yapıldığı zamandaki durumu tespitle kalarak imar yolunda yapılacak işleri şehrin müstakbelini tayin etmemekte idiler. Bununla beraber muhtelif belediye reisleri zamanında imar inşaa zaruriyetleri kendisini göstermiş ve mevcut imkânlar dâhilinde Kayserimize yenilikler ilavesine çalışılmıştır.”¹ (EK-A)

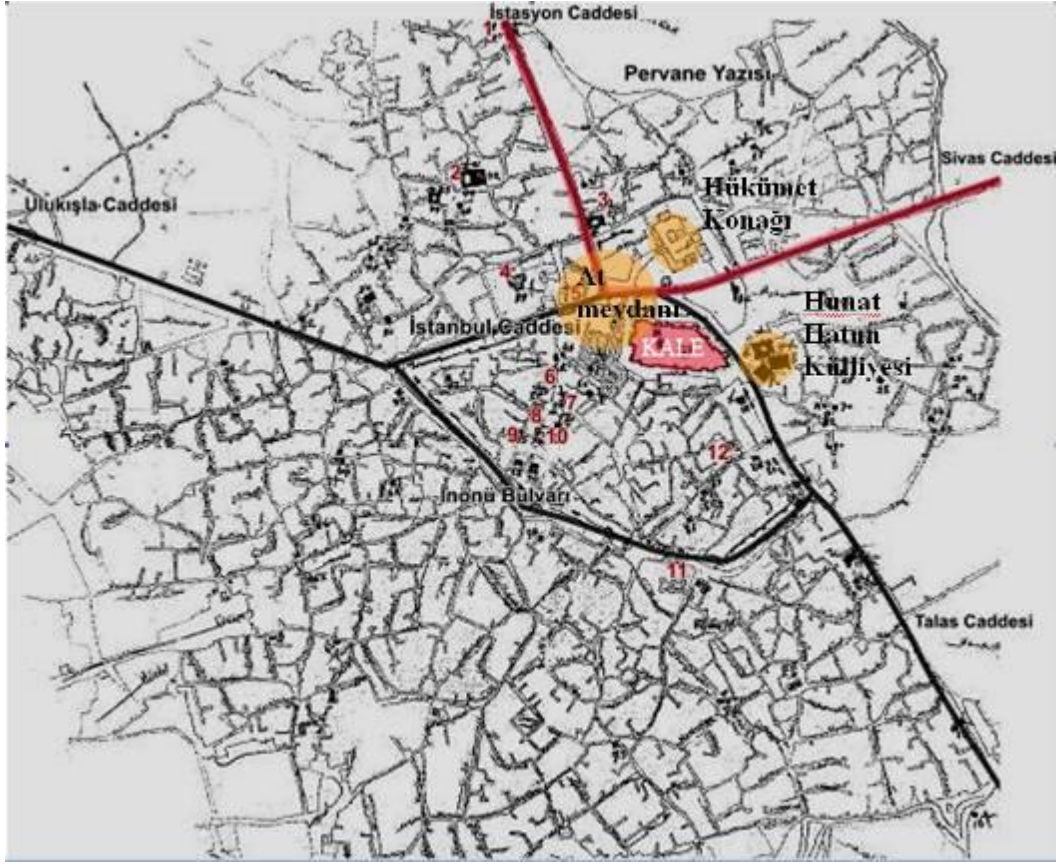
Çalışma kapsamında 1916 haritasından sonra 1920’ler sonunda yapıldığı düşünülen haritada,² dönemin mevcut sokak, önemli kamu yapıları (belediye, hamam, fabrika, medrese gibi), hanlar ve kapalı çarşı, bahçeler ve geçitlerin Osmanlıca mekân isimleri bulunmaktadır (Şekil 2.8). Kayseri Tren İstasyonu 1927 yılında inşa edildiği için harita üzerinde “İstasyon Caddesinin” belirtilmesi nedeniyle, haritanın 1927’den sonra yapıldığı üzerine bir tahminde bulunmak mümkündür. Haritada belirtilen kamusal yeşil açık alanların da (belediye bahçesi gibi) oluşturulması, kentin biçimlenişinde yeni kavramların etkili olmaya başladığı görülmüştür. Haritanın kuzeyde bulunan bölümü üzerindeki Osmanlıca dilinde sokak, cadde ve kamu yapılarının adları yazılarak (EK-B) bölümünde yer almıştır.

1920’lerin sonuna ait sokak, cadde ve önemli ticari (han, çarşı vb.), mensucat fabrikası ve belediye binası gibi kamu yapılarının belirlendiği haritaya göre, 1882 yılına ait haritadan farklı olarak Sivas Caddesi, meydan ve İstanbul Caddesi’nin genişletilerek, [58] İstasyon Caddesi³ aksı tren garına ulaşan lineer bir aks olarak gösterilmiştir. Harita 1882 yılı haritası ile karşılaştırıldığında mezarlık alanlarının azaldığı görülmüştür. Varlıklı ailelerin bahçelerinin (Zennecizade Bahçesi, Güpgüpoğlu Bahçesi, Arpacızade Vereseleri Bahçesi, Avratoğlu Bahçesi v.b) isimleri harita üzerinde işaretlenmiştir.

¹ “Kayseri’nin İmar Meselesi.” Kayseri Vilayet Gazetesi. 24 Ekim 1946.s.2. 24 Ekim 1946 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi’nin “Kayseri’nin İmar Meselesi” başlıklı yazısında verilen bu haberdeki adı geçen harita ve imar planları bugün Kayseri Büyükşehir Belediye arşivinde bulunmamaktadır. İlgili gazete küpürü EK A’dadır.

² 1920’lerde hazırlandığı düşünülen harita üzerinde, haritayı hazırladığı ya da resmîyet kazandırmak için imzaladığı varsayılan kişi adı olarak “mühendis Cemaleddin” yazmaktadır.

³ Haritanın 1920’lerin sonuna ait olduğu düşünülmektedir. Çünkü 1927’de Kayseri’de tren istasyonu yapıldığı için, istasyona giden aks “İstasyon Caddesi” olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Karatepe’nin kitabında İstasyon Caddesi’nin açılması için 1928’de Belediye Başkanı Muhittin Gürbaz’ın caddenin açılması için istimlaklara başladığı bilgisi verilmiştir.

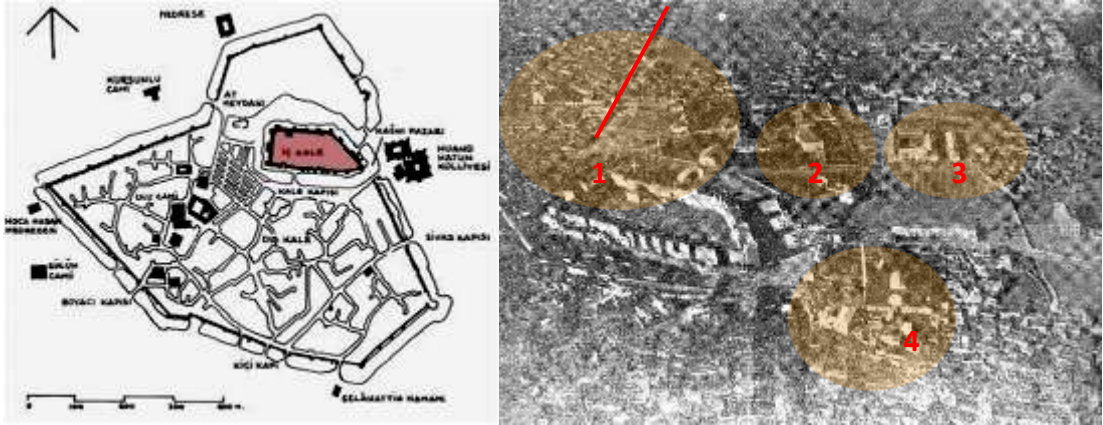
Şekil 2.8 1920’ler sonunda Kayseri’deki yol akslarını gösteren harita¹

Kent, haritadan da görüleceği üzere, erken Cumhuriyet Döneminde de organik konut dokusuna sahiptir. Kentte 1920’ler sonunda, kentin mezarlık alanlarının yol (Sivas yolu gibi) ve bahçe gibi kamu yararı için ilk dönüştürülen açık alanlar olması dikkat çekicidir. Hacı Kılıç Cami önünden geçen sokağın kuzey doğuya bakan kısmında bulunan mezarlık alanları istimlâk edilerek, sokak (İstasyon Caddesi) lineer bir aks olarak oranlı bir şekilde genişletilerek, Pervane Yazısı’na doğru uzatılmıştır. Kent merkezinden kentin dışına doğru oluşturulan akslarla, kent merkezine olan erişim güçlendirmiştir. Burada amaç, yeni akslar ve etrafında oluşan konut alanlarıyla birlikte, kentin kale ve çevresinde ticari faaliyetlerini güçlendirmektir. Bu nedenle, 20. yüzyıl başında değişen ulaşım olanaklarının da etkisiyle kent merkezi çevresinde bulunan geçmişten gelen yol izleri ve sokak aksları düzenlenerek, kent içi ve kentler arası ilişkiyi kuvvetlendirecek şekilde yol nitelikleri ve kapasiteleri arttırılmıştır [85]. Kent merkezinin güçlü akslara sahip olmasının bir diğer sebebi de yerel yönetim yapılarıdır. Giddens’in da tanımladığı sanayileşme öncesi kent merkezi tanımına paralel olarak

¹ Mehmet Çayırdağ Arşivi.

Kayseri geleneksel kent merkezi de yerel yönetimin önemli resmi yapılarını içermektedir. Giddens’a göre, “*sanayileşme öncesi şehirlerde, genellikle, etrafı surlarla çevrili, bazen de ikinci bir iç sura sahip, merkezde geniş bir meydanı olan ve meydan çevresinde dinî, idarî, mahkemelere ait binalar ve alış veriş merkezleri bulunmaktadır* [89].” Kent merkezinde 1930’lara kadar dini, idari ve ticari binaları kapsayan bu alana *At Meydanı* adı verilmiştir. Şekil 2.9’da görüldüğü gibi, At Meydanı, oldukça büyük bir meydandı. “Kayseri Sancağı 1922” başlıklı kitapta, kent merkezinde yer alan At Meydanı’nda hangi yapı tiplerinin olduğu belirtilmektedir. Buna göre,

“Hükümet konağı, adliye, jandarma, matbaa, belediye daireleriyle, hapishane, ıslahhane, saat kulesi, askerlik dairesi ve askeri anbar gibi büyük ve yeni tarzda binalar ve Mensucat Fabrikası, otomobil garajı, Hükümet Konağı bitişiğinde belediye bahçesi vardır. Kayseri’nin Cuma Pazarı bu meydanın bir kısmında kurulur. Kağnı Pazarı ve Kayseri Pazarlığı adlı verilen pazarlar da bu meydanda yer alır. Kayseri’nin kale ve surları haricindeki mahalle ve kısımlarına da Dış Şehir deniliyor ki buralar sonradan kurulmuştur [71].”

Şekil 2.9 At Meydanı, iç kale ve dış kale sınırları [90].¹

Şekil 2.10 Kayseri kent merkezi. 1917. Fotoğrafta *At Meydanı* ve *İstasyon Caddesi* (1) olmadan önceki sokak aksı, Hükümet Konağı (2), Mensucat Fabrikası (3) ve Hunat Hatun Külliyesi (4) görülmektedir.²

Şekil 2.10’da Kayseri’de çekilen bir hava fotoğrafından da görüldüğü üzere, *At Meydanı*, *Hunat Hatun Medresesi*, *Hükümet Konağı* ve *Mensucat Fabrikası* ile kent, geleneksel dokusunu sürdürmüştür. Kent merkezinin dönüşümünde 1934-35 yılında

¹ Sevim Osmay tarafından A. Gabriel’den alınarak yeniden çizilmiştir.

² Faruk Yaman Arşivi.

Nazmi Toker tarafından Cumhuriyet Meydanı'nın düzenlenerek açılması en önemli olaylardan biri olmuştur. Geleneksel dini, idari ve ticari merkez, yeni kamu yapıları, bahçe, park gibi açık alan düzenlemeleri ve mevcut yol akslarının genişletilmesi ile modern bir fiziksel çevreye dönüşmüştür (Şekil 2.11). Özellikle yol açma ve düzenleme çalışmaları, 1930'larda belediyenin yaptığı en önemli kentsel çalışmalardan biridir.

Şekil 2.11 Kayseri Cumhuriyet Meydanı. 1930'lar¹

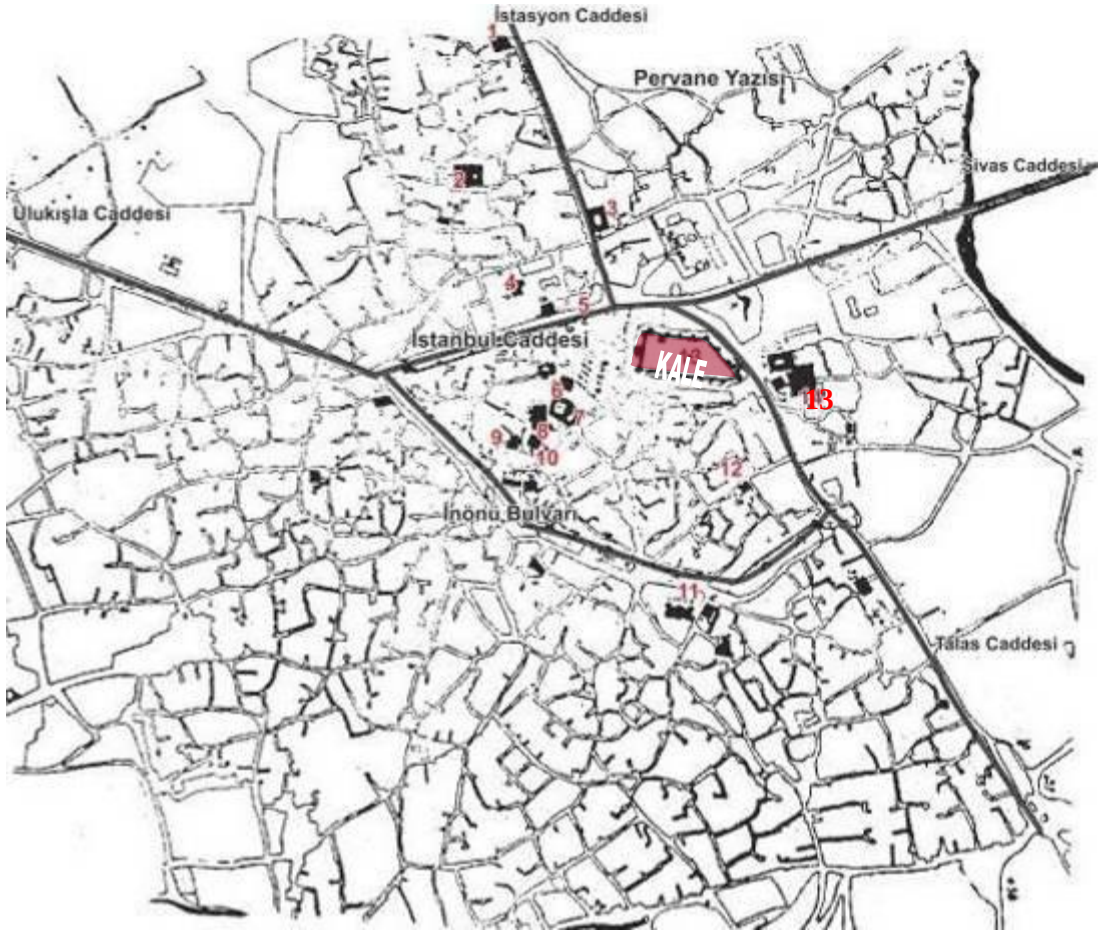
Kara Mehmet Ağazade Kemaleddin, “*şehrin yeni bir görüntüye sahip olmak için şehrin büyük caddelerine parke taşların döşendiğini ve yeni geniş caddelerin açıldığını belirtmektedir* [53].” 24 Mart 1932 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi'nde “Hükümet Meydanlığından Kazancılara Doğru Giden Caddeye Parke Döşeniyor” başlıklı haberle bu bilgi doğrulanmaktadır.

1930'lar başında kentsel gelişim yol akslarının belirlenmesi ve süreç içerisinde revizyonlarla genişletilmesi, 1930'ların ortasında başlayacak yeni konut adalarının oluşumunda adeta bir ön hazırlık niteliğindedir. 1930'lar başında Kayseri Tren İstasyonu'na ait lojman yapıları dışında önemli bir konut üretimi görülmemiştir. 1930'da kentin çeperlerinin fiziksel yapısının belirlenmesinde Tayyare Fabrikası ve Tren İstasyonu sınırlandırıcı olmuştur. Şükrü Karatepe'nin de belirttiği gibi,

¹ Faruk Yaman Arşivi

“1930’lu yıllara kadar, kent merkezinde önemli bir değişme olmamıştır. Gabriel’in planına göre kent sınırları kuzeyde Hacıkılıç Cami, doğuda Gültepe’deki Memleket Hastanesi ve Büyükşehir Belediyesi’nin batısından geçen Deliçay adlı sel deresi, güneyde Seyyid Burhaneddin Mezarlığı hizasında At pazarı, Çakalız ve Çifteönü mahalleleri ile batıda şimdiki İmam Hatip Okulu çevrelerine dayanmaktadır [58].”

Şekil 2.12’de de görüldüğü üzere, 1931 yılı Gabriel haritasında organik sokak dokusu ve önemli yol aksları vurgulanmıştır. Haritada Sivas Caddesi, İstasyon ve İstanbul ve Talas’a giden caddeler belirgin bir biçimde işlenmiştir. Haritada ayrıca önemli görülen kamu, cami, hanlar ve medrese gibi anıtsal yapılar ve konut yapıları koyu renge boyanarak özellikle belirtilmiştir.

Şekil 2.12 20.yüzyıl başında Kayseri. 1931 [91].¹ (1-Hacı Kılıç Cami 2-Gevher Nesibe Medresesi 3-Serçeönü(Sahabiye) Medresesi 4-Kurşunlu Camii 5-Hamam 6-Bedesten 7-Vezir Hanı 8-Cami Kebir 9-10-Mahkeme Hanı 11-Lise 12-Gügüpoğlu Konağı 13-Hunat Medresesi ve Cami)

¹Albert Gabriel’in 1931 yılında basılan, “Monuments Turcs d’Anatolie” başlıklı kitabında bulunan Kayseri haritası, Gabriel tarafından şehrin eski yapılarını 1927 ve 1928 yıllarında incelemesiyle oluşturulmuştur [92].

Harita üzerinde kentin yeni yol akslarının doğu batı yönünde uzanması, güneyde organik konut dokusunun genişlediği ve mezarlık alanlarının azaldığı görölmüştür. 1920’ler sonu haritasından da tespit edildiği üzere, kentin istimlâk ve imar gelişiminde mezarlık alanları önemli olmuştur. Benzer bir bakışla, Gabriel kentte kurulan *modern mahallelerin*, mezarlıkların yerine kurulduğunu belirtmiştir. Bu yargıya kentte yaptığı inceleme sırasında, evler arasında yükselen türbelerden varmıştır [91]. Gabriel’e göre bu alanlarda yapılan konutlar mevcut tek katlı avlulu çoğunlukla üç odalı olan evlerden farklı idi. Bu nedenle Gabriel’in *modern ev* tanımlaması, muhtemelen evlerin o tarihte yeni yapılması ile ilişkili olabilir (Şekil 2.13).

Şekil 2.13 Gabriel’in *Kayseri Türk Anıtları* adlı kitabında tanımladığı “modern bir ev” örneği [91]

Bu çerçevede, 1930’larda kent merkezindeki hazire alanları yavaş yavaş yok edilerek bahçe ve park gibi kamu alanları oluşturulmuştur. Örneğin, 1936’da Kurşunlu Cami etrafındaki hazire alanı düzenlenerek Cumhuriyet meydanının bir parçası olacak şekilde park haline getirilmiştir [93]. Özellikle yeni yapılaşmada yol akslarının genişletilmesi ve bu akslar üzerine kamu yapılarının inşa edilmesi erken Cumhuriyet Döneminde yapılan en yaygın kamulaştırma işlerinden olmuştur. Örneğin, Belediye Başkanı Necmettin Feyzioğlu (1936-1942) ve Vali Şefik Soyer zamanında (1939-1941) hazırlanan mevzi imar planında Talas Caddesi, meydan, İstasyon Caddesi ve Talas Caddesi genişletildi. İstasyon Caddesi aksının mezarlık alanı olan tarafına üzerine daha

sonra halk evi, kız enstitüsü gibi kamu yapıları yapılmıştır [58]. Dolayısıyla, 1945 yılına kadar kentteki yapılaşmanın çoğunluğunu, kamu yapıları oluşturmuştur. Konut üretimi tekil örnekler çerçevesinde oldukça sınırlı sayıda gerçekleşmiştir. Bu durumu dönemin yerel gazete haberlerinden de takip etmek mümkündür. “*Şehrimizde inşaat faaliyeti fazlalaşmıştır. Fakat yapılan inşaatın mühim bir kısmı mağaza, dükkân, otel, kahve gibi şeylerdir. Ev, apartman gibi ikametgâha da mühim ihtiyaç olduğu halde mesken inşaatının yapılmaması dikkate şayan görülmektedir.*”¹

Kentin fiziksel çevresinin ve sınırlarının değişiminde ayrıca imar kanunları da etkili de olmuştur. 1930-1945 yılları arası, çağdaş bir kentsel yapılanmanın oluşturulması için, yasal düzenlemelerin kapsamlı biçimde ele alındığı bir dönemdir. Bu dönemin ilk yıllarında çıkarılan *Belediye Kanunu* (1930), *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu* (1930), *Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu* (1933) ile kentlerin planlı bir biçimde gelişmesi öngörülmüş ve belediyeler için geniş bir görev ve yetki alanı tanımlamıştır [94]. *Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu* (1933)’na göre, kentte zorunlu kılınan çıkmaz sokakların kaldırılması, kentlerin ortasından bir ana yol geçirilmesi şeklinde uygulanmıştır. Genelde kent dokusunun ve morfolojisinin iyileştirilmesini pek de sağlamadı. Kente çağdaş görünümlü bir eksen getirmekle kaldı [12].

Bu kapsamda Kayseri’de 1930’lardan 1940’lı yıllara kadar kentte yeni aksların açılması, kamu ve konut yapılarının yapılması, yukarıda adı geçen kanunlar² çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ancak,

“1930 yılında Belediyeler Kanunu, her belediyeyi kentin haritası ve imar planını yaptırmakta zorunlu tutmasına rağmen, yapılan planların sayısında hızlı bir artış gözlenmemektedir. 1933 yılında Yapı ve Yollar Kanunu’nun çıkarılması ve Belediyeler İmar Heyetinin kurulmuş olması da imar planlarının yapımını hızlandıramamıştır.

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 28 Temmuz 1947.s.2

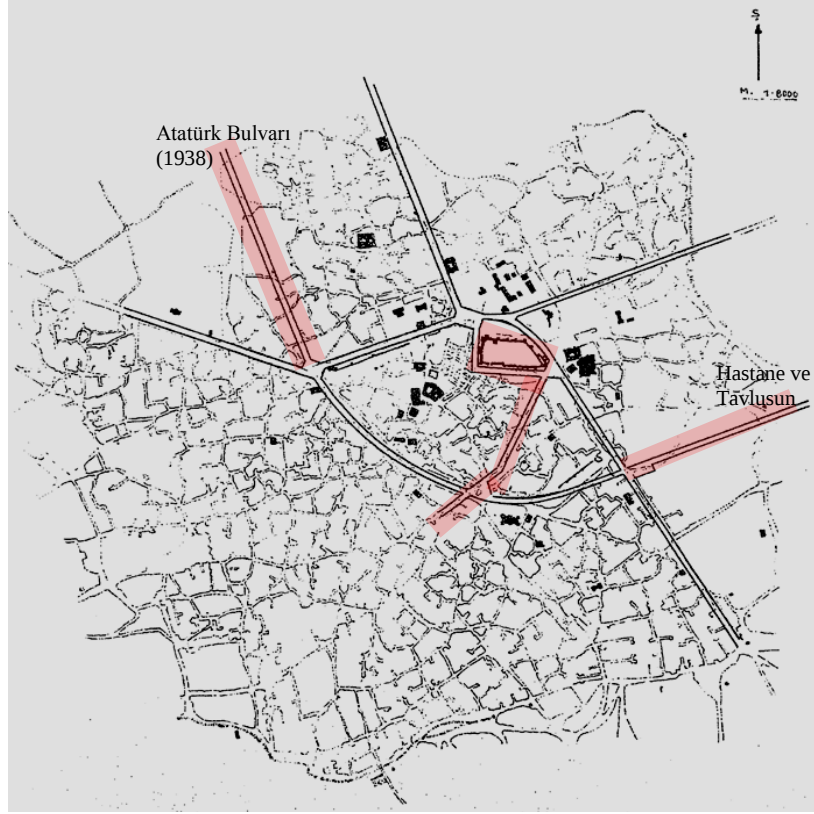
² Bu yasal çerçeveyi tamamlayan iki düzenleme daha kısa bir süre sonra gündeme gelmiş, 1933’te kentlerin düzenlenmesi işleri için kredi sağlamak üzere Belediyeler Bankası ve bu işlerde (harita, imar planı ve altyapı) müşavirlik ve kontrollük hizmetleri sağlamak üzere Belediyeler İmar Fen Heyeti kurulmuştur. Bu iki kuruluş 1945 yılına kadar işbirliği içinde çalışmış, bu tarihte birleştirilerek İller Bankasına dönüştürülmüştür. 1930’lu yıllardaki önemli bir diğer yasal düzenleme de *Mimarlık ve Mühendislik Kanunu’nun* (1938) çıkarılmasıdır. Böylece Ankara dışında ülkede kentleşme hızının çok düşük olduğu bir dönemde, sağlıklı bir yerleşme düzeninin gerçekleştirilmesine yönelik oldukça kapsamlı bir yasal çerçeve geliştirilmiştir. 1956 yılında zamanına göre ileri hükümleri içinde barındıran 6785 sayılı *İmar Kanunu* çıkartılmıştır. 1954 *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu* çıkarılmıştır. Bütün bu düzenlemeler gerek yerleşim, gerekse yapı ölçeğinde daha sağlıklı ve kaliteli bir gelişmenin hukuki altyapısının hazırlanmasına yönelik çabalardır [94].

Hızlanma, 1 Haziran 1935'te Nafia Vekaleti Şehircilik Fen Heyeti'nin çalışmaya başlamasından sonra, 1936 yılından başlayarak gözlenmektedir [23].”

Buna göre, Kayseri’de Cumhuriyet Döneminin ilk imar planı 1933-1935 yılları arasında hazırlanmıştır. Kara Mehmet Ağazade Kemaleddin, kitabında (1934), Kayseri’nin imar planının hazırlayacağı bilgisini vermiştir. *“Ankara’da imar müdürlüğü şehircilik mühendislerinden Türkiye’de birçok şehirlerin planını yapan Kayserili Burhanettin Bey belediyeye asri Kayseri’nin istikbalde alacağı şeklin planını yapmaktadır. Bundan böyle şehrin vaziyeti ve yeni binaların yapılması bu plana uygun olacaktır [53].”* Bu bilgi, 29 Ekim 1946 tarihli, Kayseri Vilayet Gazetesi’nde de doğrulanmıştır. *“1935-1936 senelerinde haritaların karşılayamayacağı tabirik olan ve şehrin müstakbelini gösterir plan 1/2000 mikyasında olarak mühendis Burhanettin Çaylak tarafından yapılmıştır [95].”* Ancak, Burhanettin Çaylak’ın hazırladığı Kayseri imar planı uygulanamamıştır. Sahir Üzel, 6 Eylül 1937 tarihli “Bugünkü Kayseri” başlıklı yazısında planın uygulanamama sebebini şöyle açıklamıştır:

“Müstakbel plan geldikten sonra görüldü ki, planı yapan mühendis şehrin bu günkü mevcudiyetini hiçte göz önüne almamış, yalnız şehir içindeki eski eserleri nirengi noktası yaparak mevcut olan şehri yollarla, caddelerle, bulvarlarla şerha şerha etmiş ve Kayseri Belediyesi’ne sanki dümdüz bir alan üzerinde yapılacaktı gibi bir şehir planı sunmuştur.”¹

¹ Üzel, Sahir. “Bugünkü Kayseri”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 6 Eylül 1937.

Şekil 2.14 1933 yılı Burhanettin Çaylak planında açılması önerilen ana caddeler [96]

Şekil 2.14'teki Çaylak'ın hazırladığı plandan da görüleceği üzere, Kale'den İnönü Bulvarı'na doğru mevcut konut dokusunun üzerinden geçirilen yeni bir yol aksı önerilmiştir. Buna karşılık 1938 yılında açıldığı bilinen İstasyon Caddesi'nin paralelindeki Atatürk Bulvarı ilk defa bu planda önerilmiştir. Ayrıca 1931 yılı haritasında olmayan ve Çaylak planında Hastane ve Tavlusu'na doğru yönelen aks, günümüze kadar gelmiştir. Kuzeyde “yeni şehir” olarak adlandırılan konut alanında ise yollar 10 m olarak tasarlanmış ve kaldırımlara bir sıra ağaç dikilmesi öngörülmüştür. Çaylak, planda caddeleri ve yapı adalarını, genellikle kuzeybatı ile güneydoğu yönünde konumlandırmıştır.

Şekil 2.15 1933 yılı *imar mühendisi* Burhanettin Çaylak'ın 1/2000 ölçekli “Kayseri Şehrinin Müstakbel Planı-Avan Projesi [96]

Şekil 2.15'ten de görüldüğü gibi, Çaylak “eski şehir” olarak adlandırılan bölgede, geleneksel dokuyu “tanzim ve tesviye etmek” gerektiğini vurgulayarak geometrik bir parsel düzeni önermiştir. Çaylak, bu durumu raporunda şu şekilde açıklamıştır;

“... Eski şehir kısmını yapı ve yollar kanununa en fazla uyacak veçhile [şekilde] adalara taksim ettim. Yeni bir veya birkaç eski adaları birleştirerek bir yeni ada olarak kabul ettim. Bu yeni adalar arasındaki yollar 9.5 m genişliğinde araba münakalatına piyade ihtiyacına aynı zamanda müsait yollar olup şehir bünyesine kafi ve katiyen lazım olduğundan çerçevesi dâhilinde kalan eski şehir kısımları yapı ve yollar kanununun tarifati [tarif ettiği] veçhile birleştirilecektir [96].”

Özetle, Kayseri'deki planlama çalışmaları, 1940'tan önce, mühendis Süreyya, mühendis Avni Par, mühendis Burhanettin Çaylak gibi teknik adamların hazırladığı haritalar ve imar planları çerçevesinde gerçekleşmiştir. 1945'e kadar, kentte geniş çapta bir imar

planı hazırlamak ve uygulamaya geçirmek için kentin beklentilerine cevap verecek donanımlara sahip yetişmiş teknik adamlar bulunmamakta idi. Bu sorun, erken Cumhuriyet Döneminde büyük şehirleri de kapsayacak şekilde yarışma projeleri ve yabancı teknik adamların ülkeye getirtilmesi suretiyle çözülmeye çalışılmıştır. Kayseri’de ise bu sorunun farkında olan (Avrupa’da hukuk doktorası yapmış olan) Avukat Emin Molu, kısa süren belediye reisliği sırasında, Alman Profesör Oeslner’i Kayseri’ye davet etmiştir. Oeslner ve Kemal Ahmet Aru, birlikte Kayseri’nin imar planını hazırlamışlardır [68]. Erken Cumhuriyet Dönemindeki harita ve imar planlarının yapılmasında özellikle yabancı haritacı ve mühendislerin¹ tercih edilmesini, istenilen batılı kentsel dönüşüm projesinin bir parçası olarak görmek mümkündür.

1946 yılına ait Kayseri Vilayet Gazetesi’ndeki bir haberde, bu bilgi doğrulanmaktadır:

“... daha büyük mikyasta ve şehrin tarihi ve eski eserleri durumunu mükemmel şekilde tespit etmek üzere de 1945 senesinde 1/500 ve 1/1000 mikyasında hâlihazır plan tanzim ve tatbiki başlamıştır. Kayseri’nin mühim bir eksikliğini karşılayan ve mustakbeli sağlayacak bu plan, Profesör Oelsner başkanlığında Kemal Ahmet Aru ve Ali K. Tankör tarafından vücuda getirilmiştir.”²

Aru İmar Planında kent, hemen hemen mevcut sınırları içinde kalarak iç kaleden Kiçikapı’ya kadar olan alanın geleneksel dokunun tamamen değişimine yol açacak şekilde ızgara planlı olarak düzenlenmiştir [21]. Her ne kadar Oelsner, eski kentin korunmasını, yeni konut gelişme alanlarının gelişimini doğu yönünde, Sivas Caddesi’nin iki yanında ızgara planlı olarak gelişmesini önermişse de, bu öneri Belediye Meclisi tarafından kamusal yükü artıracığı gerekçesi ile reddedilmiştir [58]. Planda birçok kamu yapısı korunmuştur. Ancak belediyenin istemi doğrultusunda eski kentin planlaması sonucu zamanla organik kent dokusu, birçok tarihsel ve kültürel yapı yok olmuştur [21].

1945 yılı Kayseri İmar Planı’nı [21] yorumlayabilmek için dönemin siyasal, kültürel ve toplumsal yapısını da göz önüne almak gerekmektedir. 1945 sonrası Türkiye’de

¹ Aru İmar Planı’nda olduğu gibi, Türkiye’de erken Cumhuriyet Döneminde, kent planlama faaliyeti harita mühendislerinin faaliyet alanı olmaktan çıkarak mimarlığın hüner alanı içinde görülmeye başlandı. [97] Kemal Ahmet Aru, 1944 yılında Isparta, 1946 yılında Tekirdağ, 1947 yılında Bandırma, Tokat ve Kars, 1948 yılında Gaziantep ve İzmit, 1952 yılında da İzmir imar planını hazırlamıştır [98]. Ülkenin çeşitli illerinde imar planlarının hazırlanma kararına Kayseri’nin 1945 tarihli imar planı ile katılması, Orta Anadolu’da kentsel anlamda hızla dönüşen “modern” bir kent olma yoluna girdiğini göstermektedir.

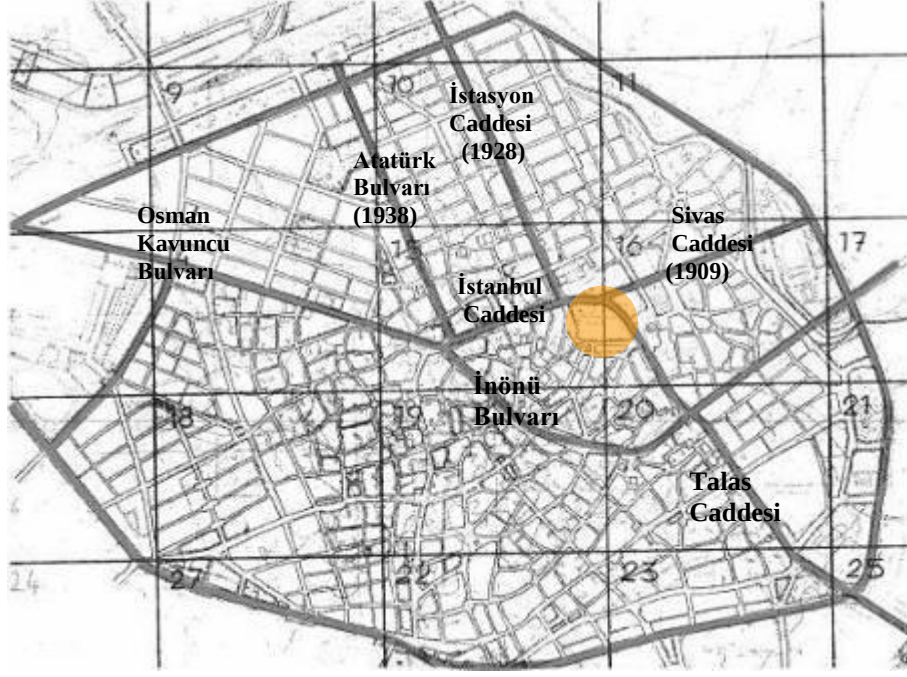
² Anonim. “Kayseri’nin İmar Meselesi.” Kayseri Vilayet Gazetesi. 29 Ekim 1946.s.2

toplumsal ve ekonomik alanda önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Ekonomide devletçilikten piyasa ekonomisine siyasette tek partili dönemden çok partili döneme geçilmiştir. Çeşitli kesimler her alandaki taleplerini daha belirgin olarak duyurmaya başlamışlardır [99]. Ulus-devletin ülke genelinde başlattığı kent biçimlenme idealleri ve amaçlarıyla paralel yürüyen kentsel ölçekli değişim programlarından biri de Kayseri’de gerçekleştirilen 1945 yılı Aru ve Oelsner İmar Planıdır.

1940’lı yıllarda, geleneksel dokunun üzerine topoğrafik verilere dikkat edilmeden planlanan yeni ızgara planın kökten değiştirici yaklaşımı ve batılı kentsel dokuya sahip olma düşüncesi yerel yönetimlerin planlama yaklaşımlarından olmuştur. Tekeli’nin de belirttiği gibi: *“Bu planlama genellikle var olan kent dokularına saygılı olmayan modernist bir planlamaydı [97].”* 1945 yılı Kayseri imar planı, eski kent dokusu ile uyum içinde olmaması ve yıkıcı sonuçlar doğurması nedeniyle, bu bağlamda tam bir modernite projesi olarak değerlendirilebilir.

Aru ve Oelsner’e ait imar planının önerdiği “modern” kentleşme önerisinde, organik geleneksel dokunun yerini “ızgara” düzen almıştır (Şekil 2.16). Aru ve Oelsner’e ait imar planının önerdiği “modern” kentleşme önerisinde, ızgara plan içinde kalan adalarda iki ya da üç katlı bitişik ya da ayrı düzende yeni konut tipi olan apartman ve bahçeli konut tipleri önerilmiştir. Böylelikle Aru planı ile “birbirine benzeyen konut adalarında” yeni mahalleler oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Bilgin’in de ifade ettiği üzere, *“imar planı şehrin boşluklarıyla doluluklarını ayırt eder, düzene sokar, standartlaştırır [100].”* Kent yeni bir görüntüye sahip olur. Bilsel’in de belirttiği gibi,

“Tarihsel Türk kentinin yerleşik geleneksel doku özelliklerine aykırı biçimde organik yerleşme örüntüsünün üzerine oturtulan grid ya da radyal yol düzenlemesi ile yeterli yol kapasitesi sağlama amacı olmaksızın açılan geniş bulvarlar ve bunlar üzerindeki yüksek yapılanmalar, bu dönemin yeni kimlik özellikleridir... [101].”

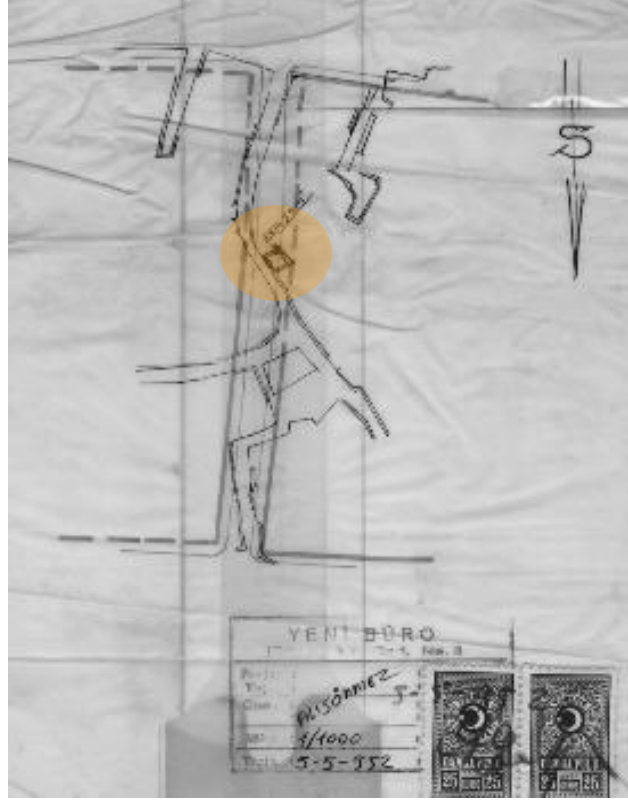
Şekil 2.16 1945 yılı, 1/5000 ölçekli, Aru İmar Planı¹

Aru planı ile kentin mevcut ve yeni yol akslarının araçlarında geçeceği şekilde planlanması ve kavşakların oluşturulması, tamamen kentin organik dokusunun yok edilerek daha “sentetik” bir biçime doğru evrilmesine sebebiyet vermiştir. Bilgin’in de belirttiği gibi, “plan organik değil, sentetiktir” [102]. Planla birlikte oluşan yeni yol aksları ve konut adaları yaşayan geleneksel dokunun üzerine kurgulanmıştır. Ancak kurgu/plan ile uygulama arasında önemli bir gerilim ve çatışma oluşmuştur. İmar kararları çerçevesinde başlatılan kentsel yapılaşma süreci, geleneksel kentlinin kendi özel koşullarına göre yeniden şekillenmiştir.

Şekil 2.17’de görülen Zümrüt Özdemir Evi örneğinde olduğu gibi, kentte uygulanmaya başlayan yeni yol ızgara sistemi imar çapında gösterilmesine rağmen, yeni yapılan konut geleneksel sokak üzerinde inşa edilmiştir. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, “*doğal olarak herkes, ülkesel ve kentsel değişim olgusuyla nasıl bir ilişki tesis edecekse, kendi konutunu da onun çerçevesinde inşa etmekte ve seçmektedir. Abartılı bir anlatımla, makrokozmosda tahayyül edilen yerle bağlantılı mikro-kozmoslar kurulmaktadır* [18].” Kentin var olan doku özelliklerine aykırı biçimde, bu yerleşme örüntüsünün bazen hemen yanına, bazen de doğrudan üzerine oturtulan yeni düzenleme aracılığı ile

¹ Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Arşivi.

yapılmak istenilenin, yeniden biçimlendirme yoluyla ‘çağdaş’ yeni bir kimlik kazandırmak olarak topluma sunulduğu bilinmektedir [103].

Şekil 2.17 Zümrüt Özdemir Evi. Vaziyet Planı, 1952.¹ Geleneksel yol örüntüsü ve Aru İmar Planına ait ızgara yol aks düzeninin aynı düzlem üzerinde gösterilmesi

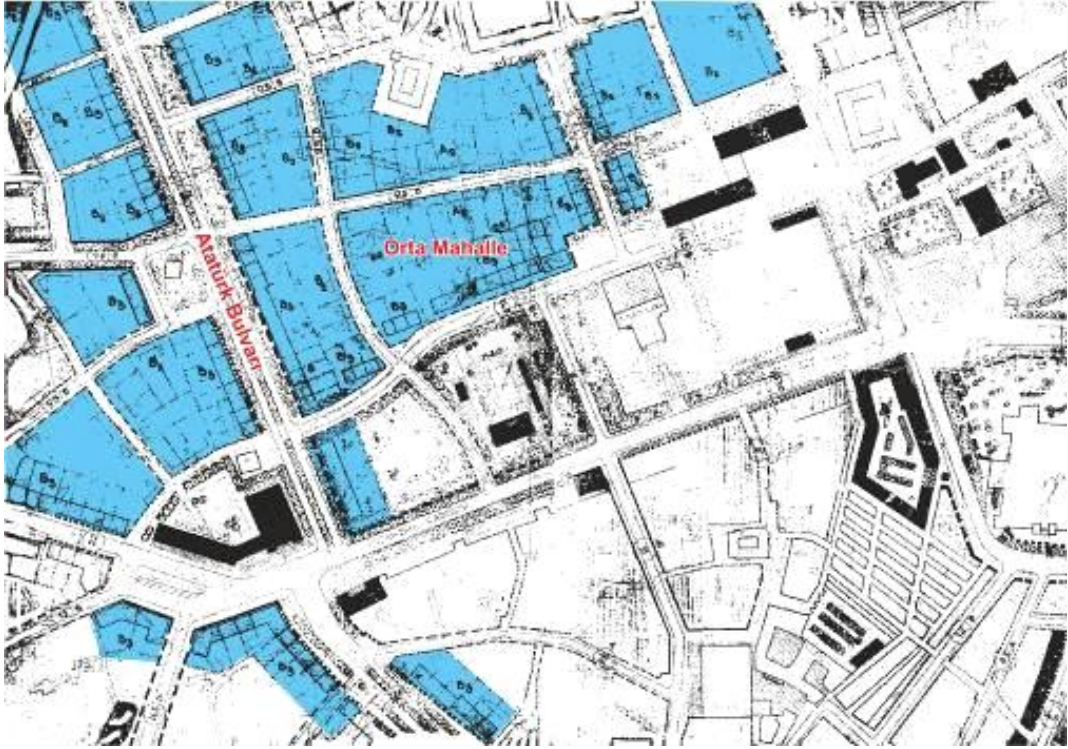
Bilgin’in de belirttiği gibi, Aru İmar Planı gibi ızgara planlar, kültürün ve yaşama alışkanlıklarının izini taşımayan, tam tersine onları kendi normlarına tabi kılan, biçimlendiren evrensel bir format olarak yaygınlaşmasını sağlamaktadır [100].

İmar planının yapıldığı dönemde kentteki konut üretimi, geleneksel evlere yeni mekân bileşenleri ve kat ekleme, kentin varlıklı ailelerin yaptırdıkları aile apartmanları ve lojman evi gibi yeni yapı tiplerinden ibaretti. 1945 imar planından da görüldüğü üzere, birbirini dik kesen yolların birleştiği noktalarda meydanların çözülmesi, konutların belirli büyüklükteki parseller içinde yan yana cadde boyunca yerleştirilmesi gibi yeni planlama anlayışı ile rasyonel bir düzenleme kentte önemli bir dönüşüm başlatmıştır.

Plandan kentin çeperlere doğru büyümesinin önerildiği görülmektedir (Şekil 2.18). Çakıroğlu çalışmasında, 1945 yılı şehir planında Güpgüpoğulları evi, Zennecioğulları

¹ “Zümrüt Özdemir Evi”, 1952. Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

İstasyon Caddesi, Cumhuriyet Döneminde modernleşen bir alanın ana arteri olarak, üzerinde modern konut ve mahallelerin (Örnekevler ve Sahabiye Mahallesi) oluşumuna olanak sağladığı için, aynı zamanda apartman yaşam kültürünün ve yaşam tarzının oluşumunda önemlidir. Ana arteri çevreleyen apartman mimarisi, bölgenin kentsel değerini ve statüsünü artırmıştır. Bu bağlamda, bir toplumsal tabakalaşmaya da yol açtığı söylenebilir. 1945 yılı planlarındaki genel planlama yaklaşımları konut bağlamında incelendiğinde, planlarda konut dokusu, *eski şehir* ve *yeni konut dokusu* olarak gösterilmiştir. Öneri konut adaları A1-A2 ve B1-B2 olarak ayrı ve blok düzende planlanmıştır. Şekil 2.18’de, konut alanlarının bir kısmında, Sivas Caddesi örneğinde olduğu gibi, (genellikle merkeze yakın) B3 olarak, blok 3 katlı önerildiği bunun dışında daha fazla katlı yapılaşmanın hiç önerilmediği görülmektedir. Yine Şekil 2.19’da, İstasyon Caddesi’nde B3 (blok 3 katlı) Atatürk Bulvarı ile İstasyon Caddesi arasındaki orta mahalle olarak bilinen bugünkü Mimarsinan Parkı alanının A2 ve B2 (ayrık ve blok 2 katlı) olarak planlandığı görülmektedir.

Şekil 2.19 1/1000 ölçekli 1945 yılı imar planı. İstasyon Caddesi üzerinin B3 (blok 3 katlı) ve Atatürk Bulvarı ile İstasyon Caddesi arasındaki Orta Mahalle’de A2 ve B2 (ayrık ve blok 2 katlı) konutlarının planlanması¹

¹ Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı arşivi.

İmar planı kentin kuzey yününde daha hızlı uygulanabilirken, Şekil 2.20’de de görüldüğü üzere, kentin güneyinde oldukça grift bir konut dokusu bulunduğı için oldukça yavaş gerçekleşmiştir.

Şekil 2.20 Şehrin güneyindeki eski konut dokusu. 1940’lar sonunda çekilen hava fotoğrafı [105]

Bütün bu bilgilerden, imar planı ile kentin geleneksel konut dokusunun değiştirilerek, kentin yaşam kültürünün değişimi üzerine üst kararlarının alındığı anlaşılmaktadır.

Aru imar planı kapsamında, 1950’ler başında *istimlak/kamulaştırma imar politikaları* geliştirilerek yaygınlaşmıştır. İstimlâk kavramı, yerel yönetimin kent kültürüne bakışları ve kentsel mirası algılayışları üzerinden ele alınabilir. Kenti güzelleştirme, asrileştirme sloganları eşliğinde kente yapılan müdahaledir [106]. Kenti kamulaştırma çalışmaları dönemin yerel gazetelerine de konu olmuştur. “*Şehirdeki dar yolların genişletilmesi, ana caddelerin asfaltlanması, virane halindeki evlerin yıkılarak yeniden yaptırılması her vatandaş gibi bizi de memnun etmektedir.*”¹

Kayseri’de özellikle Osman Kavuncu’nun Belediye Başkanlığı döneminde (1950-1957) istimlâk çalışmaları sayesinde, tüm kent genelinde geniş caddeler açılmış ve yeni mahalleler oluşmuştur. 1950-1960 döneminde eski kent merkezinde pek çok yıkımlar gerçekleştirilmiş ve yeni yollar açılmıştır. Kentin kuzeyinde Sahabiye ve Fatih Mahalleleri oluşmuş, şehrin en önemli aksini oluşturan Sivas Caddesi boyunca yeni bloklar inşa edilmeye başlanmıştır [107]. Kavuncu döneminde ayrıca, Çevreyol, Sivas

¹ “Belediyemiz ve yapılan işler”. Hâkimiyet Gazetesi. 3 Eylül 1956.

Caddesi, Kiçikapı Caddesi, Düvenönü ve İstanbul Caddesi'nin bir kısmının istimlâk ve genişleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Şeker Fabrikası (1955), Orta Anadolu (1955) ve Birlik Mensucat (1951) fabrikaları da bu dönemde kurulmuş ve çevrelerinde yeni konut bölgeleri oluşmuştur.

Osman Kavuncu'dan sonra belediye başkanı Şahap Sicimoğlu (18.11.1957-23.07.1959) da kentteki istimlâk çalışmalarına devam etmiştir.

“Talas Caddesi'nin iki tarafındaki evleri istimlâk ederek caddeyi genişletip, bulvar haline dönüştürmüştür... Sivas Caddesi'ndeki evlerin büyük bir kısmını istimlâk ederek caddeyi genişletip, bulvar haline dönüştürdüğü gibi, bir kısmı belediyeye bir kısmı da kooperatiflere ait olmak üzere beş katlı modern binalar yaptırdı. Belediyeye ait bloklardaki daireler, evi istimlâk edilen kişilere mübadele/takas yoluyla verildi. İstimlâk nedeniyle, Halaçoğlu Mahallesi kendiliğinden ortadan kalkmış; mahallenin bir sokağı Muammer Bey, diğer bir sokağı da Kalpaklıoğlu mahallesine katılmış oldu... Lale Mahallesi'ndeki camiye bitişik olan evleri istimlâk ederek mabedin etrafını temizledi [108].”

1959 yılı Hâkimiyet Gazetesi'nde çıkan bir haberde, Sivas Caddesi üzerinde önemli tarihi eserlerin olduğunu ve bu caddenin meydana gelişinde birçok alanın istimlâki söz konusu olduğu anlatılmıştır.¹ 1959 yılında, Sivas Caddesi'nin 41 metre, İstanbul Caddesi'nin 35 metre genişliğinde uzun bir bulvara dönüştürülmesi, 1930'lardan başlayan yeni yol düzenlemelerinin geldiği boyutu göstermesi bakımından önemlidir.

Kentsel büyüme açısından bakıldığında Kayseri kenti 1960'lara kadar, merkez çevresinde kompakt olarak gelişen bir mekân yapısına sahipken makroform gelişmesi çeşitli faktörlerin etkisiyle değişime uğramış, radyal yol sistemine dayalı gelişme öne çıkmış, gelişme aksları boyunca mekânsal uzlaşma ve farklılaşma ortaya çıkmıştır. Bugün doğu-batı aksında giderek belirginleşen lineer gelişme makroforma dönüşmüştür. Kent güney ve güney-batıda doğal ve yapay eşiklere dayanmıştır [109].

1950'ler ayrıca artan sanayileşme ve nüfusla birlikte yeni konut alanları inşa edilerek, yeni mahalle oluşumlarının da başladığı yıllar olması nedeniyle önemlidir (Şekil 2.21).

¹ Hâkimiyet Gazetesi manşet haberi. Kayseri İl Halk Kütüphanesi Arşivi. 20 Ekim 1959.

Şekil 2.21 Kayseri’de 1940-1970 yılları arası oluşan mahalleler ve fabrikalar [110]

“1958’de demiryolunun kuzeyinde kalan, Mevlana, İstasyon, Gazi Osman Paşa Mahalleleri ile Yeni Mahalle planlanmış, bu alanlar Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’na yakınlıkları nedeniyle hızla yapılaşmıştır. 1963’te Erkilet Havaalanı’nın yapımı, Erkilet üzerindeki diğer konut alanlarının oluşumu ile kentin kuzey yönünde yeni bir fiziki görünüm oluşmuş, bunu diğer mahalleler izlemiştir [21].”

Mehmet Çalık¹ Belediye Başkanlığı döneminde, kent adeta bir şantiye görünümü almıştır. Özellikle Kiçikapu, Cami Kebir, Küçük Mustafa, Gavremoğlu, Yanıkoğlu, Serçeönü, Dilaverpaşa ve Cumhuriyet Mahalleleri’nin geri kalan kısmında istimlâk çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu dönemde Fevzi Çakmak, Mimar Sinan ve Kılıçaslan Mahallelerinde hızlı bir imar hareketleri başlamıştır. 1965’te ise Şirinevler Mahallesi kurulmuştur [111].

1960’lı yıllarda istimlâk işleri devam etmiş olup, üç-beş katlı konut yapılaşmaları başlamıştır. 23 Ocak 1962 tarihli Hâkimiyet Gazetesi’ndeki haberden de anlaşılacağı üzere, 1960’lar istimlâk hareketlerinin tüm yıkıcı etkisinin yoğun hissedildiği bir dönemdir. *“Sahabiye Medresesinin Etrafındaki Evlerin İstimlâkine Başlanacak: Cumhuriyet alanın güzelliğini bozan ve hiçbir tarihi kıymeti bulunmayan harap evlerden, Medresenin kurtarılması için istimlâk işine önümüzdeki Bahar mevsiminde*

¹ Mehmet Çalık, 20.09.1963 tarihinde Belediye Başkanlığı görevine başlamıştır.

*başlanıyor.*¹ Dolayısıyla 1960’larda kent, eski konut dokusunun yok edilmesi suretiyle genişletilmiş ve yeni yeni mahalleler oluşturulmuştur.

Merkez Belediye Reisliğinin 1966 yılı çalışma raporuna göre,

“Modern bir şehrin meydana getirilmesi ve mesken buhranının önlenmesi için 1966 yılında şehrimizin Gavremzade, Hacıkılinc, Çandır, Dilaverpasa, Camiikebir, Kavakyazısı, Bozatlıpaşa, İsağa, Köşkdagi ve Küçükmustafa ve Tos mahallelerinde 179 kargir ev, 8 dükkan, 11 arsa ve 16 tarlanın istimlakı yapılmıştır [112].”

1967 yılı Belediye çalışma raporuna göre ise,

“Günden güne gelişen şehrimizdeki imar tatbikatı ve mesken darlığını önlemek için geçen 1967 yılı içerisinde şehrimiz Cami Kebir Mahallesinde... 259 adet meskenin istimlakı yapılmış, gayrimenkul sahipleri ile anlaşma yapılarak aynı mevkide kendilerine modern şehircilik prensiplerine uygun imar arsaları teslim edilmiştir [113].”

Şekil 2.22’de 1968 Kayseri İl Yıllığı’nda yer alan şehir planı üzerinden de izlendiği üzere, kentte ızgara planlı yeni mahalleler oluşmuştur.

Şekil 2.22 1968 yılı Kayseri şehir planı [114]

¹ Hâkimiyet Gazetesi. 23 Ocak 1962.

Plana göre, kentin kuzeyinde ızgara sistem ile planlanan Fevzi Çakmak Mahallesi gibi yeni mahalle oluşumları görülürken, kentin güneyinde “kutu parsel” oluşumların başladığı ancak eski konut dokusunun sürekliliğini devam ettirdiği ızgara sistemin devam etmediği alanlardan izlemek mümkündür. Kent, Sivas Caddesi ve çevre yol aksı üzerine yeni kooperatif alanlarının önerilmesiyle doğu yönünde genişlemiştir. Kentin yeni fiziksel çehresini, Paksoy, 1963 yılında “*modern parkları, muntazam iç açıcı caddeleri, güzel binalarıyla gelişmiş bir şehir*” olarak tariflenmektedir [115] (Şekil 2.23).

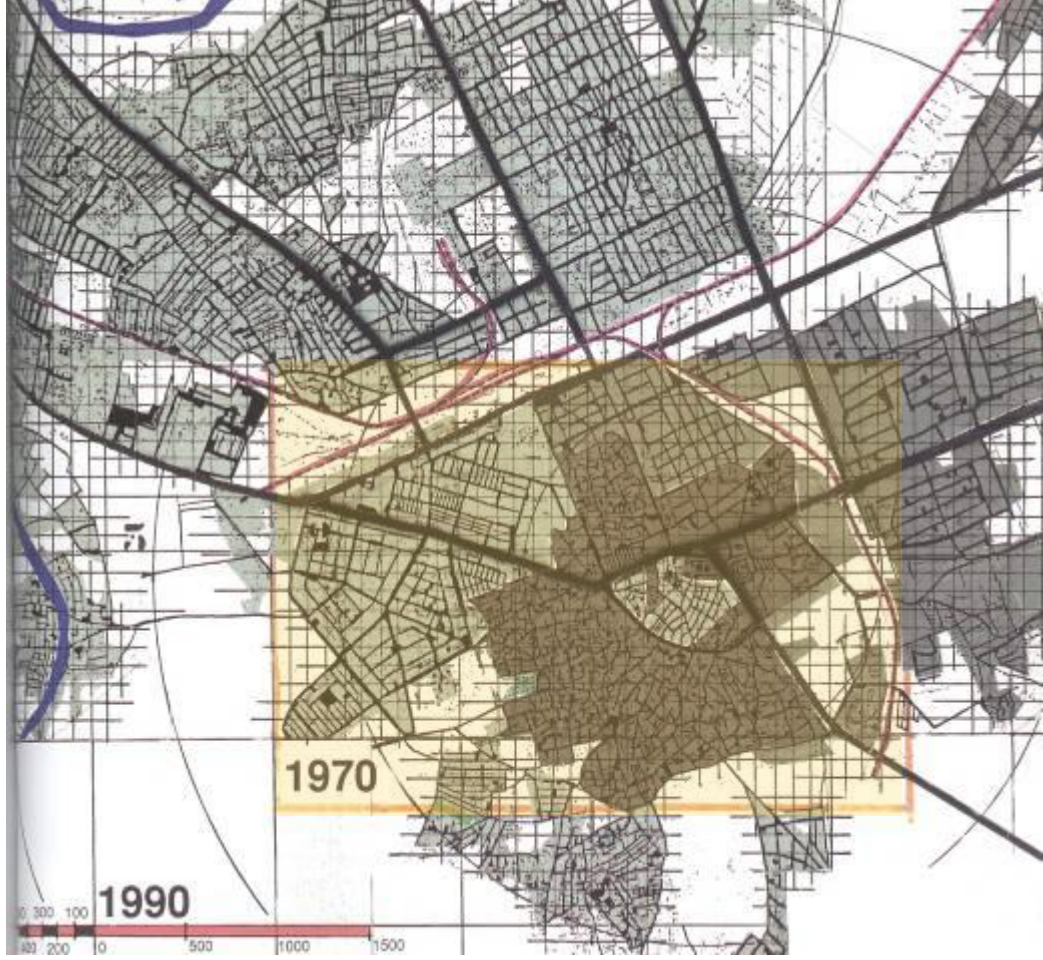

Şekil 2.23 Kayseri Sivas Caddesi Belediye Blokları. 1968¹

1960’ların sonunda kentte sanayileşme ve istimlaklarla birlikte kentte hızlı bir büyüme söz konusudur. 1960’lar sonunda 27 Ocak 1968 tarihindeki Akın Gazetesi’nde, Kayseri’deki mesken sayısının 35 bini geçtiği ifade edilmiştir [116].

1969 yılı Belediye Başkanının çalışma raporuna göre, Kayseri’nin 88 mahallenin birleşmesinden meydana geldiği belirtilerek, kentin 1920’ler başındaki mahalle sayısına yaklaşık 40 civarında yeni mahallelerin eklendiği ortaya çıkmıştır [116]. Bu çerçevede, kentin büyüme hızının 1930 yılından 1970 yılına kadar iki katı olduğu hakkında tahminde bulunmak mümkündür (Şekil 2.24).

¹ Faruk Yaman Fotoğraf Arşivi

Şekil 2.24 Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan 1970-1990 Kayseri Planı [117]

Şekil 2.25'ten de görüldüğü üzere, 1945 Aru İmar Planı, 1970'li yıllarda kentin büyüme hızıyla paralel olarak kentin fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Yıkılan tarihi bölgede beş-altı katlı, yeni imara açılan bölgelerde ise bahçeli, tek katlı veya en fazla üç katlı yapılar, artan konut talebine cevap verememiştir [58]. Bunun sonucunda, 1975 yılında Mimar Yavuz Taşçı tarafından yapılan nazım imar planı hazırlanmıştır. Plan ile yüksek bloklu ve geniş caddeli kent görünümü oluşmaya başlamıştır. (EK-F)

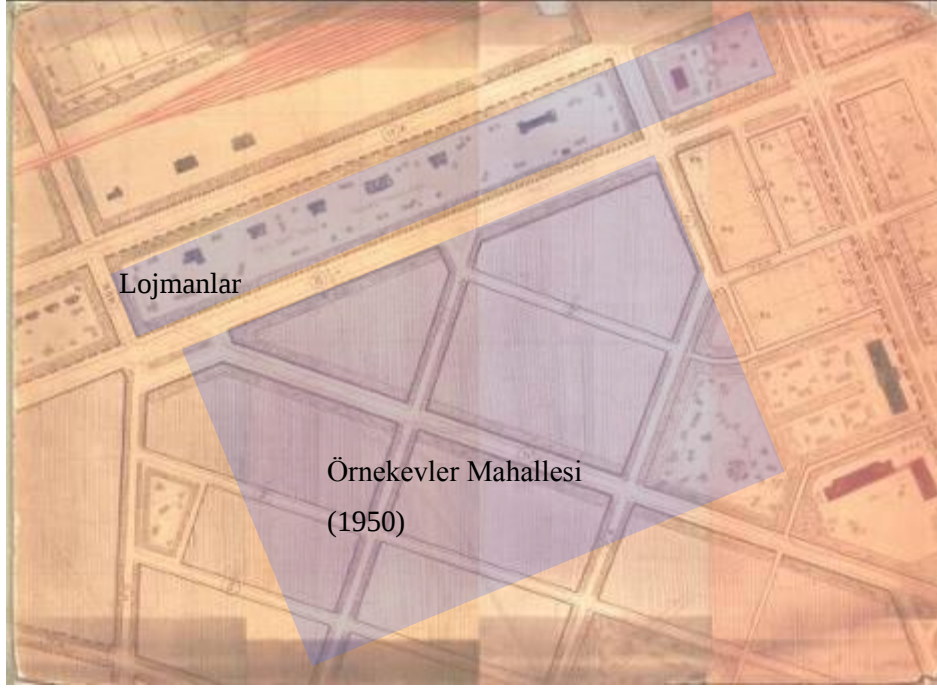

Eski tip Kayseri evleri ve geride hızla çoğalan modern binalar

Şekil 2.25 Kayseri’den genel görünüş. 1970’ler başı [118]

2.2.3.2 İstasyon ve Çevresinde Oluşan Konut Alanları

Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine kalan en önemli yatırımlardan biri demiryollarıdır. Ülkenin demiryolu politikası, Cumhuriyetin başarısını simgeleyen bir siyasi programın ötesinde bir altyapı yatırımdır. Anadolu kent ve kasabalarına yeni bir aktivite getiren ve rejimin simgesi olan diğer yapıları bütünleyen bir donatımdı [12]. Demiryolu istasyonları, ayrıca sahip olduğu modern mimari üslup ve donatıları (lokalı, misafirhane ve lojmanları gibi) ile geleneksel kentlerde yeni bir yapıli çevre oluşumuna sebebiyet vererek o kentin gelişiminde etkin rol oynamıştır. Özellikle lojman yapıları, dönemin mevcut konut dokusundan farklı olarak, kentte modern yapım tekniği ve plan tipleri ile iki katlı yapılardan oluşan yeni bir konut yerleşke örneği sunmuşlardır. Buna ek olarak, Tren İstasyonu’na yakın bir bölgede yeni mahallelerin kurulması bir tesadüf değildir. Dolayısıyla modern istasyon konutları, yakın çevresinde yeni konut alanlarının meydana gelmesinde bir çekim noktası oluşturmuştur. Örneğin Kayseri tren istasyonu lojmanlarının güneydoğusunda Örnekevler Mahallesi (1950)’nin kurulması ve mahallenin varlıklı ailelerin yaşadığı yeni konut alanı olmasının İstasyon’un yakın çevresini dönüştürmüş olması ile ilgilidir (Şekil 2.26).

Şekil 2.26 1945 Aru İmar Planında Kayseri Tren İstasyonu Lojmanları¹

Bu çerçevede, tren istasyonları, kent içindeki konumu, çevre düzenlemesi, misafirhanesi, lojmanlarıyla birlikte, aslında modernleşme hareketinin pratiğe döküldüğü kentsel ölçekte bir düzenlemedir. Dolayısıyla Kayseri’de erken Cumhuriyet Dönemi şehirciliğinin temelleri, kent çeperlerinde istasyon ve fabrika gibi tekil yapılar ve beraberinde getirdiği sosyal donatılarla atılmıştır, denilebilir. Bu bağlamda, Kayseri Tren İstasyonu, 1927 yılında kentin batısında geleneksel kent merkezinin dışına inşa edilmiştir. Sahip olduğu donatılarla kentin çeperlerinde modern bir düzenleme sağlamıştır. Kentsel ölçekte yeni ulaşım aksları istasyona bağlanmıştır. İlk olarak İstasyon Caddesi (1928) demiryoluna, ikinci olarak ise “Atatürk Bulvarı, 1938”² olarak adlandırılan aks İstasyon ana binasına ulaşmıştır (Şekil 2.27). Kentte demiryolunun varlığı, kentin geleneksel çekirdeğinin kuzeyinde istasyon binası (1927) güneyinde ise Tayyare Fabrikası (1926) ile kentin dışına doğru genişlemesine olanak sağlamıştır.

¹ Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Arşivi.

² 1938 yılında açılan Atatürk Bulvarı, bugün Hastane Caddesi olarak bilinmektedir.

Şekil 2.27 Atatürk Bulvarı. 1938¹

Çakıroğlu, “Kayseri Evleri” adlı çalışmasında, kent planında Tren İstasyonu ve Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’nın planlamada kent ulaşım ağının belirlenmesinde etkin rol oynadığını anlatmaktadır:

“Bugünkü şehir demiryolu ile Türkiye’nin hemen her istikametine bağlanmış, işlek bir ticaret ve sanayi merkezi halindedir... İstasyondan sonra şimale doğru Sümerbank Bez Fabrikası kurulmuş, bunun etrafında memur ve işçiler için bahçeli evler yapılmıştır. Gar, istasyonu caddesi ile şehire bağlanmış, bu cadde etrafında da bahçeli evler teşekkül etmiştir. Son senelerde istasyondan başlayarak şehire doğru açılan Atatürk Bulvarı, plan üzerinde gösterilmiştir. Kazancılar Çarşısındaki cadde ile de sirkülasyon kısmen azaltılmıştır. Güneyde Kayseri ile Hisarcık arasına Tayyare Fabrikası kurulmuş, hava alanı da yapılarak muntazam şose ile şehire bağlanmıştır [2].”

Çakıroğlu’nun verdiği bilgilerden, demiryoluna bağlanan yol aksının (İstasyon Caddesinin), kentin merkezi ile yeni yapılan fabrika ve demiryoluna ulaşımı sağlama da ana arter/cadde olarak işlev gördüğünü anlaşılmıştır.

“Ana cadde kavram olarak sınıflandırma kriterleri bilinen bir ulaşım ağı hiyerarşisine dayanır... Modern kent öncesinin, Osmanlı kentinin kimi önemli caddeleri, eski roma ve Bizans Dönemi izlerini sürdürür, ancak bütün caddeler kullanım ve toplumsal bellek açısından kabul görmüş bir öneme sahip değildir... Kent literatürüne 19. ve 20. yüzyıl modernleşme çabalarının onun kavram ve ideoloji repertuarının bir çocuğu olarak giren ana caddenin, asli tanımına uygun belirli bir tarihsel süreklilik ve kullanım yoğunluğuna

¹ Faruk Yaman Arşivi.

sahip az sayıda örneği vardır: İstasyon Caddesi türün bu özgün kimliğini taşıyan mekânları olarak göze çarpar [119].”

İstasyon Caddesi aksı üzerinde Hacı Kılıç Cami’ni barındıran, doğu yönünde *Evkaf Mezarlığı* batı yönünde ise mahallelerin bulunduğu bir sokak aksı iken, 1920’lerin sonunda demiryoluna giden lineer bir aks olarak düzenlenmiştir. Yıldırım Yavuz’a göre, İstasyon Caddesi’nin, (Belediye Başkanlığının girişimiyle) 1928 yılında açılması için çalışmalar başlamıştır [120] (Şekil 2.28).

Şekil 2.28 İstasyon Caddesi, Orta Mahalle, Yenice İsmail, Hacı Kasım Mahalleleri ve mezarlık alanı. 1920’ler ve 1930’lar¹

Tren İstasyonu’nun konumunun kentin çeperlerinde olması, kent merkezi ve merkez dışında kurulan fabrikalar ile de bağlantılı olması bakımından adeta kentin “lokomotif”i olarak görev yapmaktadır. Osmay’ın da belirttiği gibi, “*demiryolu güzergâhına yakınlık, yeni gelişen sanayi için de yer seçiminde belirleyici bir öge olmuştur* [22].” Tren İstasyonu ile Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası arasında kömür vagonlarını taşımak üzere bir demiryolu hattı kurulmuştur. Tren İstasyonu’nun kent merkezi ile kurduğu yol bağlantıları olan İstasyon Caddesi ve Atatürk Bulvarı, Cumhuriyet Döneminde eski kent merkezi ile yeni yerleşkenin arakesitini oluşturacak ve bu ikisini birbiriyle bütünleştirerek günümüze aktarılmasını sağlayacak “kentsel arayüz” olarak önemli bir görevi üstlenmişlerdir. Bu bağlamda bu aks üzerinde 1930’lar başında yeni ve eski yapılar birlikte yer almıştır. Ancak 1930’lar sonundan başlayarak geleneksel evinden ayrılarak yeni konut yaptıran varlıklı aile ve memurlar İstasyon Caddesi üzerinde yaptırdıkları aile apartmanlarında yaşamaya başlamışlardır. İstasyon Caddesi ve yakın çevresi, batı tarafında Kayseri’nin ilk “modern” konutları ve doğu tarafında Sahabiye Mahallesi (1955-1957), caddenin kuzeyinde bulunan Evkaf mezarlıklarının yerine Kayseri Halkevi (1932), Kız Enstitüsü (1939) ve Vali Konağı (1938)’nin inşası ile

¹ Faruk Yaman Arşivi.

Kayseri'nin 20.yy ortalarında sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi yüksek bir grubun kullandığı bir kent parçasını oluşturmaktadır.

İlk olarak istasyona giden caddenin belirgin bir aks haline getirilmesi ve üzerinde kamu ve konut yapılarının kümeleşmesi, caddenin, dönemin kentte modernleşme sürecinde nasıl kritik eşiklerden biri olduğunu göstermesi bakımından özel bir öneme sahiptir. Bu cadde geniş tutularak birbirinden ayrılmış yaya ve araç trafiği, ağaçlandırma biçimi ile bu kamu binalarının şehircilik düzenlemeleri ve dağılımıyla “eski kent dokusundan radikal biçimde farklı” modernist bir imar projesinin eseri olduğunu belirtmektedir. İlhan Tekeli'nin de belirttiği gibi, tren istasyonu, hükümet konağı, okullar ve de diğer yeni kamu binalarının bulunduğu bu “açık uçlu” caddenin, boyutları, bu caddelerin, şehrin genişleme planının bir parçası ve ana hattı olarak tasarlandığı ihmal edilmemelidir [121].

“İstasyon Caddesinin Yaya Kaldırımları Döşeniyor” başlıklı gazete haberinde, *“şehrimizin en güzel ve süslü caddelerinden olan İstasyon Caddesinin piyade kaldırımlarını belediyemiz döşetmeğe başlamıştır... Bu kaldırımlar Kayseri'nin en kıymetli taşlarından 33x33 ebadında işlenmiş taşlarla döşenmektedir,”*¹ bilgisine göre, 1946 yılında imar işlerinin yoğun olduğu modern yapılaşmanın başladığı önemli bir aksa dönüştüğü anlaşılmıştır. İstasyon Caddesi'nin bir başka önemli yönü ise Cumhuriyeti temsil etmesiyle paralel olarak, Cumhuriyet Bayramı geçitlerinin yapıldığı cadde olmasıdır (Şekil 2.29).

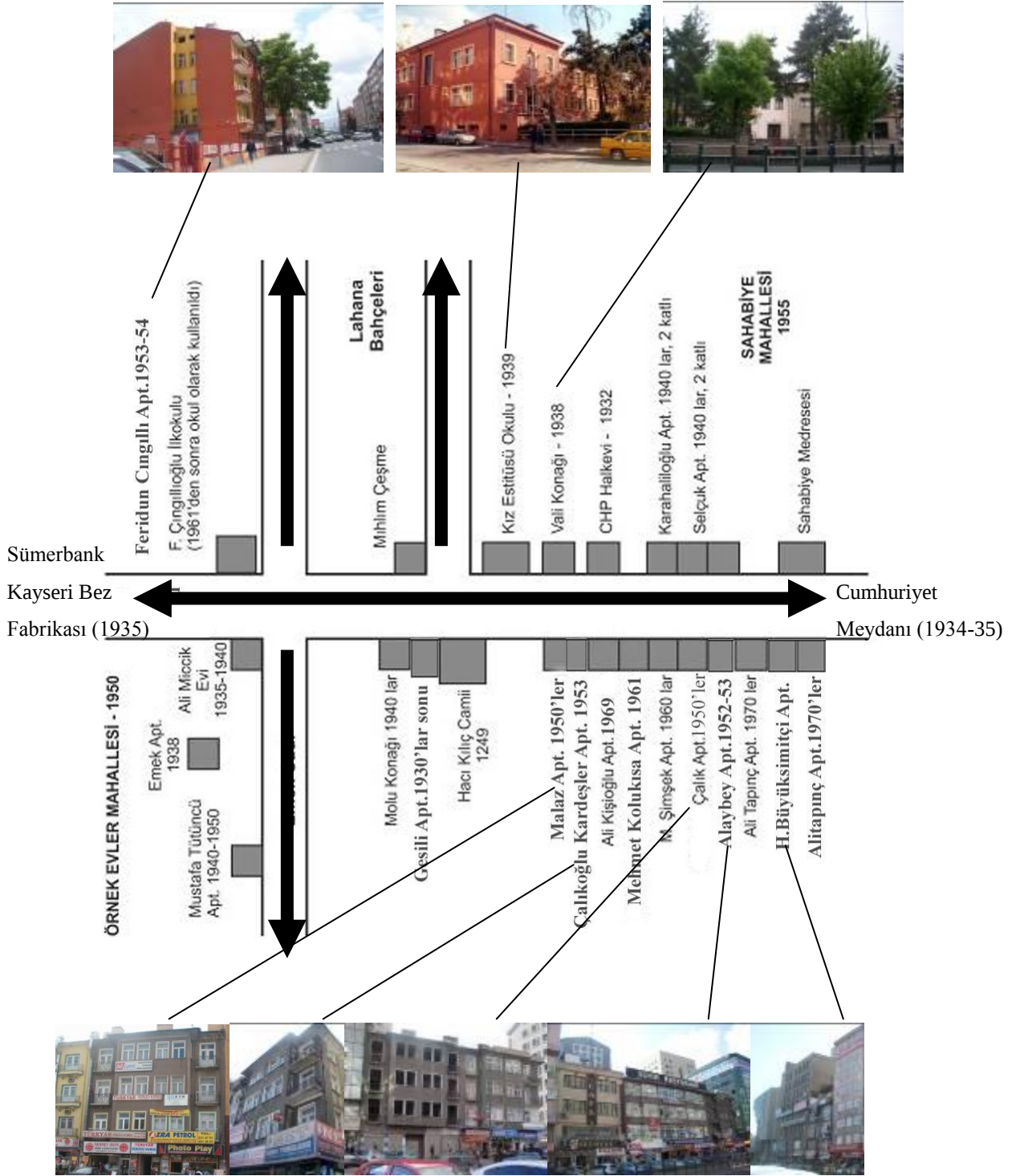
Şekil 2.29 Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları. İstasyon Caddesi. 1970'ler²

¹ “İstasyon Caddesinin Yaya Kaldırımları Döşeniyor” başlıklı haber. 15 Temmuz 1946. Kayseri Vilayet Gazetesi.

² Yusuf Eken Arşivi.

Sonuç olarak, *Tren İstasyonu* mimari bağlamda kentti iki türlü etkilemiştir: birincisi lojman ve donatısıyla bölgeye kentsel ölçekte modern bir düzenleme getirmiştir. İkinci olarak İstasyon Caddesi'nin doğuşuna sebebiyet vermiştir. Cadde üzerinde kentteki ilk modern kamu yapıları ve aile apartmanları gibi dönemin modern yapıları toplanmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada kentlinin yeni yaşama alanı olarak talep ettiği (1930-1970 yılları arasında) bu aks üzerinde oluşan konutları incelemek anlamlı gözükmektedir. (Şekil 2.30) Sokağın, caddeye dönüşümünde geleneksel evlerin, apartmanlara evrilmiş çok katlı aile apartmanları yapılarak yeni bir konut yaşam alanı oluşturulmuştur. Şekil 2.26 ile verilen bilgide yeri tespit edilemeyen Onbaşılı Apartmanı (1961) ve Nuh Erkan Apartmanı (1953), Nafiz Akşehirli Evi, (1955) gibi dönemin yeni konutları da İstasyon Caddesi üzerinde inşa edilmiştir.

Özetle, incelenen tarih aralığında, İstasyon Caddesi, kamu yapılarıyla (Vali Konağı, Kız Enstitüsü vb.) dini yapısı Hacı Kılıç Cami, ticari (apartmanların alt katlarında dükkânlar), kültür (halkevi) ve dönemin modern aile apartmanları caddenin çok kimlikli yapısını ortaya koymaktadır. Cadde adeta Cumhuriyet'in tüm yapmak istediği kültürel yapılardan barınmaya kadar tüm hedeflerinin tek bir aks üzerinde toplayan bir çekim merkezi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, cadde sadece bir cadde olmanın ötesinde, belleklerde yer etmiş bir çağdaşlaşma projesini de temsil etmektedir.

Şekil 2.30 İstasyon Caddesi, 1930-1970 yılları arasında yapılan konutlar¹

¹ Yazar tarafından çizilen İstasyon Caddesi (1930-1970) krokisi, İstasyon Caddesi'nde yukarıda adı geçen apartmanlarda yaşayan ailelerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler çerçevesinde hazırlanmıştır.

2.2.3.3 Fabrikalar ve Çevresinde Oluşan Konut Alanları

1930-1950 dönemi, ekonomide devletçilik ilkesinin uygulandığı yıllardır. Bu dönemde, dokuma, ağır sanayi, maden sanayi, selüloz sanayi, seramik, şişe cam, kimya sanayi dallarında çok sayıda fabrika¹ kurulmuştur. Bu fabrikalar, işletme ve idari binaları, lojmanları ve sosyal hizmet binaları ile dönemin önemli sanayi kompleksleri olmaları yanında kuruldukları yerleşimler için modernleşme modeli olmuştur [122].

Cumhuriyetin ilanından sonra, Kayseri’de sanayi gelişmeleri olarak, Tayyare Fabrikası (1926),² Tank Tamir ve Montaj Fabrikası (1926) ve Bünyan Hidroelektrik Santrali (1929), devlet kontrolünde gerçekleşen planlı yatırımlardı. Devletin çağdaşlaşma hareketlerinin devamı olarak 1935 yılında Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’nın kurulması, kentin modernleşme sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur. Fabrika, sahip olduğu sosyal donatı ve teknik binalarıyla birlikte ızgara planı, konut alanlarında da kendi iç düzenini devam ettirmiştir. Dolayısıyla kentsel ölçekte getirdiği düzenleme ile öncelikle yakın çevresini etkilemiştir. Fabrikanın yer seçimi ve çevresi ile olan bağlantıları, kentte planlanan gelişmenin tesadüfî olmadığını göstermektedir. Genellikle fabrikaların yer seçiminde demiryolu güzergâhı üzerinde yer alan kentler, yeni kurulacak fabrika ve imalathaneler için en uygun yerler olarak seçilmişlerdir. Fabrika alanları, kentin çeperine yakın bölgelerine yerleştirilerek, ikinci bir çekim merkezi oluşturulmuştur.

Fabrikalar etrafında, çalışan personelin konut ihtiyacını karşılamak için lojmanlarının dışında yapı kooperatifleri ve aynı zamanda yeni mahalle oluşumları başlamıştır. Örneğin, Şekil 2.31’de de görüldüğü üzere, kentin kuzey aksında bulunan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası (1935) ile Yeni Mahalle gelişirken, Tayyare Fabrikası (1926) ile Esenyurt Mahallesi gelişmiştir. Birlik Mensucat (1951) ve Orta Anadolu Mensucat (1955) fabrikaları kentin batı yönündeki potansiyel yerleşim alanlarını teşvik etti [58].

¹ Çalışma inceleme tarih aralığı olan 1930-1970 yılları arasında kurulan fabrikalar, 1926 Tayyare Fb, 1927 Bünyan Halıcılık ve Battaniye Fb, 1930 Elektrik Şirketi, 1932 Değirmencilik Un Fb., Erciyes İplik Fb., 1935 Sümerbank Fb., 1942 Maraşlı’nın Bez Fb, 1953 Birlik Mensucat Fb, Orta Anadolu Fb, 1954 Anatamir Fb, 1955 Şeker Fb, 1970 Meysu Fabrikası’dır.

² Devlet girişimiyle Türkiye’nin ilk uçak fabrikası (Tayyare Fabrikası) Türk hükümeti ile Junkers arasında 15 Ağustos 1925’te imzalanan antlaşma ile Kayseri’de kurulmuştur. Fabrika’nın inşaatını yüklenen Philipp Holzmann Und Co. Firması, Kayseri’de 6 Ekim 1926 tarihinde “Kayseri Tayyare Fabrikası’nın ilk bölümünü kurmuştur. “TOMTAŞ” (Tayyare ve Motor A.Ş) isimli bir şirket tarafından kurulan bu fabrika, Kayseri ovasının güney kenarında büyük bir arazi üzerinde, çoğunlukla prefabrik binalar halinde çok hızlı bir şekilde üretime geçilmiştir [68].

Bunu yine bir kamu tesisi olan Şeker Fabrikası (1955) izlemiştir. Bu tesisler sonrası gelişmeye başlayan Aydınlikevler ve Hürriyet Mahallelerini diğer mahalleler izler [21]. Bu mahalleler, kentteki sanayileşme ile oluşan yeni konutlar aracılığıyla kentin fiziksel değişimin somut kanıtlarıdır.

Şekil 2.31 Kayseri’deki 1949-1970 yılları arasında kurulan yapı kooperatiflerinin konumları, Fabrika ve etrafında kurulan yeni mahaller [110]

2.2.3.4 Yapı Kooperatifleri ile Oluşan Konut Alanları

1945 yılı imar planının yapılması ve kentteki sanayileşme sonrası artan konut ihtiyacı nedeniyle Kayseri’de yapı kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır.

İlk kooperatifler, sanayileşme ile artan nüfus için, konut ihtiyacını karşıladığı ve dönemin yapım teknolojisini yansıttığı için, kentsel dönüşümde önemlidir. 1946 yılında Ahmet Hilmi Kalaç, kooperatiflerin kurulmasının gerekliliğini yazısında vurgulamaktadır:

“Kayseri’nin imar işlerinden bahsederken yeni yapılacak kooperatif evlerine temas etmek yerinde olur. Bu evler için yer arandığı malumdur. İlgililerin her tarafı tetkik ederek muvaffak yeri bulacaklarında tereddüt etmeyiz. Arzumuz şudur ki kooperatif evleri evsizlere ev yaparken şehrin güzelliğine, bayındırlığına da hizmet etmiş olsun. Kabil olsa da ana caddelerde boş ve harap halde bulunan yerlere bu evleri yapsak...[123]”

Kooperatiflerin bir başka önemi ise, fabrikada çalışan işçilerin kendiliklerinden geleneksel dokudan farklı olarak planlanmış fiziksel bir çevrede yaşama taleplerinde

bulunmalarıdır. Dolayısıyla devlet kanalıyla yapılan ilk lojmanlarla birlikte, işçiler tarafından talep edilen kooperatif yapıları ile de kentin büyümesi ve gelişmesi sağlanmıştır.

Asım Yahyabeyoğlu, “Kooperatifleşmenin Nimetleri” adlı İstiklal Gazetesi’ndeki yazısında kooperatifleşmenin kentin yapılaşmasında önemi ve vatandaşların yeni evlere kavuşmasında bir umut teşkil ettiğini anlatmıştır:

“Tayyare Fabrikası Mensucat Yardımlaşma Evler Kooperatifinin yaptırmaya başladığı evlerde oturacak ailelerin birer yuva sahibi olmaktan doğan sevinçlerini gözlerinden okumak mümkündür. 37 vatandaşımızın ev sahibi olmasını temin eden teşebbüsü, samimi kalple ve takdirle selamlamak elden gelmiyor. Kooperatifleştirme suretiyle ev yaptırmak imkânına sahip bulunmayan birçok vatandaşımızı hayallerindeki mes’ut yuvaya kavuşturan kooperatiflerimiz aynı zamanda şehrimizin imarına hizmet etmek suretiyle güzelliğini bir kat daha artırmakta, sosyal ve iktisadi bir inkişafın nişanesi saydığımız kooperatifleşmenin nimetlerinden hem vatandaşlarımız, hem memleket istifade etmektedir [124].”

Kayseri’de kurulan ilk yapı kooperatifi, 14 Mayıs 1946, *Kayseri Örnekevler Yapı Kooperatifi* ismi ile Çandır Mahallesi ile İstasyon Binası arasına bir kooperatif kuruldu... Bahçeli tek katlı o zamana göre modern evlerden meydana gelen kooperatife 67 civarında şehrin ileri gelenleri üye olmuştur. Bu kooperatifin ismi de *67 Evler* olarak anılmıştır [68]. Bu kooperatifi, 1949 yılında Sümer yapı kooperatifi izlemiştir. Bu kooperatif, fabrika müdürü İsmet Erdem’in başkanlığında kurulmuş olup, 500 evlik bir sahada işçilerin ev sahibi olması amaçlanmıştır [68].

Kayseri Ticaret Odası’ndan alınan bilgiye göre, 1950-1960 arasında 35 adet yapı kooperatifi kurulmuşken, 1960-1970 yılları arasında bu sayı 91’e çıkmıştır. Dolayısıyla kentte gelişen sanayiyle, artan nüfusla birlikte konut üretiminde de yaşanan sıkıntı, kooperatifler aracılığıyla giderilmiştir. (EK-C’de 1949-1970 yılları arasında kurulan yapı kooperatifleri belirtilmiştir)

Yapı kooperatifleriyle birlikte kent, çeperlerine doğru büyümüştür. Yapı kooperatifleri çoğunlukla kamu kuruluşlarına ait işçi ve memurlara ait olması nedeniyle öncelikle fabrika alanlarına yakın noktalarda inşa edilmiştir. Fabrika alanlarına yakın ve kent merkezinden uzak bir bölgede bahçe, tarla gibi arsa maliyeti düşük alanlar üzerinde yapı kooperatifleri inşa edilmiştir. Bunların dışında kentin önemli yol aksları üzerinde de

kooperatifler kurulmuştur. Sivas Caddesi üzerinde kurulan Çelikevler Yapı Kooperatifi gibi.

Görüşme yapılan öznelere Bahçeli Evler Yapı Kooperatifine ait evlerde 1960’larda yaşamış ailelerden edinilen bilgilere göre, evlerin kent merkezine çok uzak olduğu, bir yapıda iki ailenin yaşadığı iki katlı yapılar olduğu ve bir bahçe içinde yer aldıkları belirtilmiştir.

Kooperatiflerde dönemin su şebekesi, elektrik, kanalizasyon gibi donatıları bulunmasına rağmen, orta gelirli ailelerin tercih ettiği konutlardan olmuştur. Kent merkezine yakın geleneksel evlerinde ya da İstasyon Caddesi’ndeki apartmanlarda oturmak, varlıklı aileler için öncelikli tercih edilen yerleşim bölgeleri olmuştur.

Kooperatiflerle birlikte, 1945 yılı imar planına göre yeni mahalleler oluşturulmuştur. Kadir Dayıoğlu kitabında, 1945 yılı planından sonra oluşmaya başlayan mahalleler hakkında bilgi vermiştir.

“Bahçe ve tarla halinde bulunan Sahabiye, Fatih, Aydınlık Evler ile Esenyurt’un büyük bir kısmı ile bazı semtlerin imarı bu döneme rastlar... Osman Kavuncu, Cumhuriyet Mahallesi’nin istimlâki ile semt sakinlerinin mağdur olmaması için Sahabiye Mahallesi’nden arsa ve bir miktar para verdi... Cumhuriyet Mahallesi’nde ortaya çıkan imar parsellerinin satılması birden bire gerçekleşmedi, uzun yıllar aldı. Orta kuşak ve üstündekiler, Satılık İmar Parselleri levhalarını hala hatırlarlar [111].”

Özetle, fabrika lojmanları ve yapı kooperatifleri ile kentte yeni yeni mahalleler oluşmuştur. Yapı kooperatifleri 1960-1970 yılları arasında artarak aile apartmanlarıyla birlikte kentin konut kültürünün fiziksel ve mekânsal değişiminde etkili olmuştur. Bu bağlamda, Zeybekoğlu’nun da belirttiği gibi, kentsel gelişime katkısı olan fabrikaların, “kent üreten fabrikalar” olarak adlandırılmaları çok da yanlış olmayacaktır [125].

KAYSERİ'DE KONUTUN GELİŞİMİ

3.1 Geleneksel Kayseri Konutunda Mekân ve Yaşam

Kayseri'nin Cumhuriyet Dönemi konut kültürünü analiz etmek için, öncelikle geleneksel evlerinin mekân organizasyonu ve kullanım pratikleri çerçevesinde ayırt edici özelliklerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu kapsamda hangi geleneksel mimari elemanların ve barınma pratiklerinin Cumhuriyet Döneminde de kullanıldığı veya yok olduğu takip edilebilecektir.

Bu bölümde Kayseri evleri üzerine yapılan mevcut çalışmalar¹ çerçevesinde, evlerin genel özellikleri ve sosyal konumları belirtilerek, mekânsal değerlendirilmesi yapılmıştır.

Geleneksel Anadolu sivil mimarîsinin önemli bir bölümünü oluşturan konut yapıları, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde farklı fiziksel özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Yapılarda görülen fiziksel farklılıklar, yapıldığı yörenin yapı malzemesi, iklim ve üretim biçimi ile ilgilidir. Salt fiziksel veriler değil, aynı zamanda gelenek ve kültür de evlerin biçimlenişinde önemli etkenlerdendir. Üretildiği dönemlerde *geleneksel*

¹ Kayseri evleri üzerine çalışma yapan araştırmacılardan Necibe Çakıroğlu, *Kayseri Evleri* adlı doktora tezinde (1952), gelir düzeyi yüksek ailelerin evlerinden örnekler geleneksel Kayseri evlerini anlatmıştır [2]. 1986'da Gonca Gündoğdu yüksek lisans tezinde Kayseri tarihi kent merkezinde yer alan evleri incelemiştir [3]. 1983'te Latife Özkaramete'nin yüksek lisans tezi Kayseri bağ evlerinin tipolojisi üzerinedir. Vacit İmamoğlu'na ait "Geleneksel Kayseri Evleri" adlı eserde, evlerin mekânsal analizleri yapılmıştır [4]. Gonca Büyükmihçi, "Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü" adlı kitabında (2005), geleneksel evlerin doğal, sosyal, ekonomik, kültürel çerçevede mekânsal analizi evlerden örnekler vererek incelemiştir. Suraiya Faroqhi "Orta Halli Osmanlılar" adlı kitabında 17. yüzyılda Ankara ve Kayseri evleri üzerine kentlerin toplumsal özellikleri de vurgulanarak kapsamlı bir araştırma yapmıştır [5]. Suraiya Faroqhi'nin çalışmasından farklı olarak diğer çalışmaların ortak özellikleri, evlerin morfolojik ve planametrik olarak incelenmesidir.

konutların biçimlenişi toplumun sahip olduğu kültürel yapı ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Benzer biçimde Faroqhi'nin de belirttiği gibi, “*insanlar evlerini yapış tarzıyla kültürleri hakkında önemli şeyleri ifade ederler* [5].” Bu bağlamda bu bölümde incelenen literatüre girmiş 18. ve 19. yy ortamının toplumsal ve kültürel ilişkileri çerçevesinde biçimlenen Kayseri evleri üzerinden *geleneksel yaşam* hakkında bazı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Kayseri’de geleneksel dünyada ikili bir yaşam biçimi görölmektedir. Halkın yaşam sisteminde kentte kışın ve ilkbaharda *şehir evi/kışlak evi*, yaz ve sonbaharda ise *bağ evi* bulunmaktadır. Bağ evinde halk kışlık üretimini yaptığı gibi aynı zamanda bir sayfiye evi olarak da kullanmıştır. Günümüzde dahi bu ikili yaşam biçimi devam etmektedir.

Kentte günümüze kadar gelmiş olan *geleneksel evlerin* çoğu, 19. yüzyıl sonlarının mimarî özelliklerini ve halkın bu yüzyıldaki yaşam tarzını yansıtmaktadır. Kayseri’de geleneksel evler, çoğunlukla ev sahibinin eğitim ve gelir durumuna göre oda sayısı ve niteliği değişse de, genel olarak evler odalar ve odaların bağlandığı bir hayata/avluya sahiptir. Evlerde küçük mekânsal farklılaşmalar olmakla birlikte genel olarak çok işlevli bir mekânsal kurgu hâkimiyeti görülür. Geleneksel odanın işlevsel esneklik içerdiği ve evin tüm işlevlerine göre, kolayca örgütlenebildiği ve tek bir işleve göre düzenlenmediği yapılan araştırmaların ortak sonucudur [18].

İmamoğlu’na göre,

“*Kayseri evi, yoğun kent dokusu içinde, avlu veya bahçe etrafında asimetric olarak büyüyen/ gelişen içe dönük bir yapıdır... Evler yapıldığı dönemde geçerli olan görüş ve düşünce çerçevesinde, ev sahibinin istek, gereksinim ve tercihleri göz önüne alınarak ustalar tarafından yapılırdı... Kendiliğinden doğal olarak gelişen planlar, eğri, dar sokaklar boyunca sıralanan evler* [4].” (Şekil 3.1)

Şekil 3.1 Geleneksel Kayseri Evleri [118]

İmamoğlu, ayrıca evlerin planları hakkında da bilgi vermektedir: “Evler genel olarak farklı yükseklikteki kare ve dikdörtgen prizmaların bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Sofa gibi önemli hacimler diğerlerinden daha yüksektir [4].”

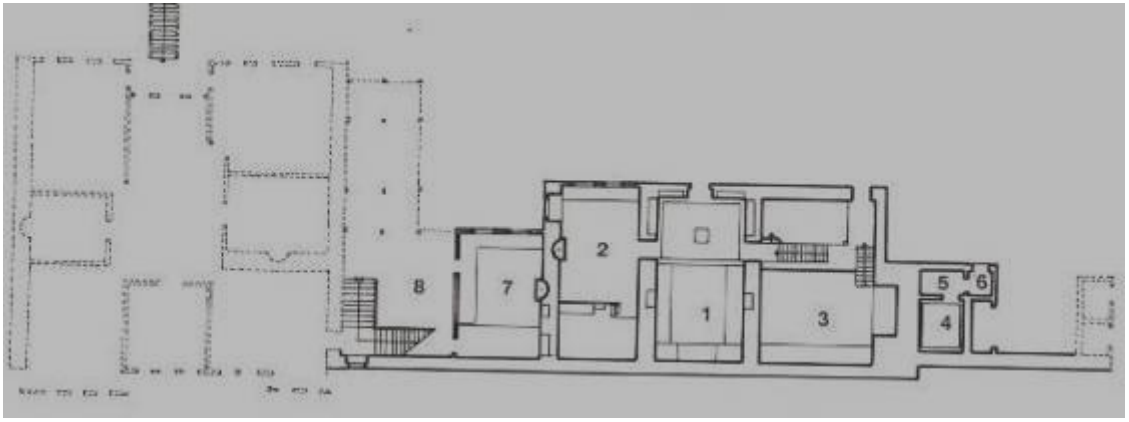
19. yüzyılda Kayseri evinde egemen oda sayısı üçtür [2]. 19.yüzyılda özellikle ailelerin gelir durumlarına göre evler, küçük evlerden konaklara kadar çeşitlilik göstermektedir. Alt gelir grubu aileler, evlerinde iki üç odaya sahipken, az sayıdaki üst gelir grubu ailelerin evleri genellikle iki katlı olup, her evde bulunmayan hamam, sofa, köşk, kiler ve ahır gibi mekânsal bileşenlere sahiptir.

Eldem, genel olarak Kayseri evini kendi içinde üç ayrı tipe ayırır. “Bunların en eskisi eyvanlı, ikincisi dış sofalı, üçüncüsü ise iç sofalıdır [4], [126].” Çakıroğlu ise, geleneksel Kayseri evinin mekânsal kurgusunu, genel bir değerlendirme ile “üç esaslı mahalden teşekküldür” ifadesi ile temel bir şema çerçevesinde değerlendirmiştir [2]:

“Hemen her ev şema olarak üç esaslı mahalden teşekkül eder. Ortada sofa denilen ve yalnız girildiği istikamette ışık alan 7-7,5 metre uzunlukta 4-5 metre genişlikte sofa... Bunun iki yanında mutfak ve harem odası vardır. Bu iki mahalde ortadaki sofadan geçilir. Ekseriya bu esaslı üç mahalden sonra evler, ilaveler yapılarak genişletilmişlerdir [2].”

Çakıroğlu çalışmasında, orta ve dar gelirli ailelerin evlerinin birbirleri ile hemen hemen aynı plan şemasına sahip olduğunu belirterek, çalışmasında örnek olarak iki küçük evden bahsetmektedir. Bu evlerin de haremlik ve selamlık odalarına sahip olduğunu söylemektedir [2].

Geleneksel evleri **oda konfigürasyonu** açısından, *avlu, sofa ve togana* ve bu mekânlarla bağlantılı diğer odalar (harem odası, selamlık, köşk, sandık odası gibi) şeklinde incelemek mümkündür. Evin bu üç yaşamsal mekânı, Kayseri geleneksel evinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Şekil 3.2'deki Zennecioğulları Konağı'nda olduğu gibi, varlıklı evlerde bu mekânlara ek olarak mekânsal bileşen sayısı çeşitlenerek artmıştır.

Şekil 3.2 Zennecioğulları Konağı, Zemin Kat Planı. [2] (1. Sofa 2. Harem Odası 3. Tokana 4. Hamam 5. Soyunma Odası 6. Hamam girişi 7. Misafir Odası 8. Merdiven ve köşk)

Evin büyümesinde yeni eklenen mekân bileşenlerinin hangi mekâna bağlandığı konusu geleneksel evin evrimini/gelişimini ortaya koymak açısından önemlidir. Eklenen her bir mekân hemen hemen aynı mekânsal donatılara sahip olmakla birlikte, farklı işlevleri de barındırmıştır. Dolayısıyla eklenen mekânlarla birlikte mekânın çok işlevli halinin yavaş yavaş esnekleşerek, özelleşen yeni mekânların oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu ikili durum 19.yüzyıl Kayseri evlerinde net bir şekilde görülmektedir. Togananın yemek pişirme eylemine ek olarak depo olarak kullanıldığı bilinirken, toganaya bağlanan kiler ya da hazın odası, yiyecek depolanan yan mekânlar olarak, 19.yüzyıl evlerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla eklenen mekânlarla, geleneksel evde işlevsel çeşitliliğin de arttığını görmekteyiz. Burada ayrıca söz konusu olan işlevsel mekândaki özelleşmiş alanların da çoğalmasındır. Bir diğer önemli konu, işlevsel çeşitliliğe ek olarak geleneksel mekânların çeperlerinin/duvarlarının birden fazla kapı ile bağlantı kurulmaya başlanmasıdır. Togana; avlu ve sofa ile bağlantılı iken, toganaya

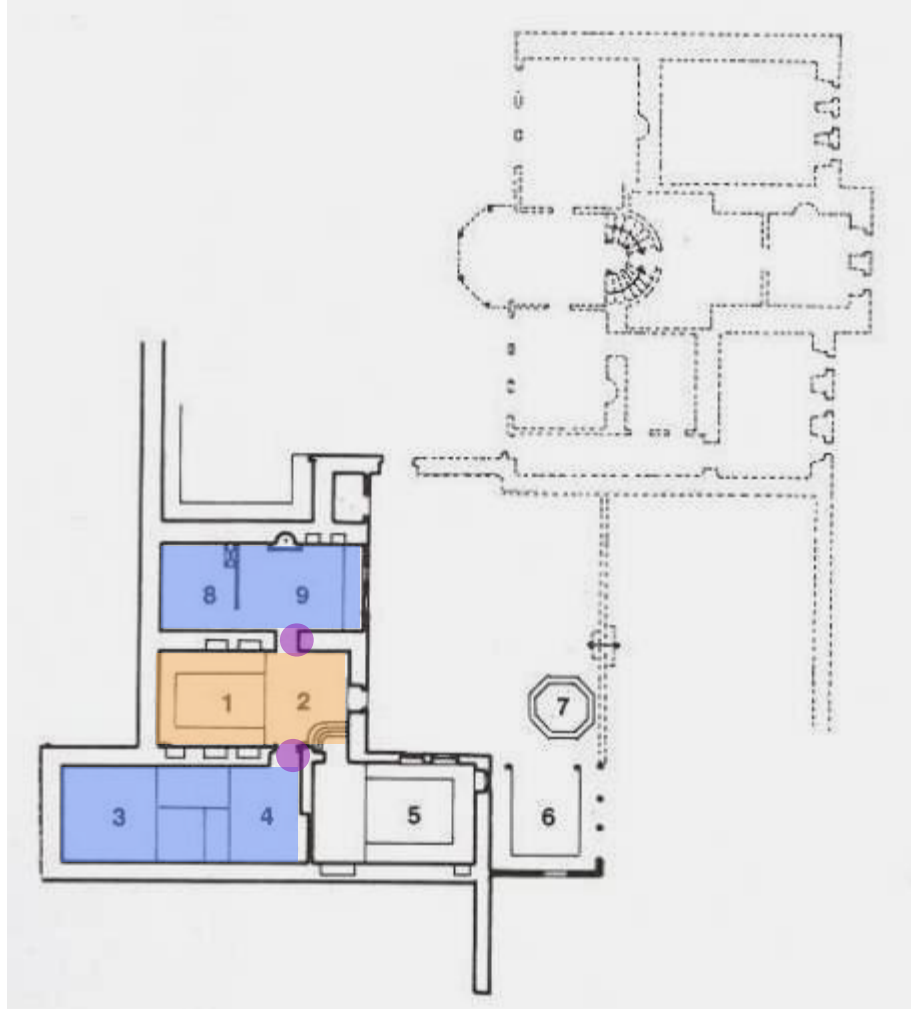
kiler ya da hazın odası ile bağlantı kurulacak şekilde yeni bir kapı daha açılarak aynı işlevin özelleşmiş alanları oluşturulmuştur. Bu şekilde geleneksel şema yeni işlevsel alanlarda yeniden kurgulanmıştır.

Geleneksel Kayseri Evlerinin Mekânsal Bileşenleri ve Kullanım Pratikleri: Bu bölümde, geleneksel Kayseri evinin plan kurgusunda temel mekânlar olan, *sofa*, *togana* ve *hayat/avlu* mekânları ve kullanım pratikleri ve ayrıca bu mekânlara eklenen harem odası, selâmlık, zerzemi gibi diğer mekânlar hakkında da bilgiler verilmiştir.

Sofa: Kayseri evinin en önemli mekânıdır. Sekialtı adı verilen giriş bölümü avlu ve sofanın iki yanında bulunan harem odası ve tokenaya bağlanmaktadır [127]. Şekil 3.3'teki Baldöktü Evi ve Şekil 3.4'te Mollaoğulları Konağı'nda olduğu gibi, mekânsal düzenlemede, sofa; avlu ile bağlantılı olup, bir yanında harem odası diğer yanında tokana bulunması, mekânsal kurgunun sofa etrafında geliştiğini göstermektedir.

Şekil 3.3 *Sofanın*, harem odası, togana ve avlu ile bağlantısı. Baldöktü Evi. Zemin kat planı [4]

Şekil 3.4 Mollaoğulları Konağı. Zemin kat planı. (1.Sofa 2. Sekialtı 3.Ambar 4. Tokana 5. Oda 6.Köşk 7. Havuz 8. Çocuk Odası 9. Harem Odası) [2]

Şekil 3.5'teki Gavremoğlu Evi'nde olduğu gibi, sofanın sağ ve soluna eklenen odalarla evin büyümesi sağlanmıştır. Ayrıca eklenen mekânların sofa etrafında olduğunu bu mekâna açılan kapı bağlantılarından da anlamak mümkündür.

Sofada dikkat çekici bir başka özellik, mekânın her noktasının aynı işlevsel ve mekânsal özelliklere sahip olmamasıdır. Çakıroğlu'nun çalışmasında da belirtildiği üzere, sofa üç bölüme ayrılmıştır: Sekialtı, tahtalı ve yüklük ve çardağın olduğu bölüm. Sekialtı bölümü taş döşemesi ve işlevsel özellikleri bakımından farklıdır. Sekialtıdan, esasında iki odaya geçilir. Bunlardan biri togana, diğeri de harem odasıdır. Sofanın zerzembisi olması halinde sekialtıdan zerzembiye de geçiş sağlanmaktadır [2]. Diğer mekânlara bağlantının odanın/sofanın sekialtı bölümünden sağlanması ve çağ gibi servis elemanlarına sahip olması nedeniyle, sofa mekânındaki hiyerarşik yapı gözlenebilmektedir. Sekialtında bulunan çağ üzerinde bulaşık yıkanabilmekte, sal taşı

ile kaplı olması nedeniyle ayakkabılar burada çıkarılabilmekte ve hizmetçiler servis işlerini bu bölümde yapmaları nedeniyle sofanın içinde servis ve hizmet eylemlerinin yapıldığı özelleşmiş bir bölüm oluşmuştur. Tanyeli'nin de belirttiği gibi, “*odanın (sofanın) servis bölümü olarak nitelenebilecek sekialtı, onun mahremiyet ve hiyerarşi bariyerlerinden biridir* [128].”

Şekil 3.5 Gavremoğlu Evi'nin zemin kat planı [4]

Sofa kullanım pratiği bakımından, Faroqi'ye göre, Kayseri'de en çok tercih edilen oturma mekânıydı [5]. İmamoğlu'na göre ise, sofa evin girişi, kabul yeri misafir odası olarak, ev planındaki konumu gereği, eve girip çıkanların denetlendiği bir yerdir [4]. Sofada gerçekleşen eylemler genel olarak, oturma, yer sofrasında yemek yeme, geceleri yer yatağında ve sedirde yatak serilerek uyuma, çağ taşı bulunması nedeniyle özellikle kışın bulaşık yıkama, yemek hazırlık işleri, yiyecek ve eşya depolama, yüklük ve kışın iskembi ile ısınma, ispierto ocağı ile kahve pişirme, misafir ağırlama ve ibadet etme gibi eylemlerdir.

Sofa, aynı zamanda sahip olduğu duvarlardaki ahşap zarlar ve kendine özgü mobilyaları ile evin statü göstergesi olan mekânlarından biridir. Şekil 3.6'da görülen Güpgüpoğlu Evi'ne ait sofada mekânda görülen ahşap zarlar, halı yastık döşeli sedir evin reisinin toplumsal statüsünü de göstermektedir. İmamoğlu'nun da belirttiği gibi, “... *Zarîf ahşap panoları; duvar pano ve tavandaki boyama, resim ve yazıları; iyi düşünülmüş mimari*

ayrıntıları; özenle seçilerek döşenmiş halı, kilim, halı-yastık ve erkân minderleriyle sofa, yüzyılların bir kültür ürünüdür. Sofalar ailelerin adeta vitrini dış dünyaya göstermek istediği yüzüdür [4].”

Şekil 3.6 Güpgüpoğlu Konağı sofası¹

Tok(g)ana ve Aşk(g)ana: Kayseri’de 17.yy da tokana’nın yemek yeme, pişirme ve oturma mekânı olan tabhaneden geldiği düşünülebilir [5]. 19.yy da tokana artık ayrı bir odadır [4]. Tokana, yemekle ilgili fonksiyonların yapıldığı yer olarak düşünülmesine karşın, zaman zaman depo, oturma, yatma, banyo yapmak gibi eylemlerin de yapıldığı çok fonksiyonlu bir mekândır.

Tok(g)ana, genellikle sofa ile doğrudan bağlantılı bir mekândır (Şekil 3.5). Bazı ev örneklerinde ise zerzembi, kiler, hazın odası gibi mekânlar da togana ile bağlantılıdır (Şekil 3.8). Çakıroğlu’na göre ise,

“togana, pek büyük bir mutfaktır. Zemin seviyesi sekialtı ile aynıdır. Ekseriya üç kısımdır. Birinci kısım, işin görüldüğü ve kapların yıkandığı taşlık bir kısımdır. Aynı seki altında olduğu gibi ortada bir çağ vardır. İkinci kısım, oturulan ve seviyesi 50-60 cm kadar yükseltilmiş döşemesi ahşap (tahtalı) olan kısımdır. Burada evin büyük hanımı oturarak mutfaktaki işlere nezaret eder. Üçüncü kısım yiyecek ve zahire ambarıdır.

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 03.05.2011

Toganadan ekseriya 2-2,5 metre aşağıda bulunan ve sofanın altına rastlayan iskembiye (zerzembi/bodruma) inilir [2]” (Şekil 3.7).

Şekil 3.7 Tokananın ahşap döşemeli bölümü (Tahtalı). Güpgüpoğlu Konağı¹

Aşk(g)ana ise kelime anlamı olarak “aş hane”den gelmektedir. Çoğu zaman yemeğin pişirildiği bir mekân olarak düşünülmesine karşın halk arasında tokana yerine de kullanılmaktadır. Bazı konaklarda hem tokanaya ek olarak aşgana da bulunmaktadır. Ahmet Kaşıkçı Ailesi’ne ait Cami Kebir Mahallesi’ndeki Kasımpaşa Konağı’nda aşgananın, düğün yemekleri gibi büyük yemek hazırlıkları sırasında kullanıldığı bilinmektedir.² Ancak, Kayseri evlerinde yemek pişirme ile ilgili yaygın olan *togana* olup, sofadan sonra evin en önemli mekânlarından biridir. Faroqhi, Kayseri evinde togananın, Ankara evinden çok daha büyük ve mekânsal hiyerarşide önceliği olduğunu belirtmiştir [5]. Togananın, sofa ile bağlantılı olması ve gerekse mekânsal büyüklüğünün en az diğer odalar kadar olması nedeniyle Kayseri evlerinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bazı varlıklı evlerinde Şekil 3.8’de görülen Öztaşçı Evi’nde olduğu gibi togana-aşgana ya da togana-togana olmak üzere, ikili kombinasyonlar bulunmaktadır. Yiyecek maddelerinin depolandığı kiler ve hazın³ odası ve zerzembi⁴ gibi mekânlar togana ile doğrudan bağlantılı mekânlardır. Çalیکا

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 03.05.2011.

² Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme.

³ Hazın, kış için hazırlanan yiyecek olarak tanımlanmaktadır [129].

⁴ Zerzembi, tokana ya da sofa altında bulunan ve merdivenle ulaşılan depo olarak kullanılan çoğu zaman karanlık bir mekândır. Burada soğukta tutulması gereken yağ, peynir, et kavurma, meyve gibi yiyecekler muhafaza edilir.

Evi’nde de (Şekil 3.9) görüldüğü üzere, togana mekânı hazın odası ile bağlantılı olup hazın odasının avluyla bağlantısı yoktur. Dolayısıyla togana ile birlikte işlevsel olarak gruplaşan mekânlar (hazın odası ve kiler gibi) bulunmaktadır. Orta ve dar gelirli ailelerin evlerinde yiyecek depolama mekânları olmadığı durumlarda, yiyecek togana mekânının içindeki ambarlarda saklanmaktadır.

Şekil 3.8 Öztaşçı Evi’nin Zemin kat planı. Tokanalar, sofa ve harem odası ile bağlantılıdır [4]

Şekil 3.9 Çalıka Evi. Zemin kat planı [4]

Tokananın belli başlı mekânsal yapı elemanları **ocak, tandır, kapalak, ambar, tahtalı, taka ve çağdır**.

Ocak, tokanadaki en önemli elemandır. Ocak, aynı zamanda tokananın mekânsal düzeninin de belirleyicisidir. Yemekle ilgili eylemler ocak etrafında gerçekleşmiştir (Şekil 3.10).

Tandır, tokanada yemek ve ekmek pişirme gibi işlerde kullanıldığı gibi ısınma amaçlı da kullanılmıştır. Tandırın hava alabileceği künkle açılan kısmına “puhari”, “pöğrek” gibi adlar verilmiştir.

Şekil 3.10 A-Güpgüpoğlu Konağı, Tokana-Ocak ve tandır bölümü¹
B- Zennecioğulları Konağı tokanasındaki ocak elemanı [4]

Kapalak, yemek pişirme sırasında oluşan yemek kokusu ve ocak yanarken çıkan duman için baca ve bazı tokana mekânlarında ise ayrıca tepe penceresi bulunmaktadır. Bu tepe penceresi *kapalak* adlı bir kapağa sahiptir. Abdullah Satoğlu bu yapı elemanını yaşadığı geleneksel evden örnek vererek şöyle tanımlamıştır: “Kapalak, hasırdan örülmüş olup berdi ve ottan yapılmış, tokana bacasını² yağmur ve kardan korumak için yapılan üst kapaktır. Ocak yanarken dumanın mekândan çıkması için alttan uzun sılıkla açılıp kapanırdı.”³ Çakıroğlu’na göre,

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 03.05.2011.

² Tokana bacası, Anadolu sivil mimarisinde ocak dumanının gitmesi ve aydınlanma amaçlı için tokananın damında açılan deliktir. Anadolu sivil mimari ile ilgili yayınlarda bu baca “tüteklik” olarak adlandırılmaktadır.

³ Abdullah Satoğlu ile 03.02.2011 tarihli görüşme.

“Mutfaklar ekseriya tepeden ışıklandırılıp havalandırılırlar. Yani tepede bırakılan ve eski ıekillerine benzeyen tepe penceresi, pek büyük olan mutfağın orta kısımlarını aydınlatmaktadır. Bu pencere aşağıdan bir sıyrıkla idare edilen camlı bir kapakla örtölüdür, aşılarak mutfağın havalanmasını da temin eder [2].”

Akın, bu ıekilde aydınlatılan ve havalandırılan mekânları *tüteklikli mekânlar* olarak adlandırmaktadır [130]. Kayseri evlerinde sadece togana mekânında bulunan bir elemandır. Ayrıca tokananın tepeden havalandırma ve aydınlatılmasının yapılması evin tek katlı olduğunu göstermektedir (ıekil 3.11).

ıekil 3.11 Güpgüpoğlu Konağı. Tokanadaki havalandırma ve aydınlatma için kullanılan tavandaki açıklık¹

Ambar, tokanada un ve zahire ambarı bulunmaktadır. Tahtadan yapılan önden sürmeli kapağı olan un deposudur. *“Depolar çoğunlukla içine konan yiyeceğe göre ölçöleri değışen iyi işçilikle yapılmış, üstten kapaklı ambar adı verilen muntazam büyük ahşap kutulardı [4].”*

Tahtalı, (bazı evlerde olan) tokana mekânında kot farkı ile yükseltilmiş ahşap döşemeli etrafı trabzanlı olan bölüme verilen addır. Tahtalı, yemeklerin hazırlandığı ve bazı durumlarda yemek yenen mekândır.

Taka, duvarda lamba, kibrit v.b. konulan boşluklara verilen addır.

Çağ, seki altında, avluda ve tokananın ortasında ya da ocağa yakın bulunan bir kirli su rögarıdır.

Hayat/avlu: Geleneksel Kayseri evinde avlu, genellikle *hayat* olarak adlandırılmıştır. Evin açık mekânı olup en önemli mekânsal bileşenlerinden biridir. Kapalı (hamam,

¹ Filiz Sönmez Arşivi.

helâ, ahır ve odalar), açık (bahçe, çiçeklik) ve yarı açık (köşk, kuyu) mekânların ortak açıldığı bölümdür. Avluların en önemli özelliği, barındırdığı açık alanlar yanında, evin oda sayısının artışına da olanak sağlamasıdır.

Faroqhi'e göre avlu için farklı terimler kullanılmıştır. “16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılın başlarında Kayseri’de en sık kullanılan terim muhavvata (etrafı çevrili) veya havlu idi: modern Türkçede bu sözcük avludur [5].” Faroqhi’nin belirttiğine göre, 17.yy da evlerinde yüzde yetmiş sekizinde hayat/avlu vardı. Hayat/avluda bulaşık yıkama, çamaşır yıkama, yemek pişirme, halı-kilim dokuma, kış için yiyecek hazırlama, (kurutmalıklar, konserve salça kaynatma, pastırma ve sucuk yapımı, vb.), konuk ağırlama, çocukların oyun oynaması vb. günlük aktivitelerin birçoğu gerçekleşmektedir [4]. Avlu ve tokana gibi mekânlarda kışın yenecek yiyeceklerin (sucuk-pastırma hazırlıkları, kurutmalıklar, salça gibi) hazırlıkları yapılmıştır. Barındırdığı eylemlerle, avlu sanki evin bir odası haline gelmiştir [5].

Kayseri’de avlusu bulunmayan evler olmasına karşın, iki avlulu evlere de rastlanmaktadır. Faroqhi’ye göre, “avlunun Anadolu’da kentli bir ailenin ev yaşamında böylesine büyük bir öneme sahip olmasına bakıldığında bazı varlıklı evlerde bir değil, iki avlu bulunması şaşırtıcı değildir [5].” Bazı Kayseri evlerinde iki hayat bulunmaktadır: İçeri hayat ve dışarı hayat. Dışarı hayat ile içeri hayat arasında keskin bir işlev farklılığı olup olmadığını konusunda belirgin tespitler yapılamamıştır. Ancak avluların işlevsel özellikleri üzerine kaynaklar ve sözlü görüşmelere göre bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Faroqhi’ye göre, “17.yüzyıl sonunda Kayseri’de, iç avlu kesinlikle en yeğlenen yaşama mekânıydı [5].” Öte yandan, “yemek pişirme, su çekme veya hayvan besleme gibi işler tümüyle dış avluda yapılan işler değildi. Ancak, bu araştırmada incelenen varlıklı ailelerin evlerinde tercihin hayvanları ana yaşam alanlarından uzakta tutmak yönünde olduğu açıktı. Dış avludaki odaların hangi amaçla kullanıldıklarıysa o kadar açık değildir. Bunlar belki hizmetçilerin kaldığı veya gerektiğinde depo olarak kullanılan gösterişsiz yapılarıydı [5].”

Geleneksel eve, avlunun büyüklüğüne göre yeni odalar eklemek mümkündür. Hatta bazı durumlarda Baldöktü Evi’nde olduğu gibi, hayata/avluya oda eklenerek, kuyu ve helâ bileşenleri odanın içinde kaldığı örnekleri görmek mümkündür (Şekil 3.3).

Hayatın ahır, hamam, helâ, kuyu, yazlık köşk, açık aşgana, togana, çağ, çiçeklik, havuz ve bahçe gibi mekânlarla da ilişkili olması birçok barınma eylemlerinin kolayca

yapılmasına da olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda hayat, bir anlamda yaşamsal birçok eylemin buluşma mekânı olarak da değerlendirilebilir.

Hayat içinde gelişmiş bir kültürün parçası olarak, lüks sayılabilecek bileşenlerden biri de *havuzdur*. Geleneksel Kayseri evinde havuza ancak varlıklı ailelerin evlerinde veya konaklarında rastlanmıştır. Örneğin, Güpgüpoğlu Konağı ve Fahri Nakiboğlu Konağı gibi bazı evlerde havuz bulunmaktadır. Öncelikle görsel bir öğe olarak yer alan havuz, varlıklı ailelerde avludaki iklimik etkiyi sağlayan bir bileşen olarak dikkat çekicidir (Şekil 3.12).

Şekil 3.12 Küçüksöğüt Mahallesi’nde Etiler İlkokulu müdürü Fahri Nakiboğlu Konağı avlusundaki havuz. 1944¹

Bahçe, genellikle geleneksel evlerde, evin bir bahçesinin olması oldukça ender görülen bir durumdu [5]. Ancak varlıklı ailelerin evlerinde avlu mekânına ek olarak bahçe mekânı da bulunmaktadır. Örneğin Ahmet Kaşıkçı’nın ailesine ait, İçerişarda Kasımpaşa Konağı’nda avluya ek olarak evin avlusuyla bağlantılı bahçesi de bulunmaktadır.²

Harem odası, “*ailenin yaşadığı mekân*” olarak kullanılmaktadır. İmamoğlu’na göre, “*boyut olarak sofa ve tokenadan daha küçük, genel atmosfer olarakda daha sıcak ve samimidir... Harem odasının asıl işlevlerinden biri uyuma/yatma faaliyetidir* [4].”

¹ Himmet Benli Arşivi.

² Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme.

Selamlık, geleneksel Kayseri evinde ailenin erkeklerinin oturduğu, uyuduğu ve misafir kabul ettiği yaşama mekânlarından biridir. Çakıroğlu çalışmasında, selamlık mekânını şöyle tanımlamaktadır:

“Eskiden evin beyi selamlık odası veya dairesinde oturur yalnız harem kısmına muayyen zamanlarda geçerdi. Ekseriya alt kat harem üst katta selamlık olarak yapılmıştır... Üst katta selamlık odasında duvarda ahşap bölmeler ve raf vardır... Selamlık, planların tetkikinden yalnız bir oda sonradan ise zengin evlerde ayrı bir ev, küçük evlerde bir kat şeklinde olduğunu görüyoruz [2].”

Köşk, 17.yüzyıl’dan itibaren Kayseri konutlarının ayrılmaz bir parçası olan ve avluda açık oturmayı sağlayan üç yönü kapalı, bir yönü açık, teras şeklindeki köşkler, Anadolu konutlarında yer alan eyvanın karşılığıdır [3] (Şekil 3.13). Gündoğdu’ya göre, yaz aylarında tüm ailenin oturduğu, yattığı, yemek yediği yer olduğu için iki yanında taş sedirlere ve arka yüzünde de yüklük şeklinde depolara sahip olma köşkler, zaman içinde bağa göç etme alışkanlığı ile birlikte eski özelliğini ve önemini yitirmiştir [3].

Şekil 3.13 Köşk. Güpgüpoğlu Konağı¹

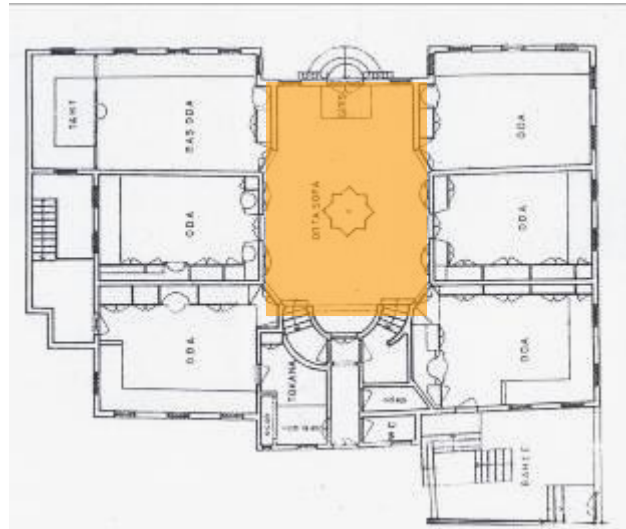
Sonuç olarak, 19. yy geleneksel evi genellikle sofa, togana ve avludan oluşmasına ek olarak birçok şemada harem odasına da rastlanması nedeniyle üç odalı (sofa, harem odası/oda ve togana) olup, avlu etrafında konumlanan bir şemaya sahiptir.

¹ “Güpgüpoğlu Konağı.” Filiz Sönmez Arşivi.

Geleneksel Kayseri evi anlatısıyla, evin özgün işlevlerinin erken Cumhuriyet Dönemi konutlarında hangi mekânlara dönüştüğü veya yok olduğu, geometrik biçiminin ve mekân organizasyonlarının donatısıyla birlikte nasıl değiştiğini izleyebilmek için, bu bölümde Kayseri geleneksel evi çözümlemesi yapılmıştır. Buradaki temel bulguların izlerini Bölüm 3.2’ ve Bölüm 4’te incelenmek mümkündür.

3.2 Geleneksel Evin Mekânsal Kurgusunun Değişimi

Bölüm 3.1’de de anlatıldığı üzere, geleneksel evler, odalardan oluşmuş bir düzendir. Geleneksel evin temel mekânsal kurgusu, avluya eklenen odalar şeklindedir. Avluya eklenen mekânlar genel olarak mevcut plan yaklaşımını bozacak bir değişiklik değildir. Eklenen oda, mevcut planlamanın devamı niteliğindedir. Bu durumun tersini ispat eden, özellikle 19.yüzyılın sonlarına doğru görülen, merkezi kapalı bir hol veya avlu çevresine yerleşmiş odalar şeklinde bitmiş bir dikdörtgen form olarak görünen yeni bir planlama gelişmiştir. Odaların genel yapısı ve kullanım pratiği değişmeden genel olarak açık avlu etrafında büyüyen yapısı, ev merkezi hollü eve dönüşmeye başlamıştır. Odaların bu merkezi mekân etrafında yerleşmesinde bir önem sırası yoktur. Mekânlar sofa, harem odası gibi ayrımlara gidilmeden birbirine benzer şekilde tasarlanmıştır [131]. Kapalı mekânlardan oluşan ev, dışarıdan bakıldığında bütüncül görünen bir dikdörtgen formdur. Evin, merkezi kapalı hol mekânı sayesinde, odalar, servis mekânları, dama çıkan veya bodruma inen merdivenler, dış hava koşullarından korunmuştur [131]. Bu merkezi hol, Şekil 3.14’teki Sarı Mustafa Evi (1892)’den de görüleceği üzere, düz bir tavan veya kubbe ile örtülmüştür.

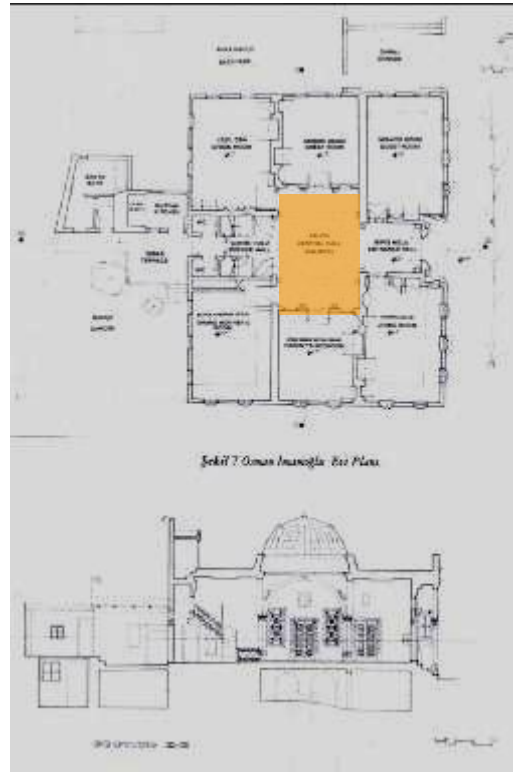
Şekil 3.14 Sarı Mustafa Evi planı [131]

Kayseri’de geleneksel evin avlu ve odalardan oluşan plan anlayışı yerini, etrafı odalarla çevrili merkezi kapalı holden oluşan plan tipi almıştır (Şekil 3.15 ve Şekil 3.16). Bu plan tipi, erken dönem apartman planına öncülük etmiştir, denilebilir. İmamoglu’nun da belirttiği gibi, merkezi holün ortaya çıkması, bir bakıma kentte çağdaş yaşamın başlangıcı olarak alınabilir [131].

19.yy’da inşa edilen ve biçimsel olarak geleneksel konut türlerini çağrıştırdığı için genellikle geleneksel olarak adlandırılan merkezi hollü plan tipi, kentte yeni konut örüntüsünün ilk örneklerini oluşturması bakımından 19.yy sonlarının ilk premodern konut örnekleri arasında sayılabilir.

Şekil 3.15 A- Sarı Mustafa Evi B- Osman İmamoglu Evi

Şekil 3.16 Osman İmamoglu Evi, plan ve kesiti [131]

Bu bölümde ayrıca, Kayseri bulunduğu coğrafi konum ve kültürel değerleri çerçevesinde evlerinin 19.yy sonlarında ivme kazanan, sürekli devingen yapısı ile “yerel değerlerin” konut biçimlenme ve yaşantısında kendine özgü bir konut kültürü oluşturmada etkili olduğu görülmüştür.

3.3 Modernleşme Sürecinde Oluşan Yeni Konut Tipleri

Mimarlık tartışmalarının bir bölümünü oluşturan “modernleşme dönemi konut” konusu, kentlerin geleneksel konut kültürünün değişiminde bir kırılma noktası olarak anılmaktadır.

Kente ilk olarak devlet kontrolünde yaptırılan fabrika, istasyon ve diğer kamu binalarının yapı türlerinden biri olarak giren lojman yapıları, sunduğu modern konut planları ile kullanıcının geleneksel barınma alışkanlıklarının yeniden batılı anlamda biçimlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

Kayseri örneği çerçevesinde, kentte Cumhuriyet Döneminde hızlanan modernleşme süreciyle birlikte yeni konut tipleri görülmüştür. Öncelikle tren istasyonu ve fabrikalar gibi kamu yapılarının lojmanları, modern konut tipleri olarak kente girmiştir. Bunları takip eden, kooperatif evi ve aile apartmanları da yeni konut tipleri olarak inşa edilmiştir. Bu konutlar geleneksele karşı, Kayseri’de yeni ve çağdaş olanı simgelemiştir. Afife Batur, modern mimaride konutu, “*geçmişî hatırlatmayan, yeni, çağdaş, ayırt ettirici*” [12] olarak tarif etmektedir.

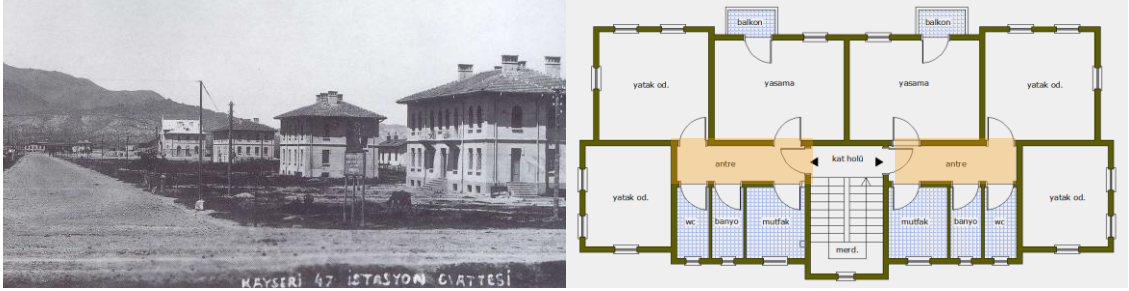
3.3.1 Lojmanlar

Erken Cumhuriyet Döneminde sanayileşen Anadolu kentlerinde, yeni konut ve yerleşme biçimlerini belirleyen kesimler olan bürokratlar, memurlar ve sanayi kuruluşlarında çalışan işçiler için oluşturulan lojman binaları yapılmıştır [132]. Cumhuriyet Dönemi lojmanları, o dönemin bölgesel planlama ölçeğini, konut plan tiplerini, yapım tekniğini ve malzeme özelliklerini yansıttığı için, *mimari miras* olarak nitelendirilebilir özellikler taşıdığı söylenebilir. Erken dönem lojmanlar ayrıca, dönemin “yaşam biçimini ve kalitesini” önemli ölçüde yansıtması nedeniyle anısal ve sosyolojik öneme de sahiptir.

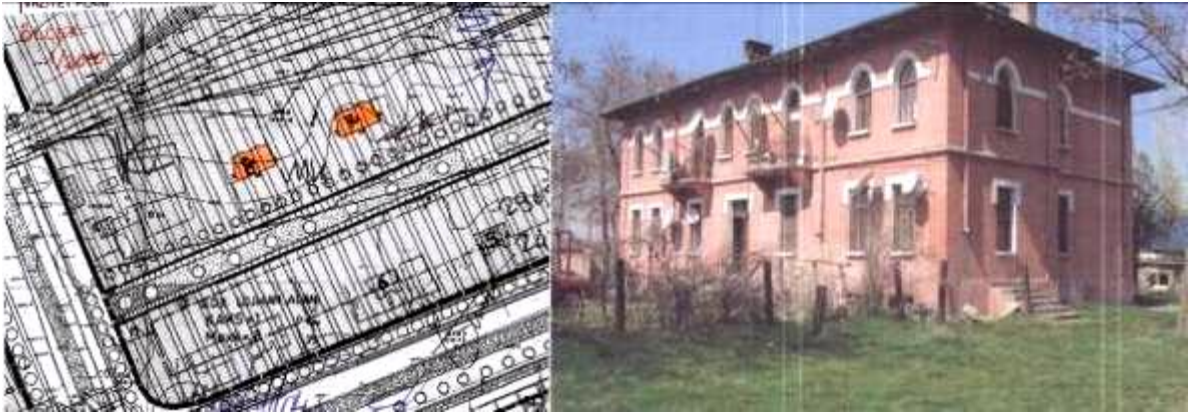
Kayseri TCDD Lojmanları: Kayseri’de modern konut uygulamalarının ilki, 1927 yılında Amerikan Fox şirketi tarafından yapılan Tren İstasyonuna (1927) ait lojman yapıları ile başlamıştır [133]. Lojmanların, tek defada toplu olarak inşa edilmeleri geleneksel konut kültüründe olmayan bir uygulamadır. Bu çerçevede bu konutlar kentteki ilk toplu konut yapılarıdır, denilebilir.

Kayseri TCCD’nin lojmanları, kentin kuzey batı yönünde kentin çeperlerinde inşa edilmiş lineer bir aks boyunca oluşturulmuş tek katlı ve iki katlı olarak iki grupta

yapılmışlardır. Şekil 3.17’den de görüldüğü üzere, iki katlı olup, her katta iki konut yer alan simetrik yapılardır. İki katlı, üç odalı plan tipine bakıldığında konut içindeki bütün mekânların giriş holü etrafında toplandığı, ıslak hacimlerin de aynı hol etrafında yan yana çözüldüğü ve merdiven kovanının kütleden dışarı doğru çekilerek daireleri simetrik olarak ikiye böldüğü anlaşılmaktadır.

Şekil 3.17 A- Tren İstasyonu Lojmanları genel görünüşü (1935-1940) [134] B-TCDD Lojmanları 1. Kat planı [135]

Şekil 3.18 TCDD Lojmanları vaziyet plan ve görünüşü. 1928 [136]

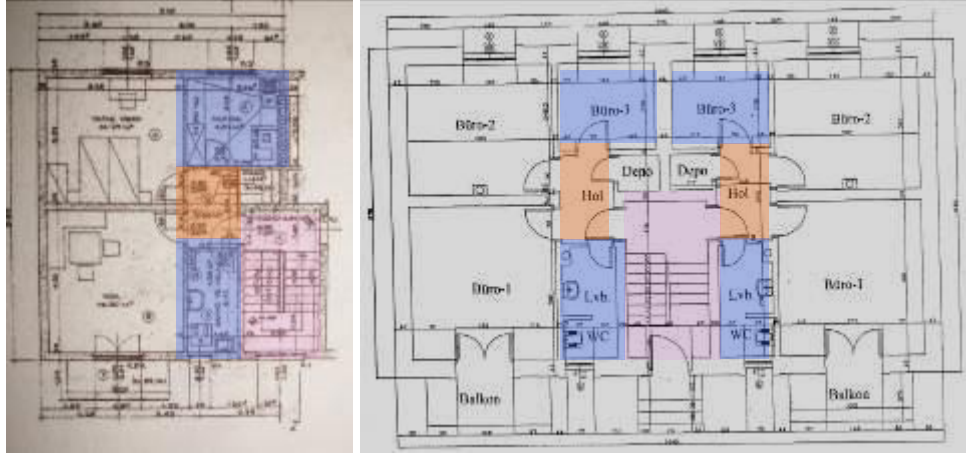
Şekil 3.18’deki lojman, orijinalinde dublex kullanımlı ikiz ev şeklinde yapılmıştır. Yapı malzemesi olarak taş ve tuğla ve çatıda *Marsilya kiremiti* kullanılmış olup, cepheler sıvalıdır. Konut iki katlı, kırma çatılı, açık balkonlu, ritmik pencere düzeni ile yeni mimari bir biçimin modelidir. Orijinal yapının bodrumunda bir ocak bulunmaktadır. Şuan bu ocak kullanıcılar tarafından yıkılmıştır [136].

Özetle, geleneksel konut plan şeması ile doğrudan ilişkisi olmayan ve dönemi itibariyle yeni bir plan tipi sunan ve yapım tekniği ve malzemesi ile de Kayseri’de inşa edilen ilk modern konut örneklerinden olan lojman planları, erken dönem aile apartmanlarının kentte inşa edilmesinde bir prototip olma ve konut göreneğinin artmasına katkıda bulunması nedeniyle önemlidir.

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lojmanları: Erken Cumhuriyet Döneminde 1930’lu yıllarda istenilen düzeyde sermaye sahibi girişimciler sınıfı olmadığı için devlet eliyle sürdürülen sanayileşme büyük önem kazanmaya başlamıştır. 1932 yılında hazırlanmış I. Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanması için çeşitli ülkelerden maddi ve teknik destekler alınmıştır. Bu plan doğrultusunda, hammaddesi ülkemizde bulunan temel tüketim maddelerinin üretimi için çeşitli fabrikalar kurulmuştur [137]. Bunlardan 1935-1938 yılları arasında sanayi yapıları olarak Sümerbank Bez Fabrikaları¹ kurulmuştur. Rusya’da planları hazırlanan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası (1935) bu fabrikalardan biridir. Fabrika sosyal donatı ve lojmanlara sahiptir. İdeolojik açıdan bakıldığında fabrikanın lojman yapıları, Cumhuriyet rejiminin “modern vatandaş, modern evde yaşamalı” fikri ile paralel olarak, “sağlıklı barınma ve yaşama koşulları” içinde yaşayan işçilerin yaratılması için yapılmıştır. Dolayısıyla yerli geleneğin aksine, mevcut modern ulus devlet ve yeni bir toplum inşa etme hareketlerinin bir parçası olarak belli tipte lojman konutları planlanmıştır.

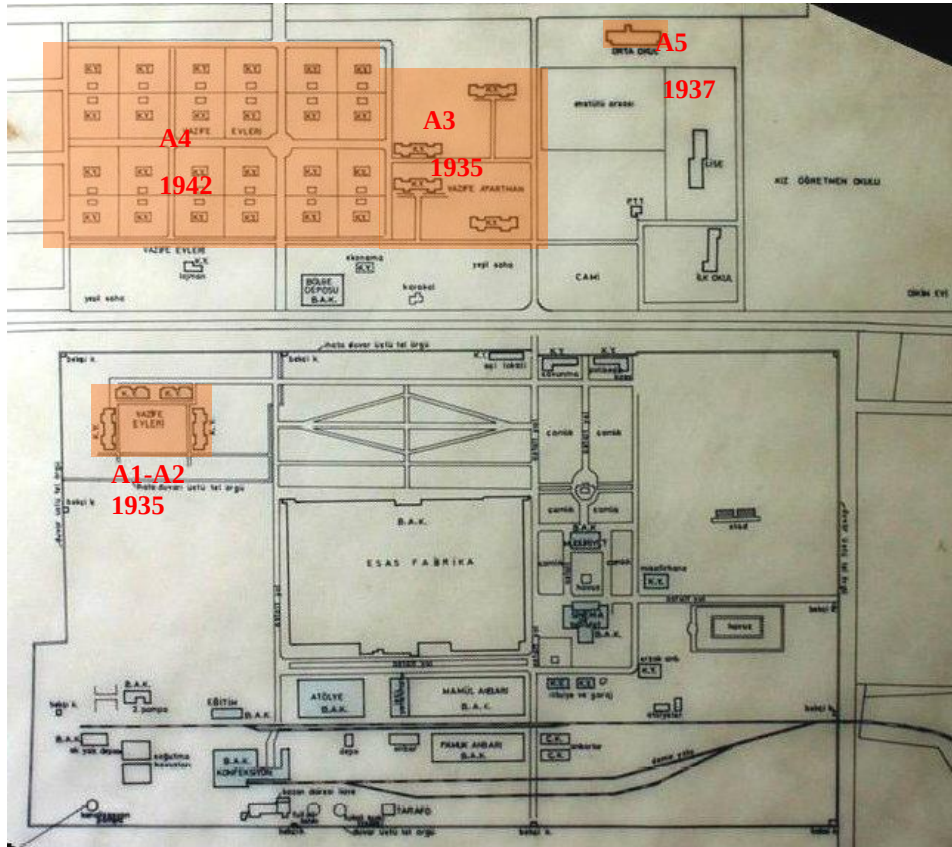
Farklı dönemlerde yapılan Sümerbank fabrikalarının planlarında benzerlikler görülmektedir. Şekil 3.19’da da görüldüğü üzere, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası (1935) ve Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası (1937) hemen hemen aynı lojman planlarına sahiptir. Örneğin Nazilli’nin A2 tipi işçi evleri ile Kayseri’nin A4 tipi işçi evlerinin plan şemaları aynıdır. Ancak yapı malzemeleri “yere” göre değişmiştir. Nazilli Basma Fabrikası’nda tuğla, Kayseri’dekinde ise taş kullanılmıştır. Kayseri A4 tipi işçi konutlarında ana mekânsal kurgu, merdiven çekirdeğinden antreye, antreden de diğer mekânlara dağılım şeklindedir. Banyo ve wc tek bir mekân olarak planlanmıştır. Bu mekâna ek olarak hole, mutfak ve diğer iki yaşama mekânı açılmaktadır [138].

¹ Birinci Beş Yıllık Planlama Dönemi Tekstil Sanayi Yapılarından Sümerbank Bez Fabrikaları: Sümerbank Bakırköy Pamuk Fabrikası (1934), Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası (1935), Sümerbank Ereğli Bez Fabrikası (1937), Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası (1937), Sümerbank Bursa Merinos Fabrikası (1938), Sümerbank Malatya Bez Fabrikası (1939). Lojmanlar ve fabrikaya ait binaların projeleri Moskova’da hazırlanmıştır [139].

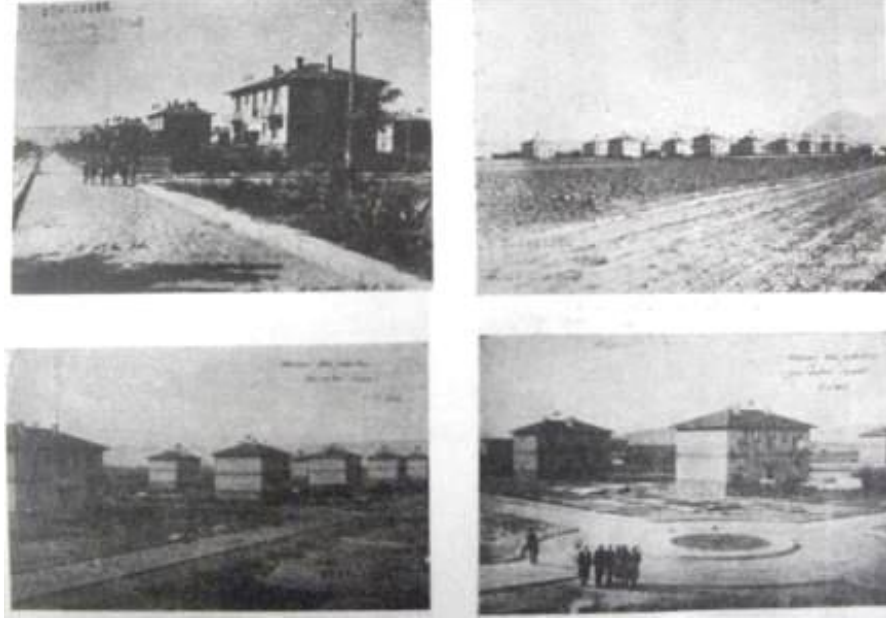
Şekil 3.19 A-Nazilli Basma Fabrikası. İşçi Evleri, Apartman Tip A2, 30.7.1941 [140],
B- A4 konut tipi evleri ve zemin kat planı. 1942 [141]

1935-1945 yılları arasında inşa edilen Sümerbank Kayseri Bez Fabrikasının Lojmanları'nda tespit edilen beş farklı konut tipi bulunmaktadır (Şekil 3.20). “*Farklı yaşam tarzı kökenli, sınıf ve katman ifadeli, statüye dayalı konut tipleri de, lojmanların mimari tasarım süreçlerine yansımıştır* [142].” İlk olarak 1935 fabrika içinde memurlar için beşer odalı dublex 8 konutu içeren betonarme apartmanlar ve iki katlı üçer odalı 16 daire inşa edilmiştir.

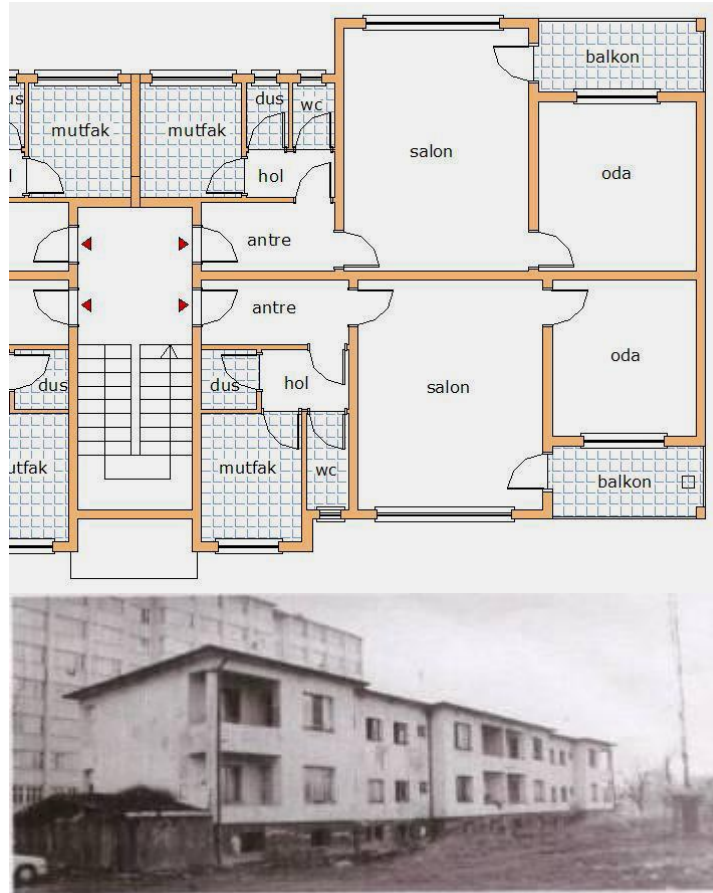

Şekil 3.20 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve lojmanları vaziyet planı [143]

Fabrika dışında ustalar için iki katlı 4 blok içinde iki odalı 64 konut yapılmıştır. 1937’de ise 350 yatak kapasiteli bekâr pavyonu düzenlenmiştir [144] (Şekil 3.21).

Şekil 3.21 Kayseri Bez Fabrikası Amele Mahallesi. A4 tipi işçi evleri [145]

Şekil 3.22 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Dış Usta Evleri plan (A3 plan tipi) ve görünüşü. 1935 ([135], [136])

Bir başka plan tipi olan A3 tipi dış usta evleri ise, fabrika işçileri için her katta sekizlerden toplamda atmışdört konut olarak, dört blok halinde inşa edilmiştir. Antre gibi merkezi bir mekândan minimum sirkülasyon alanı ile diğer mekânlara dağılım söz konusudur. Plandan da görüldüğü üzere, küçük bir hol etrafında tüm ıslak hacimler gruplanmıştır (Şekil 3.22). D.K.V.K.E.’den bilgiye göre,

“Her konut 20.2 metrekairelik bir salon 12.5 metrekairelik bir yatak odası olmak üzere iki oda, bir banyo ve mutfaktan oluşmaktadır. Konutlar toplam 67,5 metrekairedir. İlk kullanıma başlandığı yıllarda her konuta özel banyo ve wc bulunmamakta bu amaçlar için bodrumdaki ıslak hacimler kullanılmaktadır. 1940’ların sonunda tadilat projeleri hazırlanmış ve konutların mutfağı bölünerek birer wc ve duş ilave edilmiştir [136].”

A3 tipi konutlara ait cephelerde de modern anlayış devam etmiştir. Gömme balkonlar ve odalardaki fonksiyona bağlı olarak belirlenmiş pencere boyutlarının cephede oluşturduğu ritmik düzen plan ve cephenin birlikte tasarlandığını göstermektedir. Yapım tekniği ve kullanılan betonarme malzeme ile de herhangi bir geleneksel biçime ya da mimari elemana gönderme yapılmamıştır. TCDD lojmanları ve Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası lojmanlarından seçilen örneklerden de görüldüğü üzere, konutlarda modern planlama ve biçimlenme esas tutulmuştur. Tip proje şeklinde inşa edilmelerinin sebebi farklı grup çalışanların olması nedeniyledir. Dolayısıyla farklı büyüklük ve plan çözümlerine sahip bu lojmanların ortak özelliği küçük bir antre sirkülasyon mekânı ve tesisat nedeniyle ıslak hacimlerin gruplaşması gibi, plan kararları görülmüştür. Fabrika konutların yaşayan dışarıdan gelen üst tabaka yönetici, memur ve işçilerden oluştuğu için yerli Kayseri ailelerin doğrudan deneyimlediği konutlar olmamıştır.¹ Ayrıca fabrikada, güvenlik nedeniyle sınırları belirli bir alanda, giriş-çıkışlar kontrollü olarak yapılmıştır. Dolayısıyla fabrikanın kentli ile buluşması, belirli özel gün ve aktiviteler (balolar, sinema gibi) aracılığıyla sağlandığı için, fabrika ile doğrudan çok güçlü bir iletişimden söz etmek mümkün değildir. Buna karşın, fabrika lojmanlarının kentli için bir görenek oluşturduğu bir gerçektir. Ancak ekonomik koşullar ve yerleşik geleneksel konut kültürünün de etkisiyle, gördüklerini kendi aile apartmanlarına aktarımı sırasında, doğrudan plan şeması aktarımı söz konusu olmamıştır. Gördüğü her yeniliği halk, kendi geleneksel barınma alışkanlıkları ve göreneği çerçevesinde yorumlamıştır. Görüşme yapılan öznelere biri olan İnş. Müh.

¹ İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu ile 03.03.2012 tarihli görüşme.

Kamil Kundakçioğlu, fabrikanın “kendi içinde bir imparatorluk” olduğunu ve kentli ile barınma kültürü açısından doğrudan bir bağlantı kurmadığını söylemektedir. Ayrıca yerli halka konut tasarladığında, fabrika lojmanlarının planlarını örnek almadığını, aksine kullanıcının barınma alışkanlıkları çerçevesinde, kullanıcı ile birlikte plan şemaları geliştirdiklerini belirtmiştir.¹

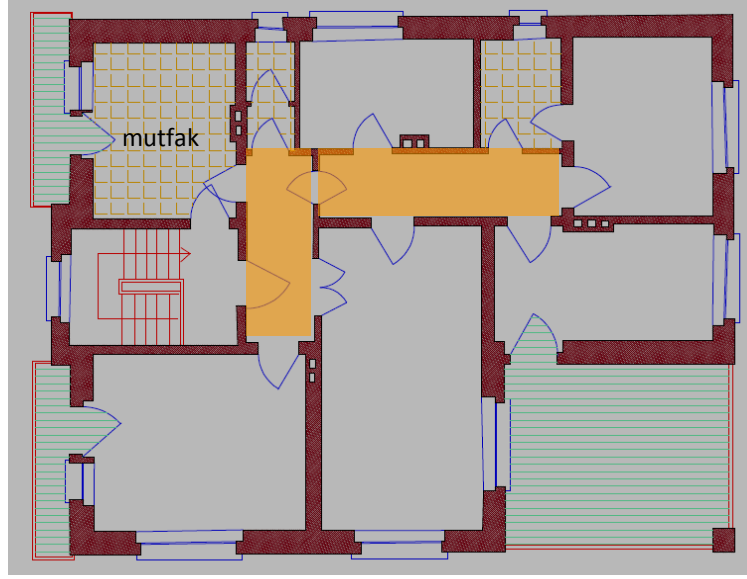
Fabrika ve tren istasyonu yapıları, kendi çalışan personeli için modern içerikli bir yerleşke oluşturmuşlardır. Yapılar, yeni bir barınma ortamı ve fiziksel çevre içinde yer aldıkları için, kentsel ölçekte mevcut konut dokusunun çeperlerinde yer almıştır. Bu yapılar, kentin konut modernleşme sürecinin okunmasında bir girişim/ilk örnekler teşkil etmeleri bakımından önemlidir.

3.3.2 Yapı Kooperatifleri

Yapı kooperatifleri, sanayileşmeyle artan nüfusa yönelik, kentteki konut sorunu için öncelikle fabrika çevrelerinde oluşan kentsel ölçekte toplu konut uygulamalarından biridir. Yapı kooperatifleri genellikle orta gelirli işçi ve memur aileleri ve yöneticiler için konut sorununun çözümlenmesinde etkili çözümlerden biri olmuştur. Yapı kooperatif konutları, yeni mekânsal bileşenleri ve mekânsal organizasyonu ile birlikte sanayi toplumunun yaşam pratiklerine uygun gerekli konfor araçlarıyla donatılmış yeni bir yaşantı biçimi de önermektedir. Böylelikle yapı kooperatiflerinin kentteki konut modernleşme sürecinde önemli bir rol üstlendikleri düşünülebilir.

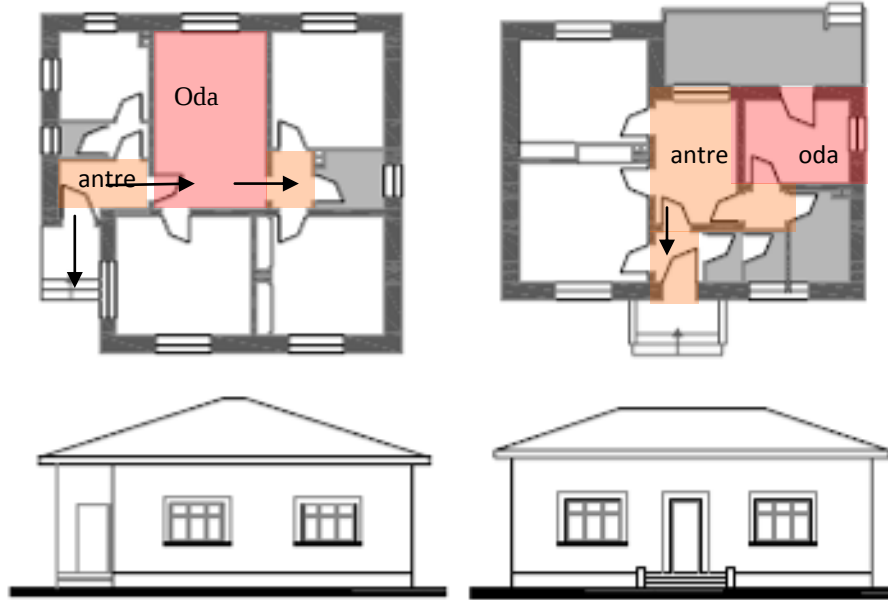
Kayseri’deki yapı kooperatifinin başlangıcı olarak tren istasyonu lojmanlarının güneydoğusundaki bölgede (Çandır Mahallesi ile Tren İstasyonu binası arasında) 1946 yılında *Örnekevler Yapı Kooperatifi* kurulmuştur [68]. Kooperatif tek katlı ve iki katlı bahçeli evlerden oluşmaktadır. Şekil 3.23’teki kooperatifin 3. tip konutunun plan şeması incelendiğinde, yaşama ve servis mekânlarının ayrı ayrı koridorlarla bağlandığı görülmektedir. Burada ilginç olan nokta mutfak mekânına hem koridordan hem de merdiven holünden bir giriş verilmiştir. Bir başka önemli nokta banyo mekânının yatak odalarına yakın bir noktada çözümlenmesidir. İlk yapıldığında tek katlı olan binaya belediye reisliğinden izin alınarak ikinci kat ilavesi yapılmıştır [133].

¹ 1955 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi’nden mezun olan Kayserili İnş. Müh. Kamil Kundakçioğlu ile “fabrika lojmanları” konulu görüşme. 03.02. 2012.

Şekil 3.23 Örnekevler Yapı Kooperatifi 3. Tip kat planı. 1951 [133]

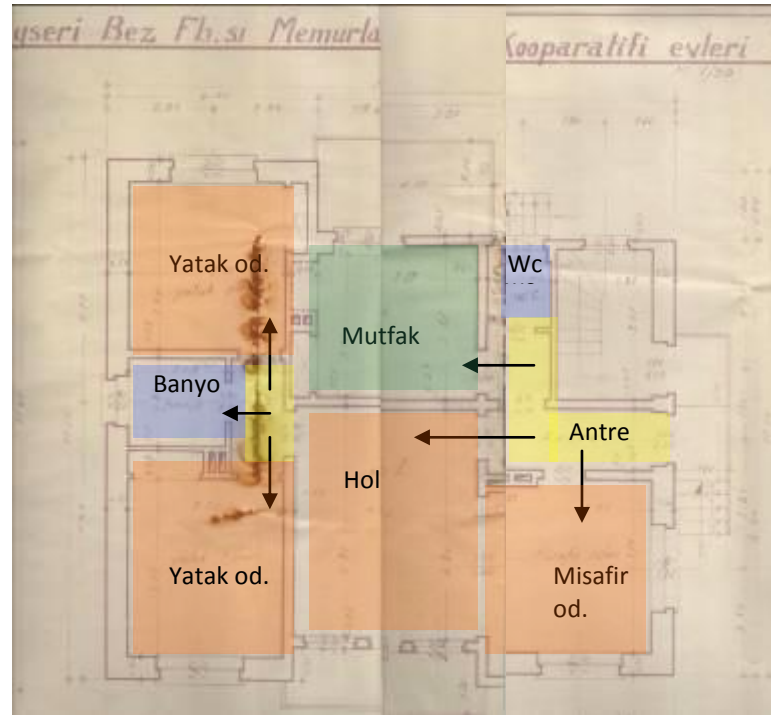
Çalışma kapsamında ulaşılan erken dönem kooperatif planlarından biri olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, B3 (1951) ve B4 (1953) yapı kooperatif plan tipleri incelendiğinde, mekânlar arası bağlantı için koridor ve antre kullanılırken, planlardan da görüldüğü üzere, bazı odalar hem geçiş hem de yaşama mekânı olarak planlanmıştır (Şekil 3.24).

Şekil 3.24 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, B3 ve B4 yapı kooperatif plan tipleri ve görünüşleri. 1951 ve 1953 [146]

Şekil 3.25'te görülen, 1954 yılında yapılan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Memurlar Yapı Kooperatifi Evlerinde,¹ 2/A planlar iki katlı, tip B'ler ise tek katlı yapılardır. 2/A tipi projeleri incelendiğinde, yatak odası ve banyo ayrı bir koridorla gruplanarak, ana yaşama mekânlarından ayrılarak evin arka kısmında yer almıştır. Planda ayrıca mutfak girişinin, ana yaşama mekânlarıyla doğrudan bağlantılı olmadığı görülmektedir. Holün, yaşama ve geçiş mekânı olarak kullanılması, 1950'li yıllarda inşa edilen diğer konut plan şemalarında da sıklıkla rastlanılan bir durum olmuştur.

Yapı kooperatiflerinin planları, yurt dışında projeleri hazırlanan batılı plan tipleri olan fabrika ve istasyon lojmanlarından farklı olarak, yurt içinde planları hazırlanmıştır.

Şekil 3.25 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Memurlar Yapı Kooperatifi. 1954 [147]

Şekil 3.25'teki plandan da görüleceği üzere, *hol* gibi hem geçiş hem de oturma mekânı olan mekânsal bileşen kooperatiflerle birlikte Kayseri konut planlarında görülmeye başlanmıştır. Kooperatiflerdeki yeni plan yaklaşımı ve elektrik, su ve kanalizasyon sistemi gibi donatılarla geleneksel konutlardan farklı çağdaş bir yaşam biçimi sunmaktadır.

¹ Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Memurlar Yapı Kooperatifi Ortaklığı. Kayseri Belediye Reisliğine verilen 19 Mart 1954 tarihli dilekçe. "Kooperatifimizce geçen sene yapımına başlanıp ihmal edilmek üzere bulunan 34 eve ilaveten 1954 yılında aynı tiplerin 3 odalılarından 20 adet tek kat ve 4 adet de 2 kat olmak üzere cem'an 24 adet ev daha yaptıracağımızdan, gerekli ruhsatın verilmesini rica ederiz."

3.3.3 Sosyal Konutlar ve Belediye Blokları

Sosyal konutlar ve belediye blokları yerel yönetimler tarafından organize edilerek, proje hazırlık aşamasından inşasına kadar, halkın modern konutlarda barınmasını amaçlayan konutlardır. Lojmanlarda kullanıcılar işçi ve memurlar, yapı kooperatiflerinde işçiler iken, sosyal konutlar ve belediye bloklarında ise geleneksel evleri istimlâk edilerek yıkılan ailelere, [148] evlerinin yerine yapılan “modern” konutlarda yaşama imkânı verilmesidir (Şekil 3.26).

Şekil 3.26 İstimlâk bedeline karşılık verilen dairelerin görünüşü [148]

Kayseri’de 1950’ler, mesken probleminin arttığı yıllardır. Belediye Başkanı Osman Kavuncu (1950-1957), geleneksel evleri istimlâk ederek, yerlerine yeni caddeler ve sosyal konutlar yaptırmıştır. Kent merkezine yakın bir noktada bulunan bu konutlar bulundukları yerin yakın çevresini etkileyerek bölgelerin de değişimine öncülük etmiştir. Sosyal konutları sadece kentsel ölçekte değil aynı zamanda mimari plan ve cephe özellikleri ile de değerlendirdiğimizde sunduğu yeni mekânsal organizasyon ile dönemin konut üretiminde öncülük ettiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Kayseri’de, Sahabiye Belediye Blokları (1955) ve Sivas Caddesi Belediye Blokları (1960) halkın konut ihtiyacını karşılamada ve kentteki fiziksel çevrenin değişiminde önemli bir yere sahiptir (Şekil 3.27).

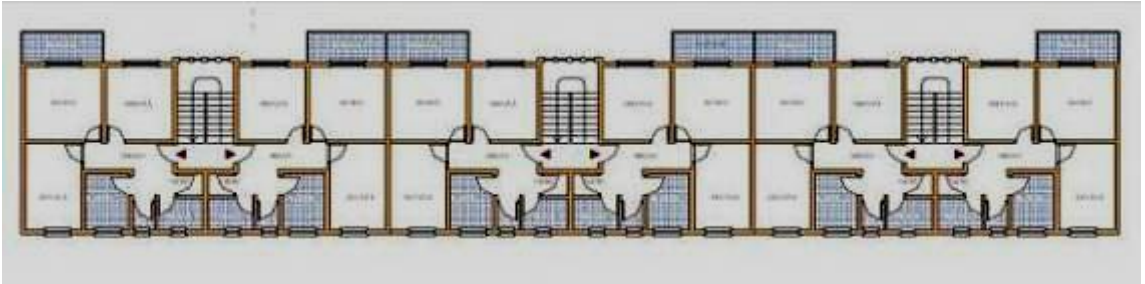
Sahabiye belediye bloklarında 60 ve 80 metrekareden oluşan iki tip konut bulunmaktadır (Şekil 3.28 ve Şekil 3.29).

Şekil 3.27 Sahabiye Belediye Blokları, vaziyet planı ve ön görünüş [135]

Şekil 3.28 Sahabiye belediye blokları, giriş cephesi¹ ve planı. [135] 60 metrekare plan tipi. 1955-1957²

Şekil 3.29 Sahabiye Belediye Blokları, 80 metrekare plan tipi. 1955-1957 [135]

Plan şemalarında ana sirkülasyon mekânı olan antreden diğer mekânlara bağlantı bulunmaktadır. Tesisat nedeniyle mutfak, banyo ve wc birlikte çözülürken, antre aracılığıyla yaşama ve yatma mekânları ayrılmıştır.

¹ Sahabiye Mahallesi. Filiz Sönmez Arşivi, 16.07. 2009.

² Sahabiye Mahallesi. Filiz Sönmez Arşivi, 16.07. 2009.

Şekil 3.32’den de görüldüğü üzere, Sivas Caddesi Belediye bloklarında ise dört odadan oluşan konut tipi bulunmaktadır.

Şekil 3.30 Kayseri Belediye Blokları’nın kent merkezindeki konumu [149]

Şekil 3.31 Kayseri Belediye Blokları görünüşü. 1968 [112]

Şekil 3.32 Sivas Caddesi, Belediye Blokları tip kat planı.1959-1963 [135]

Konutların mekânsal kurgusunda ise yaşama ve yatma eylemleri ekseninde işlev şemasının geliştiği görülmektedir. Ancak mekânların bir araya gelme biçimlerinde farklılıklar gözlenmiştir. Şekil 3.33’ten de görüldüğü üzere, hol, sirkülasyon olmasına ek olarak yaşama mekânı olarak da kullanılmıştır.

Şekil 3.33 Sivas Caddesi, Belediye Blokları normal kat planı. 1959-1963 [135]

Şekil 3.28 ve Şekil 3.33'te görüldüğü gibi, Sahabiye Belediye Blokları'nda antreden diğer mekânlara bağlantı sağlanırken, Sivas Caddesi Belediye Blokları'nda üç farklı (antre, hol ve koridor) mekânı ile diğer mekânlara geçiş söz konusudur.

Lojman, yapı kooperatifi ve sosyal konutları genel olarak değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşabiliriz:

- Plan kurgularında ortak nokta, minimum sirkülasyon ile en çok sayıda mekânı birbirine bağlamak olduğu söylenebilir.
- Geleneksel yaşam modellerinin devamlılığı yerine yeni konutlarla yeni yaşam modelleri sunulmuştur.
- Yeni yapı tiplerinin mekân sayısı, boyutları ve isimleri ve yeni yapım teknikleri ile geleneksel konuttan farklıdır.
- Bu konut tipleri kentte yeni bir mimari dil sunarak, kentte yüksek katlı konut tiplerinin yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır.
- Yeni yapı tipleri sahip oldukları su, elektrik ve kanalizasyon sistemi ile belirli bir konfor düzeyine sahip olmuştur.
- Konutların kente getirdiği en önemli katkılardan biri de, ailelerin çoklu mekânda ve yabancı ailelerle birlikte aynı yapıda yaşamasıdır.
- Yeni yapı tiplerinin (lojmanlar, yapı kooperatifleri ve sosyal konutlar) konut değişimine en önemli katkısı, modern konutta yaşama bilincinin kentlide oluşturulma çabasıdır. Geleneksel evden farklı plan şemasına sahip banyo, antre ve koridor gibi

özelleşmiş mekânların olduğu bu örnek konut tipleri, kentteki konut *göreneğini* etkilemiştir.

- Kayseri halkının barınma alışkanlıklarını doğrudan referans alarak tasarlanmayan bu yapı tipleri, aile apartman konut tipinin oluşmasında kentli için bir referans oluşturmuştur.

3.3.4 Aile Apartmanları

“Apartman fenomeni”, “modern konut” tartışmalarının en önemli ayaklarından biridir. Türkiye’de konut modernleşme sürecinin değerlendirilmesinde “apartman” önemli bir yer tutmuştur. İhsan Bilgin’in de belirttiği gibi, “*modernleşme sürecinde hem gündelik yaşamımızın hem de yapı dokusunun nasıl değiştiği bağlamında işaret edilmesi gereken apartman fenomenidir* [26].” Kayseri’de ilk apartmanların incelenmesi; kent, konut ve barınma kültürünün değişimini incelemeye en önemli adımlardan biri olmuştur.

Apartman, kentte fiziksel ve biçimsel özellikleriyle de dikkat çeken bir konut modeli oluşturmaktadır; katlı, yüksek ve dikey bir yapıdır, farklı kullanıcıları farklı katlara yerleştiren, yerden ve bahçeden koparan ve yüksek yerlerde yaşamalarını sağlayan bir yapıdır [150]. Buna ek olarak, geleneksel evlerin işlev farklılığı gütmeyen odaları ve geniş sofalarına karşılık, koridorlar ya da giriş holü çevresine dizili, işlevleri belirlenmiş odalar sunan apartmanlar, Cumhuriyet’in genel yapı profilini oluşturmuştur, denilebilir.

Türkiye’de apartmanlaşmanın¹ tarihi Cumhuriyet öncesi başlamış, Cumhuriyet’in ilanından sonra yaygınlaşarak tüm kentlerde devam etmiştir. İlerleyen süreçte toprağın bir ekonomik değer olarak yer değiştirmeye başlaması ve kentlerde nüfusun yoğunlaşmasıyla beraber 1950’lerden sonra apartmanlaşma süreci, hızlı bir ivme kazanmıştır. Apartman, Türkiye’de modernleşmenin araçlarından biri olarak görülmüştür [26]. Tanyeli’nin de belirttiği gibi,

“Türkiye modernleşmesinin son yıllarda aksi eğilimlerin belirişine dek sık sık ifade edilen ve ondan da daha sık gerçeğe dönüştürülen saplantılardan biri, geleneksel konut ve konut donatılarının yok edilip yerlerine çağdaşlarının geçirilmesi biçiminde

¹ Evden apartmana geçiş batı dünyasında 17. yüzyıldan daha önce görülmemektedir. Apartman türü konut Avrupa kentlerinde 19. yüzyılın ikinci yarısında endüstrileşme ve bunun sonucunda artan nüfus artışı ve kentleşme ile ortaya çıkmış bir konut türüdür. Yeni orta sınıf olarak nitelendirilen ve sayıları yüz binlere varan endüstride çalışan işçi ve memurların konut sorununa çözüm, aynı arsa üzerinde çok konut birimi içeren apartman yapımı ile olmuştur [150].

formülleştirilmiştir. Sözelimi, 1920 ve 1930’larda bir grup üst sınıf İstanbullu bu yaklaşım nedeniyle, eski konaklarını inkâr edip apartmanlaşma olgusunu başlatacağı [18].”

Apartman geleneksel konutta ve gecekonduda yaşayan toplumsal gruplara göre modern teknolojinin bir ürünü olduğu için lüks ve konforu temsil etmiştir. Bu yüzden, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de zenginlik, lüks, iktidar ve seçkinlik ögesi olarak görülmektedir. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, 1955’e kadar apartman daireleri ancak eskiden beri kentli olan üst gelir gruplarının yaşayabildiği, pahalı ikametgâhlar olmuştur [19]. Bir anlamda apartman, yeni bir toplumsallaşma yorumunu da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, ortaya çıktığından bu yana endüstrileşme, siyasal, ekonomik, mimari ve sosyo-kültürel gibi faktörlerin etkisi ile gelişen apartmanlar, öncesi dönemde görülen evin pek çok özelliğini taşısa da biçimsel ve anlamsal bir değişimi ve dönüşümü ile yeni bir model oluşturmaktadır [19]. Tanyeli’nin de belirttiği gibi apartmanla birlikte, *“konutun kendiliğinden tanımlı bir mimarisinin bulunduğu ve standartlaşmış pratikleri barındırdığı çağ bitmiştir [19].”*

Cumhuriyetin kurulması ve Ankara’nın başkent olmasının ardından Ankara yeni imar hareketleri ile baştan kurulurken yeni kentte yeni ve modern çağı simgeleyen konut türü olarak apartmanlar inşa edilmeye başlanmıştır. İstanbul ve Ankara’nın ardından zaman içinde apartmanlaşma tüm ülkeye yayılmış, diğer büyük kentlerde de modernleşmenin ve çağdaşlaşmanın bir göstergesi olarak özellikle apartmanlar görülmeye başlamıştır. Tüm kentlerde apartmanların ilk müşterileri İstanbul’a sık sık gidip gelen ve oradaki apartmanları ve yaşamı gören, kendi kentinde de böyle bir konutta oturmak isteyip apartman yaptırmaya başlayan ticaretle uğraşan üst gelir gruplarıdır. Bu dönemde bazı Anadolu kentlerinde çeşitli nedenlerle ülkede bulunan, İtalyan, Fransız ve Alman mimarların kentin ileri gelen aileleri için apartman tasarladığı ve inşa ettiği bilinmektedir. Türkiye’de ilk apartmanlar İstanbul kentinde 19. yüzyılın sonuna doğru Galata-Beyoğlu’nda çalışan elçilik mensupları, yabancı tüccarlar ve kentte yaşayan levantenlerin genellikle Rum veya Ermeni mimarlara yaptırdıkları konutlar olarak ortaya çıkmıştır [18].

Erken Cumhuriyet Döneminde ise Ankara, 1920’lerin ikinci yarısında ilk apartmanlarla tanışır [19]. Kayseri’de ise ilk aile apartmanları, 1930’ların ikinci yarısında inşa edilmiştir.

Apartmanın Kayseri’deki tarihçesini incelediğimizde, apartman ilk olarak aile apartmanları şeklinde yaptırılmıştır. Yerli halktan ticaretle uğraşan üst gelir grubu aileleri, İstanbul ve Ankara’da yapılan apartmanları, Kayseri’de de kendi yerli değerleri çerçevesinde inşa etmişlerdir. İlk aile apartmanları Kayseri’de de, baba-oğul-kardeşler, amca, dayı, teyze gibi akrabaların bir arada yaşadığı çok katlı aile konutları şeklindedir. Araştırma kapsamında elde edilen, Kayseri’de ilk yapılan iki-üç katlı aile apartmanları, Mehmet Kızıklı-Mehmet Kaşıkçı Evi (1935), Örnek (Ispanak) Apartman ve Emek Apartmanı (1938) olarak tespit edilmiştir.

Kayseri’de 1935 yılında İnönü Bulvarı üzerinde, iki tüccar aile tarafından ortaklaşa yaptırılan, biçimsel olarak geleneksel evden tamamen farklı yeni yapım tekniği ve malzemeleri kullanılarak yapılan ilk iki katlı ev, Mehmet Kızıklı ve Mehmet Kaşıkçı’ya aittir. İki katlı olan ev, *Kadir usta* adlı bir kalfa tarafından yapılmıştır.¹ Bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan yapı, dönemin lüks konutlarından. Yapı dönemin prestijli mahallelerinden biri olan Cami Kebir Mahallesi’nde inşa edilmiş olup, etrafındaki konutların dönüşümünde örnek teşkil etmiştir. Evin zemin katı bir yabancı aileye kiraya verilmiş olup üst katında ise Kaşıkçı Ailesi yaşamıştır. Şekil 3.34’ten de görüldüğü üzere, evde görülen “köşe penceresi” ve “açık balkon” gibi dönemin geleneksel evlerinde olmayan yapı elemanları kullanılmıştır. Ayrıca fotoğraftan da takip edileceği üzere, zemin kat pencere düzeni ile üst kat pencere düzeni birbirinden farklıdır. Zemin katta geleneksel evlerdekine benzer biçimde dikdörtgen pencere sistemi üst katta daha büyük oranlarda tek daha büyük pencereler olarak inşa edilmiştir. Ayrıca zemin katta pencerelerin iç mekânın kolayca görülemeyecek şekilde, yerden yüksekliği dikkat çekicidir. Bu yapının bir başka önemli özelliği ise, genellikle çimento, kiremit gibi kamu yapılarında yaygın olarak kullanılan yeni yapı malzemelerinin bu yapının inşasında kullanılmasıdır. Bu evde yaşayan öznelardan biri olan, Yaşar Kaşıkçı’dan evin iç mekân ve kullanım pratikleri üzerine alınan bilgiye göre, geleneksel ev plan şemalarında olduğu gibi ortada merkezi (salon diye adlandırılan) bir holden diğer mekânlara bağlantı sağlanmıştır. Hol, diğer mekânların açıldığı bir ana toplayıcı ve dağıtıcı sirkülasyon mekânı gibi tanımlanmasına rağmen, aynı zamanda sahip olduğu sandalye ve divan gibi mobilyalarla yaşama mekânlarından biri olmuştur. Bütün mekânlar ortadaki hole açılmakta olup, banyo, mutfak ve wc gibi ıslak hacimler birlikte

¹ Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme.

planlanmıştır. Ev, günlük oturma odasında sedir ve mutfakta ise geleneksel ocağa sahip olması nedeniyle dönemin geleneksel donatılarına da sahiptir. Yapım sistemi, yeni mekânsal bileşenleri, yeni yapı malzemeleri, evin kiremit kırma çatılı olması gibi dönemindeki diğer taş evlerden farklı yapısıyla, Kayseri'deki premodern apartmanın/evin örneklerinden biri olarak adlandırılabilir.

A

B

Şekil 3.34 1935 yılında inşa edilen Mehmet Kızıklı ve Mehmet Kaşıkçı ve ailesine ait İnönü Bulvarı üzerindeki iki katlı ev. A-1952, B-1960'lı yıllarda Kaşıkçı Ailesi tarafından çekilen fotoğraflar¹

Kentteki geleneksel konut tipinin değişmeye başladığını gösteren diğer iki önemli aile apartmanı, 1938 yılında yaptırılan Örnek (İspanak) Apartmanı² ve Emek Apartmanı'dır. Örnek Apartmanı, sahip olduğu üç kat ve yeni mekânsal bileşenleriyle³ 1938'de Kayseri'deki geleneksel mekân organizasyonunun değişiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kaşıkçı ve Kızıklı Evi'nde merkezi bir holden dağılan mekânlar şeklindeki mekânsal kurgu, Örnek Apartmanı'nda daha batılı ve İstanbul ve Ankara apartman modellerine yakın bir şemaya sahip olduğunu, apartmanda yaşayan Nermin Büyükbaş'ın sözlerinden anlamak mümkündür. Büyükbaş'ın evin iç mekân tasvirlerine göre, banyo ve helânın aynı mekânda yer alması ve yatak odası ve banyo bir grup oluşturarak önündeki küçük hole açılması ve bu holün yaşama mekânına bağlanması, kiler ve mutfakın ayrı mekânlar olarak oturma odası bağlantılı olması, özelleşen bir mekân bileşeni olarak evebeyn yatak odasına sahip olması, yemeğin oturma odasında

¹ Yaşar Kaşıkçı Arşivi.

² Örnek Apartmanı, iki kardeş Seyit Mehmet Büyükbaş ve Hacı Mehmet Büyükbaş tarafından yapılmıştır. Örnek Apartmanı halk arasında İspanak Apartmanı olarak adlandırılmıştır. Bir başka rivayete göre, Hacı Mehmet Büyükbaş İspanak bahçelerinden elde ettiği para ile bu apartmanı yaptırdığı için apartmanın adı halk arasında İspanak Apartmanı olarak adlandırılmıştır.

³ Nermin Büyükbaş ile 04.05.2009 tarihli görüşme.

yemek masasında yenmesi, su tesisatı ve elektriğe sahip olması gibi yeni mekânsal donatılarla, Örnek Apartmanı, Kayseri’de modern apartmana geçiş sürecinde önemli bir model olmuştur (Şekil 3.35). Apartmanda sadece Büyükbaş Ailesi yaşamamıştır. Apartmandaki boş daireler, hâkimlere, savcılara ve dışarıdan gelen memurlara kiraya verilmiştir.¹ 1965 yılı “Kat Mülkiyeti Kanunu”² ile de bu apartmandaki daireleri farklı aileler satın alabilmişlerdir.

Şekil 3.35 Örnek Apartmanı cephesi. 1938³

¹ Nermin Büyükbaş ile 04.05.2009 tarihli görüşme.

² Türk Medeni Kanunu’nun 652. maddesinin son fıkrası *bir evin muhtelif katları üst hakkı teşkiline mevzu olamaz*, ilkesini koyuyordu [151]. Bu yasal çerçeve içinde kat ve daire mülkiyeti doğamıyordu. Tek parsel içinde, tek ev yapmayı teşvik ediyordu. Bu durum bir yandan orta gelirlerin konut sahibi olmasını güçleştirirken, öte yandan da arsa değerlerinin artışı frenleyici etki yapıyordu. 1946’lardan başlayarak kat mülkiyetinin tanınması yolunda baskılar doğdu. İlk olarak 1948 yılında kat mülkiyetinin oldukça muvazaalı bir yoldan Noter Kanunu’nda yapılan bir değişiklik ile gerçekleştirilmesine çalışıldı. Noter Kanunu’nun 44. maddesinin B fıkrasına, *gayrimenkul satış ve aynı hak tesis vaatlerine ait senet ve sözleşmeleri tanzim ve deftere tescil etmek*, ifadesi eklenerek kat mülkiyeti yasalaştırılmaya çalışıldı... Kat ve daire mülkiyeti Noter Kanunu’nun yoluyla sağlanamadı ise de, 16 Ocak 1954 gün ve 6217 sayılı Kanun’la, 2644 sayılı Tapu Kanunu’nun 26.maddesi değiştirilerek sağlandı [152]. Böylece II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye kentlerinin modern kesimlerinde görülen yüksek yoğunluklu gelişmelerin temel mekânizmalarından biri kurulmuş oldu [153]. 23 Haziran 1965 gün ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Yasası 1966’da yürürlüğe girmiştir. Yasada, bağımsız mülkiyete konu olan birimler, yapıların *bağımsız bölümleri* olarak tanımlanmıştır. Yasa bağımsız bölümlerde, piyasada işlem gören bütün taşınmaz mallara tanınan güvenceleri getirmiştir [153]. Madde 15’te *kat malikleri kendilerine ayrılan bağımsız bölümler üzerinde... Medeni Kanunun maliklere tanıdığı bütün hak ve yetkilere sahiptirler* denilmektedir. Böylece kentte taşınmaz maliki olmak ve rantından yararlanmak olanağı artırılmış ve apartman yapımının hızlanmasında bunun etkisi olmuştur [99].

³ Savaş Büyükbaş Arşivi.

Emek Apartmanı (1938) ise, Örnekevler Mahallesi'nde, üç katlı olarak inşa edilmiştir. Her katında dört daire bulunan yapıyı, Özsarıyıldızlar Ailesi yaptırmıştır. Aile, boş daireleri kiraya vermiştir. Apartmandaki her daire, antreye bağlanan, iki oda, mutfak, banyo ve wc şeklinde bir mekânsal kurguya sahiptir.¹

Bu apartmanlardan sonra yapıldığı düşünülen, İstasyon Caddesi üzerinde bulunan Gesili Apartmanı, Cevdet Kudret'in "Havada Bulut Yok" adlı romanında konu olmuştur [154]. Romandan Gesili Kara Ali'ye ait olduğu anlaşılan apartmanda, ev sahibinin boş dairelerini kiraya verdiği bilgisine ulaşılmıştır. Gesili Apartmanı'nın yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Cevdet Kudret'in 1934-1945 yılları arasında Kayseri'de öğretmenlik yaptığı ve romandaki anlatıların bu tarih aralığında gerçekleştiği bilinmektedir. Bu nedenle, apartmanın 1930'lar sonu veya 1940'lar başında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bu apartmanlara ek olarak, çoğunlukla 1940'lar sonu ve 1950'ler başında yapımı artan diğer aile apartmanları izlemiştir: Malaz Apartmanı, Karahaliloğlu Apartmanı ve Gazioğlu Apartmanı gibi.² Bu apartmanlar Kayseri'de yeni konut tipi olan apartmanın yaygınlaşmasında örnek teşkil etmiştir. Prototip sayılan apartman örneklerinden sonra, Kayseri'deki yerel belediyelerin mimari proje arşivlerinden de gözlemlendiği üzere, 1950 ve 1960'larda apartman üretiminde önemli bir artış gözlenmiştir. 1950'lerde özellikle dönemin prestijli bölgeleri olan Örnekevler Mahallesi, İstasyon Caddesi ve Sahabiye Mahallesi'nde yapılan apartmanlarla bölgenin toprak değerinin artışı sağlanmıştır. Bu bölgedeki apartman örnekleri, dönemin yaşam kalitesi ve lüks barınma pratiklerini de temsil etmiştir. Ayrıca (Şekil 3.36)'dan da görüldüğü üzere, Örnekevler Mahallesi'nin oluşumunda ızgara plan sisteminin kullanılması dönemin mevcut konut dokusunun mahalle ölçeğinde değişmeye başladığını göstermektedir.

¹ Emek Apartmanı'nda kiracı olarak oturan Mimar Arif Doğan ile 13.09.2008 tarihli görüşme.

² Mimar Arif Doğan ile 24.11.2011 tarihli görüşme.

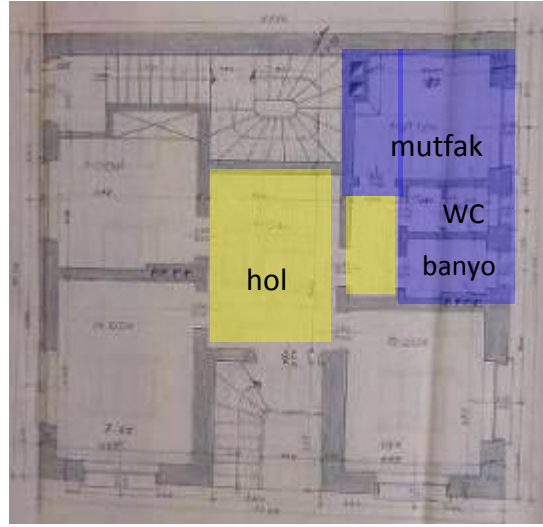
Şekil 3.36 Örnekevler Mahallesi vaziyet planı. 1950¹

Aşağıdaki apartman örneklerinin mekân bileşenleri ve kurgusu analiz edilerek, 1935 ve 1938 yıllarına ait premodern apartman örneklerinin, nasıl başkalaşım geçirerek 1950’ler apartman tipini oluşturduğu ortaya konulmuştur. Bu analiz çalışması ayrıca, hibrit apartman kültürünün nasıl oluştuğu üzerine de bir fikir verebilir.

Yukarıdaki anlatılardan, Kaşıkçı ve Kızıklı Evi, Örnek ve Emek Apartmanları’nın mekânsal organizasyonunda görülen farklılıklar, henüz standartlaşan bir apartman plan tipi olmadan, kişisel çabalar, beklentiler ve geleneksel barınma kalıplarının izleriyle yaptırılan yapılarıdır. 1935-1949 yılları arasında yapılan apartmanlar, lojman, kooperatif ve sosyal konutların mekânsal organizasyon şemaları, 1950’li yıllarda inşa edilen “hol” merkezli plan tipinin gelişmesinde/oluşmasında öncü denemelerdir, denilebilir. İlk apartman planlamalarında, yaşama mekânlarının aynı zamanda sirkülasyon olarak işlevlendirilmesi, 1950’li yıllarda da devam etmiş ancak, şema süreç içerisinde ‘hol’ün sadece sirkülasyon mekânına dönüşerek küçülmesine ve antre ile birlikte tasarlanmasına dönüşmüştür.

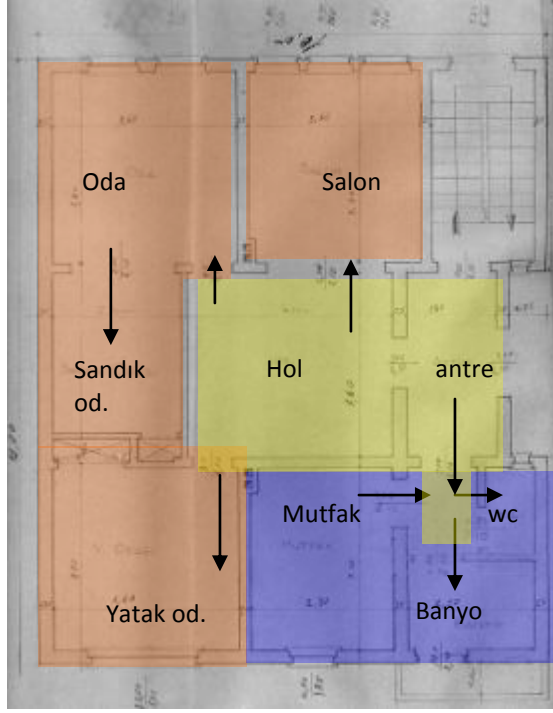
¹ Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

1950’lerde incelenen apartman planlarında, sirkülasyon mekânı olarak hol bulunmaktadır. ‘Hol’ün etrafında dizilen odalar şeması 1950’lerin vazgeçilmez şeması olmuştur. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, 1950’lerde bütün Türkiye kentlerinin standartlaşmış orta sınıf apartman dairesi planlarında da aynı tercih sürdürülür. Evin merkezi artık her yerde **hol** diye adlandırılan orta mekândır [128]. İlk apartmanlardan sonra 1950’li yıllara ait apartman planlarında yaşama ve sirkülasyon mekânı olan ‘hol’ merkezli plan şemaları devam etmiştir. Örneğin, 1951 yılına ait Şükrü Tiryaki Evi’nde olduğu gibi, ıslak hacimler (mutfak, wc ve banyo) kısa bir koridorla bağlanarak, diğer yaşama mekânları (yatak odası, misafir odası ve oturma odası) ile birlikte hole bağlanmaktadır (Şekil 3.37).

Şekil 3.37 Şükrü Tiryaki Evi. Birinci kat planı. 30.01.1951 [147]

1953 yılında yapılan Ahmet Arifoğlu Evi’nde ise, mutfak, wc ve banyo küçük bir koridor aracılığıyla antre mekânına bağlanmaktadır. Kat planlarından da gözleneceği üzere, mutfak doğrudan yaşama mekânlarıyla bağlantılı değildir. Bütün yaşama mekânları hole açılmaktadır. Yaşama mekânları arasında birbirlerine doğrudan geçiş yoktur. Hol, hem toplayıcı hem de dağıtıcı mekân olarak görev yapmaktadır. Bu özelliği ile hol, geleneksel evdeki sofa ile benzerlik göstermektedir. Sofa da togana ve harem odasını sahip olduğu sekialtı kısmı ile bağlanırken aynı zamanda bir yaşama mekânıdır (Şekil 3.38).

Şekil 3.38 Ahmet Arifoğlu Evi. 1953 [147]

Antre ve hol mekânları toplayıcı ve dağıtıcı mekânlar olup, hol aynı zamanda yaşama mekânı olarak da kullanılmıştır. Bu bağlamda, geleneksel evin sofa merkezi mekândan dağılım şeması apartmanda, hol ile karşılık bularak dönemini temsil edecek şekilde yeniden yorumlanmıştır. İlk apartmanlar ve hemen sonrasında oluşan *hol merkezli* kurguya sahip *apartmanlar*, tam anlamıyla kentte, “*biçimsel ve anlamsal bir değişimi ve dönüşümü*” [150] tarifleyen yeni bir konut modeli oluşturmuştur.

1950’ler boyunca ve sonrasındaki mekânsal kurgunun değişimi, çalışmanın “4.1.4 Mekânsal Organizasyonun Değişimi” başlıklı bölümünde incelenmiştir. İlgili bölümde 1948-1970 yılları arasında üretilen konutlar Kayseri Belediye arşivlerinden seçilen örnekler çerçevesinde incelenerek, hibrit apartman tipinden, antre ve koridorla bağlanan tamamen batılı mekân bileşenlerine sahip apartman tipine nasıl evrildiği anlatılmıştır.

KAYSERİ “KENT MERKEZİNDE” BARINMA KÜLTÜRÜ VE İÇ MEKÂNIN DEĞİŞİMİ: 1930-1970

4.1 Konutun Değişimi

Çalışmanın bu bölümünde “mekânın değişimine” bağlı olarak “barınma kültüründeki değişimin ”izleri araştırılmaktadır. Bu çerçevede barınma eylemlerindeki değişim olgusunun iç mekân donatılarındaki ve plan kurgusundaki değişimle olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Ancak, söz konusu tarihlerde cephe, malzeme kullanımı ve strüktürel özellikler gibi konuttaki değişimi okuyabileceğimiz diğer parametreler bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

4.1.1 Konutun Değişimini Etkileyen Faktörler

Çalışma kapsamında, 1930-1970 yılları arasında Kayseri’de *konutun değişimini etkileyen faktörleri*, kentin bu dönemde sahip olduğu gelişmelerden yola çıkarak “yerel basın”, “okullar, sergiler, kurslar”, “teknik bürolar”, “teknolojik gelişmeler” gibi genel başlıklar altında incelemek mümkündür.

Yerel Basında Ev Yaşam Kültürüne İlişkin Köşe Yazıları ve Reklamlar

Modern mimarinin tanıtımında ve geleneksel evin düzeninin değişiminde popüler aile ve kadın dergileri, yerel gazetelerde köşe yazıları ve reklamlar ve sonrasında da dekorasyon dergileri önemli bir rol oynamıştır. Modern ev mekânı, hane verimliliği ve hijyen, modern hayat tarzları ve modern ev tasarımı hakkında resimli yazılar, 1931’de çıkmaya başlayan Mimar dergisi ile yabancı dergilerden (*Ladies’ Home Journal*, *Women’s Home Companion* v.b) çeviri metinler şeklinde ülkedeki yerli yayın organlarında yer alıyor ve uyarlanıyordu [81].

Bozdoğan'ın da belirttiği gibi, “*mimari ve iç mekân tasarımı, bu dergiler sayesinde medeni hayat tarzlarının öğretmenleri kimliğine bürünüyorlardı* [81].”

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte modernleşme projesinin bir parçası olarak, Türkiye'deki aile fertlerinin tanımlanmış rollerini ve konut içi yaşam biçimlerini değiştirmeye yönelik haber ve reklamlar yerel basında da yer almıştır. Hedef, öncelikli modern yaşamı evinde uygulayan eğitilmiş birey yetiştirmektir. Bu çerçevede yerel gazetelerde “adabı muaşeret” başlıklı köşe yazılarına ağırlık verilmiş ve metinlerde aile bireylerinin ev içindeki davranış biçimlerinin nasıl olması gerektiğine ilişkin öneriler yer almıştır. Örneğin, 7 Şubat 1938 ve 21 Şubat 1938 tarihlerine ait Kayseri Vilayet Gazetesi'nde “adabı muaşeret” başlıklı yazıda, ev içindeki “yemek adabı” ve “aile bireyleri arasındaki davranışlar” anlatılmıştır. Geleneksel ev yaşamı ile yerel basında anlatılan modern ev yaşamı arasındaki farklılık ortaya konularak, halkın geleneksel yaşamını yeniden biçimlendirmesi hedef alınmıştır. Ev yaşamına ilişkin “Eski İyi Adetlerimizi Nedense Unuttuk”¹ başlıklı yazıda, bazı geleneklerin değiştiği ve geçmişe duyulan özlem vurgulanarak, eski ve yeni yaşam pratiklerinin arasındaki *çatışma hali* vurgulanmıştır. Bir başka bakış deyişle yerel basında bahsi geçen bu gerilim, dönemin günlük yaşam pratiklerinin yayınlara yansması olarak yorumlanabilir. 1940'lara ait gazete ve dergilerin “Evde Tutum” ve “Faydalı Bilgiler” köşelerinde ev işlerini kolaylaştıracak pratik bilgiler verilmiştir. Bu metinlerin içerikleri incelendiğinde pek çoğunun yabancı yayınlardan çeviri metinler olduğu anlaşılmaktadır. Metinlerde okuyucuya pratik ve çağdaş barınma pratikleri önerilerek, batılı anlamda modern yaşam benimsetilmeye çalışılmıştır. Kayserilinin geleneksel evinde sahip olmadığı batılı mekân bileşenlerinden *çalışma odası, mutfak, banyo ve cam, mermer ve kristal* gibi malzemelere yönelik pratik bilgiler ile halkı, yeni yaşam kültürü hakkında bilgilendirmek amaçlanmıştır. Evle ilgili haberler, sadece bilgilendirme değil, aynı zamanda eğitme amacı da gütmektedir. Bu bağlamda 24 Şubat 1947 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi'ndeki “*Evde Tutum: Faydalı Bilgiler*” köşesinde verilen bilgiler dikkat çekicidir.

“Yazın evimize musallat olan karasinekleri öldürmek için, para sarf ederek filit v.s alınız. Buna rağmen hiçbir fayda temin edemeyiz. Bu sebeple aşağıda yazacağım pire tozlu sinek öldüreni evinizde yaparda kullanırsanız müspet sonuçlar alabilirsiniz: 1 kg sinek zehri için:

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 2 Haziran 1949.

Yine evinizde bulunan camdan yapılmış mermer ve kristal eşyalarınız kırıldığı zaman tamir edilemez diye çöp tenekesine atarsınız. Aşağıda yazacağım iki reçete ile kırılan eşyalarınızı kolaylıkla yapıştırabilirsiniz. Çamaşırlarınızı kolaylıkla beyazlatmak için, kireç kaymağına filan lüzum yok. Bunun için hiç masrafsız bir tertip...[155]”

Faydalı Bilgiler: “Mutfak ve Laboratuvar Küvelerinin tamiri,” “Kumaşları yanmaz hale getirmek için, pencere camlarını temizlemek.”¹

Verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi, 1947 yılında evlerde bulunmayan malzeme ve eşyalara ilişkin “faydalı bilgiler” köşesi ile uygulamadan çok ailelerin ufuklarını genişletmek amaçlanmıştır.

1950’lerde ise özellikle ev yaşamının değişmesi gerektiği yönünde köşe yazılarının çeşitlenerek arttığı gözlemlenmiştir. Örneğin, 28 Mart 1958 tarihinde Hâkimiyet Gazetesi’nde “Ev Kadınına Armağan”² başlıklı metinde; *Aile İçinde Kadın, Evimizin Tanzimi, Moda-Giyim, Cemiyet İçinde* ve *Faydalı Bilgiler* gibi alt başlıklarla kadının aile içindeki önemi ve rolü yeniden tanımlanarak, yaşama mekânlarının nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili bazı önerilerde bulunulmuştur.³ Aynı tarihli gazetede batılı mekân bileşenleri, donatıları ve fonksiyonları hakkında da bilgiler verilmiştir:

“Mutfak; burada evin kadını her gün yemeğini hazırlar, bulaşığını yıkar bazen de orada çamaşır yıkama ütü ve leke çıkarma işlerini yapar. Bazı aileler için mutfak yemek yenen yerdir.

Oturma odası; ailenin dinlendiği, yemek yediği ve eğlendiği bir yerdir. Burası herkesin hoşuna gitmeli ve herkes kendini burada rahat hissetmelidir.

Çalışma odası; aile fertlerinden birinin entelektüel bir çalışma için münzevi bir yere ihtiyacı olduğu takdirde bir çalışma odası veya büro diye hususi oda tahsis edilir.”⁴

1958 yılına ait köşe yazılarında, *mutfak* ve *çalışma odası* gibi batılı mekân bileşenlerinin detaylı tarif edilmesi ve bu mekânların kullanım pratiklerinin anlatılması,

¹ “Faydalı Bilgiler.” Kayseri Vilayet Gazetesi. 6 Mart 1947.s.3. **Faydalı Bilgiler:** Tahtadan yapılan küvet, tekne vesaireyi su geçmez hale getirmek. Kirli fotoğrafları temizlemek. Fotoğraf üzerindeki sinek pisliklerine gelince: “yapılması kolay ve yapışma hassaları çok kuvvetli ve ucuza mal olan kolalardan birkaç tanesini veriyoruz.” “kokmaz ve bozulmaz nişastalı kola,” “kokmaz bozulmaz tutkallı ve nişastalı kola,” “mavi sıvı halinde kuvvetli kola.”

² “Ev Kadınına Armağan.” Hâkimiyet Gazetesi. 28 Mart 1958. **Cemiyet İçinde:** Kadın evine gelen misafirleri birbirinden ayırt etmeden, herkesi aynı samimiyetle selamlamalıdır. Selam verirken mütebessim bir çehre göstermeli, sırtmaktan sakınmalıdır. Kadın selam verirken, tavırlarına letafet ve cazibe ilave edebilir. **Faydalı Bilgiler:** Tuvalet ve banyodaki nikelli ve kromlu musluklar alkole batırılmış bir bez parçası ile gayet kolayca temizlenir ve parlar.

³ Hâkimiyet Gazetesi. 28 Mart 1958.

⁴ Hâkimiyet Gazetesi. 28 Mart 1958. s.2.

dönemin yerel basınının barınma kültürünün değişiminde üstlendiği eğitici rolü açıkça ortaya koymaktadır. Bu mekânların kullanım biçimi yerli halkın yaşam kültürüne ait olmaması nedeniyle, yazıda detaylı bir tarif söz konusudur. Bu tür anlatılarda amaç, modern ev mekânına ilişkin bir bilincin geliştirilmeye çalışılmasıdır.

Reklamlar/ Temizlik ve Yiyecek Maddeleriyle İlgili Reklamlar: Yerel basında yer alan yeni temizlik ve yiyecek ürünlerine ait reklamlar, aile içindeki barınma eylemlerini etkilemiştir. Reklamların hedef kitlesi öncelikle *kadın*dır. Cumhuriyet Döneminde, Nevval Sevindi'nin de belirttiği gibi, değişimin adı '*kadın*'dır [156]. Kadın, değişim hem öznesi, hem nesnesi olarak planlanmıştır. Medyada temizlik ve yiyecek maddelerine ait reklamlarda genellikle kadın fotoğrafı kullanılmıştır. Çünkü ev, belki de tüketimin en kolay gerçekleştirildiği alan olmakla birlikte, aynı zamanda da kadının mekânıdır. Dolayısıyla ev içi tüketim kadının elindedir. En kolay sosyalleşebildiği ve imtiyaz kullanabildiği alan olan ev dekorasyonu ile kadın, ev içi sosyal yapıyı inşa etmiş ve koruyucusu olmuştur [9]. Modern kadın, modern evin barındırdığı sağlıklı ve hijyenli ortam için evine yeni temizlik ürünleri almalıydı. Bu bağlamda 1950'ler Kayseri için de bir dönüm noktası olmuştur.

Türkiye'deki sanayileşmeyle doğru orantılı olarak, Kayseri'de yeni yeni kimyasal temizlik ürünleri ve yiyecek maddeleri piyasada yer almıştır. 1950'lere kadar temizlik için kullanılan ürünler kil, çeşitli bitki kökleri (çöven bitkisi), arap sabunu, yeşil ve beyaz sabun iken, bu yıllarda *Fay* gibi yeni temizlik ürünleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu ürünlerin dışında genellikle *Hacışakir*¹ markalı beyaz sabun kullanılırken, 1950'lerden sonra çeşitlilik artarak *Komili*² ve *Peri* adlı sabun markaları ortaya çıkmıştır: "Müjde Peri geldi: Yüzde yüz saf zeytinyağından imal edilmiş *Peri Sabunları*

¹ Hacı Şakir sabun. 19'uncu yüzyılın ortalarında Kırım'da Kazan Tatarı Hacı Ali Bey, Volga Nehri boyunda, adacıklardan birinin üzerinde sabun ve mum üretmektedir... Hacı Ali, 1915'te önce Anadolu'ya, oradan da İstanbul'a göç eder. Laleli At Pazarı'nda evinin altında tezgahını yeniden kurar... Bu olay, aynı zamanda Hacı Şakir markasının da göçüdür. 1927'de Kantarcılar'da çok katlı eski Osmanlı evlerinden birinde sergi sabunculuğu yapar [157].

² Türkiye'de sabun üretiminin imalathaneden fabrikaya geçişi 19. yüzyılın sonlarında başladı. 1863'te sabunun seri üretimini esaslara bağlayan bir kararname çıkarıldı. 1878 yılında ise ilk sınaî sabun üreticisi Komili faaliyete geçti. İlk kokulu sabunu, ilk çuval dışı ambalaj malzemesini, ilk kontinü sabunlaştırma ve gliserin tesisini kuran Komili, Türkiye'deki ilk gliserinli şeffaf sabunu da üreten firmaların başında geliyor [158].

toz ve kalıp olarak, mis gibi kokulu satışa arzedilmiştir. Emsalinden üstün ve ucuzdur. Bir kere tecrübe ediniz.”¹

Kayseri’de bakkallarda Türkiye’nin ilk yerli sabunu olan “Puro Temizlik Sabunu” ve “Fay” da satılmıştır.² Şekil 4.1a’da da görüldüğü gibi, *Asprin*, *Gripin* ve *Fay* reklamları da aynı dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır.³

Bu ürünlerden farklı olarak 1960’larda “Tursil”⁴ adında bir temizlik maddesi kullanılmaya başlanmıştır. *Tursil*, İzmir’deki *Turyağ* fabrikasında⁵ üretilmiştir. Kayseri’ye de İzmir’den gelmiştir. 1960’larda hem temizlik hem beyazlık için halk Tursili kullanmıştır (Şekil 4.1b).

¹ “Peri Sabunları reklamı.” Hakimiyet Gazetesi. 3 Mart 1960.s.2

² 1924 yılında "Eczacılık Okulu"ndan mezun olan Necip Akar, Ağabeyi Cemil Akar’la ortak olarak "Şampuan Cemil", "Necip Bey Kremi", "Necip Diş Macunu" gibi ürünler çıkardı. Daha sonra Necip Diş Macunu’nun adını "Radyolin" şeklinde değiştirerek Türkiye’de ilk afiş reklamını başlattı. Ülkeyi saran grip hastalığına karşı tek tabletlik Gripin adlı ilacın üretimine başlayan Akar, 1935 yılında çıkardığı bu ilaçla satış rekorları kırdı. Akar, Türkiye’nin ilk yerli sabunu olan *Puro Temizlik Sabunu*’nu üretti. Akar, ilk yerli temizleme tozu olan "Fay"ı çıkartarak, yerli ilaç sanayiinin önderlerinden biri olmuştur [159].

³ 30 Ağustos 1958 tarihli Kadın Gazetesi’ndeki *Fay* ve *Komili* banyo sabunu reklamları gösterilmiştir.

⁴ 1936 yılında sabun tozundan Türkiye’nin ilk yıkama maddesi Tursil üretildi. 1965 yılında Alman firması Henkel,Türkiye’de *Tursil* markasını satın alarak çamaşır deterjanı pazarına giriş yaptı [160].

⁵ 1916 yılında İzmir Turan semtinde İngiliz sermayesi ile kurulan küçük bir yağhanenin devamı olan Turyağ, 1918 yılında Emlak Dairesi tarafından devralındı. 10 yıl süre ile özel şahıslara kiralanan Turyağ, 1928’de bir Alman şirketi, 1929’da ise bir İngiliz şirketi tarafından satın alındı. Bu dönemde bitkisel margarin üretimine yönelik yatırımların yapıldığı fabrika, 1932’de ilk bitkisel margarini piyasaya verdi. 1936’da Türkiye’nin ilk yıkama maddesi olan Tursil’in üretimine başlayan Turyağ, 1938’de yılda 500 tonu bulan zeytinyağı ihracatı yapıyordu. 1965’te dünyanın en büyük kuruluşlarından Henkel’in ortaklığı ile Turyağ yeni bir döneme geçti. 1973’te Pril’in, 1976’da Vernel ile Dixan’ın üretimine başlandı [161].

Şekil 4.1 a-Temizlik ürünleri reklamı. 1958¹ b-Tursil reklamı. 1960'lar²

Yerel basında, ayrıca beslenme kültürünün dolayısıyla mutfakın değişimi hedef alınarak, yeni yiyecek maddelerinin kullanımını teşvik eden reklamlar da yer almıştır.

Çalışma sürecinde yapılan sözlü görüşmelerde, Kayseri halkının 1950'li yıllara kadar kendi ürettikleri hayvani yağları ya da Erzurum gibi diğer illerden gelen tereyağını kullandıkları anlaşılmıştır. 'Vita' ve 'Sana'³ markalı nebati yağların piyasada yer almasıyla birlikte yerel basında bu yağların kullanımı özendirilmiştir. Yaşar Kaşıkçı'nın verdiği bilgiye göre, Kayseri'de 1953-1954 yılında Cumhuriyet Meydanı'nda dükkânı bulunan Mehmet Şimşek tarafından Vita nebati yağının bayiliği alınmıştır. "Vita" teneke yağı idi. Küçük pakette margarin şeklinde iki yıl sonra "Sana" markası ile Kayseri'de satılmaya başlamıştır. Yapılan reklamlar ve özellikle doktorların kalp hastalıklarından korunmak için, "Vita" yağı yenmesi gerektiği üzerine önerileri nedeniyle halk margarin yemeğe başlamıştır⁴ (Şekil 4.2). Böylelikle, yerel basında

¹ Kadın Gazetesi, 30 Ağustos 1958.

² Tursil Reklamı. [162].

³ Sana "Unilever" adlı Hollanda şirketi tarafından üretildi. Unilever, 1930 yılında Hollandalı margarin üreticisi Margarine Unie ile İngiliz sabun üreticisi Lever Brothers'ın birleşmesiyle oluştu. Türkiye'deki ilk yatırımını 1952 yılında gerçekleştirdi [163].

⁴ Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme. Kayseri'deki ilk bakkaliyesi olan esnaflardan biridir.

‘Sana’ ve ‘Vita’ reklamlarıyla, ülke genelinde geleneksel yemek kültürünün değişmesini öngören çalışmalar, Kayseri’de de kendi gelişme sürecinde görülmüştür.

Şekil 4.2 Vita¹ ve Sana² nebati yağ reklamlarında yeni yemek ve tatlı tarifleri

Reklamlarda ayrıca yemek ve pasta tariflerinin verilmesi mevcut yemek türlerinin çeşitliliğini artırmaktadır. Bir kitaptan, dergiden veya gazeteden okunarak öğrenilen yemek, alışlageldiği gibi anneden veya büyükanneden görerek yapılandan farklıdır. Eğitimli kadının yeni tadlara açık olduğu ve öğrenme kanallarını çeşitlendirdiği düşünülmüştür.

Sonuç olarak, yerel basında yer alan batılı obje, mekân, temizlik ve yiyecek maddelerinin tanıtılmasının asıl hedefi, ailelerin bu yenilikleri aile içine yerleştirip kullanmanın ötesine geçerek, ailelere sistematik, çağdaş barınma ve yaşama modelleri sunma çabasıdır. Dolayısıyla yerel basın, barınma kültürünün değişiminde eğitici bir misyon üstlenmiştir.

Okullar, Sergiler, Kurslar

Cumhuriyet’le birlikte yaşanan değişim, bir önceki kültürel yaşamın tüm alışkanlıklarını yeniden yapılandırmıştır. Bauman’ın da belirttiği gibi, modern çağda, halk kültürünün yok edilmesiyle birlikte, yapay olarak yaratılan bu boşluğun doldurulması gerekiyordu; çaresizlerin bir lidere, körlerin yol göstericilere gereksinimi vardı. Bu çerçevede, eğitim, düzeni bozulmuş olanın düzenlenmesine, kendi düzenleyici aygıtlarından yoksun

¹ Hakimiyet Gazetesi, 14 Kasım 1955.s.4

² Hakimiyet Gazetesi, 14 Ekim 1955.s.3

bırakılmış olan toplumsal gerçekliğe düzen getirilmesine yönelik bir girişimdi ve gereklilikti [39].

Ekonomiden eğitime kadar *Batı* göz önüne alınarak yapılan değişiklikler, kültürel ve düşünsel boyutta yaşam biçimini etkilemiştir. Evle ilgili değişim, eğitim kurumları ile doğrudan ilişkilidir. Halis Çetin'in de ifade ettiği gibi, “*eğitim, toplumsal kabulün, statülerin, kişilik gelişiminin ve birey olmanın bir yolu olarak modern devlet tarafından topluma dayatılan zorunlulukların başında gelmektedir. Bu yüzden, hiçbir modern devlet kendi meşruiyetini kuşaklar boyu devam ettirebilmenin bu en önemli kurumunu ihmal etmeye yanaşmamaktadır* [33].”

Cumhuriyet'in en önemli hedeflerinden biri de eğitimli Cumhuriyet bireyinin yetişmesi için modern eğitim kurumları kurmak ve gerekirse planlamaları için yurt dışından teknik eleman getirtmekti [33]. Bu çerçevede, Cumhuriyetin ilânıyla birlikte, toplumun; sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapısına yeni bir biçim ve ruh vermek için yetişen yeni nesillerin, eğitim programları da yeniden planlanmış, çağdaş bir yapı kazandırılmıştır [33]. Amaç, modern erkek ve kadının toplumdaki ve evdeki rollerini belirlemektir. Kadın ve erkek ayrı ayrı modernleşme programının bir parçası olmuştur. Kadın eğitimli bir ev hanımı, erkek ise donanımlı bir teknik adam rolündedir. Özünde, bireylere verilen eğitim sayesinde neyin iyi neyin kötü, toplumda hangi davranışın meşru, hangisinin meşru olmadığı öğretilerek bireylerden devletin öngördüğü *modern vatandaş* oluşturulmaya çalışılmıştır.

Eğitim kurumlarında yaşama ilişkin küçük ayrıntılar dahi programlanırken amaç, modernleşmeyi toplumun en küçük yapı taşı olan aileden başlatarak yayabilmektir. Özellikle okullar için basılan ders kitaplarında da konutların mekân düzeninden mobilya seçimine kadar Batılı standartlara uygun olması için gerekenler ilginç detaylara girilerek yer almakta idi. Ahmet Cevad tarafından ilkokullar için hazırlanan “Hayat ve Tabiat” konulu ders kitabında yer alan iç mekân resimlerinin Fransız okul kitaplarından kopya edilerek kullanılması; dönemin yaşam biçimini Batı'dan farksız görmemeye çalışmak adına dikkat çekicidir [164]. 1930'ların başında ilkokul dördüncü sınıflara okutulan “Ev Bakımı” kitabında ise “kabul salonları” olarak tanımlanan misafir odalarında yer alması gerekli eşyaların yanı sıra duvarlarına asılacak tabloların yağlı boya olması gerektiğine kadar, mekân düzenleri kuralcı bir yaklaşımla ele alınmış, topluma çocukluktan itibaren geleneklerden uzak bir hayat tarzı benimsetilmek istenmiştir [165]. Cumhuriyetin ilk on yılı içine sığan devrimler arasında, ev eşyalarının düzenine ve çağdaşlaşmasına dair her

hangi bir kanun yer almamasına rağmen bu konudaki değişim, yaşam içinde kapladığı alanla doğru orantılı olarak şapka ve kıyafet devrimleri kadar teşvik edilmiştir [10].

Geleneklere dayanan toplumsal değerlerin kolay bir şekilde yok olması mümkün gözükmemektedir. Ancak bir taraftan geleneksel yapı korunmaya çalışılırken, diğer taraftan da devletin modernleşme projesi takip edilmektedir. Özellikle modernleşme projesinin uygulamaya geçişinde sanat ve teknik okulların rolü yadsınamaz. Eğitimli Cumhuriyet kadınının ve erkeğinin fiziksel çevresini ve ev yaşamını daha hızlı ve kolay değiştirmesi beklenmektedir. Jordan Sand'ın belirttiği gibi, eğitimli profesyonel ev kadını, ev işlerini uluslar arası kabul edilmiş bilgi ve mantık çerçevesinde bilimsel bir yaklaşımla yapmaktadır [166]. Eğitim kurumlarının amacı, Cumhuriyetin sunduğu değişim modelinde geleceğin *münevver annelerini* ve *babalarını* yetiştirmektir. Bu kapsamda, Kız Sanat ve Erkek Sanat Okulları, *modern ev yönetiminin* halk tarafından özümsemesinde ve uygulanmasında önemli bir misyona sahip olmuştur.

Kayseri'de 1930-1970 yılları arasında açılan konut kültürüyle bağlantılı okulların adları aşağıda verilmiştir:

1949 yılı Erciyes Halkevi Dergisi özel sayısında “Milli Eğitim İşleri” başlıklı yazıda Kayseri'de eğitim veren okullar hakkında bilgi verilmiştir: *Çırak Okulları, Yapı Usta Okulu, Kız Enstitüsü, Sanat Enstitüsü, Ticaret Lisesi ve Köy Enstitüsü*'dür. İncelenen tarih aralığında yeni açılan okullara ilişkin bilgileri yerel gazetelerdeki haberlerden de takip etmek mümkündür:

16 Mart 1942 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi'nde, “şehrimizde bir ticaret lisesi ile iki sanat okulu açılıyor.” 3 Ekim 1966 tarihli Akın Gazetesi'nde de “şehrimizde Akşam Yüksek Tekniker okulu ve iki yeni lise daha açılacak” haberiyle okul sayısının arttığı izlenmiştir.

Çırak Okulları,¹ Kayseri’de ilk defa Tayyare Fabrikası’nda çıraklık okulu açılmıştır. Sümerbank Bez Fabrikası’nda da çıraklık sistemi kurulmuştur. 1930’lardan başlayarak 12-15 yaşındaki erkek çocukları fabrikalara usta ve çırak yetiştirilmesi amacıyla çıraklık okullarına gönderilmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminde çıraklık eğitimi, ihtiyaç duyulan vasıflı ara insan gücünün ekonomik ve etkin bir şekilde karşılanmasına önemli katkı sağlamıştır. Kadir Dayıoğlu’na göre, Kayseri sanayisinin temelini *Çırak Okulu* mezunları atmıştır.² Çıraklık okulu mezunları mobilya ve mutfak eşyaları veya diğer sanayi dallarında kendi atölyelerini kurmuşlardır. Dolayısıyla ev mobilyasının üretiminde aktif rol oynamışlardır.

Yapı Sanat Okulu,³ dönemin yapı inşa teknikleri üzerine eğitim vermiştir. Yapı Sanat Okulu’nun kuruluş amacı, Türkiye’nin muhtaç olduğu kültürlü yapı ustası ihtiyacını karşılamaktır. Okulun öğrencileri 1949 yılında Talas yolu üzerinde bir pavyon inşa ederek uygulamalı olarak inşa tekniklerini öğrenmişlerdir. Yapı Usta Okulu/Enstitüsü’nün inşa edileceği bilgisi 1946 yılında Kayseri Vilayet Gazetesi’nde duyurulmuştur.

Mimarsinan Yapı Enstitüsü, 1945 yılında, yurdumuzun yapıcılık sahasında ihtiyaç hissettiği teknik elemanları yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 1952 yılında okul yeni bir binada eğitimini sürdürmeye başlamıştır. 1954 senesinden sonra öğrenciler tarafından okulun bahçesine lojmanlar yapılmıştır. Okul köylerde geçici yapı kursları açarak, ev yapmak isteyen köylüye yardımcı olmuştur [115].

¹ 1920’li yıllarda, mesleki ve teknik eğitimin temel kavram, politika ve ilkelerinin oluşturulduğu ülkemizde, becerili insan gücünün yetiştirilmesi konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde çırak okullarının ve usta kurslarının açılması teklif edilmiştir. 1925 yılında yurdumuza davet edilen Alman Pedagogu Dr. Kuhne, becerili insan gücü sıkıntısının, Türkiye’de çıraklık eğitimi kurumlarının bulunmayışından kaynaklandığını belirten bir rapor hazırlamıştır. 1930 yılında yürürlüğe konan “1580 sayılı Belediyeler Kanunu’yla” belediyelere çırak okulu açma yetkisi verilmiştir. 1938 yılında yürürlüğe giren “3457 sayılı Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanun” ile çırak, kalfa ve ustaların mesleki bilgilerini artırmak için; işletmeler, mesleki kurslar düzenlemekle görevlendirilmişlerdir. 1942 yılında Devlet Demiryolları İşletmesi, Eskişehir’de ilk çırak okulunu açmıştır. Daha sonra Kayseri Uçak Fabrikası’nda, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu’na Kırıkkale’de çırak okulları açılmıştır [167].

² Kadir Dayıoğlu ile 04.09.2011 tarihli görüşme.

³ “İlk sanat okulunu, Mithat Paşa, 1863 yılında, valise bulunduğu Nis’te doğrudan doğruya şahsi teşebbüsü ile (Islahhane) adı altında kurmuştur... İstanbul sanat okulu da gene Mithat Paşa’nın eliyle 1863 yılında açılmış bulunuyor [168].”

Merkez Yetiştirme Yurdu, 1955 yılında kurulmuştur. Burada okuyan çocuklar çeşitli sanat dallarına ve orta dereceli okullara yeteneklerine göre yerleştirilmiştir.

Kız Enstitüsü,¹ “*Cumhuriyetin tanımlayıcı kurumlarından biridir. 1927’de Türkiye’ye Batılı eğitim uzmanları davet edildi ve 1928-1929’da Dewey raporunun tavsiyesi üzerine, Maarif Vekaleti’ne bağlı kız enstitüleri kuruldu... 1940’a gelindiğinde farklı şehirlerde yaklaşık otuz beş kız sanat okulu vardı. Bu okulların amacı, Türk kızlarından aydın eşler, anneler ve ev idarecileri yetiştirmektir [81].*” Kız Sanat Enstitüsü’nün misyonu, istikbali örececek anneleri yetiştirmektir. Bu okula giden kızların kendi evlerinde, okulda öğrendikleri bilgi ve becerileri uygulamaya çalışmaları ve diğer aile fertlerine de öğretmeleri öngörülmüştür.

Kayseri Kız Enstitüsü, 1939 yılında Kız Enstitüsü özel kısım Akşam Kız Sanat Okulu olarak öğretime açılmıştır. 1968–1969 öğretim yılında Akşam Sanat Okulu, Kız Enstitüsü’nün bünyesinden ayrılarak özerk bir okul haline getirilmiştir. 1970’ler başında merkez ve ilçelerde faaliyet gösteren 6 Akşam Kız Sanat Okulu vardır. Bu okullarda okuyanlar, ev işlerinde ve özellikle dekoratif resim, moda, çiçek, biçki-dikiş, ev yönetimi konularında çağdaş bilgi ve becerileri kazanmaya çalışmaktadırlar [118]. Kız Sanat ve Akşam Sanat Okullarında bir ev hanımının ev içinde yaptığı yemek yapma, temizlik ve çocuk bakımı gibi günlük işler kategorize edilerek, özellikle kadının ev içindeki barınma eylemlerini yeniden tanımlayan bir eğitim müfredatı hazırlanmıştır (Şekil 4.3).

¹ “Kız Enstitü Binası (1939): Kayseri valise Adil Bayman zamanında yapılmasına başlanarak, Vali Sefik Soyeri zamanında tamamlanıp 1939-40 ders yılı başında, 2. İkinci teşrin 1939 Perşembe günü öğretime açılan okulun ilk müdiresi Zekiye İlkesen’dir. Okul, Aksam Kız Sanat Okulu ve Kız Enstitüsü olmak üzere iki üniteden meydana geliyordu. Açılışında 10 öğretmeni ve 132 öğrencisi vardı. Aksam Sanat Okulu’nun öğretim süresi iki yıl ve 12-45 yaşlarındaki okuryazar bayanlar kaydediliyordu. Kız Sanat Enstitüsü’nün ise talebe sayısı 108 olup, beş sınıflı idi [68].”

Şekil 4.3 Yemek dersi. Nazmi Toker Ortaokulu. 1970'ler¹

Kız Sanat ve Akşam Sanat Okullarında verilen ev yönetimine ilişkin programda, bayanlara ev idaresi, çamaşır, nakış-dikiş, şapka, moda çiçek, istenilirse lisan, yemek, pasta ve resim dersleri verilmektedir.² Giysi üretimi ve onarıma için eğitilmiş modern kadının en çok emek verdiği işlerden birisi de dikiş dikme eylemidir. Bu nedenle, okullarda dikiş-nakış dersleri ve dönem sonundaki sergiler önemli bir yer tutmuştur³ (Şekil 4.4).

Görüşme yapılan öznelerden elde edilen bilgiye göre, Kayseri'de Rum ve Ermeni tehciri sırasında Türklerin Ermeni ve Rumlardan özellikle dikiş makinelerini istedikleri belirtilmiştir.⁴ Dikiş makinesi, ev içi üretime ve ekonomiye destek veren en önemli modern ev eşyalarından biridir. Bu eğitim kurumlarında okuyan kızlar, anne ve annelerinin yaptığı günlük ev işlerinden farklı olarak aldıkları ev içi eğitimi özellikle evlendikten sonra kendi ev yaşantılarına belli ölçüde aktarabilmişlerdir.⁵ Asım Yahyabeyoğlu'nun da belirttiği gibi, “*ev idaresi, yemek, resim, biçki-dikiş, moda*

¹ Türkan Türkmen Arşivi.

² Erciyes Halkevi Dergisi, Kayseri. 1940, Sayı 14, s.437.

³ Erciyes Halkevi Dergisi, Kayseri. 1940, Sayı 14, s.437.

⁴ Vesile Karakimseli ile 15.02.2012 tarihli görüşme.

⁵ Kız Enstitüsü'nden mezun Sabiha Yöndem (30.04.2011) ve Nermin Büyükbaş ile 04.05.2009 tarihli görüşme.

atölyelerinin her biri ayrı ayrı, bir kadın sarayı ve bir emek mabedi halini almış. Burada okuyan yetişen genç kızlarımıza, yarının olgun ve işbilir anaları gözü ile bakabiliriz [169].”

Şekil 4.4 Kız Sanat Enstitüsü sergisi [115]

1947 yılında Kız Enstitüsü öğretmenlerinden Nedime Ergül, nakış çiçek atölyesinde gördüklerini şöyle ifade etmiştir:

“Güzel demekle vasıflandırılmayacak şeyler, sofraya, çaya, yatağa, takımları örtüleri sanki el değmemiş, yağlı boya yapılmış sanırsınız... Kendi kendime soruyorum şu gördüğüm şeyler bana ne kazandırdı? Hemen cevap veriyorum, çok şey. Eve gittiğimde ilk iş sandık sepet karıştırmak olacak. Birçok şeyler bulacak, bozacak ekleyecek bazı giyimler kazanacağım. Eminim ki, birçok bayan arkadaşlarda benim gibi düşünecekler, artan basmalardan çantalar, kutular, takvim kapları yapmaya özeneceklerdir. Gözlerimize renk, zevk, sadelik, zerafet bayramı yaptıran ve birçok faydalı ekonomik fikirler almamıza sebep teşkil eden şu sergiyi meydana getirerek çalışmayı ... [170].”

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, okullarda verilen eğitimin barınma eylemlerini ve sosyal yaşamı değiştirecek bir etki gücü olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla öğrenciler, okullar ve kurslarda öğrendikleri bilgileri imkânları ölçüsünde uygulamaya ve çevresine rehberlik etmeye çalışmışlardır.

Şekil 4.5 “Kızlarımız ev idaresi dersinde” öğrenciler tarafından yapılan temizlik eylemi. 1940¹

Şekil 4.5’te de görüldüğü üzere özellikle ev idaresi dersindeki temizlik dersleri modern yaşamın önemli bileşenlerinden olan *hijyen* konusunun önemini ortaya koymaktadır. Bu okulda temizlik işleri belli bir düzen içinde yapılmıştır. Örneğin, kızlar temizlik sırasında özel önlük ve başörtüsü bağlamıştır. Su, kirli ve temiz su diye ikiye ayrılıp deterjan gibi yapay temizlik maddelerini temizlik sırasında kullanılmıştır. Burada amaç, daha önce yaptıkları ev işlerini “fenni” ve “asri” hale getirmektir [81]. Okulda kız öğrenciler, yeni temizlik ürünlerinin kullanmanın bilgi ve becerisini de edinmişlerdir. Bu aynı zamanda hükümetin halkın almasını istediği temizlik maddelerinin alınması için ticari bir sirkülasyona da sebebiyet vermiştir.

Yeni modern ev idaresi yöntemleri eskiden olduğu gibi anneden kıza geçerek değil, ev kadınına doğrudan ulaşan kitle iletişim araçları tarafından verilmektedir. Annenin göz kararı yöntemlerinin yerini, hassas ölçülere dayalı yemek tarifleri, profesyonel dekoratörlerin tavsiyeleri ve ev ekonomisi uzmanlarının bilimsel öğütleri almaktadır. Radyoda yayınlanan kadın programları, yalnızca ev kadınlığı konularına seslenen haftalık ve aylık dergiler, günlük gazetelerin ev kadınlarına yönelik köşeleri sürekli bilgi vermekte ve bunların bir bölümü, doğrudan olmasa bile kadın dünyası içindeki bilgi iletişimi yoluyla diğer ev kadınlarına ulaşmaktadır. İletişim kaynaklarının

¹ “Ev idaresi dersi”, Erciyes Halkevi Dergisi, 1940. Sayı.14-15

sağladığı kültürel birikim ev kadınına yeni beceriler edinmek, uygulamak ve sunmak için büyük olanaklar sağlamaktadır [29].

Yerel medyada da eş zamanlı bir şekilde mevcut ev düzeni ve temizlenme biçiminin değişmesini öngören öğretici yazı köşeleri bulunmaktadır. 1949 yılı Kayseri Vilayet Gazetesi’nde ev kadınının ev işlerini nasıl yapması gerektiği şöyle tarif edilmektedir:

“Bir evin temiz olabilmesi için her şeyden önce ev kadınının yahut evde temizlik işlerine bakan kimsenin temizliğe itina etmesi, zamanında silip, süpürmesi, münasip yerlere sigara tablaları ve içerisine kırıntı konulmağa müsait kaplar yerleştirmesi gerekir. İş bununla da bitmeyip, bütün aile fertlerinin, aile dâhilinde konulan temizlik kaidelerini ihlal etmemesi gerekir [171].”

Bu bilgiler günlük yaşamda hemen yer bulmuştur diyemeyiz, ancak geleneksel barınma alışkanlıklarının modern anlamda disipline edilmesinde önemli rol oynamışlardır. Eğitimli bir annenin ev mekânını değiştireceği düşünülerek Cumhuriyet’in erken dönemlerinde açılan kız enstitüleri, akşam sanat okulları ve çeşitli kurslar sayesinde Türk kadınları eğitilmiş, batılı ve yerli barınma formatları arasında kendi hibrit barınma kültürünü oluşturmuştur.

Erkek Sanat Enstitüsü;¹ ülkede hedeflenen modernleşme sürecinin bir parçası olan eğitimli iş gücü ve sanayileşme hareketlerine bağlı olarak yurt çapında erkek sanat ve teknik okullarının kurulması da önemsenmiştir. Bu okullardan biri olan Kayseri Erkek Sanat Enstitüsü, Bonatz tarafından çizilen tip projelerin bir örneği olarak, 1942-1945 yılları arasında inşa edilmiştir. Erkek Sanat Enstitüsü’nde torna-tesviye, yapı ve demir-doğrama gibi erkek öğrencilerin bir zanaat sahibi olarak meslek edinmelerine yardımcı olan dersler verilmiştir.

¹ “Erkek Sanat Enstitüsü (1942): İlk Kayseri Erkek Sanat okulu, önceleri Kız Okulu (İnas Mektebi) binası olan şimdiki Lise ile Kadı Burhaneddin Ortaokulu arasındaki iki katlı binada öğretime açılmıştır. (1Ekim 1942) Daha sonra 31 Temmuz 1943’te Vali Cavit Ünver zamanında törenle yeni okulun temeli atıldı. 1.300.000 TL.’na mal olan binaya 1945 senesinde taşınılmıştır. İlk müdürü Nazmi Akyurt idi. Okul ilk mezunlarını 1947-48 öğretim yılı sonunda vermiştir [68].” Erkek Sanat Enstitüsü’nde, 1942 tarihli atölye grubuna, 1959 yılında makine atölyesi, 1965 yılında, derslikler ve idarenin olduğu bir blok, döküm atölyesi ve motor atölyesi ile 1970 yılında elektrik işleri atölyesi ilave edilmiştir.

Şekil 4.6 Erkek Sanat Enstitüsü Sergisi’nden bir görünüş. 1963 [115]

Yılsonlarında ise Erkek Sanat Enstitüsü’nde üretilen mobilya ve ev aksesuarları, dönem sonlarında sergilenmiştir (Şekil 4.6). 1945 yılına ait bir sergide Şakir Sungar, gözlemlerini Kayseri Vilayet Gazetesi’nde anlatmıştır:

“Sergide, şezlongları ile oda takımlarına tahsis edilen kısmı geçtikten sonra bir yemek odası takımı önünde duruyoruz. Öğretmenlerden biri buradaki yemek masasının hususiyetlerini gösteriyor. Lekesiz prüzstüz ve ilk görüşte üzerine kesme cam konulmuş hissini verecek kadar iyi cilalanmış olan bu masa bir tarafından basılınca orta kısmı açılıyor ve buradaki parçalar biri biri üzerine katlanıp masanın içine giriyor bu suretle evvelce tam müstatil şeklinde olan masa bu defa muntazam bir murabba şeklini alıyor. Parçaların faslı müşterekleri birbirine öyle güzel intibak etmiş ki, ancak çok dikkatli bakılırsa hafif bir çizgi fark ediliyor [172].”

Kayseri Vilayet Gazetesi’nde, *Erkek Sanat Enstitüsü Sergisine* ait haberden birçok masa, sandalye, koltuk gibi mobilyaların Erkek Sanat Enstitüsü’nde üretildiği bilgisine ulaşılmıştır. *“Sergide teşhir edilen eşyadan karyola, yazı ve yemek masaları, koltuk ve sandalye takımları bilhassa takdire şayan güzellik ve metanete haizdir [173].”* Okullardaki sergiler ve etkinliklerin yanı sıra yerel gazetelerde ayrıca biçki-dikiş kursu¹ ve defile duyuruları da yer almıştır. Böylelikle halk tarafından da okulda üretilenlerin takip edilmesi sağlanmıştır. 1930’lu yıllarda Avrupa’dan getirilen dikiş makineleri

¹ Yerel Gazetelerde, biçki ve dikiş kurslarına ait bazı duyurular: *Perşembe 2 birinci teşrin 1933*. “*Kiçikapu güzel iş biçki ve dikiş yurdundan*.” *Perşembe 21 (2inci teşrin) 1935.s.4*. “*Dikiş Kursu*”, *Perşembe 25 (2inci teşrin) 1935.s.4*. “*Vilayet, Biçki Dikiş*”, 17 birinci kanun 1942 s.2. “*Dikiş kursunda çalışma*.” 8 Haziran 1954.s.1. “*Dikiş Yurtları Sergisi*” takdir topladı. 23 Şubat 1954.s.2. *Dikiş Nakış Makinesi*.

öncelikle gelir düzeyi yüksek ailelerin evlerinde görülmüştür. Kayseri’de 1933 yılı Kayseri Vilayet Gazetesi duyurularından da izlenildiği üzere, birçok biçki-dikiş kursu açılmış ve hanımların dikiş dikmeyi öğrenmesi yerel yönetimce de teşvik edilmiştir:

*“Kiçikapu güzel iş biçki ve dikiş yurdundan: 4 Teşrinievvel 933 Çarşamba günü tedrisat başlıyor. Kaydolmak arzu eden hanımefendilerin biranevvel kayıt olunmaları lazımdır. Şeraiti anlamak ve kayıt olmak için her gün İnönü mektebi ittisalindeki yurda müracaat edilebilir.”*¹

Benzer şekilde, başka bir haberde kursa giden hanımların yaptıkları işleri sergileyecekleri belirtilmiştir.

*“Maarif dairesinin ruhsatı ile geçen sene teşrinlerde açılmış olan kiçi kapu semtindeki Makbule Hanım idaresindeki yurttan çalışan 8 ve Ahmet paşa mektebi karşısında Akile Hanım idaresindeki yurttan çalışan 6 hanım kızların bugünlerde resmen ruhsat alacakları ve yaptıkları işleri göstermek üzere birerde sergi yapacakları haber alınmıştır. Hanımlarımıza en çok lazım olan biçki ve dikiş işlerini öğrenmiş olan bu yüksek hanım kızları şimdiden tebrik eder ve bunların ad ve sanlarını gelecek nüshamızda yazmağı vadeyleriz.”*²

Haberdan ünlü dikiş makinesi markası olan *Singer* firmasının 1947’de Kayseri’de dikiş-nakış kursu düzenlediği öğrenilmiştir. “Bir dikiş ve nakış kursu açılıyor. Şehrimizde bulunan *Singer* acentesi bir nakış ve dikiş kursu açacaktır. Kursa ait muamele bitmiş olduğundan bu hafta kurs açılmış olacak ve bir ay devam edecektir.”³ Ayrıca Kız Sanat Enstitüsü’nde çamaşır ve elbise defileleri de yapılmıştır. Özellikle 1960’lı yıllara ait Hâkimiyet Gazetesi’nde dikiş nakış kurslarına ek olarak defile⁴ haberlerine de sıklıkla rastlamak mümkündür (Şekil 4.7). Yerel gazetede bulunan kurs duyurularından da anlaşılacağı üzere, devlet, kadını üretim alanına çekmek ve çağdaş giyim kuşamı benimsetmek için ücretsiz kurslar açmıştır. Cumhuriyetin ilandan sonra, şehirde kurulan eğitim, kültür ve yardım amaçlı dernekler eğitim ve gelir düzeyi yüksek ailelerin kadınları tarafından yönetilmiştir.

¹ “Kiçikapu güzel iş biçki ve dikiş yurdundan.” Kayseri Vilayet Gazetesi. 28 Eylül 1933. s.3.

² “Biçki Dikiş Yurtlarının Çalışması.” Kayseri Vilayet Gazetesi. 11 Haziran 1934. s.1.

³ “Bir Dikiş ve nakış kursu açılıyor.” Kayseri Vilayet Gazetesi. 20 Mart 1947.s.3.

⁴ “Çamaşır Defilesi: Kız Enstitüsünün hazırladığı defile büyük bir takdir ve alaka gördü.” Hâkimiyet Gazetesi. 9 Mayıs 1960. s.1.

Şekil 4.7 Dikiş-Nakış kursları ve defile haberleri¹

Kadınların toplum içindeki varlıklarını güçlendiren, kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlayan ilk aşamadan sonra, yavaş yavaş bireysel taleplerini örgütlü birliklere dönüştürmeleri önemli olmuştur [174]”. 1957 yılında Kayseri’de kurulan *Türk Kadınlar Birliği Kayseri Merkezi*, Cumhuriyet kadınının kamuda aldığı önemli görevi gösterirken, aynı zamanda modern toplumda kadının bir birey olarak yetişmesi için kurslar, defileler ve seminerler düzenleyerek modernleşme projesinin bir parçası olmuştur (Şekil 4.8). 30 Ağustos 1958 tarihli Kadın Gazetesi’nde, Türk Kadınlar Birliği Kayseri Merkezi hakkında bilgi verilmiştir:

“Türk Kadınlar Birliği, Kayseri merkezi kısa bir zaman süresi içinde çok başarılı işler görmüştür, kadının kültürel ve sosyal kalkınması gibi T.K.B, tüzüğü amaç maddesinin ruhunu teşkil eden çalışmalar Kayseri’de kısa zamanda tatbikat sahasına girmiştir. Birlik merkezi gönüllü hemşire kursları, biçki-dikiş kursları, okuma yazma kursları açmıştır. Anneler gününü en manalı şekilde canlandırmıştır. Konferanslar tertip etmiştir. Ve her vesile ile Türk kadınlığının manevi şahsiyetini belirtmeye himmet etmiştir.”²

¹ Hâkimiyet Gazetesi. 16 Ocak 1960.s.1 ve 25 Mayıs 1960. s.1.

² Kadın Gazetesi. 30 Ağustos 1958. Türk Kadınlar Birliği Kayseri Merkezi; 15 Mayıs 1957 tarihinde Kayseri’de bir kadınlık hareketi meydana getirerek T.K.B, Kayseri merkezi kurulmuştur. Avukat Naime Tokgöz başkanlığı altında toplanan kurucuları; Şükrüye Cicimoğlu, Sebahat Erbay, Saime Ulunay, Meliha Uğur, Makbule Ercan, Melek Aksu, Nadide Çetinova, Sabiha Ulu, Şadiye Günhan, Bahariye Baran. Halen birliğin 400’e yakın üyesi vardır.

Şekil 4.8 Ev Ekonomisti Derneği'nin faaliyetlerine ilişkin haber¹

Özetle, yukarda bahsi geçen okullar ve derneklerin eğitim programları, geçmişi bir tarafa bırakarak, yarını yaşatacak genç kızlar ve erkekler yetiştirmeyi hedeflemiştir [169]. Özneler, aldıkları eğitime ek olarak okulun sergi ve defileleri, ayrıca kurs ve dernek faaliyetleri sayesinde öğrendikleri eve ilişkin bilgiler çerçevesinde, Kayseri'nin konut kültürünün değişiminde rol oynamıştır.

Teknik Bürolara Ait Haberler ve İçerikleri

Geleneksel konut kültüründe yapı ustalarının tekeline olan konut üretiminin, teknik bir kadro ile biçimlenmeye başlaması, evin geleneksel üretiminin değiştiğini göstermektedir. Yapı inşası belirli bir sistem ve kanunlar çerçevesinde üretilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet Döneminde ortaya çıkan teknik bürolar ve kurumsallaşma süreci böylece önem kazanmıştır. 1920'lerin sonuna doğru, Türkiye'de Cumhuriyet mimarlığının kurulması ve kurumsallaşması için bir takım yasalar çıkmış ve kuruluşlar inşa edilmiştir. Afife Batur'a göre, Cumhuriyet mimarlığının kuruluşu ve kurumsallaşması birbiri ile paralel gelişmiştir [12]. Cumhuriyet mimarlığının kuruluş ve kurumsallaşmasının göstergesi 1927 yılında kurulan Türk Mimarlar Cemiyeti'dir [175].

¹ Hâkimiyet Gazetesi. 11 Mayıs 1960.s.1

1927 yılından önce Türk Mimarlar Cemiyeti'nin kurulmasını hazırlayan bazı yasalar çıkartılmıştır: 1923'te Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti kurulmuş, 1924'te Köy Kanunu onaylanmış, 1925'te "Mesken Yapmak Maksudı ile İstimlake olanak tanıyan kanun" yürürlüğe girmiş, 1926'da Emlak ve Eytam Bankası faaliyete geçmiştir. 31 Mayıs 1927'de ise sadece diplomalı mimar ve mühendislerin mesleklerini uygulamalarını sağlayan 1035 sayılı mühendislik ve mimarlık hakkında yasa kabul edilmiştir [175]. 1930'larla birlikte, modern mimarlık ideolojisinin yansımaya başladığı yapıların iç mekânlarında da mimarların imzaları görülmeye başlanmış, "mimar" kimliği, yoğun bir biçimde sorgulanarak çağdaş bir yaklaşımla tanımlanmaya çalışılmıştır. "Mimar" dergisinde yer alan makalesinde Aptullah Ziya:

"...Bugün artık cihan teslim etmiştir ki mimar evimizi, yoğun, güneşe karşı bizi muhafaza için yapıp giden bir amele değil, bize içtimai hayatımızda yol gösteren bir mütefekkindir. Evimizin dışıyla nasıl meşgul olmuşsa evimizin içiyle de aynen ve belki daha ziyade meşgul olur. Artık koltukçudan alınan hazır eşya ve möble ile evimizin içini dolduramayız.... [176]" ifadesiyle, yapının tümüyle mimar tarafından tasarlanması gerektiğini, hatta mobilya seçimine de mimarların karar vermesinin daha doğru olduğunu savunmuştur. Batı'daki mimarların, mesleki felsefesinin o yıllardaki temelini oluşturan bu yaklaşım Türkiye'de de benimsenmiştir. Cumhuriyetin erken dönemlerinde konut üretiminin kalfa, subay ve fen memurlarından oluşan bir çerçevede üretildiği bilinmektedir. Başka bir deyişle, konut mimarlığı mimar olmayanların da etkili bir biçimde eylemde bulundukları *anonim mimarlık* niteliklerini korumuştur [177]. 1930'lu yıllarda Kayseri'de kamu yapı üretimi Ankara'dan gelen mühendis ve plancılarla gerçekleştirilmiştir.¹

¹ Mimar Arif Doğan ile 14.05.2008 görüşme.

Mimarlık ve mühendislik meslek örgütlerinin¹ Kayseri’de kurumsallaşması ve kendi faaliyet alanlarına sahip olması 1950’leri bulmaktadır. Bu tez çalışmasında incelenen mimari projelerde, imzası olan teknik grup, inşaat mühendisleri, mimarlar, fen memurları, tekniker ve kalfalardır. 1950’lerde görülen bu çeşitlilik, 1960’ların sonunda çoğunluğu inşaat mühendisi ve mimar sayısındaki artışla sürdürülmüştür. Böylelikle, konut üretimi belli bir disiplin çerçevesinde üretilmeye başlanmıştır. Kayseri örneği bağlamında fiziksel çevrenin ve ev mekânının değişiminde, teknik adamların *modern* konut üretme çabaları önemlidir. Kentteki bilinen en eski mimarlardan olan Selçuk Karakimseli (1919-1981) 1948 yılında mesleğini yapmaya başlamıştır.² Karakimseli’den sonra, mimar Şadan Akaydın (1929-), 1950’lerden başlayarak Kayseri’deki modern konut tasarımında, dolayısıyla fiziksel çevrenin değişiminde aktif rol oynamıştır. Akaydın, Kayseri’de tasarımcı ve arşivci modern bir özne olarak, tasarladığı tüm yapılarına ait belge ve projeleri bugün dahi ofisinde büyük bir titizlikle saklamaktadır.

¹ “Fikri mülkiyet hakları açısından; *mimarlık meslek hukukundaki düzenlemelerle ilgili olarak*, üç adet önemli düzenleme bulunmaktadır. Bunlar:

1. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği

2. 3458 sayılı Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun 17/6/1938 tarihli

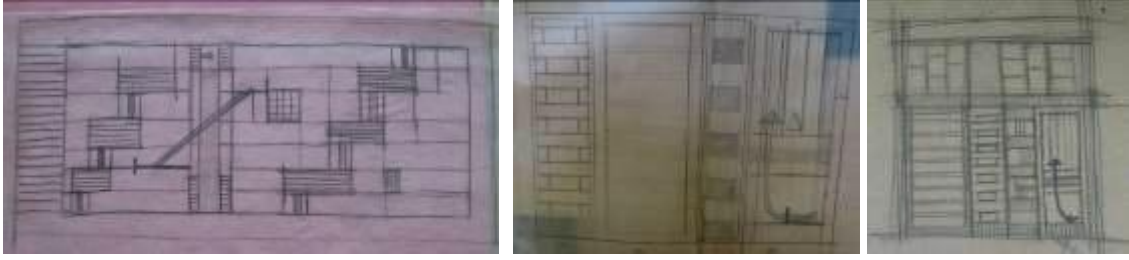
3. 6235 sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu 27/1/1954 tarihli” Tanzimat döneminin yenileşme hareketleri içinde imarla ilgili olarak 1839’dan itibaren art arda düzenleyici tasarruflar yapılıyor. Ünlü Ebniye Nizamnamesi (1848), Ebniye Kanunu (1882) gibi mevzuatla, Batı örneklerinden esinlenerek, yolların genişliğinden, kentsel dokuyu etkileyen yoğunluklara ya da bina yüksekliklerine kadar birçok konuda kurallar getirilmiştir. Ayrıca Arazi Kanunnamesi (1858) adını taşıyan yasa ve buna dayanılarak çıkarılmış çeşitli mevzuatla, mülkiyetle ilgili düzenlemeler yapılmış; bu meyanda kadastro konusuna ilişkin temel kurallar da konmuştur.

Enbiye Nizamnamesi: 1848 yılında çıkarılan Osmanlıların ilk imar yasası. Bu yasayla idarelere (belediyelere), açacakları yolların çevrelerinin ve yangın yerlerinin haritalarının yaptırılması, genişletilecek yollarda bulunan ve üzerinde binaların yer almadığı parsellerin yarısının bedelsiz olarak belediyeye verilmesi, imara açılacak arazilerin imara açılabilmesi için belediyeye bir okul ve bir karakol yerinin bedelsiz olarak terk edilmesi, çıkmaz sokakların yapılmaması, yollarda kademelendirmeye gidilerek yol genişliklerinin beş gruba ayrılması, yapıların yükseklikleri, çıkmaların nitelikleri ve yangınlara karşı alınacak önlemlere ilişkin hükümler getirilmiştir.

İmar mevzuatları: Cumhuriyet dönemi, Türkiye’nin kentlerinin, çağdaş bir yapıya kavuşmasının hedeflendiği dönemdir. Atatürk, bu dönemin başlangıcında, kentlerin "sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örnekleri" olması dileğini dile getirmiştir. Bu direktif uyarınca özellikle yeni başkent Ankara’nın imarının gerçekleşmesi için yapılan yasal düzenlemeyi izleyen dönemde çeşitli imar mevzuatı meydana getirilmiştir. Ebniye Kanunu’nun kimi hükümlerini değiştiren 642 sayılı yasa (1925) bunların ilkidir.

Belediye Kanunu (1930), Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), Yapı Yollar Kanunu (1933) ile 1930-1945 yılları arasında bu konuda çıkarılan diğer mevzuat (yasa, tüzük, yönetmelik) imar düzenlemesinin ayrıntılı hukuki araçlarını oluşturmuştur. Tabiatıyla 1945’ten sonra da imar düzeni konusu hiç gündemden düşmemiş, çeşitli yasal düzenlemelerle örneğin **6785 sayılı İmar Kanunu (1956), 3194 sayılı İmar Kanunu (1985),** 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve bunlara bağlı diğer alt düzenlemeler yüklü bir imar hukuku külliyatı meydana gelmiştir [178].

² Vesile Karakimseli ile 15.02.2012 tarihli görüşme.

Şekil 4.9 Mimar Şadan Akaydın'ın eskiz çalışmaları¹

Akaydın'ın eskiz çalışmalarında, modern mimarlığın tasarım ilkelerini izlemek mümkündür (Şekil 4.9). Mimarın projelerinde cephelerdeki ritmik pencere düzeni, yatay bantlar, strüktür sisteminin planda ve cephede hissedilmesi gibi dönemin yeni tasarım kriterlerini uygulayarak, 1950'lerde Kayseri'de konut biçimlenişinin değişimine katkıda bulunmuştur. Akaydın, projelerinde tasarladığı cephe eskizlerini birebir uygulama aşamasına geçiremediğini belirtmiştir² (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 Mimar Şadan Akaydın'ın tasarladığı ilk bina. 1953³

1965'te mimarlık ofisini açan mimar Arif Doğan, tasarladığı konut projeleriyle Kayseri modern konut mimarisinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Doğan, Kayserililere mimarlık mesleğinin ne olduğunu öğretmeye çalışan, bunun mücadelesini veren, dönemin mesleki zorluklarını yaşayan bir mimar olarak karşımıza çıkmaktadır:

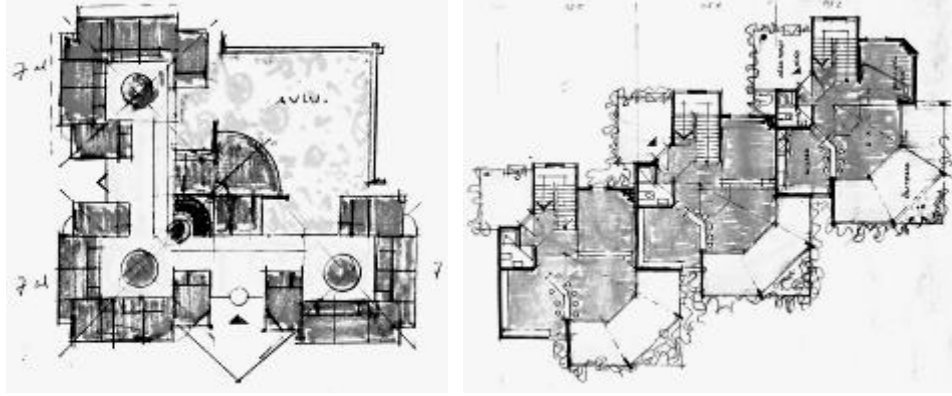
¹ Mimar Şadan Akaydın Arşivi.

² Mimar Şadan Akaydın ile 10.03.2008 tarihli görüşme.

³ Mimar Şadan Akaydın Arşivi.

“Mimarlık mesleğini kabul ettirmek için Kayseri’de 15 sene başlarda emek verdik. Şehir mimarlığın ne olduğunu bilmiyordu. -*Ressam mısın ağa?*- diye soruyorlardı, geliyorlardı. İmar çaplarını mühendise veriyorlar, sen neysin? -*Ressam mısın?*- diye, mimarlığın ne olduğunu anlatmakla geçti 15 senem.”¹

Ülke genelinde olduğu gibi Kayseri’de de mimarlık mesleğinin durumunu ülkenin mimarlık politikasına bağlamak mümkündür. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, mimarlık mesleği siyasal ideoloji ile devlet tarafından üretilen bir düşünceyle öylesine bağlantılı ki, özerk bir mimari ideolojinin var olabileceği düşüncesi akla dahi gelmemiştir [179].

Şekil 4.11 Mimar Arif Doğan’a ait konut eskizleri²

Doğan’ın projelerindeki strüktür sistemi, mekân organizasyonu ve modern tarzda iç mekân mobilya tasarımları dikkat çekicidir. Şekil 4.11’deki Doğan’ın eskizlerinde görüldüğü üzere, kare modül kullanılarak çekirdek (merdiven ve ıslak hacimler) ve konutun strüktür sistemi net bir şekilde çözülmüştür. Ayrıca projelerinde kullandığı modülasyon sayesinde mekânların fonksiyonlarına göre gruplanması sağlanmıştır. Bu durumda, 1965 sonrası Doğan’ın mimari konut tasarım yaklaşımı, Kayseri’de günümüz modern konut üretimine yönelik çabalar olduğunu söylemek mümkündür. Doğan’ın eskizleri onun modern konuta ilişkin bilgisini ortaya koymuştur. Doğan, uygulamada kullanıcının sürece dahil olması ve yasal sınırlamalar nedeniyle eskizlerini doğrudan uygulama olanağı bulamamıştır. Bir anlamda, Kayseri’deki mimarlar ve mühendislerin, modern konut üretimlerine rağmen, bireysel tasarım yetenekleriyle dahi, geleneksel yaşam tarzına sahip öznelerin geleneksel barınma alışkanlıklarını değiştirmeleri süreç almıştır. Yerel basında ise teknik adamların proje üretmesinin öneminin vurgulanması

¹ Mimar Arif Doğan ile 14.05.2008 görüşme.

² Mimar Arif Doğan Arşivi.

1940’larda gerçekleşmiştir. Örneğin, 22 Mart 1949 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi’ndeki “*Evimizi Nasıl Yaptıralım*” başlıklı metinde evi bir teknik adamın tasarlaması ve yapmasının gerekliliği ve önemi üzerine bilgiler verilmiştir: [180].

*“Her şeyimizde olduğu gibi yuvamızı da o işin **erbabı fen adamına** yaptırmamız kendi menfaatimiz icabıdır: Müracaat ettiğimiz fen adamından hemen bir cevap alamayız. Zira o bir kalfa gibi cep defterinden kopardığı ufak bir kağıt parçası üzerinden 5-10 dakikada kroki çizip hesap yapacak değildir. O evvela sizin dileklerinizi not edecek, arsanızın durumunu görecektir sonra da sizin arzularınızla kendi sanat ve bilgi kudretini birleştirerek muhtelif mimari proje taslakları hazırlayacak; Bu taslaklardan isteklerden en çok cevap vereni üzerinde tahmini keşif yaparak yapının kaç mal olanı tespit edip sizin paranızla mukayese edecek ve gerekirse paranıza uymak için tadilat yaptıktan sonra size kat’i bir malumat verecektir. Bu yolda hareket ettiğimiz takdirde; iktisadi, fenni, sıhhi aydınlık bol güneşli soğuk sıcak ve rutubete karşı muhafazalı belediye nizamlarına uygun, gösterişli ve güzel bir yuvaya kavuşacağınıza güvenebilirsiniz.”¹*

Mimarın, mühendisin ve teknikerin farklı alanlarda kendi mesleki meşrutiyetini benimsetme çalışmalarına yerel basın da aracılık etmiştir. Şekil 4.12’de görüldüğü gibi bazı tekniker, mimar ve mühendislerin açtığı bürolara ait reklamlar, 1950’lerde basılan yerel gazetelerde yer almıştır.² Örneğin, 1956’da, “Mimar Şadan Akaydın. *Yapar Büro*. İnşaat planı proje fenni mesuliyet maden kroki işletme haritası.”³ Gazetelerde aynı zamanda mimar ve mühendislerin bürolarında yetişen teknikerlere ait büro ilanları da bulunmaktadır. 1950’lerde mimar Selçuk Karakimseli’nin bürosunda çalışan Ekrem Ula adlı teknikere ait “*Ula İnşaat Bürosu*” reklamı gazetelerde yer almıştır. Yerel gazetelerde mühendislik ve mimarlık işlerinin birlikte yürütüldüğü bürolara ait ilanlar da bulunmaktadır: “Yüksek Mühendis Nail Çalık ve Mühendis-Mimar Abdullah Dinç, Proje ve Betonarme hesabı.”⁴

¹ Anonim. “Evimizi Nasıl Yaptıralım”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 22 Mart 1949.

² AR Mühendislik ve Mimarlık Bürosu, O. Naci Koçel (Yüksek Mimar Mühendis), Mehmet Kılıçkale (Yüksek İnşaat Mühendisi); Proje ve Taahhüt İşleri, Mehmet Köseoğlu (Yüksek Mühendis Mimar); Petek Proje ve İnşaat Bürosu, Kamil Başoğlu (Yüksek Mühendis) v.b.

³ Hâkimiyet Gazetesi. 22 Ağustos 1956.s.3

⁴ İstiklal Gazetesi. 7 Ağustos 1956.

Şekil 4.12 Tekniker Ekrem Ula'ya ait büro¹ Modern Proje ve İnşaat Bürosu² ve Erciyes İnşaat Bürosu³ gazete reklamı

1950'ler teknik büroların sayılarının artması ve modern mimarlık hizmetinin yaygınlaşması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. 28 Ocak 1958 tarihli Hâkimiyet Gazetesi'nde verilen habere göre, “şehrimizde 122 mühendis var. Bunlardan 5'i elektrik, 31'i inşaat, 12'si kimya, 2'si maden, 26'sı makine, 13'ü orman, 20'si ziraat mühendisidir... Serbest çalışan 13 mimar vardır.”⁴ Bu dönemde kentteki inşaat mühendisi sayısının mimar sayısından fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, 1950'ler sonunda proje faaliyetlerinin halen mühendislerin yönetiminde olduğunun ipuçlarını vermektedir. Ayrıca ilanda, kurumlara bağlı çalışan mimarların sayısının, serbest çalışan mimar sayısına ek olarak verilmemesi de dikkat çekicidir.

Ayrıca, çalışma sırasında Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü ruhsat arşivinde yazar tarafından yapılan mimari proje incelemelerinde, proje müelliflerinin önemli bir kısmının 1960'larda dahi fen memuru, tekniker ve kalfalardan oluştuğu proje kayıtlarında görülmüştür. Bu karşın, 1950'lere göre, mimar ve mühendis büro sayısı, 1960'larda artış göstermiştir. 1960'ta mimarlık ve mühendislik disiplinin programlı bir çerçevede sürdürülmesi için Kayseri'de Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin veya ihtisas odalarından birinin şubesini açmak üzere teşebbüse geçilmiştir⁵ (Şekil 4.13). Gazetelerde teknik büro reklamlarının temelinde konut üretiminin teknik bir adama yaptırılması için teşvik söz konusu olduğu gibi aynı zamanda yerel yönetim tarafından da teknik büroyu zorunlu kılacak yasal zorunluluklar ve düzenlemeler getirilmesi konusu gündemdedir. Ülke genelinde ise, Mimarlar Odası 1954 yılında çıkarılan 6235 sayılı *Türk Mühendis ve Mimarlar Birliği* yasası ile kurulmuştur [179].

¹ İstiklal Gazetesi. 7 Ağustos 1956.

² Hâkimiyet Gazetesi. 1 Temmuz 1960.

³ İstiklal Gazetesi. 26 Nisan 1954.

⁴ Hâkimiyet Gazetesi. 28 Ocak 1958.

⁵ Hâkimiyet Gazetesi. 9 Şubat 1960.s.1

Kayseri, 1974'te "temsilcilik" olmuştur. Bu dönemde, Kayseri'de mimari proje üretiminde mühendis ve mimar gibi uzmanlık ayrımı yoktu. Kayseri, mimarlık hizmeti bakımından 1987'de yeniden "temsilcilik" olunca, mühendisler mimari projelere imza atamadılar.¹

Şekil 4.13 "Kayserili Mühendisler Birleşiyor" başlıklı haber²

Yerel gazete ilanlarından izlendiği üzere, "teknik büro" ilanlarından sonra "emlakçı figürü" doğmuştur. Geleneksel hayatta da konutun gelir kaynağı olarak (kiraya verilerek) kullanıldığı bilinmesine karşın, konutun satışı ve alınışı için batılı anlamında olduğu gibi bir emlakçı figürünün doğması Cumhuriyet Döneminde gerçekleşmiştir.

Garanti İnşaat Bürosu'nda "satılık ev ve arsalar, kiralık evler"³ ifadesiyle proje üreten bir büronun aynı zamanda, ev ve arsa satma işini de gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, eve yüklenen anlamların teknik boyutunun yanı sıra batılı anlamdaki gibi kar amaçlı satılabilen bir nesneye dönüştüğünü de göstermektedir. Hakimiyet Gazetesi'nde, *Zafer, Doğan ve Kibler Emlak Büroları*'na ait reklamlarda, arsa, apartman, ev ve dükkan gibi gayru menkullerin kentteki konumları belirtilerek satışa sunuldukları üzerine bilgiler verilmiştir (Şekil 4.14). Bu çerçevede, ev içerdiği o toplumsal ve öznel anlamının dışında ekonomik olarak değerli bir mal ve ticareti yapılabilecek bir nesneye dönüşmüştür. Evin niteliklerini oluşturan mekânsal bileşenlere (sofa, tokana, oda gibi) ek olarak, evin metrekare verilerek büyüklüğü, kullanılan modern donatılar, hangi semtte oturduğu, şehir imar planına uygun olup olmadığı, parselli veya parselsiz olması,

¹ Mimar Mehmet Kasap ile 05. 03.2012 tarihli görüşme.

² Hakimiyet Gazetesi. 9 Şubat 1960.s.1.

³ "Lütfü Alpaslan'a ait Garanti İnşaat Bürosu." İstiklal Gazetesi. 4 Ekim 1954.

parselde apartman yapılıp yapılamayacağı gibi bilgiler eklenerek ev 1930'lardaki anlamından farklı olarak soyut verilerle tariflenmeye başlanmıştır.

Şekil 4.14 Doğan Emlak İlanları,¹ Kibler Emlak Bürosu² ve Zafer Emlak Bürosu³

Yapı Üretiminde Sektörleşme (Müteahhit Firmalar): Modern mimarlığın kentte uygulama alanı bulmasıyla birlikte *şehircilik* ve *üretim* gibi özelleşmiş konular mevcut geleneksel yapı üretiminin değişimini gerektirmiştir. Yapı sisteminin değişimiyle birlikte teknik adam, program, bütçe, malzeme ve inşaat gibi faktörler oluşmuştur.

Erken Cumhuriyet Döneminin imar faaliyetleri sürecinde, yapı sanayinin yetersizliği ve ithal malzemeye bağımlı olmasının yanı sıra mimar, mühendis, teknisyen, kalifiye işçi ve usta düzeyinde boşlukların olması bu zorlu sürecin aşılmasını güçleştirmekteydi... Cumhuriyet'in ilk beş yıllık döneminde Ankara dışında önemli bir yapım etkinliğinden söz etmek mümkün değildi [12]. Sibel Bozdoğan'a göre, "1930'larda ülkenin yetersiz kaynakları ve özellikle inşaat sektörünün zayıflığı, özlü bir konut ve şehircilik ve rasyonel bina üretim programını, yani modernist ütopyanın günlük yaşam politikalarında halk kitlelerini söz sahibi kılmayı amaçlayan demokratikleştirici vizyonunun asıl temelini, olanaksız kılmaktaydı [7]."

Kayseri'de imar işleri ilk yıllarda Ankara'dan gelen mühendisler, kalfalar ve fen memurlarının idaresinde yapılırken, yerel basından da takip edildiği üzere 1950'ler Kayseri'de imar çalışmalarının hızlandığı bir yıl olması nedeniyle önemlidir. *Türk Ticaret Rehberi ve Adres Kitabı (1944-1945)*'nda yer alan bilgiye göre, Kayseri'de müteahhitlik yapan bazı inşaat firmaları olduğunu öğrenmekteyiz [181]. Kitapta firmaların sahip olduğu teknik kadro hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak 1944-1945 yılları arasında hangi firmaların inşaat işleri yaptığını ve hangi inşaat malzemelerini

¹ Hakimiyet Gazetesi. 6 Mayıs 1958.

² Hakimiyet Gazetesi. 6 Mayıs 1958.

³ Hakimiyet Gazetesi. 24 Aralık 1955.

sattığını öğrenmekteyiz (EK-D). Buna göre, inşaat işiyle uğraşan firmalar çoğunlukla kentte *Şekerciler* mevkiinde konumlanmıştır. Bunlardan altı firma “İma. İnşaat Müteahhidi” olarak hizmet vermektedir. Firmaların özellikle inşaat malzemesi satması ve müteahhitlik işi ile ilgilenmesi 1940’lı yıllarda inşaat faaliyetlerinin devam ettiğini 1930’lardan farklı olarak, kamu yapıları dışında Kayserili özel yapı şirketlerinin de yapı üretimine başlaması dikkat çekicidir. Firmaların kamu yapısı veya özel konut gibi yaptıkları iş türüne ait bilgiye ulaşılammıştır.

Yap-sat¹ müteahhitleri incelendiğinde, bu müteahhitler daha büyük alanlara daha çok sayıda konutlar inşa etmeye girişmişlerdir. İhsan Bilgin’inde ifade ettiği üzere, Türkiye’de yap-satçı üretim 1954’te serbest bırakılan kat mülkiyeti ile mümkün olmuştur [182]. Kamil Kundakçioğlu’na göre, 1965 yılından sonra Kayseri’de yap-satçılık yaygınlaşmıştır.² “Beyazsaray Apartmanı” gibi ikonik örnekler büyük hacim ve konfor öğeleriyle öne çıkmaktadır [76]. Daha önceleri İstasyon Caddesi üzerindeki apartmanlarda oturan varlıklı kesim, zaman içinde Sivas Caddesi’nde yükselen apartmanlara yönelmişlerdir.³

Konuta İlişkin Yapı Malzemeleri ile İlgili Haberler ve İçerikleri: Kayseri’de erken Cumhuriyet Döneminde önemli kamu ve fabrika yapıları devlet bütçesi ile yapılmıştır. Öte yandan konut üretimi ise halkın basit inşa teknikleriyle yürütülmüştür. Bozdoğan’a göre,

“1930’ların önemli bir bölümünde, Türkiye’deki inşaat sanayi çok yoksun durumdadır. Sadece birkaç çimento fabrikası bulunmakta ve 1937’ye kadar Türkiye’de demir ve çelik üretimi yapılmamaktadır. 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel işletmelere inşaat malzemesi üretmeleri için teşvikler sunulmuş, aynı zamanda Türkiye’de üretilmeyen

¹ İlhan Tekeli’ye göre, “1954 yılında kat kanunu çıkarılıncaya kadar, Türkiye’de tek bir parsel üzerine tek bir bina yapılabiliyordu. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok hızlı olarak yaşanmaya başlanan kentleşme içinde kentlerde arsa fiyatları çok hızlı yükselmeye başlamıştı. Arsa fiyatlarının ulaştığı bu düzeyde orta sınıflar tek parselin fiyatını ödeyemez duruma gelince bu arsaların maliyetini birden fazla orta sınıf ailesinin bölüşmesine olanak veren çözümler arandı. Bu sorun için bulunan çözümse kat kanununun çıkarılmasıyla kat mülkiyetinin meşru hale getirilmesi oldu. Bu durum, apartmanların yapılmasını bir mimarlık tercihi olmaktan çıkararak, bir ekonomik zorunluluk haline getirdi. Bu tür bir konut sunumunu sağlamak için de yap-satçılık ve konut kooperatifçiliği gelişti. Tabii ki bir toplumda apartmanlaşma bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyorsa ve o toplumda bir kentsel dönüşüm yaşıyorsa, bu süreç içinde apartmanlaşmanın da yükleneceği önemli işlevler bulunacaktır. O halde toplumsal dönüşümlerle kentsel dönüşüm ve apartmanlaşma arasında bir ilgi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak apartmanlaşma süreci bir zorunluluğun sonucu ortaya çıktı [183].”

² Kamil Kundakçioğlu ile 12.03.2012 tarihli görüşme.

³ Rıdvan Nakibler ile 15.08.2008 tarihli görüşme.

inşaat malzemelerinin gümrüksüz ithaline de bu kanunla izin verilmiştir. Bu dönemde, betonarme inşaatın temel malzemeleri, çimento ve çelik, düz çatılar için kullanılan yalıtım malzemeleri, önemli inşaat ekipman ve makineleri, ince yapı malzemeleri ve bitirme malzemeleri ithal edilmektedir [81].”

Yerel basındaki haberlerden de izlendiği üzere, 1930’larda inşaat malzemesinin kısıtlı olması nedeniyle kente getirilen yeni malzemelerin çoğunun kamu yapılarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. *“Son beş ay içinde şehrimize 700 küsür ton çimento geldi. Bunun 300 küsür tonu resmi ihtiyaçlara harcandı. 200 tonu halka tevzi edildi.”*¹ 13 Haziran 1946 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi’nin “Çimento Satışı” başlıklı yazısından da öğrenileceği üzere, Sivas Çimento fabrikasından gelen çimento halka satışa çıkarılmıştır. 12 Aralık 1949 tarihindeki bir habere göre, Kayseri’de *çimento buhranı* yaşanmıştır. Müh. Yusuf Ziya Kutsan yazısında belirttiği gibi, *“harp yıllarında yapı işleri durmuş. Mesken buhranına sebep olmuş. 50 yıl evvel lüks malzeme olarak temkinli kullanılan çimento da bugün adeta her işte bulunması zaruri madde gibi kullanılmaya başlanmıştır [184].* Çimento, 1949’da yeni yapım tekniği ile yapılacak konutlar için önemli bir yapı malzemesidir. Bir başka metinde çimentonun israf edilmeden kullanımına dikkat çekilmekte ve israfını engellemek için çeşitli öneriler sunulmaktadır.

*“Çimento kıymetli bir malzemedir. Evvel kullanılan kireç harcı ile malzemelerin birbirine bağlanması sağlanmış. Kargir inş. Ehil ustalar elleriyle gayet imtizaçlı ve bağlantılı örülmesinde kireç kullanılması veya asgari miktarda çimentonun kireçle karşılaştırılması iyidir.”*²

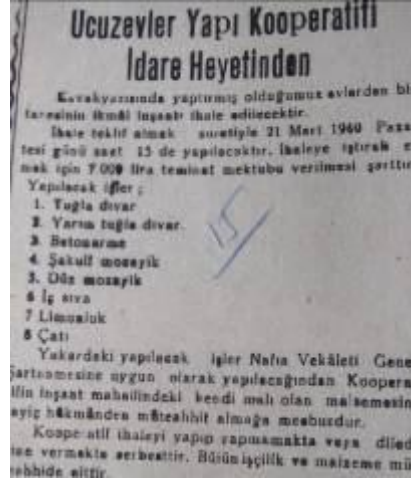
1930’larda ev yapımında kullanılan yeni inşaat malzemelerinden bir diğeri de kiremittir. Bu dönemde Kayseri’de önemli kamu yapılarının yanı sıra, Kaşıkçı ve Molu Ailesi gibi üst gelir grubu ailelerin yeni evlerinde de kullanılmıştır.³ Kiremidin dükkanlarda bulunduğu ve dolayısıyla evlerin inşası sırasında erişiminin kolaylaştığı, 1940’lı yıllara ait yerel gazete ilanlarından anlaşılmaktadır. Vilayet Gazetesi’ndeki “Satılık Kiremit” başlıklı ilanda; *“Satılık Kiremit: Aranılan vasıfları haiz bulunduğu tahakkuk eden Marsilya tipi Eskişehir çift kurt markalı kiremit Kayseri araba pazarında 57 numaralı*

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 1 Şubat 1945.s.1.

² Kayseri Vilayet Gazetesi. 16 Aralık 1949.s.2.

³ Faruk Molu ile 05.05.2011 tarihli görüşme.

dükkânımızda mevcuttur. İstenildiği kadar her istasyonda teslim etmek üzere sipariş kabul ederim” [185] ifadesi bu yargıyı güçlendirmektedir. Mimar Arif Doğan ile yapılan sözlü görüşmede de *Marsilya* tipi kiremidin Eskişehir’den getirtildiği bilgisi doğrulanmaktadır.¹ 1940’lar sonunda yaygınlaşan kooperatif yapılarının yönetmelikleri gereği yapıda dökme mozaik ve beton gibi yeni yapı malzemelerin sıklıkla kullanılıyor olması mevcut konut yapı malzemelerinin değiştiğini göstermektedir (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 Ucuzevler Yapı Kooperatifi’nde Kullanılan Yapı Malzemeleri²

10 Şubat 1954 tarihli Hâkimiyet Gazetesi haberinde yeni yapı malzemelerin reklamları yapılmaktadır. “*Müjde Müjde Müjde. Sayın halkımızın bilhassa inşaat sahiplerinin nazarı dikkatine! Yeni açmış olduğumuz cam mağazamızda her cins ve evsafa cam ve aynalarımız mevcuttur.*” 1930’larda konutların birçoğunda cam nadir bulunan bir malzeme iken, 1950’lerde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Varlıklı ailelerin evlerinde yeni yapı malzemeleri kullanılmıştır. Örneğin, İmamoğlu Ailesi Bahçebaşı’ndaki tek katlı evlerine 1932’de taşınırken evlerinde yapılan en önemli değişiklik, merkezdeki sirkülasyon holünü kapatan elips tabanlı taş kubbeyi yıktırıp, yerine çelik ve camdan bir kubbe yaptırmalarıdır [4]. 1950’lere ait gazete haberleri incelendiğinde Kayseri’de yapı malzemelerinin çeşitlenerek arttığını anlamak mümkündür; “5-6 Nisan 1954. *Pişkin Tuğla*, 8 Nisan 1954. *Taş satışı*, 27 Nisan 1954. *İnşaat sahiplerinin dikkatine*, 25 Haziran 1954. *Çimento ithali için yeni bir tedbir alındı*” gibi ilan başlıklarına 1950’li yıllara ait gazetelerde sıklıkla rastlanmaktadır. 1960’larda ise kent silüetindeki artan apartman sayısından da anlaşılabacağı üzere konut

¹ Mimar Arif Doğan ile 14.05.2008 tarihli görüşme.

² “Ucuzevler Yapı Kooperatifi İdare Heyetinden.” Hâkimiyet Gazetesi. 18 Mart 1960. s.2

yapımında betonarme sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Demir, cam, ahşap, dökme mozaik, fayans ve gazbeton gibi yeni yapı malzemeleri inşaat yapım sektörüne girmiştir.

Teknolojik Gelişmeler

Erken Cumhuriyet Döneminde teknolojik gelişmeler, konutun konfor düzeyinin gelişiminde etkili olmuştur. İncelenen tarih aralığında evlerin teknik donanımını aydınlatma, sıcak ve soğuk su, ısıtma, sistemleri ve elektrikli ev aletleri gibi konforu arttıran eşyalar olarak değerlendirmek mümkündür. Teknik donanımlar aynı zamanda evler için prestij ve modernlik simgeleri olarak da görülmüştür.

Elektrik ve Aydınlanma Sistemi: Modernliğin bir başka teması olan elektrik, aydınlanma teriminin hem düz hem de metaforik anlamlarıyla bir medeniyet unsuru olarak tasvir edilmiştir [81]. Elektrik, ev mekânından önce (bazı özel teşebbüsler hariç) kamusal alanda kullanılmıştır. Bozdoğan'a göre, elektriği Cumhuriyet modernliğinin ikonu haline getiren şey, kamusal kullanımıdır [81]. Hükümet binalarının önleri, parklar, sokak ve caddelerin aydınlatılması ile Cumhuriyetin teşhir mekânları ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde elektrik Kayseri'de de ilk olarak kamusal alanda kullanılmıştır. Halit Erkiletlioğlu'na göre,

“Elektriğin Kayseri’ye ilk getirilişi 1925-1926..., önceleri sokak başlarında asılı bulunan lambalarla belli başlı cadde ve sokaklar aydınlatılırdı... Evlerde ise, ev sahibinin maddi durumuna göre lüks lambası, gaz lambası (şinanay) veya idare denilen bezir lambaları ile aydınlanılırdı. Belediye reisi İbrahim Safa Bey zamanında (1925-1928) Kışıkapa’da bulunan eski Hacı Mansur Mektebi’nin doğusunda bulunan bir ardiyede kurulan bir motorla yakın çevredeki az sayıda aboneye elektrik verilmeye başlandı.”¹

Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş tarafından Kayseri merkez, Bünyan ilçesi ve Talas bölgesinin enerji ihtiyacını karşılamak üzere yapımına 1926 yılında başlanan Bünyan Hidroelektrik Santrali’nin, 320’şer kilovat gücündeki 1 ve 2. üniteleri 1929 yılında tamamlanarak üretime başladı [186] (Şekil 4.16).

¹ Türkiye’de 1926 yılında birçok şehirde elektrik yokken, Kayserili müteşebbis iş adamları sayesinde Kayseri ve Civarı Elektrik Türk Anonim Şirketi kurulmuştur [68].

Şekil 4.16 Bünyan Elektrik Santrali¹

Elektriğin ilk olarak eve alınması ile öncelikle aydınlanma araçlarının değişimi gerçekleşmiştir. Daha sonra diğer elektrikli ev eşyalarının (çeşitli avize türleri, radyo, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi) mekâna girmesine sebebiyet vermiştir. Yüksek gelirli ailelerin evlerinde aydınlatma için çeşitli avize, abajur gibi batılı aydınlatma araçları bulunurken, orta gelirli ailelerin evlerinde sade ampuller kullanılmıştır. Örneğin iş adamı Faruk Molu, 1946 yılında evlerinde oldukça gösterişli lambalar olduğunu belirtmiştir.² Dolayısıyla evde elektriğin olması bir lüks ve konfor durumuna işaret etmiştir.

Özetle, elektrik tesisatının evlerde kurulması, Kayseri’deki evlerin geleneksel yaşam koşullarının değişmesinde en önemli etkenlerinden biri olmuştur.

Şehir şebeke suyu: Kayseri’de içme suyunun şebeke olarak kurulması ve ana sokaklara verilmesi 1953 yılında gerçekleşmiştir.³ 1953 yılı öncesinde genellikle kullanma suyu kentteki kuyulardan, içme suyu ise mahalle çeşmelerinden sağlanmıştır. Faroqhi’ye göre, Kayseri sahip olduğu topoğrafik özelliklerine göre düz bir kent olması ve yer altı sularına sahip olması nedeniyle, kentte kuyu sayısı fazladır [5]. Buna rağmen kentte temiz içme suyu elde etme konusunda ciddi sorunlar yaşanmıştır. 20 Mart 1943 tarihli Erciyes Halkevi Dergisi’nde *Kayseri içme su tesisatı* [187] başlıklı metinde, Kayseri’nin ihtiyacı olan içme suyu tesisatının kurulması için hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiği üzerine eleştirel bir değerlendirme yapılmıştır. Metinden ayrıca Kayseri’de

¹ Erciyes Halkevi Dergisi. Sayı:1. 1938. s.226.

² Faruk Molu ile 05.05.2011 tarihli görüşme.

³ 1970’lerde Büyükşehir Belediyesi Yazı işleri müdürü Fikret Büyükkürkçü ile görüşme.

1943 yılında temiz içme suyunun sağlanabileceği bir alt yapı sisteminin olmadığı ancak yalnızca kentteki fabrikaların kendi elektrik ve temiz su tesisatını kurduklarını öğrenmekteyiz: “Sümerbank Bez Fabrikası, İstasyon Binaları ve Tayyare Fabrikası mustakilen birer su tesisatı kurmuşlarsa da bunlardan şehrin faydalanmasına imkân yoktur [187].” Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası incelendiğinde tüm sistemin alt yapısı Ruslar tarafından planlanmış olup bu sistem, tüm şehir genelinde iyi bir alt yapı planlama örneği teşkil etmiştir. Sümer lojmanlarındaki su sisteminin ele alınışı dönemi itibariyle yüksek bir teknolojinin ürünüdür.¹ 1948 yılında kentin temiz içme suyuna kavuşması için bir dernek kurulmuştur: “Dernek, şehri fenni ve sıhhi tesislerle içme suyuna kavuşturmağa çalışır... Bugün, (1949) yeni yapılan apartmanların bir kısmı hariç diğer yerli evlerin hiçbirinde su tesisat ve teşkilatı yoktur. Halk, su ihtiyacını çeşmelerden ve evlerdeki kuyulardan temin eder [188].”

Mahalle çeşmesi ve kuyulardan elde edilen suyun dışında bazı aileler, evlerinin bahçesinden elektrikli bir motorla çıkardığı suyu kullanmıştır. Örneğin, 1938 yılında yapılan Örnek (İspanak) Apartmanı’nda, elektrikli bir motorla yerden çıkartılan su, apartmanın çatısında bulunan iki varile ulaştırılmıştır. Bu varillerden borularla hela, banyo ve mutfak gibi mekânlara su verilerek musluklar bağlanmıştır.² Benzer şekilde Yaşar Kaşıkçı’da İnönü Bulvarı üzerindeki apartman tipi evlerinde, 1946-47 yılları arasında, bir motorla suyu çatıdaki su depolarına aldıklarını ve buradan da mutfak mekânına borularla ilettiklerini belirtmiştir.³ Benzer şekilde İmamoğlu Ailesi de 1945 yılında evlerinin çatı arasına bir su deposu yerleştirerek evin temiz su ihtiyacını gidermeye çalışmışlardır:

¹ 1950 yılından sonra mevcut su sistemi, kent halkının içme su ihtiyacı karşılayamayınca yeni arayışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu arayışlar sonucunda tamamlanan projeye göre kent merkezinde bulunan tüm cadde ve sokaklarda farklı çaplarda 210 km. uzunluğunda boru döşenerek ilk şebeke ağı, Rus teknolojisi kullanılarak, yapılmıştır. Kayseri modern anlamda içme su tesisi ve şebekesine 1940’lı ve 1950’li yıllarda İller Bankası’na yaptırdığı projelerle başlayıp, Gültepe Tesisleri’ni işletmeye alarak geçti. Selçuklu Dönemi’nden kalan avgınlarda yapılan tadilatlarla su Gültepe Tesisleri’nde toplanıp Köşk Dağı’nda yapılan gömme depoya terfi edilerek, şehre font ve galvanizli borulardan yapılan şebeke ile dağıtıldı. Eski künk borular iptal edilerek, font ve galvanizli borularla çeşmelerin yanı sıra evlere kadar içme su ulaştırıldı. 1960’lı yıllarda nüfus artışına paralel olarak içme suyu tesisleri ve şebeke yatırımları devam ederek Kayseri şebekesi 1966 yılında 64113 metre iken şehir merkezine (Camikebir, Kıçıkapı) yapılan 1554 metre ilavelerle 1966 yılında 65672 metreye, 1972 yılı itibariyle de 301251 metre olan ana ve tali şebeke miktarına ulaşmıştır. Ünlü, Alemdar (Kaski, Arge Şube MÜD., İnş. MÜH.) ile Röportaj. “Kayseri’de Suyun Hikâyesi” (basılmamış kitap). 15.01.2008.

² Nermin Büyükbaş ile 04.05.2009 tarihli görüşme.

³ Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme.

“1945 yılında evin batı yanına terastan geçilen bir hamam (çamaşır yıkama) lavabo bölümü eklenmiştir. Bu bölüm, betonarme ve taşla inşa edilmiş: o zamanın çağdaş sıhhi tesisatı ve araçları ile donatılmıştır (ayaklı, beyaz bir emaye banyo küveti, odunla ısıtılan bir termosifon, musluk bataryaları, lavabo, 120 cm yüksekliğe kadar renkli seramik karo ile kaplı duvar ve döşemeler) kiremit kaplı çatı arasına bir su deposu yerleştirilmiş: böylece, hamama bitişikteki mutfak ve terasa kullanım suyu verilmiştir [4].”

Su tesisatının iç mekânlarda bulunması dönemin en önemli konfor araçlarından biriydi. Görüşme yapılan öznelere elde edilen bilgiye göre, şehir şebeke su tesisatını almadan önce evlerinde bazı geçici çözümler üretmişlerdir. Örneğin, kırk-elli litrelik küçük metal bidonlara suyu depolayıp, bidona takılan musluk vasıtasıyla içme suyu ihtiyaçlarını sağlamışlardır. Büyük konaklarda ise evin uygun bir odasına bir veya birbirine paralel bağlı iki varil su deposu yerleştirilmiştir. Geçici çözümlerden biri de, evin çağ adı verilen pis su rögarının yakınına 10-15 litrelik musluklu tenekeler duvara asılarak, abdest alma ve yüz yıkamada kullanılmıştır. Görüşme yapılan öznelere biri kendi evindeki geçici su düzenini şöyle anlatmıştır; *“1954’te tokanayı yıktık. İki oda bir mabeyn yaptık. O zaman iki oda bir mabeyn çok lüks bir şeydi. Mabeyn denen yerde tokana gibi bir yer yaptık. Büyük varillerde su depoladık ve önüne bir musluk yerleştirdik. Varilin önüne tenekeden bir tezgâh yaptık. Bulaşıklar burada yıkanır. Gideri için bir fosseptik çukuru açtık.”*¹

1953’te Kayseri’de şehir şebeke suyu ilk olarak kentteki belirli 27 Mayıs Caddesi, Cumhuriyet Mahallesi gibi büyük ve kent merkezindeki sokaklara verilmiştir. Bu sokaklarda oturan ailelerden gelir düzeyi yüksek olanlar, su tesisatını evin hayatına almıştır. Su tesisatı, iç mekânlara hemen alınmamıştır, çünkü o dönemde evde suyun gideri için gelişmiş bir alt yapı sistemi henüz kurulmamıştır. Bazı aileler ise derin bir fosseptik çukuruna sahip oldukları için, hayattaki çeşmeye en yakın mekân olan ahır ya da “oda”ya su tesisatını almışlardır. Su, buradan güğümle ihtiyaç duyulan diğer mekânlara taşınmıştır.² İmamoğlu Ailesi’nin Bahçebaşı Mahallesi’ndeki geleneksel evlerine, *“1954 yılında mahalleye şehir suyu gelince, su tesisatı yeniden düzenlenmiş, rahat bir yaşam için eve yeni musluk ve lavabolar eklenmiştir [4].”*

¹ Mustafa Bekarlar ile 19.09.2011 tarihli görüşme.

² Kadir Dayıoğlu ile 04.09.2011 tarihli görüşme.

Geleneksel eve alınan içme suyu tesisat sistemine uygun, mekânda eviye ve tezgâh elemanlarının oluşumu dikkat çekicidir. Kayseri’de rastlanılan ilk dökme mozaik eviye¹ örneği, 1942’de Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’na ait lojmanlarda görülmektedir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 S.K.B. Fabrikası, Dış Vazife Evlerinde eviye örneği. 1942-1945²

1955’te inşa edilen Sahabiye Belediye Blokları’nda su tesisatı kurulmuş ve mutfaklara eviye yapılmıştır. Bu bloklarda yaşayan bir özne kendi mutfağını şöyle tanımlamıştır. “Belediye bloklarında cereyan ve su tesisatı vardı. Mutfaklar, eviye elemanı dışında boş verilmiştir. Mozaik dökme bir tezgâhı vardı. Tezgâh üstüne terek yaptırıldık. Bakır kaplar kullanırdık, mutfakta... Bloklar o zamanın lüks konutlarındandı.”³ 1951 yılına ait mimari projelerde mutfakta eviye ve tezgâh birlikte tasarlanmıştır. 1951 yılı projelerinde su tesisatının belirtildiği ayrıca bir pafta bulunmamaktadır.

Kayseri Kocasinan ve Melikgazi Belediye arşivlerinde 1950’lerin ikinci yarısındaki mimari projelerde su ve elektrik tesisat projelerine rastlanmıştır. Bu durum su tesisatının da evlerde yaygınlaştığını göstermektedir.

¹ Eviye: Tokana ya da mutfağa su tesisatının alınmasıyla birlikte musluk altlarına kurna gibi tek taştan, sonraları da dökme mozaikten yapılan bir mutfak elemanıdır.

² Filiz Sönmez Arşivi. 03.06.2011.

³ Hörmət Özşenel ile 05.01.2009 tarihli görüşme.

Kanalizasyon Şebekesi: Kayseri’de 1968’de belediye başkanı Mehmet Çalık döneminde kanalizasyon şebekesi¹ yapılmıştır. Ancak öncesinde, 1952’de su ve kanalizasyon sisteminin çözümü üzerine çalışmaların başladığını “Şehrimizin Su ve Kanalizasyon Derdi Hallediliyor” manşetli gazete haberinden anlamak mümkündür.²

Kayseri’de kanalizasyon sisteminin 1960’lar sonunda çözülmesi, Kayseri’nin sahip olduğu topoğrafik özelliklerle de ilgilidir. Kent düz bir topografyaya sahip olduğu için kanalizasyon sisteminin kurulmasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. 1968 yılında, “tali kanallardan ana kanallara atılan atıklar, Sarımsaklı suyuna boşaltılmıştır. Bütün sistem ancak 1973 yılında tamamlanabilmiştir [189].” (Şekil 4.18)

Şekil 4.18 Belediye Başkanı Mehmet Çalık ve kanalizasyon çalışmaları, 1968 [189]

Kayseri geleneksel evlerinde kanalizasyon işi, avluda bulunan derin fosseptik çukurları ile çözülmüştür. Helalar, fosseptik çukurunun kolay boşaltılması ve hijyen nedeniyle genellikle evin yaşama mekânlarından uzakta, cümle kapısına yakın bir yerde konumlandırılmıştır. Bazı yüksek gelirli ailelerin konaklarında veyahutta avlusu bulunmayan evlerde olduğu gibi helâ yaşama mekânları ile birlikte çözülmüştür (Şekil 4.19). İlk apartmanlarda ise derin fosseptik çukurları evin bahçesinde veya avlusunda yer almıştır. Örneğin, 1938 yılında Örnek (İspanak) Apartmanı’nın bahçesinde derin fosseptik çukuru bulunduğu ve dolduğunda belediye görevlileri tarafından pompalarla

¹ Kanalizasyon, 1968’li yıllardan sonra farklı çaplarda basma beton borulardan oluşan şebekeler ile İnönü Bulvarı boyunca 3m. derinliğinde ve 3,5 m. genişliğinde dikdörtgen kesitli kanal, çevre yol güzergahında 2m. derinliğinde ve 3m. genişliğinde dikdörtgen kesitli kanal, Gaziosman alt geçidinde birleşerek trapez açık kanal ile Sarımsaklı Suyu’na getirilmekte ve Karpuzatan mevkiinde deşarj edilmektedir. Bu dikdörtgen kanallara mahalle aralarından taşlardan yapılmış olan dikdörtgen kanalizasyon hatları bağlanmıştır. Bu hatlara 1992 yılına kadar Kayseri Belediyesi kendi çabaları ile beton borular ilave ederek, şebekeyi devam ettirmiştir. Ünlü, Alemdar (Kaski, Arge Şube MÜD., İnş. MÜH.) ile Röportaj. “Kayseri’de Suyun Hikâyesi”(basılmamış kitap). 15.01.2008.

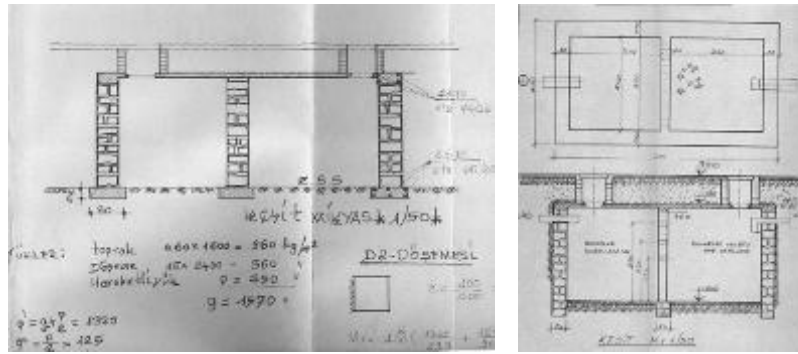
² İstiklal Gazetesi. Ağustos, 1952.

vidanjör çekildiği bilinmektedir.¹ Örnek Apartmanı'nda (1938) ve Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası işçi lojmanlarında (1942-45) helâ ve banyo tek bir mekân olarak çözülmüştür. 1955 yılındaki Sahabiye Belediye bloklarında helâ banyodan ayrı bir mekân olarak çözülmüştür.

Şekil 4.19 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Dış Vazife Evlerinde (1942-45), helâ ve banyo mekânı birlikte çözülmüştür²

Kayseri'de kent kanalizasyon sistemi kurulduktan sonra, 1960'lar sonundaki mimari projelerden de izleneceği üzere pis su tesisat sistemi ayrı bir proje olarak istenmiştir. Ayrıca 1960'lı yılların başına ait mimari projelerde kanalizasyonla ilgili olarak fosseptik planının hesabı mimari projenin sonunda verilmiştir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 A-Mahmut Dağhan Evi. 1966.B-Şaban Özdemir Evi. Fosseptik Planı. 1969³

Isınma Sistemi: Kayseri ilk olarak, kalorifer, sıcak ve soğuk su tesisatı gibi donatılara, kentteki fabrikalara ait sosyal donatı ve lojmanlarla birlikte sahip olmuştur. 1945

¹ Nermin Büyükbaş ile 10.05. 2008 tarihli görüşme.

² Filiz Sönmez Arşivi. 03.06.2011.

³ Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

yılında, kentin büyük bir çoğunluğu halen geleneksel barınma donatılarına sahipken, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'ndaki lojmanlarda yeni mekânsal donatılarla kentin memur ailelerin barınma konfor düzeyini görmek mümkündür. Kentlinin bu donatılardan ısınma ile ilgili yenilikleri ne zaman ve nasıl takip ettiği bilgisini dönemin yerel gazetelerdeki reklam ve haberlerinden takip etmek mümkündür. Özellikle yerel gazetelerde dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelerden örnekler verilerek, halkın inşaat sektörüne ilişkin teknik gelişmelerden haberdar olması istenmiştir.

Şekil 4.21'de de görüldüğü üzere, ısınma ile ilgili yabancı kaynaklı yayınlardan verilen örneklerde; ısıtma ile ilgili malzemelerin özellikleri vurgulanmakta ve nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili önerilere de rastlanmaktadır. Bu çerçevede, yerli halk, kendi geleneğinde varolmayan ısınma araçlarını önce yayınlar ve gazete reklamları yoluyla öğrenmiştir, denilebilir.

Şekil 4.21 “Evleri ısıtmada yeni bir usûl” başlıklı resimli gazete haberi¹

İskembi ve mangal gibi geleneksel ısınma araçlarının yerini soba ve kalorifer gibi ısınma araçlarının aldığı yerel gazetelerde artan soba ve kalorifer reklam ve

¹ Hakimiyet Gazetesi. 7 Ağustos 1959.

haberlerinden de takip etmek mümkündür. Sobanın aksine, kalorifer çoğunlukla kamu yapılarında kullanılmıştır.¹

Fikret Büyükkürkçü'ye göre, kamu ve konut yapıları için, 1967'de kalorifer tesisat projesi belediye tarafından zorunlu olarak istenmeye başlanmıştır.² Kalorifer tesisat projelerini hazırlamak için uzman bürolar ortaya çıkmıştır. Bu bürolar öncelikli kamu yapıları için kalorifer tesisat projelerini hazırlamışlardır. *“Proje-Tesisat: Her türlü inşaatların... hamam ısıtma tertibat projeleri ile bil umumi kalorifer kazanlarının istenilen şekle tahvil projeleri yetkili bir mühendis tarafından itina ile kısa zamanda hazırlanır.”*³

Özetle, yapım tekniklerinde, yapının dışında kalan sağlık ve enerji donanımları (temiz su, pis su, elektrik, hava gazı, ısınma, telefon gibi) da yapı içine alınmakta, böylece yapı biçiminin, düzenlenişinin, yerleşim ve üretiminin değişmesinde etken olmaktadır [190].

4.1.2 Yerel Basında Geleneksel Konut Terminolojisindeki Değişim

1930-1970 yılları arasında dönemin dergi ve gazetelerindeki “mevcut ev” ve “modern ev” tanımları incelendiğinde, Cumhuriyet Dönemi konut modernleşme sürecinin boyutları hakkında fikir edinilebilmektedir. Erken Cumhuriyet Döneminde yerel basın gibi geleneksel olmayan bir mecra da konuta ilişkin bilginin verilmesi, toplumsal ve mimari bağlamda önemli bir değişimi de haber vermektedir. Tanyeli'nin de belirttiği gibi, *“... konut mekânına ilişkin kimi geleneksel kalıntıları anlayışların, kendisini yaratan toplumla birlikte yıkılmakta olduğunu kanıtlarlar* [191].” Bu bağlamda, bu bölümde, yerel gazete ve dergilerden elde edilen bilgilere özellikle yer verilmiştir.

Çalışmada ilk olarak, 1930-1970 yılları arası, ulaşılan yerel basındaki⁴ *satılık ve kiralık ev ilanları* çerçevesinde bir Çizelge 4.1.2.1 hazırlanmıştır. Buradan elde edilecek sonuçlarla, Kayseri'deki tüm evlerin niteliği hakkında kesin bir yargıya varamamakla

¹ Hakimiyet Gazetesi. 27 Şubat 1962. “Belediye iş hanına kalorifer tesisatı yapılacak.” “2 Mart 1962. Liseye Kalorifer Tesisatı yapılmaktadır.” “22 Mart 1962. Şehrimize 1500 abonelik telefon santrali ilave edilecek.”

² 1965-1970 yılları arasında Kayseri Belediyesi Yazı İşleri Müdürü olarak çalışan Fikret Büyükkürkçü ile 28.10.2011 tarihli görüşme.

³ İstiklal Gazetesi. 16 Ekim 1957.

⁴ Çalışma kapsamında ulaşılan gazeteler için bakınız: 1.1.Literatür Özeti.

birlikte, bu taksonomik çalışma sayesinde, dönemin yapı tipleri, evin bulunduğu yer, mekânsal bileşenler ve kat adedi gibi evin niteliklerinin yanısıra, yeni teknik ve malzemeler, mekânsal donatılar (elektrik, su tesisatı gibi), gibi teknik bilgilere de erişmek mümkündür. Ayrıca ilanlardaki mekân bileşenlerinin adlarından yola çıkılarak, mekânlara yüklenen anlamlar çerçevesinde odaların kullanım pratikleri ve evlerin büyüklükleri hakkında tahminler yapmak mümkündür. Böylelikle, Cumhuriyet Döneminde mimarlık/konut bilgisinin nasıl değiştiği, tapu sicil kayıtları, kitaplar ve gazetelerdeki yazılar aracılığıyla değerlendirilmektedir.

Aşağıdaki çizelgede Kayseri Vilayet Gazetesi'nin 1929-1949 yılları arasındaki baskıları, Hâkimiyet Gazetesi'nin 1951-1969 yılları arasındaki baskıları, İstiklal Gazetesi'nin 1952-1960 yılları arasındaki baskıları, Akın Gazetesi'nin 1966–1970 yılları arasındaki baskıları incelenmiştir.

Çizelge 4.1.2.1 1930-1970 yılları arası yerel basındaki konut ilanlarının mekânsal analizi

Sıra	Gazete / İlan Tarihi	Kat / Mekan sayısı	Mekanlar	Konumu
1	18 Eylül 1930	İki katlı (fevkani ve tahtani)	İki köşk, iki mutbah, bir ahır, iki yer zemin herkese elverişli hane	Bahçebaşında
2	14 Mayıs 1931	Tek katlı	Beş göz	
3	20 Şubat 1941	Tek katlı	Yedi odalı haneli tahtında tavanlı zarlı zirzeminleri iki ahur samanlık	Cumhuriyet Mah. Eski Halkevi civarında 3 numaralı
4	10 Eylül 1942	Tek katlı	Beş oda, bahçe	
5	1945	Tek katlı	Sofa, matbah, oda	
6	4 Ocak 1945		Apartman	Cürcürler Mahallesi, Tekuman Sokağı 9 numaralı apartman
7	1 Haziran 1945	Tek katlı	Bir sofa, matbah, bir oda	
8	22 Ağustos 1946	Tek katlı	Bir sufa. Bir tokana, bir oda, bir mutbah bir oda yeri müstakil avlu	Hacıklıç Mahallesi, Cami Sokağında No: 21.
9	7 Ekim 1946	Tek katlı	Oda, mutbak, ahur müştemilat	Cumhuriyet Mah., Sultan hamamı yanı
10	7 Ekim 1946	Tek katlı	Beş oda, mutbak, ahur, müştemilat	
11	17 Ocak 1947	Tek katlı	Sekiz göz, iki havlu ve iki kuyu	Cami Kebir Mahallesi, Yayla Sokağı (32) numaralı ev.
12	4 Mayıs 1947	Tek katlı	Ön bahce, 4 oda, 2 mutbah, müştemilat	Cumhuriyet Mahallesi, Osmanlı Bankası bitişiği.
13	22 Aralık 1952	Tek katlı	Bir sofa, bir tokana, bir oda ve geniş avlu ile içinde ahır, samanlık, kuyu, müştemilat	Mürekepçi Mahallesinde
14	23 Eylül 1953	Bodrum+ Zemin 4 oda, banyo ve mutfak	Bodrum+ Zemin 4 oda, banyo ve mutfak	Yeni yapı, dört oda, geniş bir mutfak, banyo ve aynı taksimatta bodrum katı bulunan betonarme örtülü kargir ev.
15	27 Temmuz 1954.s.3. İstiklal Gazetesi	İki katlı	550 metre kare, parsellenmiş, iki ev veya bir apartman yapılmağa müsait arsa	Satılık Arsa: Atatürk Bulvarını eski İstasyon caddesine bağlayan, Örnek Evlere muvazi cadde üzerinde Emek Apartmanı yanında
16	27 Temmuz 1954.s.3. İstiklal Gazetesi	İki katlı	İki daireli ev ile arkasındaki eski ev ve arsa	Hallaçoğlu mahallesi, Pervane caddesindeki 32 numara
17	18 Ekim 1955.s.2. İstiklal Gazetesi	Tek katlı	Geniş avlu, 4 oda, bir hol, iki sofa, gayet sağlam, yeni inşa edilmiş ikiye taksimi kabil	Mükremin Mahallesi Eşsiz sokak
18	7 Mayıs 1954	Üç katlı	Üç kat ve beş daireli apartman	Bay Fuat Cad. Köşe Başında
19	18 Ocak 1956		Dört daireli apartman	Zekai Bey Mahallesinde Feyzi Zade Evi yanındaki 25 nolu ev

Çizelge 4.1.2.1 1930-1970 yılları arası yerel basındaki konut ilanlarının mekânsal analizi-devamı

Sıra	Gazete / İlan Tarihi	Kat / Mekan sayısı	Mekanlar	Konumu
20	26 Haziran 1956	İki katlı	İki katlı, dört odalı ve yüz metrekairelik bir havlu ile 200 metrekairelik bir bahçe	
21	23 Temmuz 1956	Tek katlı	Beş oda, ahur, bodrum, iki hol, iki köşk, bir mutfak odası, geniş avlu, kuyu ve bahçe	Tavukçu mahallesi Gündoğdu sokak No:15
22	23 Temmuz 1956	İki katlı	Üç daireli ve iki katlı 290 metrekaire bahçesiyle yeni yapı apartman	Acele Satılık Apartman: Atatürk bulvarı No. 46 ve 46 A
23	12 Eylül 1956	İki katlı	Yeni yapı. Betonarme iki katlı her kat üç oda hol banyo mutfak ve OO numara	Zekayi Bey Mahallesi Duru sokak no:34
24	28 Temmuz 1956	İki daire üzerine ev	iki daire üzerine çinko yeni yapı ev	Ömerşih Mah. Kapan Çıkmaşı, No:34 ve 34/A no'lu.
25	27 Nisan 1957.s.2.	Tek katlı	Beş göz ev, önünde bahçe. İçme suyu ve elektrik	Taceddin Mahallesi Akbay Sokak
26	Mart 1957 İstiklal Gazetesi	Tek katlı	Altı oda, iki köşk, geniş bir avlu, üç kuyu, ufak bir bahçe ve bir asma. Bodrum kat bulunmaktadır.	Tavukçu Mahallesi, Gündoğdu sokak 15 numara
27	18 Mayıs 1957	Tek katlı	Yedi gözlü, geniş avlulu ve bahçeli ev	Nazım Bey Caddesi, Cakaloz
28	29 Mayıs 1957 İstiklal Gazetesi	İki katlı	Bahçeli iki katlı üç daireli ev	Örnek Evler Mahallesi, Güneş Sokak, No:14
29	21 Eylül 1957 İstiklal Gazetesi	Tek katlı	676 metrekaire arsa üzerine inşa edilmiş tek katlı, üç oda ve bir hol. Bahçesinde havuzu içinde tazyikli şehir içme suyu, iki kısım kömürlük	Örnek Evler Gök Sokak No 1
30	6 Mayıs 1958	Tek katlı	İki oda, bir hol, mutfak ve yüznumarası ile elektrik ve suyu bulunan ev	
31	23 Kasım 1958 Hakimiyet Gazetesi	İki katlı	5 odalı, üzeri sac çatılı ve avlusu olan 7/1 nolu ev	Gülük Mahallesi, Eren Sokakta
32	23 Kasım 1958 Hakimiyet Gazetesi	Tek katlı	Üç oda, geniş avlu, elektrik ve su tesisatı bulunan ev	Karakürkcü Mahallesi, Tepecik Sokak 32/1 numaralı
33	24 Aralık 1958 Hakimiyet Gazetesi	Tek katlı	3 oda, bir mutfak, iki hol, bir ahır, bir çiçeklik, elektriği bulunan, çeşmesi yanında, geniş avlu	Hacıkınlıç Mahallesi, Yağçıkmaş Sokak, 20 numaralı ev
34	3 Ekim 1960 Hakimiyet Gazetesi	Tek katlı	Bir oda, bir sofa, mutfak, kiler, avlu	Cifteonu sokagi basında Abdullahseyh Mahallesi Yuvak Sok., 26 nolu
35	3 Ekim 1960 Hakimiyet Gazetesi	Tek katlı	Bir oda, bir sofa, mutfak, kiler, avlu	Cifteonu sokagi basında Abdullahseyh Mahallesi Yuvak Sok., 26 nolu
36	28 Ekim 1960 Hakimiyet Gazetesi	Tek katlı	Betonarme üç oda hol, mutfak, su ve elektriği ve hayat	Karakürkcü Mahallesi Tepecik Sokakta 231 metrekaire evlerden 32/A nolu 1955 senesi inşa edilmiş
37	28 Ekim 1960 Hakimiyet Gazetesi	Tek katlı	Sofa, tokana, oda, su ve elektriği mevcut müsait şekilde hayat	Karakürkcü Mahallesi Tepecik sokakta 231 metrekaire evlerden 32 nolu

Çizelge 4.1.2.1 1930-1970 yılları arası yerel basındaki konut ilanlarının mekânsal analizi-devamı

38	5 Ocak 1960	Tek katlı	2 oda, bir mutfak, 3 bodrum, bir hol ve 600 metrekaare arsası	Bozatlı Paşa Mah. Işık Sok, 3 nolu ev
39	30 Ocak 1960		7 oda 3 kuyu, geniş avlusu ve elektriği bulunan	Caferbey Mah. Topaç sokakta eskiden pastırma imalathanesi olarak kullanılan 22 numaralı ev
40	1 Şubat 1960	Tek katlı	Üç oda, bir mutfak, elektriği bulunan yeni yapı	Konak Mahallesi, Cigdem Sok.no:28/A
41	23 Şubat 1960	Üç katlı	İki oda, bir hol, banyo ve mutfaklı bulunan	Yeni Mah. Cami durağında geniş bahçe içinde
42	6 Nisan 1960		Dört oda, mutfak elektrik ve suyu bulunan	Yanıkoglu Mah. Erdoğmuş Sokağında 32 nolu
43	14 Nisan 1960	İki katlı	Altı odalı elektriği suyu ile bahçesi bulunan ev	Sahabiye Mah., Apik Sok.Belediye Bloklarında 10 numaralı
44	20 Nisan 1960		Dört odası, banyosu ve suyu ile bahçesi bulunan ev	Büyükbahçe Başı, Egemenlik Sok. no:14 te
45	27 Nisan 1960	Tek katlı	İki oda, bir hol ve 600 metrekaarelik bahçesi bulunan ev	Gazi Osman Paşa Mah., Kıvrım Sok.
46	3 Ekim 1960.s.2.	İki katlı		Düvenönü Birlik Sok. 27 nolu Şifa Yurdu arkasındaki yeni ve üç aileye evlik yapabilecek durumda
47	3 Ekim 1960	Tek katlı	Bir oda, bir sofa, mutfak, kiler ve avlusu bulunan	Çifteönü Sokağında Abdullahşeyh Mahallesi, Yuvak Sok. 26 nolu
48	17 Kasım 1960		Geniş dört odalı, hol, mutfak, banyo ve bahçesi bulunan daire	Kayserinin en güzel ve en merkezi yerinde Vali Konağının hemen arkasındaki Satoğlu Apartmanının 2. katı
49	3 Temmuz 1962		7 göz iki eve elverişli kargir ev	Kurşunlu cami yanı, Yalman Mah., Tarakçı sok., 46 numaralı
50	13 Ağustos 1962		5 oda ve bahçe	Sümer Ortaokulu arkasındaki 24.Memur Kooperatif Evlerinde
51	3 Eylül 1962	İki katlı	3 oda, 1 hol, müstemilat	Yeniceismail mah., Erdem Sok. No:35. yeni yapı müstakil
52	3 Eylül 1962		sofa, mutfak, kuyu, geniş avlu	Yalman Mah., Kültür Sokağında 1/A nolu ev arsa kıymetinde satılıktır.
53	4 Ekim 1962		2 kat 4 daireli bahçeli ev	Sahabiye Mah. Kanal cad. 55 nolu
54	9 Temmuz 1966. Akın Gazetesi	2,5 katlı	Satılık bahçeli vilya ev: Belediye parselli 2,5 kat müsadele 405 metrekaarelik 1,5 katı hazır olup 4 oda banyo, mutfak, hol ve antre ile 2 göz Bodrum, müstakil çamaşırlık ve kömürlük	Elektrik terkos ve yolu mevcut ayrıca Havuzu sulama için yeraltı suyu mevcut olan bu evin yaz meyvasını karşılayacak mahsule gelmiş aşıllı her çeşit ağaçlar. Cam ve her cins güllerle bezenmiş, yazın bağı kışın evi aratmaz bu vilya satışa arz edilmektedir.
55	4 Mart 1968	Tek katlı	Şehir suyu bulunan beş göz eski yapı ev	İsa Mahallesi Deliktaş Caddesi 187 nolu ev
56	9 Ocak 1970		İki odalı, mutfak, hol, müstemilatı ile birlikte planlı betonarme ev	Serçeönü Mahallesi Çiğdem Sokak 28 no'lu ev
57	21 Nisan 1970	Sekiz Katlı	Satılık kıymetli arsalar: 8 katlı 32 ser daire yapmaya elverişli 854 ada 778-779 parselleri	Sivas Caddesi üzerinde mezbahaya dönen yolun köşesinde
58	7 Mayıs 1970		İki daireli bahçeli apartman satılıktır	Örnekevler Mah. Salih Avcıpaşa Caddesi, no.11

1930'dan 1949 yılına kadar yerel gazeteler ve tapu sicil kayıtlarında ev ilanları incelendiğinde ev: göz, hane, oda, ev, bap hane, apartman olarak tariflenmiştir. Bu tanımlarda köşk, mutbah, tokana, müstemilat, ahır, havlı/havlu, bahçe gibi mekân bileşenlerine rastlanmıştır.

Buna ek olarak, 1948 yılı tapu sicil kayıtlarının *cinsi* kısmında, müfrez hane,¹ müfrez müşterek hane, bap hane, hane, ev, kargir ev, göz, odaya müstemil (sahip) hane gibi konuta dair terminoloji yer almaktadır. Çizelgedeki bilgiler ışığında; söz konusu tarihlerdeki satılık ev ilanları incelendiğinde “beş gözden oluşan hane”² gibi evin kaç odalı olduğunu belirten ilanlar gibi, “Bahçebaşında *fevkani* ve *tahtani* altı oda, iki köşk, iki mutbah, bir ahır, iki yer zemin herkese elverişli hane”³ şeklinde kat sayısı ve mekân bileşenlerinin belirtildiği ilanlar da bulunmaktadır. Satılık ve kiralık ev ilanlarının büyük çoğunluğunda, hayat/avlu içinde bulunan kümes, açık ocak, kuyu ve hela gibi bileşenler belirtilmemiştir.

1931 yılı Kayseri Vilayet Gazetesi'nde şahıslara ait satılık ev ilanlarına ek olarak, Vilayet Defterdarlığı'ndan, Kayseri Tapu Müdürlüğü'nden satılık ve kiralık ev ilanları da bulunmaktadır. Vilayet defterdarlığından satılan ev ilanlarında, ev; tahmin edilen kıymeti, cinsi (hane), mevki, (bazen) mesahası metre, hududu, sahibi evvel ve (bazen) şagili (bir mülkte oturan) diye başlıklar altında anlatılmaktadır. Kayseri Tapu Müdürlüğü'nden verilen ev ilanlarında, ev; cinsi, mevki, miktarı-metre, mahallesi, hududu olarak anlatılmaktadır. Bazense cinsi, mevki, vergi no, hududu verilerek anlatılmaktadır.

İlanlardan da takip edileceği üzere, Kayseri'de satılan ya da kiralık evlerin çoğunluğu, (yüksek gelirli ailelerin konakları hariç) genellikle **tek katlı** ve **tek avluludur**. Emre Kongar'ın 1960'ların sonunda yaptığı Kayseri alan çalışmasına [6] göre, “... *kat sayısındaki tercihler göz önüne alındığında, Kayseri halkının yarıdan fazlası tek katlı evlerde oturmaktadır. İki katlı evlerde oturanların oranı dörtte birdir* [6].” Kongar çalışmasında, halkın genel olarak iki (%34.1) veya üç odalı evler (%37.4) olduğu ve %19.2 oranında dört odalı evlerde yaşadığı bilgisine ulaşılmıştır. Evlerdeki mekân

¹ Müfrez kelimesi ifrâz kelimesinden gelir, ayrılmış, ayrı anlamına gelmektedir. Bu durumda ilanda bahsi geçen ev müstakil, ayrı, tek başına gibi bir anlam ifade ediyor.

² Kayseri Vilayet Gazetesi. 14 Mayıs 1931.s.4.

³ Kayseri Vilayet Gazetesi. 18 Eylül 1930.s.4.

sayısı da, aynı araştırmaya göre, “*ev halkı sayısından çok, gelirle ilişkili olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır* [6].” (EK-E, Çizelge 13-14) Bu sebeple olsa gerek 1930-1949 yılları arasındaki ilanlarda çok az sayıda iki katlı satılık ev ilanına rastlanmaktadır. Ancak avlu etrafında kümelenen tek katlı odalar tipolojisine uymayan [2] örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, 18 Eylül 1930’da Kayseri Vilayet Gazetesi’nde iki katlı satılık ev ilanı ve aynı gazetenin 17 Ocak 1947’deki ilanında *iki katlı ve iki avlulu* ev ilanına rastlanmıştır.

İlanlarda görülen sofa, oda, tokana ve avludan oluşan geleneksel ev planı 1940’lardan sonra yeni mekân bileşenleriyle çeşitlenmeye başlamıştır (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 1946 yılı satılık ev ilanları¹

Örneğin, 7 Ekim 1946 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi’ndeki ev ilanlarında *müstemilata* rastlanmıştır. İlandaki bilgi ile bu mekânın bir servis-depo mekânı olduğu düşünülmekte ancak kullanım pratiği üzerine kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmamaktadır. Benzer şekilde incelenen ilanlarda genellikle en önemli açık mekân avlu iken, ilk kez 10 Eylül 1942 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi’nde rastlanan satılık bahçeli ev ilanı dikkat çekicidir. Bu ilan ile geleneksel evlerde bahçe ve avluya sahip bazı varlıklı ailelerin evleri (Kasımpaşa konağı gibi) olduğu bilinmesine rağmen, geleneksel Kayseri evlerindeki avluya alternatif olarak düşünülebilecek yeni bahçeli evlerin inşa edildiği veya her evde olmayan bahçeyi diğer bileşenlere göre vurgulandığı da söylenebilir. İncelenen tablolarda dikkat çeken bir diğer önemli veri ise, 22 Ağustos 1946 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi’nde satılık ev ilanında *tokana* ve *mutbak* sözcüklerinin aynı ilan içinde yer almasıdır. Günlük yaşamda uzun süre tokana, aşkana ve mutbah terimleri birbirini yerine kullanılmıştır. Buradan *tokana* ve *mutbah* denilen iki mekânın aslında farklı donatılara sahip olduğu varsayımı ile birbirinden farklı isimlendirildiğini ve farklı

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 26 Eylül 1946 ve 7 Ekim 1946.

mekânlar olduğunu düşünmek olasıdır. Ya da farklı zamanlarda inşa edilen iki ayrı mekân olarak da düşünmek olasıdır. 1930’lu yılların gazete ilanlarında evin ve arsanın *yüzölçümüne* ilişkin sayısal veriye rastlanmamıştır (Çizelge 4.1.2.1). İlanlardan evlerin büyüklükleri hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir, ancak oda, helâ, tokana, sofa, ahır ve hayat gibi mekân bileşen sayısından genel bir değerlendirme yapılabilir. Örneğin, 14 Mayıs 1931 tarihindeki ilanda “5 göze” sahip evle, 10 Eylül 1942 tarihindeki “beş oda ve bahçeye” sahip evin büyüklükleri arasında bir karşılaştırma yapılabilmektedir. Ayrıca bu tip ilanlarda, mekânların kullanım pratikleri üzerine kesin yargılarda bulunmak güçtür. Çünkü “beş gözden oluşan ev” diye tariflendiğinde mekânların özel işlevli mekânlar olmadığını, çok fonksiyonlu odalar şeklinde kullanıldığı sonucuna varılabilir. Buna karşın beş göz ifadesi ile evin büyüklüğüne vurgu yapılmış olabilir. 1 Haziran 1945 tarihindeki bir ilanda ise, “bir sofa, matbah, bir oda”dan oluşan evde *sofa*, oturma ve uyuma gibi fonksiyonlara, *matbahta* yemek pişirildiği bilindiği için evin kullanım değeri vurgulanmıştır (Şekil 4.23).

Şekil 4.23 İstasyon Caddesi’nde satılık ev ilanı. 1945¹

İncelenen gazetelerde ev ilanlarının çoğunluğunda, evin konumlandığı mahalleler de verilmektedir. Buradan hangi mahallede, hangi nitelikte evler olduğu izlenebilir. Örneğin, Şekil 4.23’te de görüldüğü üzere, yerel gazetedeki ilk apartman ilanının, Cürcürler Mahallesi’nde bulunduğu tespit edilmiştir.²

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 1 Haziran 1945.

² Kayseri Vilayet Gazetesi. 4 Ocak 1945.

Şekil 4.24 Satılık Apartman ilanları. 1945 ve Malaz Apt.,1947¹

1930’ların sonunda yapımına başlanan apartman konut tipi ile birlikte Kayseri halkı yeni işlevli mekânlarda yeni barınma pratiklerini de deneyimlemeye başlamıştır. Kayseri’de ilk apartmanların Mehmet Kızıklı ve Mehmet Kaşıkçı Apartmanı/evi (1935) ve Örnek ve Emek Apartmanları 1938 yılında inşa edildiği bilindiği halde, **ilk satılık apartman** ilanının yerel basında yer alması 4 Ocak 1945’te gerçekleşmiştir. Burada vurgulanması gereken konu, Kayseri’de 1965’e kadar, kat mülkiyet yasasının henüz kabul edilmediği bu dönemde, apartmanın bir şahısa ait çok katlı ev olarak tarif edilmesidir. 1945’e kadar incelenen ilanlarda **ev**, **göz**lerden oluşan **hane** [192] olarak tanımlanırken, bu tarihten sonra apartman konut tipi de sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum evin anlamının apartmanın sahip olduğu *fiziksel* ve *mekânsal* farklılık çevresinde yeniden yorumlandığını göstermektedir. Ali Cengizkan’ın da belirttiği gibi,

“Toplumsal ilişki düzeninin evin bütüncül algısını önlediği, hücre, hane, gurfe, beyt, zulle ve menzil barınma odası adlarının bu alandaki düzeni tümüyle toplumsal normlarının denetlediğini gösterdiği herkes için geçerli belirli bir konut yelpazesinin bulunduğu dünyadan, artık birey için ev algısının ortaya çıktığı ve evin hem ayrı ayrı odalarının, hem de tümünün farklı anlamını vurgulayan bir dünyaya geçiliyordu [142].”

İlanlardan da takip edileceği üzere, apartman tercih edilen bir yapı olmaya başlamıştır. Ayrıca prestij ve statü göstergesi olarak satış ilanlarında da vurgulanmıştır. 27 Temmuz 1954 tarihindeki bir arsa ilanında, arsanın Emek Apartmanı (1938)’na çok yakın olduğu

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 4 Ocak 1945 ve “Malaz Apartmanı”, 7 Nisan 1947. s.2.

belirtilerek, bu yere iki ev veya bir apartmanın yapılmasına elverişli olduğu vurgulanmıştır. İlanlardan da izleneceği üzere, bazı bölgeler konut tercihinde önceliklidir. Satılık ev ilanlarının genellikle Cumhuriyet Mahallesi başta olmak üzere kent merkezine yakın olan mahallelerde bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ilanlarda evin, şehir içindeki konumunun ve yakın çevresindeki komşulukların öneminin de vurgulanmaya başlandığı söylenebilir. Örneğin, 5 Aralık 1946 tarihli Kayseri Vilayet Gazetesi'ne ait satılık bir ev ilanında:

“Eyi Bir Fırsat, satılık kıymetli bir ev: Çarşıya, Camikebire, dükkân önüne ve Hamza çeşmesine çok yakın, eyi komşuları olan şehrimizin müstesna bir mevki bulunan İçerişarda Camii kebir mahallesinde merhum Yunus Mehter'in yeni, mükemmel vaziyetteki evi satılıktır. İlgililerin Kayseri'de Maarif hanında Hayri Molu'ya müracaatları.”¹

Bu ilanda, evin değer kriterleri açıkça ortaya konmaktadır. Evin şehrin en iyi semtlerinden biri olan Camikebir Mahallesi'nde, çeşme, cami ve çarşıya yakın olduğu, iyi komşuları bulunduğu ve yeni olması nedeniyle değerli olduğu vurgulanmaktadır. Evin büyüklüğü ve mekânları ise belirtilmemiştir.

Benzer şekilde Faroqhi'ye göre, Osmanlı şehirlerinde genellikle *varlıklı* bölgeler ile *yoksul* bölgeler arasında çok açık bir ayrım olmadığı ve farklı gelir gruptan insanların aynı mahallede yaşayabileceği kabul edilmektedir. Ancak, kamu yapılarının ve cami, kütüphane, çeşme gibi hayratların Osmanlı şehirlerinin merkezinde yoğunlaşması nedeniyle, varlıklı insanların evlerini bu kurumlara yakın mahallelerde inşa etmeyi yeğledikleri varsayılabilir [5]. Dolayısıyla Osmanlı Döneminde Kayseri'de kent merkezine yakınlık evin değer göstergelerinden biridir. Faroqhi bunlara ek olarak, Kayseri evleri değerlendirmesinde, evlerin büyük veya küçük olmasının evin fiyatını etkilediğini, buna ek olarak evin manzara yönü ve mahalle çeşmesine yakınlığının evin Pazar değerini bir ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Evin fiziksel durumunun da, evin değerinin belirlenmesinde etkili olduğunu söylemektedir. Faroqhi'ye göre, satış kayıtlarında evin tamamen veya kısmen harabe halinde olduğunu bazı tariflerden anlamak mümkündür: Kayıtlarda, *bir sofa yeri* veya *bir oda yeri* gibi ifadeler bulunmaktadır.

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 5 Aralık 1946. s.4.

1949 yılına kadar incelenen ilanlarda genellikle evin yapım sistemi ve yapımında kullanılan malzemeye ilişkin detaylı bir tanım ya da ifadeye rastlanmamaktadır. Ancak söz konusu tarihlerdeki reklamlar dikkate alındığında, geleneksel malzemelerin kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin, 20 Şubat 1941 tarihli gazete ilanında evin “7 odalı haneli tahtında **tavanlı zarlı** zirzeminleri iki ahur samanlık” olarak tariflendiği iç mekânda, ahşap kullanıldığı tavanının zarlı olduğu ifadesiyle anlaşılmaktadır.

İlanlarda evin mekânsal bileşenleri hakkında alınan bilgilere göre, halk arasında togana diye adlandırılan yemeğin pişirildiği mekân, tokenaya ek olarak 1930’larda *matbah* adıyla da yayınlarda kullanılmıştır. Ancak *kiler* seyrek bir biçimde ilanlarda yer almıştır. Muhtemelen kiler o dönemde lüks bir mekândı. Çünkü görüşme yapılan öznelerden de elde edilen bilgilere göre, yiyecek depolama işi genellikle tokenada belli bir köşede ya da zerzembi de gerçekleştirilirdi. Mekân bileşen sayısı fazla, gelir düzeyi yüksek ailelerin evlerine ait ilanların gazetelerdeki tekrarından, bu evlerin hemen el değiştiremediği yorumunu yapmak mümkündür.

Özetle, 1949’a kadar geleneksel, çoğunluğu küçük evlerin el değiştirdiği, 1945’ten sonra yeni yapı tiplerinin satışa sunulduğu tespit edilmiştir.

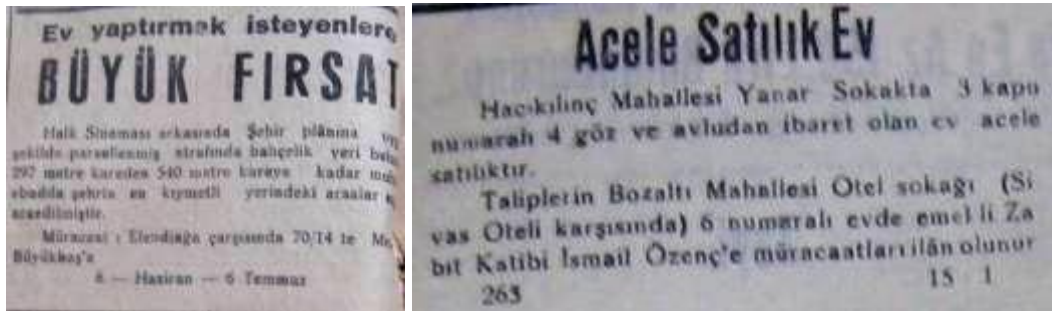
1949’dan 1960’a kadar, yerel gazete ilanlarındaki konut ile ilgili terminoloji; ev, hane, apartman, çinko yeni yapı ev, daire, betonarme örtülü kargir ev, hane, göz’dür. Mekân bileşenleri ise, oda, sofa, tokana, yemek odası, mutfak, kiler, tokana, banyo, OO numara, zerzembi, bodrum, samanlık, müstemilat, kuyu, hayat/avlu, hol, çiçeklik, bahçe ve ahır olarak ifade edilmiştir. Bu mekânların ilanlarda yer alış, tarih ve biçimleri hakkında bilgi verilecek olursa;

Yukarıda bahsedilen 1930-1949 yılları arasındaki ev ilanlarında bahsedilen geleneksel mekân bileşenlerine *banyo*, *mutfak*, *bodrum*, *daire*, *çiçeklik*, *yemek odası*, *hol* ve *yüznumara* gibi batılı yeni mekânların eklendiği ve apartman yapı tipinden sıklıkla bahsedildiği görülmektedir. Bu yıllar arasındaki apartman ilanlarında apartmanın dairelerden oluştuğu bilgisi verilmiştir. 1949’a kadar ilanlarda apartman tek bir şahsa ait, tek bir ev tipi gibi algılanırken, 1950-1960 arasındaki ilanlarda “3 kat, 5 daireli apartman”¹ gibi benzer ifadelerle apartmanın *çok katlı* olduğu ve *daire sayısını* belirtilerek birden fazla ailenin yaşadığını vurgulanmıştır. Kat mülkiyet yasasından

¹ Hakimiyyet Gazetesi. 7 Mayıs 1954.

sonra birbirinden bağımsız birimlerin olduğu evler şeklindedir. 1950'lere kadar bireylerin bir yapının belli bölümleri üzerinde yatırımlara karşılık edindikleri kullanım ya da mülkiyet haklarının yasal tanımlaması, Türk medeni kanunu çerçevesinde yapılmaktaydı. Bağımsız mülkiyete konu olabilecek en küçük mekânsal birim de arsa idi. Kat mülkiyeti önce 1954'te 6217 sayılı Tapu Kanunu'nun 26. maddesinde yapılan değişiklikle mümkün olmuş, sonra 1965'te hazırlanıp Ocak 1966'da yürürlüğe giren 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu ile bugünkü statüsüne kavuşmuştur. Böylelikle yapıların ayrı bölümleri üzerinde bağımsız mülkiyet hakları kurulabilmiştir [153]. Bu durumda ilanlar üzerinden değerlendirildiğinde, Kayseri'de 1960'ların ikinci yarısında apartman konut tipinin tek bir şahsa ait olma durumu sona ermiştir.

1950-1960 tarih aralığında, sofa ve avlu gibi geleneksel mekân bileşenleriyle döneme ait mutfak ve banyo gibi yeni mekân bileşenleri ve elektrik, su tesisatı gibi yeni teknolojik donatılara sahip evlerin satılık ilanlarına da rastlanmaktadır. Ancak geleneksel evlere ilişkin ilanların da devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 3 Ekim 1960'te, *"Acele satılık ev: Çifteönü sokağı başında Abdullahşeyh Mahallesi, Yuvak Sok., 26 nolu bir oda, bir sofa, mutfak, kiler ve avlusu bulunan, Hafız Mükremin Gençel'e ait müstakil ev acele satılıktır."*¹ Ayrıca bu dönemde yapılacak yeni evlerin şehir planına (1945 yılı Aru planına) göre yapıldığı dikkat ilanlarda da vurgulanmıştır. Aynı dönemde göz ve avlulardan oluşan mevcut evlere ait ilanlara da rastlamak mümkündür (Şekil 4.25).

Şekil 4.25 Satılık ev ilanları²

1960 yılına kadar inşaat yapım tekniklerinin gelişmesi ve evlerde teknolojik donatıların yer alması ev satış ilanlarında önemli konfor unsurları haline gelmiştir. Örneğin, 23 Kasım 1958 tarihli Hâkimiyet Gazetesi ilanında: evi "üç oda, geniş avlu, elektrik ve

¹ Hakimiyyet Gazetesi. 3 Ekim 1960. s.2.

² Hakimiyyet Gazetesi. 22 Haziran 1956. s.2.

suyu var”¹ Geleneksel evde yaşayanlar için teknolojik gelişmeler, konfor ve lüks araçları olarak görülmüştür. Örneğin, su tesisatının eve alınmasıyla *kuyu* gibi geleneksel mekân bileşeni, bir süre daha yeni su tesisatıyla birlikte kullanıldıktan sonra süreç içerisinde kullanılmamaya başlanmıştır. Özellikle 1953 yılında şehir şebeke suyunun evlere dağıtılmaya başlanmasından sonra, kuyu nadiren ilanlarda belirtilmiştir. İlanlarda vurgulanan konforu artan evlerle, kullanıcının barınma tercihlerini değiştirdiği yargısına varmak mümkündür.

İlanlarda ev tanımlarına soyut bir çerçeve kazandıran sayısal değerler de eklenmiştir. 1950’lerde sayısal verilerin önem kazandığı ilanlar almaya başlamıştır. 26 Haziran 1956 tarihli Hâkimiyet Gazetesi ilanında evin sayısal değerlerle büyüklüğü belirtilmiştir. “*İki katlı, dört odalı ve yüz metrekaarelik bir havlu ile 200 metrekaarelik bir bahçe.*”² İstiklal Gazetesi’nin 1954 yılına ait bir *satılık arsa* ilanında arsa, alışlageldiği gibi çevresindeki yakın komşularıyla değil, sayısal değerlerle birlikte *ruhsat, plan, cephe* gibi modern mimarlık jargonunun kabul ettiği sözcüklerle tariflenmiştir. “*Kız Orta Okulu’nun arkasında Hacıklıç Mevkiinde 325 metrekaarelik, inşa ruhsatı alınmış ve planı mevcut üç cepheli arsa acele satılıktır.*”³

Avlu ilanlarda, sayısal değerlerle tariflenmeden önce, “geniş havlu” şeklinde ifade edilmiştir. *Büyük* ve *küçük* gibi sıfatlarla belirlenen büyüklükler göreceli iken sayısal değerlerin ilanlarda yer alması evin modern ölçüm sistemiyle değerlendirilmeye başladığını göstermektedir. Bahsi geçen ilanda ayrıca *hayat* ve *bahçe* açık mekânlarının aynı evde yer alması 1950’li yıllara ait görülen ilan tiplerinden biridir. Benzer şekilde, 18 Mayıs 1957 tarihli İstiklal Gazetesi ilanında ev, “7 göz, geniş avlu, bahçe” olarak tariflenmiştir. İlanda geniş avlu ve bahçenin birlikte olması dikkat çekicidir. 1950’ler sonunda (yeni konut yapımının arttığı bir dönemde) geleneksel açık mekân olan avlunun hemen terk edilemediği görülmektedir. Buna karşın, 1950’lere ait ilanlarda kentte yaşanan tüm gelişmelerin yansımasını izlemek mümkündür. Avlulu ev tipi yerine bahçeli konut tipi bu yıllarda artmaktadır. Buradan geleneksel evde oturan bazı ailelerin yeni oluşan apartman ve bahçeli tek veya iki katlı evi tipini seçmeye başladığını düşünmek olasıdır.

¹ Hâkimiyet Gazetesi. 23 Kasım 1958.

² Hâkimiyet Gazetesi. 26 Haziran 1956.

³ “Acele Satılık Arsa,” İstiklal Gazetesi. 1 Temmuz 1954. s.2.

Bazı ilanlarda apartman konut tipinde *bahçe* açık mekânı vurgulanmıştır. 23 Şubat 1960 tarihli ilanda, “bahçe, 2 oda, 1 hol, banyo ve mutfak”¹ veya 23 Temmuz 1956 tarihli ilanda, “3 daireli, iki katlı, 290 metrekare bahçe yeni yapı apartman”² diye tariflenerek bahçenin yeni yapılaşma tipi olan apartmanlar için önemli bir açık mekân olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.1.2.1’deki ilanlar incelendiğinde, 1950’lerde *apartman* konut tipi sayısında artış olduğu görülmüştür. Su ve elektrik tesisatına sahip apartmanlarda hol, mutfak, banyo gibi mekân bileşenlerine ek olarak 12 Eylül 1956 ve 6 Mayıs 1958 tarihlerine ait ilanlarda *00 numara* gibi helâ mekânının işlevini karşılayan, yabancı bir mekân adına rastlanmıştır. Geleneksel ev tariflerinde helâ mekânı belirtilmez iken, apartman ilanında helânın yaşama mekânlarıyla birlikte çözüldüğünü belirten 1956 yılına ait bir ilanda rastlanmıştır. İlanda *00 numara* diye adlandırılan mekânın, evin yaşam mekânlarıyla birlikte yer alması özellikle vurgulanmıştır.³ “*Yeni yapı. Betonarme iki katlı her kat üç oda hol banyo mutfak ve 00.*” Görüşme yapılan öznelerden alınan veriler de bu bilgiyi doğrulamaktadır. Özneler, geceleri tuvalet ihtiyacı için hayattaki helâyâ gitmenin zorluğundan bahsederek, iç mekânda bulunan helânın, 1950’lerde apartmanlarda önemli bir konfor durumuna işaret ettiğini belirtmişlerdir.⁴ 1950’lerdeki ilanlar yapım sistemi ve yapı malzemesi yönünden incelendiğinde, ev ilanlarında farklı olarak betonarme yapım sistemi özellikle vurgulanarak yapıda son yapım teknolojisinin kullanıldığı belirtilmiştir.

1950’lerde, yeni yapı malzemeleri türlerinin sayısında artış gözlemlenmiştir. 28 Temmuz 1956 tarihinde “*çinko yeni yapı ev*”, 23 Eylül 1953 tarihinde, “*betonarme örtülü kargir evi*,” 23 Kasım 1958 tarihinde, “*üzeri saç çatılı*” gibi ifadelerle yapıdaki yeni malzemeler vurgulanarak, çağdaş yapı malzemelerinin konut üretiminde etkili bir biçimde kullanıldığı yargısına varmak mümkündür.

Kısacası, dönemin kentsel teknolojik ve ekonomik gelişmeleri çerçevesinde, malzeme, donatılar (elektrik ve su tesisatı) ve inşaat tekniklerinin ev ilanlarında yer alması ve

¹ Hâkimiyet Gazetesi. 23 Şubat 1960.

² Hâkimiyet Gazetesi. 23 Temmuz 1956.

³ Hâkimiyet Gazetesi. 12 Eylül 1956.

⁴ Semiha Gavremoğlu ile 07.03.2011 tarihli görüşme.

sayısal değerlerle evin büyüklüğünün belirlenmesi, evin nesnellik boyutu ön plana çıkarılarak, 1950'lerin ikinci yarısında soyut tanımlarının yapıldığı görülmektedir.

1960-1970 yılları arası gazete ilanları incelendiğinde, evlerin kat adetleri sayısında ve mekân bileşenleri çeşitliliğinde artış görülmüştür. İlanlarda rastlanılan mekân bileşenleri; oda, göz, sofa, mutfak, oda, hol, avlu, bahçe, kuyu, banyo, bodrum, kömürlük, çamaşırlık ve müstemilat gibi mekânlardır. İlanlarda ayrıca yeni konut tipleri de belirtilmiştir: Daire, elektriği ve suyu bulunan yeni yapı, apartman, villa gibi.

4 Mart 1968 tarihli gazete ilanında “5 göz eski yapı ev,” 6 Nisan 1960 tarihli Hâkimiyet Gazetesi ilanında “4 oda, mutfak, elektrik ve suyu bulunan ev” tanımıyla yeni mekânsal donatıları ve “7 oda, 3 kuyu, geniş avlu, elektrikli ev” tarifleriyle geleneksel evlere ait mekân bileşenlerinin yanı sıra, dönemin çağdaş mekân bileşenleri, yapı malzemeleri ve donatılarını içeren evler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, 1960'lara ait yerel basındaki ilanlarda sofa, tokana ve avluya sahip evlerin olması kentlinin geleneksel barınma pratiklerini halen sürdürdüğünü gösterirken, hibrit konutların varlığı da dönemin en belirgin özelliklerinden biridir. Döneme ait ilanlardan ayrıca evlerin oda sayıları ile, evin büyüklüğü hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Kongar'ın 1960'lar sonunda yaptığı araştırmaya göre, Kayseri halkının genellikle iki ve üç odalı evlerde oturduğu ve oda sayısından memnun olmayanların daha çok dört odalı konutlar istediği biçiminde bulgulara ulaşmıştır [6]. (EK-E, Çizelge 18-19) Ayrıca bu dönemde, evin kat adetlerinin de artmakta olduğunu izlemekteyiz. 1970'lerde yeni yapılan evler, tek katlı evler yerine, çoğunlukla üç katlı ve üzeri inşa edilmeye başlamıştır. 1960-1970 yılları arasında, şehir imar planında belirtilen parsellerde, 6785 sayılı imar kanununa göre yönetmeliklere uygun olarak yüksek katlı yapılaşmaya izin verilmiştir.¹

21 Nisan 1970 tarihli gazete ilanında, Sivas Caddesi'nde apartman yapmaya müsait arsa ilanları verilmiştir. Burada ön görülen apartman kat adedi 8'dir. “*Satılık kıymetli arsalar: 8 katlı 32 şer daire yapmaya elverişli 854 ada 778-779 parselleri.*”

Çizelge 4.1.2.1'den de izleneceği üzere bu dönemde, *bahçeli ev* ve *bahçeli apartman* konut tipine ait ilan sayısında da artış gözlemlenmiştir. “2 oda, bir hol ve 600 metrekairelik bahçesi bulunan ev.”² İlk defa 9 Temmuz 1966 tarihli Akın Gazetesi'ndeki

¹ Kamil Kundakçioğlu ile 03.03.2012 tarihli görüşme.

² Hâkimiyet Gazetesi. 27 Nisan 1960.

satılık ev ilanında, *villa ev* konut tipinden bahsedilmiştir: “*Satılık bahçeli villa ev: Belediye parselli 2,5 kat müsaadeli 405 metrekarelik 1,5 katı hazır olup 4 oda, banyo, mutfak, hol ve antre ile 2 göz bodrum, müstakil çamaşırlık ve kömürlük.*”¹

1970’ler başında Kongar’ın, Kayseri’deki konut tipi ve kat durumu hakkında yaptığı araştırma sonucuna göre, Kayseri halkının büyük bir çoğunluğu **bahçeli ev tipi** konutta yaşamak istediklerini belirtmişlerdir. İkinci bir grup olarak belirlenmiş olan **villa tipi** de buna eklenebilir. Böylece bahçeli ev tipi konut isteyenlerin oranı %70’i bile aşacaktır. Halkın ikinci seçimi kaloriferli apartman dairesidir [6]. (EK-E, Çizelge 22-23-25) Ayrıca yerel basındaki haber ve ilanlarda, yeni konut tiplerine sahip kooperatiflere ait satılık ev ilanlarının ve duyurularının da sayısı artmıştır. Yeni konut tiplerine ait ilanların sayısındaki artış, halkın tercihinin bu konutlara (bahçeli ev, apartman, villa) doğru yöneldiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, kentteki yeni imar hareketleriyle de paralel olarak 1970’e kadar, yukarda bahsi geçen Çizelge 4.1.2.1’den de anlaşılacağı üzere, geleneksel mekânlardan farklı olarak yeni mekân bileşenlerinin sayısının çeşitlenerek arttığı önemli bir dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemde genellikle, konut yapım teknolojisi olarak betonarme yapım sisteminin kullanıldığını ilanlarda da takip etmek mümkündür. (Çizelge 4.1.2.1) Karo mozaik, beton, kiremit, cam, metal, ahşap, taş ve tuğla gibi birçok yapı malzemesi konut yapımında kullanılmıştır. Ayrıca elektrik, su tesisatı, yeni malzemeler (çinko, saç çatı ya da dökme mozaik gibi) evin değerini artıran özellikler olarak evi tanımlarken özellikle vurgulanmaktadır.

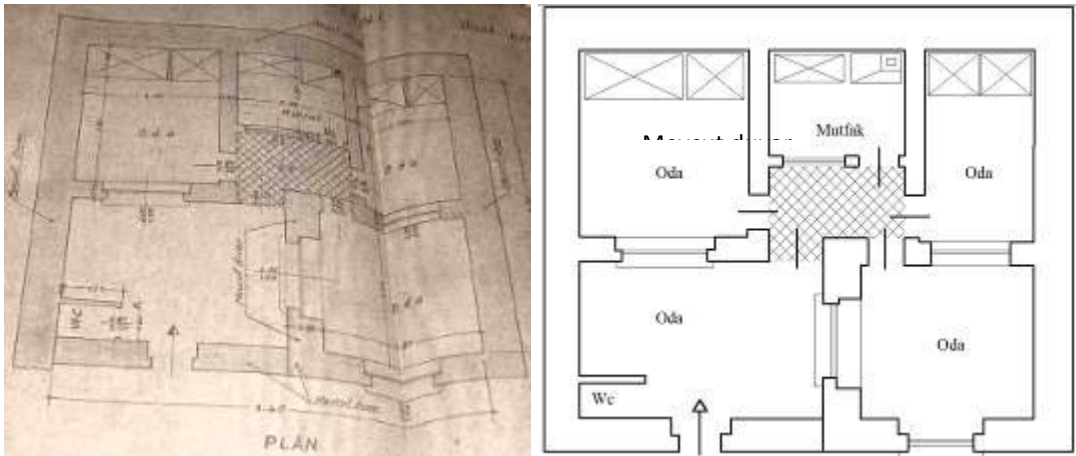
4.1.3 Mevcut Konutta Yapılan Tadilatlar

Yapılar süreç içerisinde fiziksel olarak eskidikleri için, onarım ve tadilat işlemlerinin yapılması kaçınılmazdır. Her tadilat işinde eve bir mekânsal öge, yapı elemanı, yeni malzeme, işlev vb. eklenmekte ya da çıkarılmaktadır. Bu durum evin sürekli bir değişim geçirdiğini göstermektedir. Benzer şekilde evin artan nüfus ve gelire göre, yeniden biçimlenmesi de konutun durağan bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir. Alan Duben’in de belirttiği gibi, haneler, insan hayatın çeşitli evrelerinden geçtikçe boyutları ve kompozisyonları değişen; doğdukça, evlendikçe, yaşlandıkça ve nihayet öldükçe insanların eklendiği ve çıktığı, son derece akışkan mekânlardır [192].

¹ Akın Gazetesi. 9 Temmuz 1966.

Necibe Çakıroğlu, geleneksel evlere sürekli olarak yeni mekânların eklendiğini ve mevcut bazı iç mekânların ise yeniden düzenlendiğini tespit etmiştir. Örneğin, Güpgüpoğlu Konağı'nın (1497) ilk yapıldığı dönemde sofa, harem odası ve toğanadan oluştuğunu, selamlık odasının daha sonradan Bursa'dan getirtilen bir ustaya yaptırılmış olduğunu belirtmektedir. Ayrıca evin tadilatının yapıldığı sırada, harem odasındaki ocağın kaldırıldığı da belirtilmiştir [2].

Genel anlatılarda, geleneksel Türk evinin statik/durağan yapısı vurgulanırken, Çakıroğlu'nun geleneksel Kayseri Evi'ndeki tadilat ve mekân eklemelerini de çalışmasında belirtmesi, Kayseri Evi'nin durağan bir yapı da olmadığını göstermektedir. Geleneksel dünyada ekonomik koşullara da bağlı olarak tadilat ve mekân eklemeleri belirli bir hızda devam ederken, Cumhuriyet Döneminde hızlanarak, belirli bir yasal düzenleme içinde devam etmiştir. Bu kapsamda, çalışma kapsamında ulaşılan Cumhuriyet Döneminde üretilmiş mimari konut projelerinden de tadilat ve mekân eklemelerini takip etmek mümkündür. Mimari projeler incelendiğinde, mevcut geleneksel yapı strüktürü korunarak, iç mekânlarda yapılan tadilatlar olabildiği gibi, mevcut yapı üzerine ek mekân bileşenleri ve *kat* ekleme suretiyle yapılan değişikliklere rastlanılmaktadır. Bu bölümde, özellikle geleneksel evden apartman konut tipine geçerken, o geçiş sürecini en iyi örnekleyen 1950'lere ait mimari projelerden örnekler verilmiştir. Bu bağlamda, Şekil 4.26'daki Mahdune Tezcanlı evi planında görüldüğü gibi, geleneksel evin dış duvarları korunarak, avluya bakan odaların yanına mutfak ve oda olarak belirtilen yeni mekânlar eklenmiştir.

Şekil 4.26 Mahdune Tezcanlı Evi. Zemin kat planı. 15.05.1951¹

¹ Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü Ruhsat Arşivi.

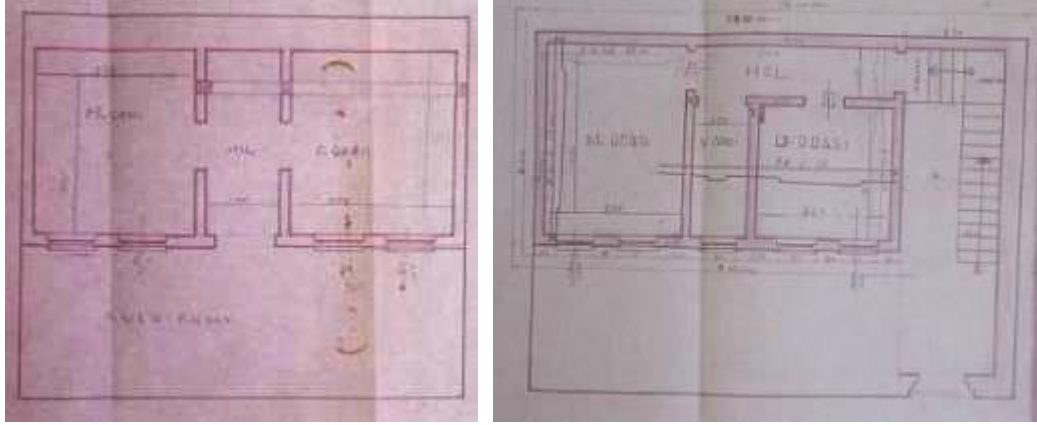
Cümle kapısının solunda bulunan helâ, wc olarak adlandırılarak, evin kapalı mekânları ile birlikte kurgulanmıştır. Yapılan her tadilat ve yeni mekân bileşeni, kendi döneminin teknolojisini ve yeniliklerini mekânda göstermektedir. Örneğin, M. Tezcanlı Evi’nde yeni eklenen mutfakta, dönemin çağdaş bir mekânsal elemanı olan *davlumbazın* yer alması ile plan düzleminde, eski ve yeni mekân ayrımı kolayca yapılabilmektedir.

Mimari proje arşivinde, 10.04.1951 tarihli Abdullah Ardıç’a ait “evin tadilatı” konulu dilekçede, dönemin konutunda yapılan tadilatın biçimini örneklemesi bakımından önemlidir. Abdullah Ardıç dilekçesi:

“Karaimam mahallesi Haseki sokak 31 numaralı hanemde alt ve üst kısımlı odam ile ayrıca bir sofam mevcuttur. Bunlar çok virandır. Bunları yıkıp yerden iki basamak seviyede bir kat üzerine yan yana iki oda bir mutfak yapmak istiyorum. Hatta mali vaziyetimin müsait olmadığından sağlam iki duvarından istifade etmek istiyorum. İnşaatıma müsaade buyrularak inşaat tezkeresi verilmesini mümkün olmadığı takdirde yukarda zikredilen alt, üst iki odam ile bir sofamın tamiri ve değiştirilecek sokak kapısı için tamir tezkeresinin verilmesini yüksek emirlerinize saygı ile arz ederim.”¹

Dilekçede geleneksel evin mekânlarındaki onarımda geleneksel mekân adları kullanılırken, eve eklenecek yeni mekânlarda, yeni mekân adları kullanılmıştır. 1950’li yıllar geleneksel evlerden, tadilat geçirmiş konutlara, buradan da tamamen yeni inşaat teknikleri ile yapılan konutlara kadar, tüm konut tiplerinin rastlanıldığı bir dönemdir. Örneğin, Şekil 4.27’de Yusuf Gülderi Evi’nde olduğu gibi, geleneksel evin zemin kat oda ve sınırları korunarak, eve betonarme inşaat tekniğiyle, üst kat eklenmiştir. Üst kata ulaşım avludan bir merdivenle sağlanmıştır. Zemin katta ortada hol ve iki yanda (sedirleri olan) misafir ve oturma odası bulunurken, üst kat tadilatla alt kata uyarlanmaya çalışılmış, holün üstünde nasıl tefriş edileceği dikkate alınmadan zorlama bir yatak odası oluşturulmuştur. İkinci kata dışarıdan çıkan merdivenle aynı eve ait mekân bileşenleri birbirinden koparılmış ve avlu adeta bir iç mekân bileşeni gibi ele alınmıştır.

¹ Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi. 10.04.1951 tarihli dilekçe.

Şekil 4.27 Yusuf Gülderi Evi, mevcut zemin ve üst kat planı. 1951¹

Özetle tadilatlar, mekân ve kat eklemeleri, geleneksel ev plan şemalarının değişiminde ve hibritleşmesinde rol oynayarak, döneminin mevcut konut dokusunda farklılaşmaların oluşumunda önemli çabalar olarak değerlendirilebilir.

4.1.4 Mekânsal Organizasyonun Değişimi

1945 yılı imar planından sonra, kentte üretilen konut projelerinin yerel yönetimlerce denetlenmesinin zorunlu hale gelmesi ve arşiv belgesi olarak saklanması dönemin konut üretiminin sistemli olarak yapıldığını göstermektedir. Bu çerçevede, 1945 yılından sonra üretilen konut projeleri dönemin mimarlık hizmetinde kurumsallaşan yapısını da ortaya koymaktadır. Bu dönemde üretilen konut tasarım ve üretiminin değişimi, mimari projeler aracılığıyla da incelendiğinde dönemin mekânsal değişimini takip etmek mümkündür.

Konut projeleri, ayrıca, yapılmadan önce kullanıcı ve tasarımcısının istekleri doğrultusunda gerçekleşmesi nedeniyle dönemin mekânsal değişimini okumada farklı bir “arayüz” ortaya koymaktadır. Mimari projeyi tasarlayan ve çizen mimar ya da mühendis, aldığı mimarlık formasyonu ile kentlinin geleneksel yaşam pratiklerini birleştirici bir role sahiptir. Bu bağlamda konutta geleneksel mekân bileşenleri ile yeni işlevli (çalışma odası, ofis gibi) mekân bileşenlerinin olduğu konut projeleri dönemin, hibrit mekânsal kurgunun göstergeleridir.

Özellikle Kayseri’de alışkanlıklarına sıkı sıkıya bağlı kentlinin konut taleplerinde geleneksel mekân izlerini hem planlama hem de kullanım pratiklerinde izlemek

¹ “Yusuf Gülderi Evi, Mevcut Zemin ve Üst Kat Planı. Bozatlıpaşa Mahallesi, 25.06.1951.” Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

mümkündür. Bozdoğan'ın da belirttiği gibi, “*mimarlar, çoğunlukla kendi özel üslup tercihleri olan ve mimarları kendi isteklerini gerçekleştirmeleri için tutan tek tek müşterilerle geleneksel patronaj ilişkileri içinde çalıştıkları sürece, mimarlık ideal anlamda dört başı mamur bir meslek olamazdı* [81].”

Bu bölümde çalışmada incelenen mimari projelerdeki mekânsal bileşenlere ait analiz çizelge şekline getirilerek, hangi mekânsal bileşenin ne zaman ortaya çıktığı, hangi bileşenin ne zaman yok olduğu gibi bilgiler tespit edilmiştir. Ayrıca 1948-1970 yılları arasında üretilmiş, yazar tarafından seçilen mimari projeler çerçevesinde mekânsal bileşen analizi yapılmıştır.

Bu incelemeler ile birlikte, mekânsal organizasyonun değişiminde, geleneksel plan şemasının dönüşüm sürecinden sonra, 1948 ve 1970 yılları arasında üretilen mimari projeler¹ aracılığıyla, geleneksel yaşam alışkanlıklarına bağlı Kayserili ve dönemin batılı mimarlık ve mühendislik eğitimi almış teknik adamlar arasındaki uzlaşma sonucunda oluşan konut tipleri incelenmiştir. Teknik adamların sunduğu hizmete talebi, toplumun ve bireylerin gelir düzeyi ile birlikte, beğeni, görgü, bilinç ve kültür düzeyinin belirlemede olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, halkın teknik öznelere konut projelerini yaptırmaları modern bir tavır olup, dönemin konut kültüründeki modernleşme düzeyini de göstermektedir. Çizelge 4.1.4.1’te örneklenen, kentlinin talebi ile biçimlenen projelerin, konut ve mekânının değişimini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, halkın mevcut geleneksel barınma pratikleri yeni mekân organizasyonları içinde modern bir kurgu ile yeniden yorumlanmıştır. Halk, kendi geleneğinde var olmayan küvet, klozet gibi mimari donatıları projelerde talep ederken, günlük yaşamda hemen uygulamaya koyamamıştır. Ancak projelerde talep etmesi de bir değişime işaret etmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde incelendiğinde, dönemin mimari projeleri, yeni mekânsal bileşen ve donatılarıyla, modern konut tip ve barınma eylemlerinin kanıksanmasında, geçiş döneminin önemli değişim araçlarından biri olmuştur.

¹ Çalışma kapsamında, Kocasinan ve Melikgazi Belediye İmar Müdürlüğü’ne ait mimari proje arşivi incelenmiştir. Belediye mimari proje arşivlerinde incelenen en erken tarihli proje 1949 yılından başlamaktadır. Bu araştırma kapsamında yapılan arşiv çalışmalarında belediyeye verilen 1948 yılı öncesine ait dilekçe örneklerine rastlanılmamıştır. Ayrıca Mimar Selçuk Karakimseli, Mimar Şadan Akaydın, Mimar Arif Doğan ve İnşaat Mühendisi Şadan Doğan gibi Kayseri’nin 1949–1970 arası konut gelişimine önemli katkılarda bulunan bazı teknik adamların özel şahıs arşivleri de incelenmiştir.

Aşağıdaki Çizelge 4.1.4.1'den takip edileceği üzere, incelenen mimari projelerden, yeni mekânsal bileşenlerin adları ve ortaya çıkış tarihleri, bir araya gelme biçimleri, yeni iç mekân donatıları (mutfak tezgâhı, banyo kazanı, su ve elektrik tesisatı v.b.), dönemine ait strüktür ve inşaat teknikleri gibi bilgilere ulaşmak mümkündür.

Çizelge 4.1.4.1 1948-1970 yılları arasında yapılan bazı mimari projelerin analizi

Sıra	Yılı	Tasarlayan	Sahibi	Konumu	Mekansal Bileşenleri	Yapı Malzemeleri ve Alan	Proje Kapsamı
1	1948	Fen Memuru Necati Ursavaş	H.Ali Tokak Evi	-	Oturma odası,misafir od., yatak od.,banyo,mutfak,wc,lv, hol	-	Mimari
2	1951	Müh.Şükrü Çetiner	Dr. Kemal Hatipoğlu Evi	Örnekevler Mah.	Oturma od., yemek od., misafir od., yatak od., çalışma od., ofis, ,mutfak, banyo, wc, hizmetçi od., hol.	-	Mimari (Plan, kesit, görünüş)
3	1951	Müh.Şükrü Çetiner	Mustafa Abalı Evi	Cami Kebir Mah.	Oturma od., yemek holü, misafir od., yatak odası, yatak od., mutfak, banyo, wc, Hizmetçi od., kiler, hol, sandık odası, balkon.	-	
4	1952	Diplomalı İnşaat Kalfası Aygün Ayata	M. Yeğenoğlu Evi	Etlikçi sokak	Oda, mutfak, wc, dolap ve banyo, teras, avlu.	Gömme dolaplar	Mimari, Temel planı
5	1952	Yeni Büro Ali Sönmez		İstanbul Cad.	Oturma od.,yemek od.,misafir od., hol.		Mimari Betonarme demir tevzi Planı,
6	1953	Aygün Ayata	Bay Ahmet Arifoğlu	Hacı Kılınç Mah. istasyon cad.	Normal Kat Planı : Salon, oda, yatak od., sandık od., mutfak, banyo wc, antre hol, Zemin Kat Planı: oda, mutfak ,duş, dükkan, hol .	Cam bölme: Oturma odası ile hol arasında. Gömme dolap: yatak odasında. mutfakta davlumbaz, baca ve lavabo tefrişi yapılmıştır.	Mimari, Döşeme Demir Detayı
7	1953	Güven İnşaat Bürosu	B.Bahri Molu Evi	Hacı Kılınç Mah.	Oturma od., misafir od.,yatak od., ofis, mutfak, lv, banyo, wc, hol, balkon.	Cam bölme: Oturma odası ile hol arasında, gömme dolap: yatak odasında, mutfakta davlumbaz, baca,lavabo tefrişi yapılmıştır.	Mimari,Demir Planı, Temel Planı
8	1954	Yeni Büro	Nazım Yavuz Evi	Muammer Bey Mah.	Oturma od., misafir od., yatak od., mutfak,banyo, wc.	Mutfak mekânında davlumbaz, odalarda gömme dolaplar belirtilmiş, ışıklık.	Mimari, Betonarme Planı
9	1955		Bay Emin Tiryakioğlu ve Salih Ballı Biraderler Evi		Oda, mutfak, banyo, wc, hol, ışıklık.	Mutfak mekânında davlumbaz, odalarda gömme dolaplar belirtilmiş, ışıklık.	Mimari, Temel Planı, Betonarme
10	1956	Temel Büro A.Özkeçeci	Bay Seyit Mergin Evi	Emir ağa mahallesinde çıkmaz sokak sonunda konumla	Oda, ,antre, avlu.	Gömme dolaplar .	Mimari, Temel Planı

**Çizelge 4.1.4.1 1948-1970 yılları arasında yapılan bazı mimari projelerin analizi-
devamı**

Sıra	Yılı	Tasarlayan	Sahibi	Konumu	Mekansal Bileşenleri	Yapı Malzemeleri ve Alan	Proje Kapsamı
11	1957	Temel Büro A.Özkeçeci	Bay Torun Ünlü Evi	Hacı Kılıncı Bahçelerinde Mete Cad.	Mevcut 1.katta oda, mutfak,wc, banyo, kömürlük, aydınlık, ilave 2.kat planında oda, çamaşırlık, hol, antre, banyo, kiler	Gömme dolaplar	Mimari, Demir planı
12	1958	Y.Mimar Selçuk Karakimseli	Mustafa Bahçeci	Sivas Cad.	Mimari projede mekân isimleri belirtilmemiştir.	Mobilya tefrişi yapılmıştır. Mutfakta davlumbaz, banyoda küvet tefrişi yapılmıştır.	Mimari, Betonarme
13	1959	Y.Mimar Mustafa Alikışioğlu	Bay Nuri Özkök Evi	Sahabiye Mah.	Misafir od, oturma od, yatak od.,mutfak, banyo, wc, antre, balkon	Banyoda banyo kazanı, klozet ve küvet tefrişi yapılmıştır. Mutfakta tezgâh belirtilmiştir.	Mimari, Betonarme planı
14	1961	Y.Müh.Mimar Mehmet Köseoğlu	Halis Erciyes Apartman Projesi	Sümer Mah.	Oturma od., misafir od., yatak od.,mutfak, wc, banyo, balkon.	Mutfakta eviye ve davlumbaz tefrişi yapılmıştır.	Mimari, Temel Planı, Betonarme
15	1961	Y.Mimar Mustafa Alikışioğlu			Oturma od., yatak od., oda,mutfak, banyo, antre, aydınlık.	Mutfakta eviye taraması ve banyoda küvet tefrişi yapılmıştır.	Mimari, Sıhhi Tesisat Planı, Elektrik Planı
16	1962	Betonarme Planı : Y.İnş.Müh.Mehmet Kamaşak, Mimari : Selçuk Karakimseli	Osman Aydemir Apartmanı	Sivas Caddesi	Oturma salonu, yatak od, oda,banyo, mutfak ,aydınlık, antre.	1969 yılında yapıya kalorifer tesisatı ekletiliyor. Banyo da küvet ve mutfakta eviye tefrişi yapılmıştır.Zemin katında dükkanlar bulunmaktadır.	Mimari, Sıhhi Tesisat, Betonarme, Elektrik
17	1962	Y.İnş. Müh. Hamit Özbakır			Oturma od., misafir od., yatak od., mutfak, banyo, lv, wc, antre, hol, sığınak.	Odaların alanları verilmiştir. Lavabo ve eviyetefrişi yapılmıştır.	Mimari, Demir planı,Elektrik Kat Planı, Tesisat Planı ve Sızdırma Çukuru
18	1962	İnş. Müh. Mehmet Özkeçeci	Vahdi Vural Evi	Fevzi Çakmak Mah.	Oturma od. salon, çalışma od., misafir od. ,yatak od., mutfak, banyo, wc, antre, balkon.	Mutfakta geleneksel ocak , tezgâh, eviye tefrişi bulunmaktadır. Döşeme kaplamaları olarak ahşap ve dökme mozaik kullanılmıştır. Odaların alanları belirtilmiştir.	Mimari, Elektrik Tesisat Planı, Sıhhi Tesisat Planı, Temel Planı, Döşeme Kalıp Demir Planı

**Çizelge 4.1.4.1 1948-1970 yılları arasında yapılan bazı mimari projelerin analizi-
devamı**

Sıra	Yılı	Tasarlayan	Sahibi	Konumu	Mekansal Bileşenleri	Yapı Malzemeleri ve Alan	Proje Kapsamı
19	1964	Müh. Necati Özer	Bay Hüseyin Haskoç Evi	Fatih Mah.	Oturma od., misafir od., yatak odaları, mutfak banyo, wc, hol, Antre, balkon, çamaşırılık.	Mimari kesitte lavabolar gösterilmiştir. Oturma od. ve hol arasında camekan, çatı katında çamaşırılık mekanı belirtilmiştir.	Mimari, Betonarme Kalıp Planı
20	1964	Güven İnşaat Müh.Mimar Yavuz Özberk Elektrik Mehmet Germiriligil	Bay Ahmet Akçakaya Evi	Sümer mah. 23.sokak	Oturma od., misafir od., yatak od., mutfak, banyo antre, hol, ve balkon.	Mutfakta eviye tefrişi yapılmıştır,projede mekan alanlarbelirtilmiştir.	Mimari, Sıhhi Tesisat Kolon şeması, Sıhhi Tesisat Planı, Elektrik Projesi,
21	1966	Y.Müh. Mimar Nurettin Özgen	Metiye Neşeliler Evi	Hacı Kılınç Mah.	oturma od.,yatak od.,ofis, mutfak, banyo, wc, hol, ışıklık.		Vaziyet Planı, Temel Planı, Elektrik Tesisatı Mimari Plan Üzerinde Gösterilmiştir, Sıhhi Tesisat.
22	1967	Y.Müh. Mimar Mustafa Zırlı Çizen Mimari Desinatör Veyssel Denктаş	Kadir Abdülselem oğlu , Ahmet Deniz evi	Kavak yazısı	Oturma od. yemek od., misafir od. mutfak, yatak od.,banyo, antre.	Tefriş var. Normal seyyar dolaplar var.döşeme kaplamaları ve mekan isimleri yazılmıştır.banyoda klozet, küvet, banyo kazanı tefrişi var.Mutfakta tezgah gösterimi var. Döşeme: mozaik,yatak odasında döşeme ahşap, mekan alanları verilmiştir.	Mimari, Temel Planı, Normal Kat Tavan Demir Teçhizatı, Elektrik Planı, Sıhhi Tesisat Kolon Şeması, Fosseptik Planı ve Sızdırma Çukuru
23	1967-68	Y.Müh. Mimar Mustafa Zırlı Mimari Desinatör Veyssel Denктаş	Mehmet Altın Evi	Sümer mah.	oturma od. ,misafir od., yatak od. banyo, lv.,wc,antre.	Odalarda mobilya tefrişi,Döşeme malzemeleri(mozaik kaplama ve ahşap), oda alanları, banyoda küvet,lavabo ve banyo kazanı, mutfakta davlumbaz tefrişi gösterilmiştir.	Mimari, Temel Planı, Normal Kat Tavan Demir Teçhizatı, Elektrik Planı, Sıhhi Tesisat Kolon Şeması, Fosseptik Planı ve Sızdırma Çukuru

Çizelge 4.1.4.1 1948-1970 yılları arasında yapılan bazı mimari projelerin analizi-devamı

Sıra	Yılı	Tasarlayan	Sahibi	Konumu	Mekansal Bileşenleri	Yapı Malzemeleri ve Alan	Proje Kapsamı
24	1969	Y.Müh. Mimar Mustafa Zırhlı	Mahmut Dağhan Evi	Sümer Mah.	Misafir od., yemek od., yatak od., mutfak, banyo, antre,balkon, bodrum da depolar.	Oturma ve Yatak Od. Ahşap döşeme, diğer odalar mozaik kaplıdır. Odaların alanları verilmiştir. Banyo kazanı ve küvet tefrişi yapılmıştır.	Mimari, Elektrik,Sıhhi Tesisat Kolon Şeması, Fosseptik Planı ve hesabı, Sızdırma Çukuru
25	1969	İnş. Müh. Kamil Kundakçioğlu	Şaban Özdemir Evi	Kavak yazısı	Oturma od., misafir salonu, çocuk yatak od.,evebeyn yatak od., mutfak, banyo, lv, wc, balkon, teras, hol, antre.	Mimari planda mobilya tefrişi, döşeme kaplamaları ve alanları belirtilmiştir.Mutfak ta davlumbaz,eviye ve banyoda klozet, lavabo tefrişi yapılmıştır.	Mimari, Elektrik ve Sıhhi Tesisat Planı,Sıhhi Tesisat Kesiti, Demir Teçhizat Planı, Betonarme Hesabı Planı, Fosseptik,Sızdırma Çukuru Planı
26	1970	Y.Mimar Zihni Kuşalan	Galip Oruç ve Dursun Özdemir'e ait Apartman	Kavak yazısı	Oturma od., salon, misafir od., yatak od., mutfak, banyo, wc, antre ve havalandırma bacası, dolap, balkon.	Mutfakta eviye ve tezgâh tefrişi yapılmıştır.	Mimari, Sıhhi tesisat projesi, elektrik projesi, temel planı, betonarme

Çizelge 4.1.4.1’de projelerdeki mekân bileşen çeşitliliği ve sayısının sebebini, 1948 yılından sonra teknik öznelerin de katkısıyla konut üretiminin batılı modern konut tipi olan apartmana geçmesiyle bağlantılı olduğunu düşünmek olasıdır.

Çizelge 4.1.4.1’deki mimari projelerden de görüldüğü üzere, 1948-1970 yılları arasında geleneksel evin mekânsal bileşenlerine ek olarak, *yemek odası, misafir odası, lavabo, wc, mutfak, yatak odası, antre, hol, ıdıklık, teras, balkon, salon, çalışma odası, oturma odası, bodrum, mutfak, depo, hizmetçi odası, duş ve kömürlük* gibi yeni mekân bileşenleri de yeni evlerde ve apartmanlarda yer almıştır. Yeni mekân bileşenleriyle yeni işlevler (ofis, duş, ıdıklık, gibi) ortaya çıkmıştır. Bazı geleneksel işlevler ise modern yaşama uygun olarak yeniden biçimlendirilmiştir. Örneğin, incelenen projelerden 1951 yılına ait, Kemal Hatipoğlu Evi’nde hizmetçi odasının olmasını, geleneksel evlerde *evlatlık* denilen hizmet eden kişilerle birlikte yaşama alışkanlığına

bağlamak mümkündür. Çizelge 4.1.4.1’de görülen, 5 nolu 1952 yılına ait bir projede, *yemek odası* gibi batılı bir mekân bileşenin aile apartmanlarında da belirtilmeye başlanması, geleneksel yaşamdaki kurulum kaldırılan düzeninden kalıcı özelleşen bir mekâna geçildiğini göstermektedir. Dolayısıyla beslenme kültürünün değişimini de öngören bir mekân bileşeni planlarda yerini almıştır.

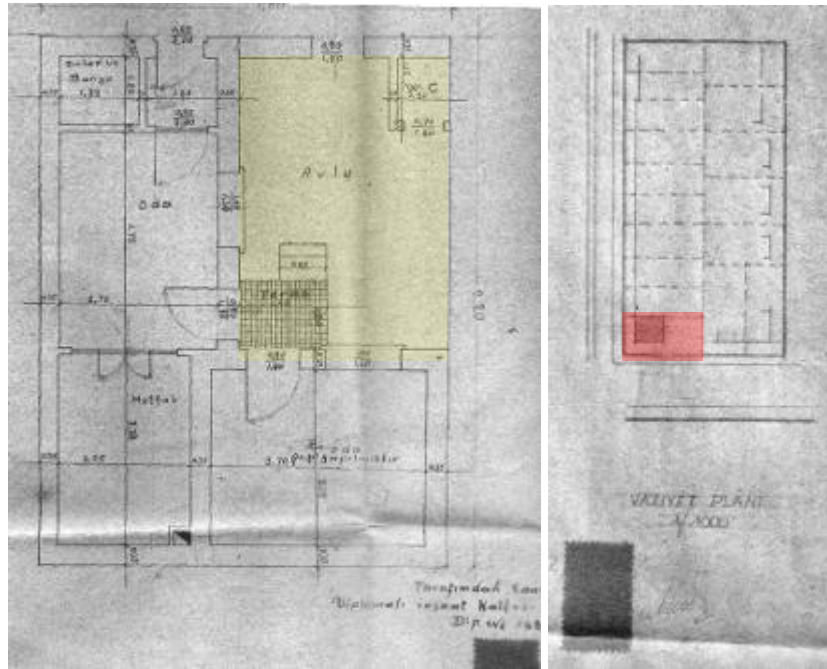
Mustafa Abalı Evi-1951, M.Yeğenoğlu Evi-1952 ve Ahmet Arifoğlu Evi-1953 gibi evlerdeki *banyo*, *duş*, *ışıklık*, *ofis*, *antre* ve *teras* gibi yeni fonksiyonlarıyla modern mekân bileşenlerinin 1950’lerin başında mimari projelere girmesi, geleneksel ev planlamasının da değiştiğinin ip uçlarını vermektedir. Buna karşın, bazı geleneksel mekân alışkanlıkları, mekân donatıları ve *sandık odası* ve *avlu* gibi geleneksel mekân bileşenleri tamamen projelerden silinmiş değildir. Özellikle 1950’li yıllara ait projelerde, evin tefrişinde geleneksel yüklük mekânı yerine, gömme dolaplar yer alırken, cam bölme, davlumbaz, tezgâh gibi yeni donatılar da projelerde 9, 10, 11 numaralarda (Seyit Mergin Evi, Emin Tiryakioğlu ve Salih Ballı Evi, Torun Ünlü Evi gibi) gösterilmiştir. (Çizelge 4.1.4.1) Öte yandan, 1964 yılı, *Bay Hüseyin Haskoç Evi*’ne ait projede olduğu gibi, bazı evler tamamen yeni mekân bileşenlerine sahiptir. Bu durumu, özellikle 1960-1970 yılları arasında üretilen mimari projelerde izlemek mümkündür. 1960’larda gelişen betonarme yapım teknolojisinin yeni konut üretiminde etkili olması ile de ilişkilendirmek mümkündür.

Bu bölümde ayrıca, Çizelge 4.1.4.1’de belirtilen evlere ait yeni ve geleneksel mekân bileşenlerinin mekân organizasyonunda, nasıl farklı kombinasyonlarla düzenlendiği incelenmiştir. Buna göre, **avlu**, **hol**, **antre** ve **koridor** gibi sirkülasyon alanlarına bağlanan, yaşama, yatma ve ıslak hacimlerin işlevsel, tesisat birlikteliğine ve kalorifer gibi yeni ısınma araçlarına bağlı olarak gruplaşan mekânlar olarak çözüldüğü görülmüştür. Mekânsal organizasyonda sirkülasyon mekânı, evin planının belirlenmesinde en önemli eksendir. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, “nitelik, boyut ve önemi değişse bile, tüm kültürlerde konutun odalar dışında bileşenleri de vardır ve bunlardan bazıları öncelikle dolaşıma, yani ev içi trafiğine tahsis edilmiştir [128].”

Çalışma, mekân organizasyonunu, sirkülasyon alanlarına bağlanan mekânsal gruplaşmalar şeklinde inceleyecektir: **a- yaşama mekânları (misafir odası-salon ve oturma odası vb)**, **b-yemek odası-oturma odası**, **c-yatak odaları-banyo gibi genel olarak işlevsel yakınlıkları bulunan mekânların ortaklıkları şeklinde yorumlamak mümkündür**. Ancak bu işlevsel gruplar, 1949 yılına ait bir mimari proje ile 1970 yılına

ait bir projede farklılıklar göstermiştir. Dolayısıyla projeler bu kronolojik sıralama göz önünde tutularak incelenmiştir.

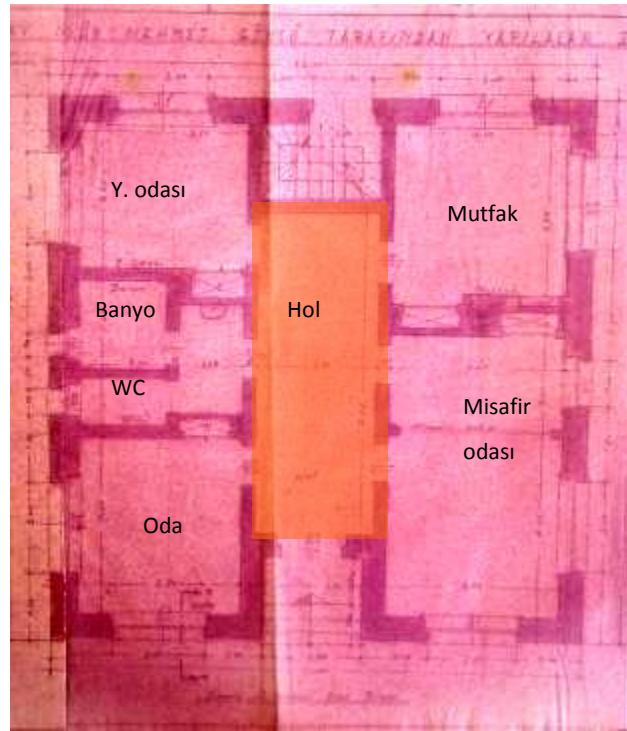
Şekil 4.28’de sirkülasyon mekânı **avlu** ve bu avlu etrafında bulunan *yaşama mekânları* şeklinde olan şemalardan biri olan M. Yeğenoğlu Evi (1952) geleneksel plan şemasının devamı niteliğindedir. Vaziyet planında ızgara plan içinde belirli sınırları olan yapının, plan şemasında avlunun dış duvarında wc (hela), ve avluya bağlanan odalar şeklinde tasarlanması dönemin hibrit plan yaklaşımını örneklemesi bakımından önemlidir. Plan kurgusu incelendiğinde, mekânlara giriş alanlarının teras olarak adlandırılması, odalardan birbirine geçişin sağlanması ve odanın içindeki gömme dolabın aynı zamanda banyo olarak adlandırılması gibi eski-yeni/ geleneksel-çağdaş bileşenlerin birlikteliği ile iç mekânda da hibrit plan anlayışının devam ettiği gözlenmiştir. Burada önemli olan sert zeminli giriş önünün teras olarak adlandırılmasıdır. Oysaki teras mimarlık terminolojisinde başka bir mekâna karşılık gelmektedir. Ayrıca plandan da görüldüğü üzere, avludan başka dolap-banyo olarak adlandırılan mekânın yanından ikinci bir giriş bulunmaktadır. Bunlar kullanıcının özel istekleri olabileceği gibi, projeyi çizen inşaat kalfasının konut proje tasarımına da bağlıdır.

Şekil 4.28 M.Yeğenoğlu Evi’nde mekânlar “Avlu”, “WC”, Oda içinde “dolap ve banyo”, “mutfak”ve“teras”dır. 1952¹

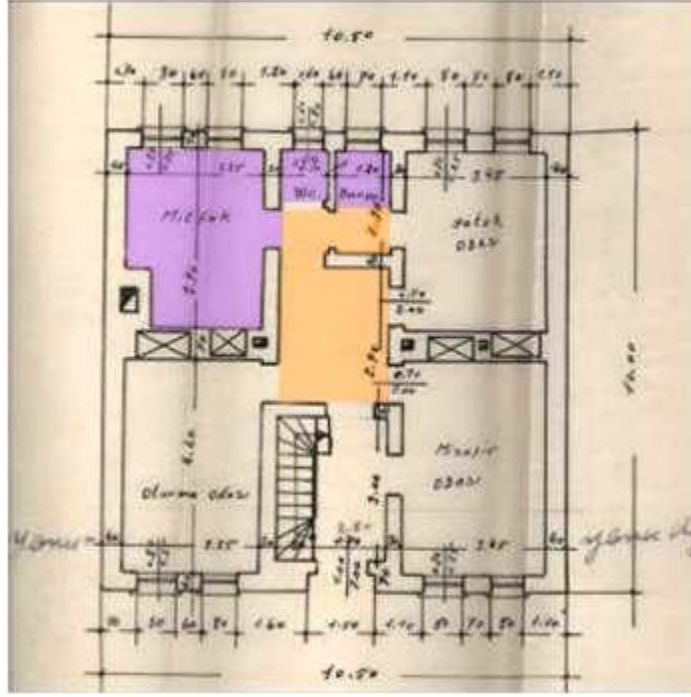
¹ “M.Yeğenoğlu Evi. Diplomalı inşaat kalfası tarafından tasarlanmıştır. 1952.” Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Bölüm 3’te anlatılan avlulu geleneksel plan şemasında mekânlara sofa ve avludan bağlantı sağlanırken, Osman İmamoğlu Evi örneğinde olduğu gibi kapalı bir holden diğer geleneksel odalara bağlantı sağlanmıştır. Plandaki bu gelişim sürecinin bir sonraki aşamasını, Örnek Apartmanı gibi ilk aile apartmanlarından sonra Şekil 4.29’deki Mehmet Göncü Evi’nde olduğu gibi, apartman konut tipinde, barınma eylemlerinin işlevsel yakınlık derecesine göre gruplaşan odaların, hole açılması ile oluşan yeni bir mekânsal düzenleme söz konusudur. Evin yaşama, yatma ve ıslak hacimlerinin tümü hol mekânına açılmaktadır. Her odada dolap boyutlarının aynı olması dikkat çekicidir. Burada önemli olan holün sirkülasyon mekânı olarak özelleşmesidir.

Şekil 4.29 Hole bağlanan mekânlar. Mehmet Göncü Evi. 24.04.1951¹

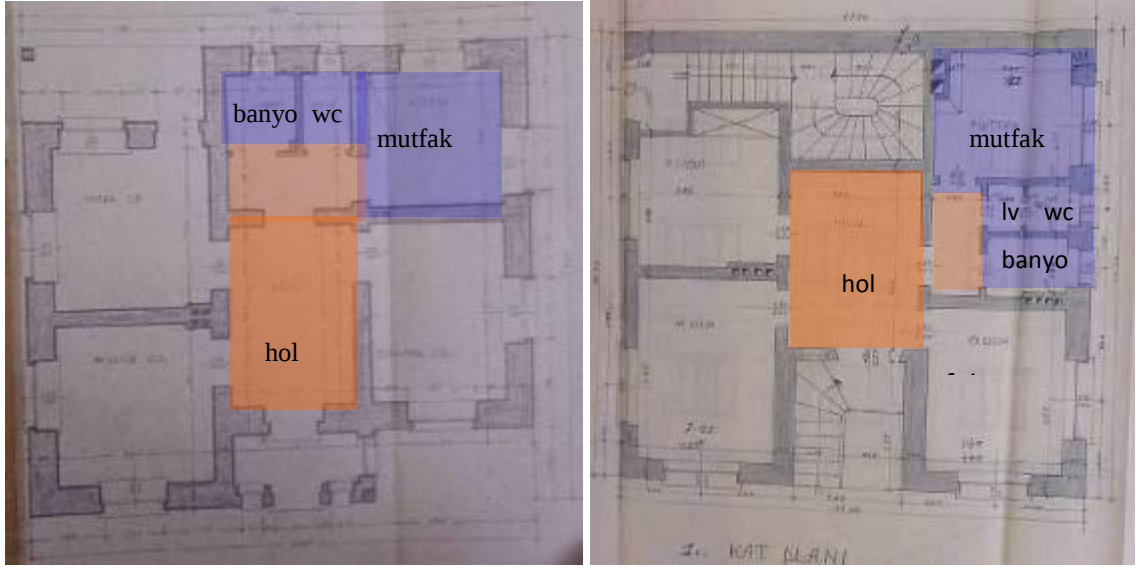
¹ “Mehmet Göncü Evi. Normal Kat Planı. 24.04.1951.” Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Şekil 4.30 H.Ali Tokak Evi. Yapan: Fen Memuru Necati Ursavaş. 4.10.1948¹

1951 yılına ait Ömer Yeğenağa Evi, Şükrü Tiryaki Evi ve 1948 yılından tasarlanan H.Ali Tokak Evi'nde yaşama ve yatma mekânları hole bakarken, tesisat birliği nedeniyle mutfak, wc ve banyo birlikte çözülerek bu mekânlar, küçük bir koridorla, hole bağlanmaktadır. Mekânsal gruplaşmada tesisat önemli bir parametre olmuştur (Şekil 4.30 ve Şekil 4.31). Mahremiyet kavramı da mekânların gruplaşmasında önemli olmuştur. Örneğin, Şekil 4.32'deki Nazım Yavuz Evi'nde olduğu gibi, ıslak hacimlerle (wc, banyo ve mutfak) birlikte yatak odası da küçük bir koridorla bağlanarak, ana sirkülasyon mekânı olan hole açılmıştır. 1950'lerdeki şemalarda koridor oldukça kısa tutulmuştur. Tanyeli'nin belirttiği gibi, "*koridor, Batı Avrupa'da 18.yüzyıldan başlayarak evin omurgasını oluşturan, ev içi ulaşımın ve mahremiyetin ana aracını oluştururken, 20. yüzyılın başlarında plan düzenleri karmaşıklaşan Pera Apartmanları'nda bile, koridor orta mekâna eklenilen ve olabildiğince kısa tutulmuş bir geçittir yalnızca...* [128]"

¹ Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Şekil 4.31 Islak hacim gruplaşması. A- Ömer Yeğenağa Evi. Zemin Kat Planı. 1951 B- Şükrü Tiryaki Evi. 1951¹

Ev örneklerinde dikkat çekici bir başka nokta, mutfak mekânının yaşama mekânlarından ayrı olarak evin gerisinde yer almasıdır. Bir başka deyişle, geleneksel evin ana işlev ve biçim öğelerinden biri olan toğananın, apartmanda eylemsel karşılığı olan mutfak mekânı ortak yaşama mekânı değil, özelleşmiş bir servis mekânı olarak planda yer almaya başlamıştır.

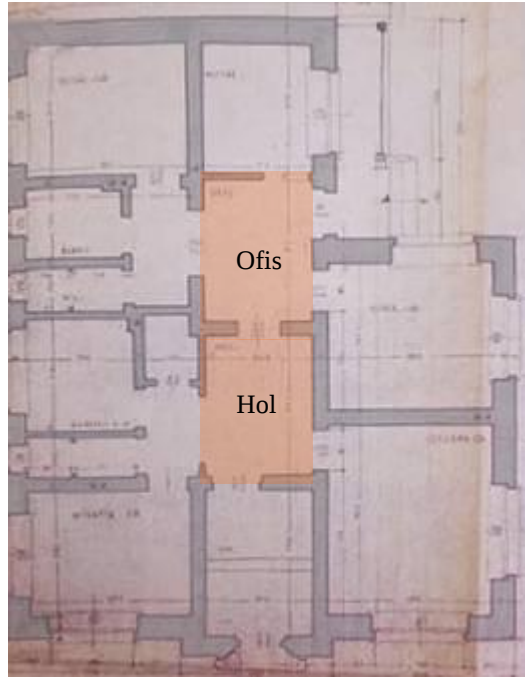

Şekil 4.32 Islak hacimler (mutfak, banyo, wc) ve yatak odası gruplaşması. Nazım Yavuz Evi, 1954²

¹“Ömer Yeğenağa Evi. Zemin Kat Planı. Örnek Evler Mahallesi. 04.06.1951. B- Şükrü Tiryaki Evi. Birinci Kat Planı. 30.01.1951.” Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü Ruhsat Arşivi.

² “Nazım Yavuz Evi, Normal kat planı. 1954.” Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

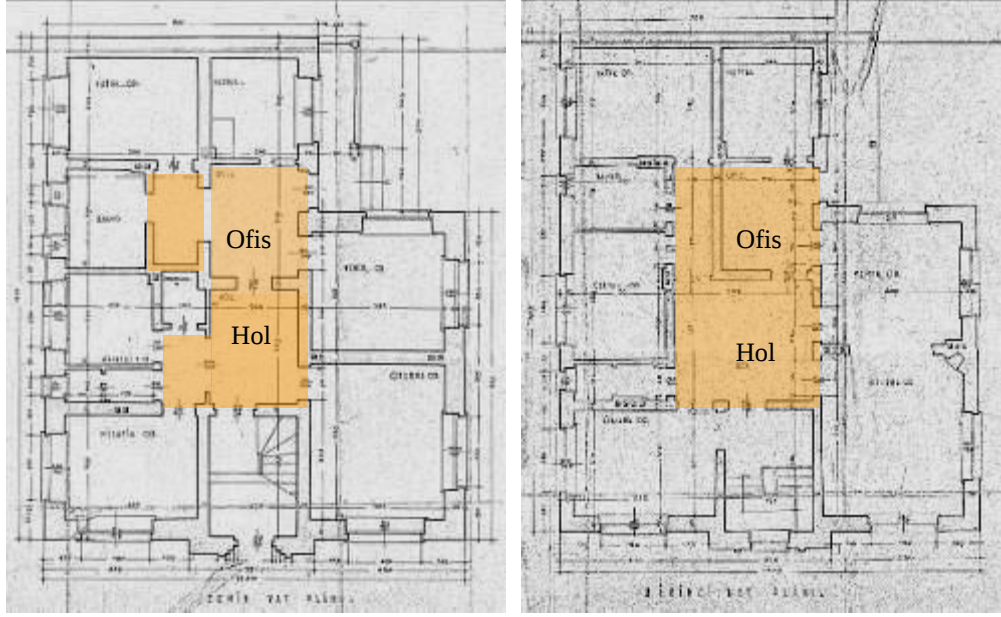
1950’li yılların plan şemasında holden dağılan mekânlar şeklindeki planlama yaklaşımı, mekân bileşen sayısı arttığında diğer mekânlara iki dağılım/bağlantı mekânı oluşturularak devam etmiştir. Örneğin, Şekil 4.33’te görülen, Dr. Kemal Hatipoğlu Evi’nin mekân bileşenleri yukarıda örneklenen evlerdeki mekân bileşen sayısından fazladır. Hatipoğlu Evi’nde, normal katta mutfak, yatak odası, banyo, wc’ler, hizmetçi yatak odası, misafir odası, ofis, mutfak, hol, yemek odası ve oturma odası mekânları bulunmaktadır. Mekân bileşen sayısının fazla olması nedeniyle plandaki ofis ve hol sirkülasyon mekânlarından diğer odalara geçiş sağlanmıştır. Burada ofis aynı zamanda, mutfak ve yemek odasının işlevsel yakınlığını tamamlayan bir mekân görev yapmaktadır. Hazırlanan yiyecekler servis öncesi burada bekletilir, burası aynı zamanda mutfaktaki kokuların odalara gitmesini önleyen bir mekân olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, ofis modern tasarıma gönderme yapmaktadır.

Şekil 4.33 Dr. Kemal Hatipoğlu Evi’nde “hol”. Zemin kat planı. 1951¹

Şekil 4.34’te de görüldüğü üzere, mekân bileşen sayısı fazla olan evlerden biri olan 1952 yılına ait Ayşe Sümer Evi’nde de, bu şema tekrarlanmıştır.

¹ “Dr. Kemal Hatipoğlu Evi. Zemin Kat planı. Tasarımcı: Müh. Şükrü Çetiner. 1951.” Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

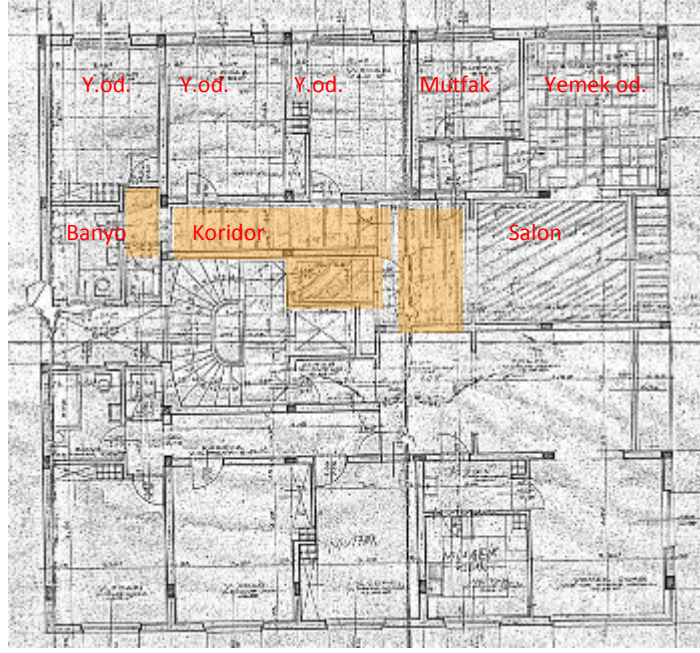

Şekil 4.34 Örnek Evler Yapı Kooperatifi. Tip 3. Ayşe Sümer Evi’nde “hol”. Zemin ve birinci kat planı. 1952¹

Bu örneklerden de görüldüğü üzere, evlerde mekân bileşen sayısı artsa dahi merkezi bir mekândan dağılım plan şeması etkinliğini korumaktadır. Ayrıca, 1952’de Kemal Hatipoğlu Evi ve Ayşe Sümer Evi’nin ortak özellikleri, yatak odaları ile birlikte gruplaşan banyo ve bu grubu birbirine bağlayan koridorların yaygınlaşması suretiyle, koridor bağlantılı şemaların geliştiğini söylemek mümkündür.

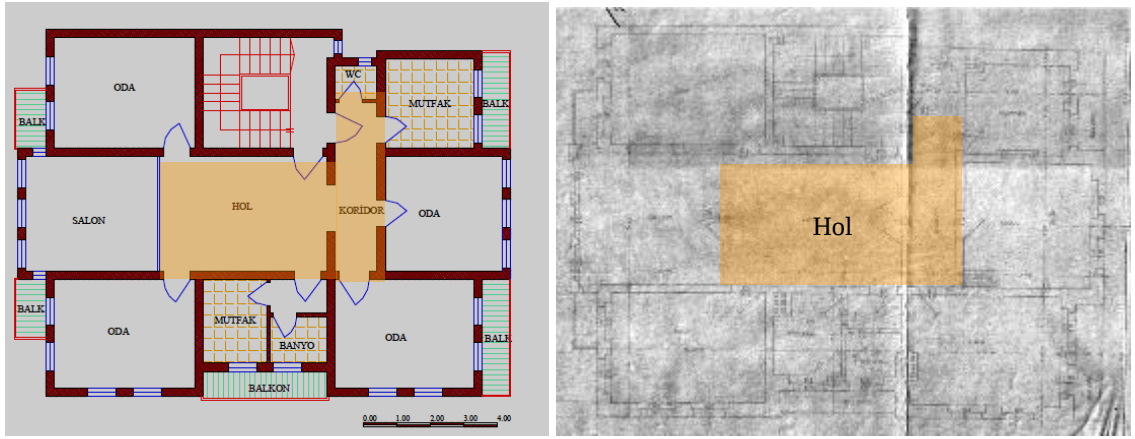
Bu şemaya, 1950’ler sonunda, **hol-koridor-antre**, **antre-hol**, ve **koridor-antre** birlikteliğine sahip plan şemaları da eklenmiştir. Koridorun belirginleşerek, plan şemasının önemli bağlantı mekânlarından biri olduğunu Şekil 4.35’deki mimari projesi İstanbul’da hazırlanan Ahmet Tahtasakal Apartmanı’nda (1957) görmek mümkündür. Bu şema **hol-koridor-antre plan** şemalarından birini örneklemektedir. Çift daireli apartman olarak tasarlanan Tahtasakal Apartmanı’nda koridor, plandan da görüldüğü üzere, yatak odası, banyo ve wc gibi mahremiyet derecesi yüksek mekânları gruplamaktadır. Benzer şekilde, Tanyeli, koridoru *sahipsiz eksen* olarak tanımlayarak, mahremiyetin apartmanda onun aracılığıyla varlık kazandığını vurgulamıştır: “*Ev halkı konut içindeki yaşamını her odadan onun tanımladığı sahipsiz eksene çıkararak ya da kapısını kapatarak örgütlenmektedir. Evin trafiği onun üzerinde gerçekleşmektedir* [128].”

¹ Örnek Evler Yapı Kooperatifi. Tip 3. Ayşe Sümer Evi. Zemin ve birinci kat planı. Tasarımcı: Müh. Şükrü Çetiner. 1952. Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Şekil 4.35 Antre ve koridora sahip Ahmet Tahtasakal Apartmanı. 1957¹

Koridorun kullanımı bağlamında, Burhan Alaybeyoğlu apartmanı (1952-53) ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bu örnekte koridor mahremiyet derecesi yüksek olan yatma ve banyo mekânını bağlamak yerine yaşam alanlarını bağlayarak ev içinde adeta ikinci bir aile için ayrı bir konutu bağlar niteliktedir (Şekil 4.36).

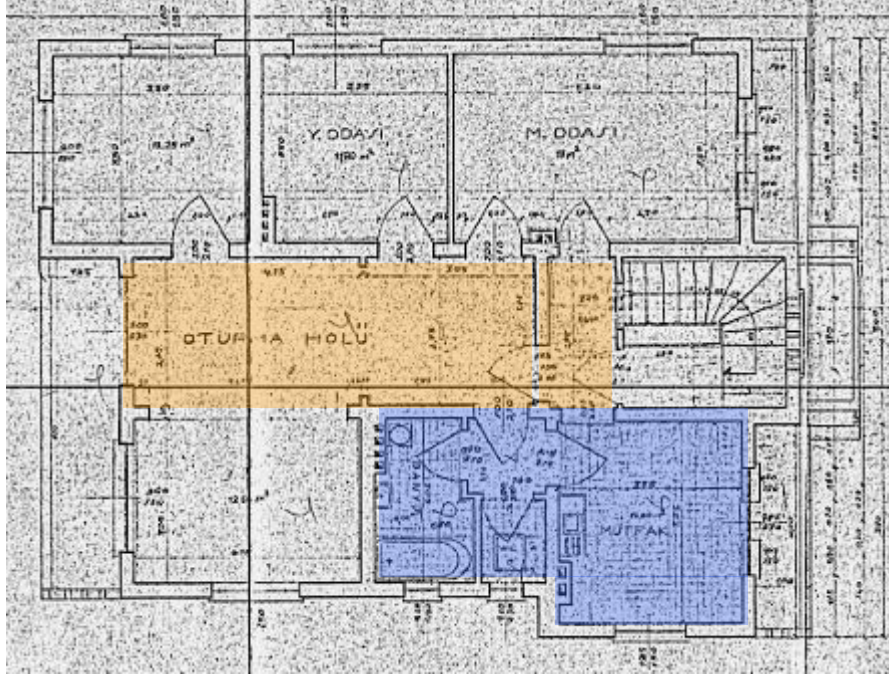

Şekil 4.36 Koridor-hol oluşumu. Burhan Alaybeyoğlu Apartmanı. (1952-1953)²

¹ Kayseri Melikgazi Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi. “U.M.O. Umumi Mühendislik ve Mimarlık Ortaklığı. İstanbul” bürosu tarafından 1957 yılında tasarlanmıştır.

² “Burhan Alaybeyoğlu Apartmanı. Normal Kat Planı.” Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi [133].

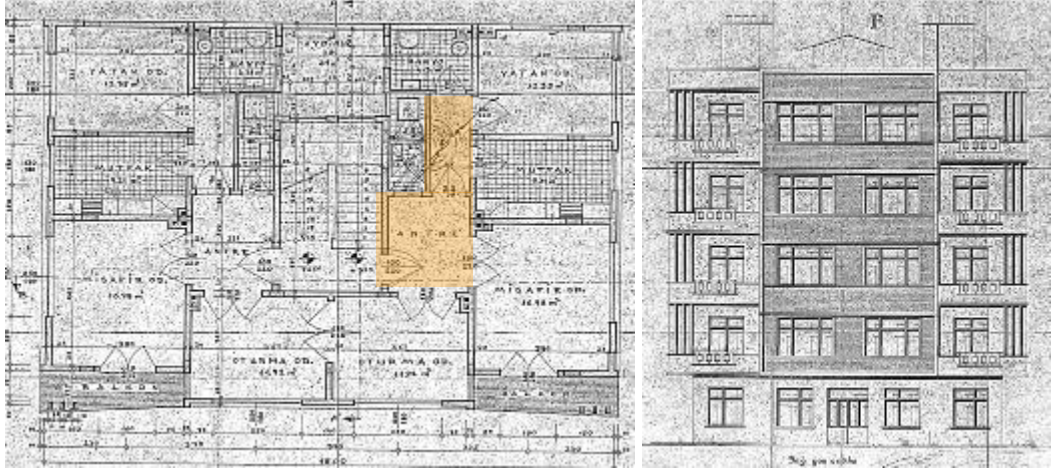
Antre-hol sirkülasyon mekânına sahip apartmanlarda, Şekil 4.37’de Mustafa Güntana Evi’nde (1962) olduğu gibi, antre sirkülasyon mekânı olarak kullanılırken, “oturma holü” diye adlandırılan hol, hem yaşama hem de geçiş mekânı olarak işlevlendirilmiştir.

Şekil 4.37 “Oturma Holü.” Mustafa Güntana Evi. 1962¹

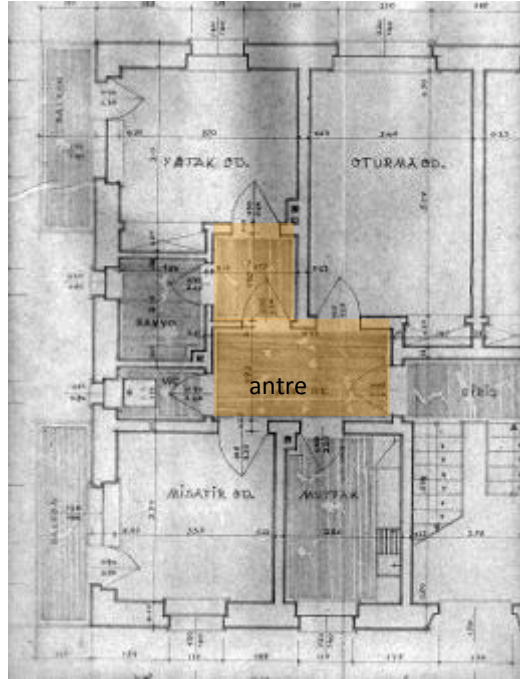
1960’lı yıllara ait projelerde merkezi hol şemaları devam ederken, antre ve koridor birlikteliği olan şemalar da yaygınlaşmaya başlamıştır. Örneğin, Şekil 4.38’deki Mehmet Kuzucu Apartmanı’nda (1962) olduğu gibi, “hol” mekânının yerini antrenin alması ile mekânsal gruplaşmalar değişmiştir. Mutfak, misafir ve oturma odası antreye bağlanırken, banyo ve yatak odası koridora bağlanmıştır. Ev, yaşama ve yatma olarak ikiye ayrılmıştır.

¹ “Mustafa Güntana Evi. Birinci Kat Planı. Tasarım: Y. Müh. Mimar Mehmet Köseoğlu.” Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Şekil 4.38 Antre-koridor sirkülasyonuna sahip Mehmet Kuzucu Apartmanı. Normal kat planı ve ön cephesi. 1962¹

Şekil 4.39'deki, Halis Erciyes Evi (1961)'nde görüldüğü üzere, antreye yaşama mekânları ve mutfak bağlanırken, koridora ise banyo ve yatak odası mekânları bağlanmıştır. Bu şemada yaşama ve yatma mekânlarının kendi sirkülasyon mekânları ile net bir şekilde ayrıldığı görülmektedir.

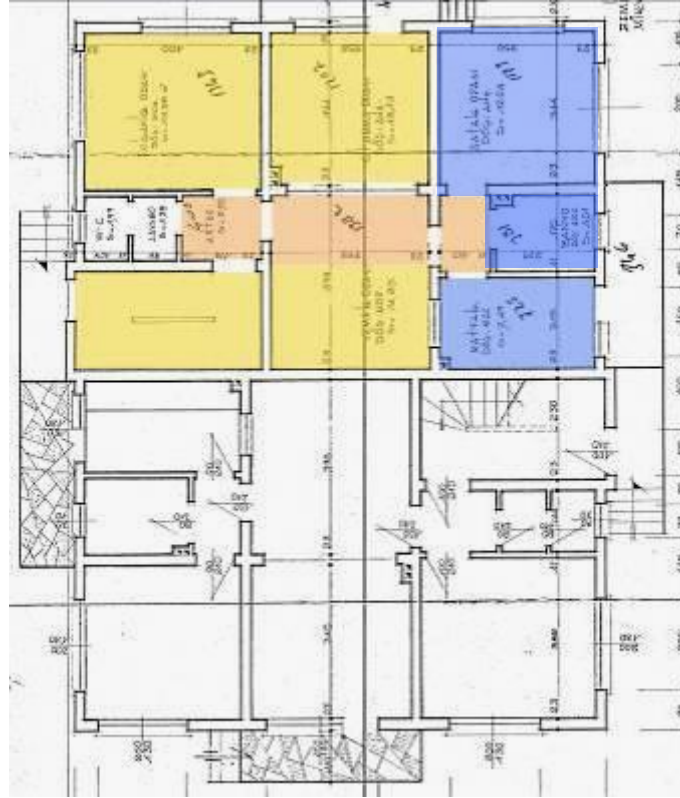

Şekil 4.39 Antreye mutfak, wc ve misafir odası, koridora banyo ve yatak odası bağlanmaktadır. Halis Erciyes Evi. 1961²

¹ Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

² Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

1960'lı yılların sonunda yemek odası gibi yeni mekânsal bileşenler eklendiğinde yemek odası, mutfak ve oturma odası birbiri ile ilişkilendirilerek yeni plan şemaları oluşmuştur. Örneğin Şekil 4.40'daki Murat Dağhan Evi'nde (1969) olduğu gibi, mutfak evin gerisinde banyo ile birlikte çözülürken, yemek odası ile servis penceresi aracılığıyla bağlantı kurmuştur. Dolayısıyla genellikle evin arka kısmında ıslak hacimlerle gruplaşan mutfak, katı çeperlerini delerek yemek odası ile servis penceresi aracılığıyla bağlantı kurmuştur. Bu durum mutfağın yaşama mekânları ile yavaş yavaş ilişkilendirilmeye başlandığını göstermektedir. Bu çabaya rağmen, en küçük konutlarda bile, yemek ve oturma mekânlarıyla tamamen bütünleşen bir mutfağa rastlanmamıştır. Özetle, Murat Dağhan Evi'nde (1969) mutfağın hem banyo mekânının bağlandığı koridor ve hem yaşama mekânları ile bağlantısının kurulması dönemi itibariyle plan şemasının dönüşümünde önemli bir örnektir. Balkonlarda palladyen döşemenin vurgulanması yeni malzemelerin evlerde dekorasyon unsuru olarakta kullanıldığını göstermektedir.

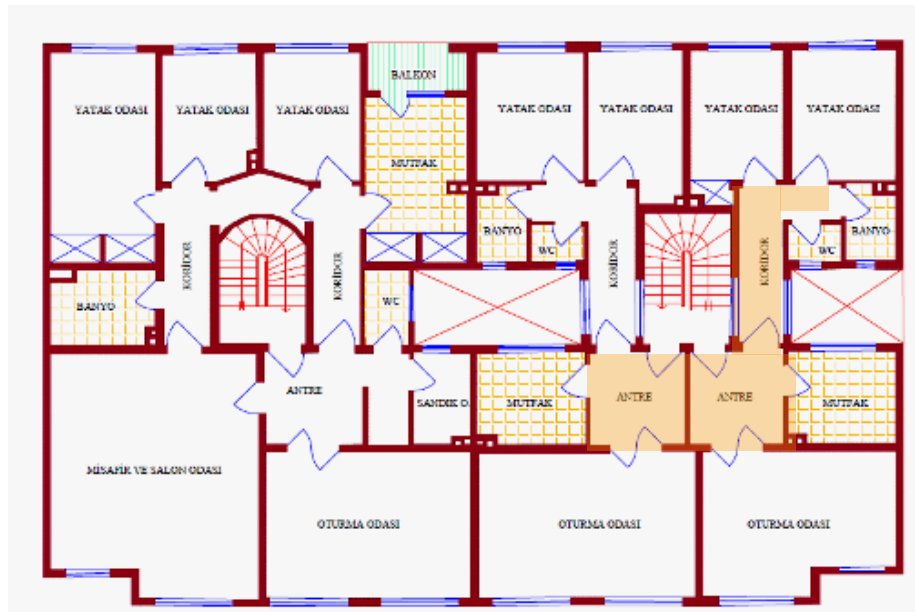

Şekil 4.40 Yemek Odası. Murat Dağhan Evi. 1969¹

¹ Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü Ruhsat Arşivi.

Tesisatın yanı sıra diğer bir teknolojik gelişme olan kalorifer, planlarda merkezi holün ortadan kalkmasında etkin bir rol oynamıştır.

1960 sonunda evlerde yaygınlaşan kalorifer, proje örneklerinden de görüldüğü üzere orta holün yerine **antre-koridor** şemalı evlerde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Örneğin, 1969 yılında İstasyon Caddesi'nde Mimar Şadan Akaydın tarafından tasarlanan kalorifer ısınma sistemine sahip, Ali Kişioğlu Apartmanı'nda antre ve koridor düzeninden oluşan bir planlama yapılmıştır. Antreye ana yaşama mekânları ve mutfak bağlanırken, koridora banyo, wc ve yatak odaları gibi bağlanmıştır. Dolayısıyla evin günlük kullanımın çoğunlukta olduğu bölgeler antre bağlayıcı mekânından dağılırken, banyo ve yatak odası gibi mahremiyeti yüksek mekânlar için dar ve uzun mesafeli koridorlar oluşmuştur. Koridor sayesinde, banyo ile ünite oluşturan bir ya da ikisi yatak odası bir işlevsel uzmanlaşma gösterir. Dolayısıyla mimari şemada, antre ve koridorlardan oluşan bir sirkülasyon sistemi kurularak önde oturma ve salon mekânı, arkada bir koridor etrafında konumlanan banyo ve yatak odaları, ikisi arasında kalan bölgede de mutfak ve wc mekânları şeklinde biçimlenen bir tipoloji oluşmaya başlamıştır (Şekil 4.41).

Şekil 4.41 Antre-koridor sirkülasyonuna sahip mekânsal kurgu. Ali Kişioğlu Apt. Mimar Şadan Akaydın. 1969 [133]

Koridorun kullanımı bağlamında, Mimar Şadan Akaydın'ın Ali Kişioğlu apartmanı 1969'da Kayseri'de standartlaşan apartman tipolojisi oluşumunda ilginç bir örnek oluşturur. Planlardan da anlaşılacağı üzere, evin ön cephesine bakan bölümde, evi kamuya açık (yabancıların girebildiği) salon ve oturma odası gibi mekânları yer alırken,

arka taraf ise özel bölge olarak kamuya kapalı, çoğunlukla da tek işlevli (yatma, yıkanma) mekânların bulunduğu yerdir. Salon ve oturma odalarında dışarıdan gelen misafirlerle aile bireylerin birlikte oturabileceği mekânlarken, yatak odaları belirgin bir biçimde mahremiyetin simgesi olmaya devam ederek, “*iyice belirgin bir işlevsel bir iç tutarlılık göstermektedir* [128].”

Sonuç olarak, incelenen projelerde “geleneksel” konut plan yaklaşımı yok olmuştur. Ancak “merkezi mekân” özelliği açısından geleneksel konuttan tamamen kopmuş değildir.

19. yy geleneksel ev ve erken Cumhuriyet Dönemi konutunda, odalar (togana-kiler-hazın odası gibi) birbirine doğrudan kapılarla bağlansalar bile, hala bir orta mekânın (önce sofa, sonra hol) varlığından vazgeçilmemiştir. 1950’lerde bütün Türkiye kentlerinin standartlaşmış orta sınıf apartman dairesi planlarında da “merkezi mekân” sürdürülmüştür. Evin merkezi artık her yerde **hol** diye adlandırılan orta mekândır. Banyo ile bir yatak odasından oluşan ve daha yüksek mahremiyet içeren bir ünite kısa bir koridorla ona eklemlenir. Bazen mutfağında önündeki kısa giriş koridoru (antre) ile hole bağlanması söz konusudur. Apartmanlarda özellikle 1960’lı yıllara ait apartman planlarında görüldüğü üzere, holün yerini antre ve koridor almaya başlamıştır.

“Tek ya da birkaç birimli bir salon, arkada bir koridor aracılığıyla salkımlanan yatak odaları ve banyo bulunmakta, ikisi arasında da mutfak konumlanmaktadır. Bu tipolojik grup bugün tüm Türkiye kent ve kasabalarının standart apartman dairesini tanımlamaktadır artık. Kullanımı da giderek standartlaşmaktadır artık [128].”

Kayseri’de 1970’lerde mekânsal kurgu Tanyeli’nin bahsettiği günümüz mimari plan düzenine doğru evrilmiştir. Bilgin, apartmanlardaki odalar ve koridordan oluşan plan tipinin ve mekânsal organizasyonda banyo, tuvalet, mutfak gibi mekânların içte kalan kararlık alanlara yerleştirilmesi gibi alışkanlıkların herhangi bir kültürün herhangi bir geçmişin uzantısı olmaksızın tüm dünya şehirlerinde aynı süreçte ortaya çıktığını ve kabul gördüğünü belirtmiştir [26]. Dolayısıyla, antre ve koridor etrafında dizilen odalar şeklindeki plan tipi, kentteki hole sahip ilk apartman plan şemalarından farklıdır.

4.2 Barınma Kültürü ve İç Mekânın Değişimi

Bu bölümde, çalışmanın inceleme tarih aralığı olan 1930-1970 yılları arasında iç mekânda önemli değişimlere sebebiyet veren hareketli mobilyalar ve donatıların

mekânsal değişimdeki etkileri incelenmektedir. Mekâna lüks ve konfor araçları olarak giren mobilyaların dönemin sadece mekânsal biçimlenişi değil aynı zamanda kültürel değerlerin de değişimine sebebiyet vermiştir.

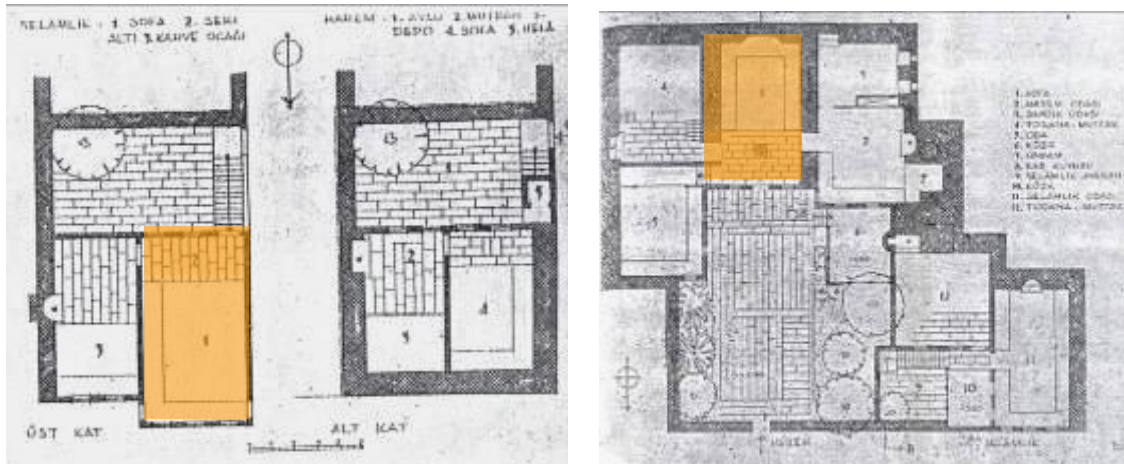
Çalışmada incelenen tarih aralığında çeşitli sayıda yeni mobilya kullanılmasına rağmen mekân değişiminde etkin olan belli başlı mobilyalar üzerinden mekânsal değişim okunmuştur. Mobilya ve eşyalar ilk defa yer aldıkları geleneksel mekânlardaki kullanımından yeni konut tiplerindeki kullanımına kadar olan süreçte mekânsal değişimdeki etkilerinin önemli olduğu görülmektedir. Çünkü incelenen tarih aralığı mobilya kullanımında karma bir düzenden günümüz mobilya standartlarının belirginleşmesinde incelenmesi gereken önemli bir geçiş dönemini ortaya koymaktadır. Evlerin fiziksel ve donatısının değişiminin aynı hibrit oluşumu farklı hızlarda göstermesi incelenen tarih aralığının karakteristik özelliklerinden birisidir.

4.2.1 Geleneksel “Oda”nın Değişimi

Tezin araştırdığı tarih aralığının başında, kent merkezinde yoğun olarak “geleneksel ev” kullanılmaktadır. Hareketli mobilya kullanımı ilk olarak geleneksel evde başlamış bir başka ifade ile doğrudan modern konuta alınmamıştır. Bu çerçevede geleneksel oda ve barındırdığı donatının tarifinin yapılması hareketli mobilyanın kullanım serüvenini ve barınma kültüründe yarattığı değişimi anlayabilmek bakımından önemlidir.

Bilindiği gibi, geleneksel Türk Evi’nin temel mekân bileşeni *odadır*. Tanyeli’nin de vurguladığı gibi, “*odanın işlevsel esnekliği bütün evsel işlevlere göre kolayca örgütlenebildiği, tekil bir işleve tahsis edilmediği*” [128] düşüncesi hâkimdir. Bir başka deyişle, mekânların özelleşmesi geleneksel Türk Evi ile örtüşmez. Her oda bir ünite olarak çözümlenmiştir. Bu odalarda yatılmakta, iş yapılmakta ve yemek yenmektedir. Dolayısıyla her oda, bir hane karakteri taşımaktadır, bu çok amaçlı kullanım da doğal olarak odanın donatısını etkilemektedir.

Geleneksel oda en genel ifadesi ile sedir, yüklük ve gusülhane gibi bileşenlere sahiptir. [193], [194] Plan düzleminde incelendiğinde *oda*, sekialtı ve seki diye iki bölümden oluşmaktadır. Geleneksel evin büyüklükleri ailelerin gelir düzeyine farklılık gösterse bile, odanın temel yapısı aynıdır. Kayseri evinde her aile düzenine ait evde bu iki bölümlü oda yapısı gözlemlenmektedir. Şekil 4.42’de verilen farklı büyüklükteki iki evde de bu durum örneklendirilmektedir.

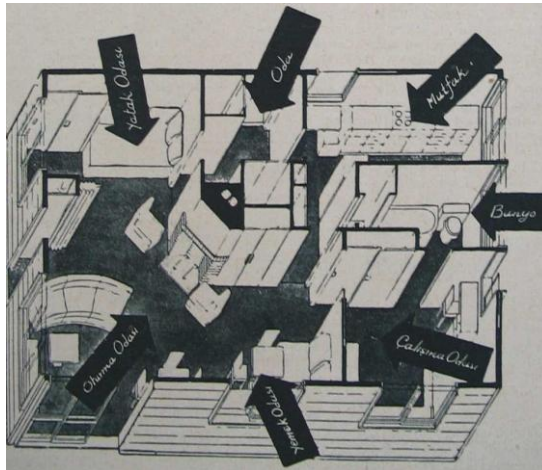
Sekialtı tokana ve sofa gibi mekânlarda bulunmaktadır. Odanın hazırlık ve servis bölümü olarak nitelenebilir ayrıca odanın mahremiyet ve hiyerarşi düzenini belirler. Geleneksel odada sekialtıdan bakıldığında, sağ köşenin (başköşe) tanımladığı en saygın noktadan başlayan ve her iki taraftan da sekialtına doğru yaklaştıkça saygınlık düzeyi düşen bir yerleşim düzeni egemendir. İster konuklar arasında, ister ailenin kadın ve erkek üyeleri özelinde olsun, birden fazla sayıda kişinin oturması durumunda bu düzene uyulur; herkesin oda içinde önceden tanımlı yeri vardır [128]. Odanın sekialtı ve seki bölümlerinin kendine ait sabit ve standart donatıları bulunmaktadır. Sekialtının döşemesi taştandır ve bir “çağ” bulunmaktadır. Seki bölümünden ise genellikle sabit mobilya olan “sedir” ve “yükçükler” düzenlenmiştir. Sabit mobilyalı odalardan hareketli mobilyalı düzene geçiş, modernliğin iç mekândaki yansımalarından belki de ilkidir. Hareketli mobilyalar sahip oldukları özel fonksiyonları ile ilk olarak odanın kullanım esnekliğini artırmıştır. Geleneksel oda, hareketli mobilyalar sayesinde yatak odası, yemek odası, çalışma odası olarak özelleşerek kullanılmış, ya da bunların ikili-üçlü kombinasyonlarına olanak vermiştir. Bu bağlamda, hareketli mobilyaların “odayı” özgürleştirmeye başlaması, geleneksel odadaki hiyerarşik düzenin yıkılışının da miladı olarak görülebilir.

Geleneksel odada pek çok işlevin bir arada olabilmesini sağlayan/kolaylaştıran sabit mobilyalı düzen, yerini mobilyaya göre şekillenen eylemlere bırakmış ve böylece özelleşmiş mekânlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonuç olarak, geleneksel Türk Evi'nin tek odasında gerçekleşen evi içi yaşamın, giderek özelleşen mekânlarla evin bütününe yayıldığı söylenebilir.

4.2.2 Değişen Barınma Eylemleri ve Mekânsal Donatılar

Bu bölümde Kayseri evinde 1930-1970 yılları arasında, hangi hareketli mobilyaların, hangi mekânlara alındığı örneklendirilmiş ve bunların kullanım pratikleri üzerine değerlendirmeler yapılarak iç mekânın değişimi okunmaya çalışılmıştır. Batı kültüründe gelişen mekân düzeninin bir parçası olan hareketli mobilyaların Kayseri evinde geleneksel/mevcut mekân kurgusunun değişiminde “iç mekânın” modernleşme sürecinde etkin rol almıştır. İstanbul evlerinde yaygınlaşan hareketli mobilyalar süreç içerisinde Anadolu kentleri için de örnek teşkil etmiştir. Bu dönemin mobilyalarında, İstanbul’daki mobilya üretimi ve modelleri etkili olmuştur. Mobilya ile mekâna sunulan esneklik ve kullanım özgürlüğü sayesinde, mekânın tarifi geri dönüşümsüz olarak değişmeye başlamıştır. Tanyeli’nin de belirttiği gibi, “konutun kendiliğinden tanımlı bir mimarisinin bulunduğu ve standartlaşmış pratikleri barındırdığı çağ bitmiştir [55].”

Modernleşme sürecinde de kullanımı süren geleneksel odaların, mekân düzenini tamamlayan hareketli mobilyalarla sabit çözümlerin bir arada kullanıldığı karma/hibrit/melez bir görüntü söz konusudur. Buna karşı yeni konut tiplerindeki mekânlarda eski mobilyaların da kullanıldığı bilinmektedir. Çalışmadaki iç mekân fotoğraflarından da görüleceği üzere, bazı ailelerin yeni apartman dairelerine taşındıklarında bile, eski mobilya ve eşyalarından vazgeçmemişlerdir. Bu karmaşık ilişkiler ağı içinde mobilyanın, geleneksel mekândan başlayarak yeni mekânlardaki kullanımını ortaya koymak mekânsal değişimi okumakta önemlidir.

Şekil 4.43 “Ev ve eşya” köşe yazılarında odaların işlevlendirilmesi. Yedigün Dergisi. 1940¹

¹ Yedigün Dergisi, Ağustos, sayı. 334.1940.

Şekil 4.43’de görüldüğü gibi, iç mekânların batı kökenli hareketli mobilyalarla donatılmaya başlanması ve odaların tekil işlevli birimler haline gelmesi yayınlarda da “ev ve eşya” adlı köşe yazılarında da anlatılmıştır. İmamoğlu’na göre,

“Ondokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar Kayseri’de batı dünyasının kullandığı anlamda mobilyaya rastlanmaz. İnsanlarda sedirde veya yerde minder, şilte üzerinde, yastıklara dayanarak, bağdaş kurarak veya başka şekilde ayaklarını altlarına alarak oturmuşlardır. Batıdan gelen etkilerle yeni değer ve yaşam biçimleri hali vakti yerinde ailelerce benimsenince sandalye, koltuk, kanepa, masa, konsol, sehpa, karyola gibi eşyalar evlere girmiştir. Ya İstanbul’da üretilen, ya da Avrupa’dan ithal edilen bu eşyalar uzun süre benimsenememiş, bir statü sembolü olarak odaların bir köşesinde iğreti nesneler olarak tek tük sergilenmiştir [4].”

Dönemin ulusal ve yerel ölçekteki batılı mobilya kullanımını özendiren reklamlar, batılı mobilyaların bir statüko ve kimlik göstergesi olabileceğini vurgulamış ve halka, bu mobilyaların kullanıldığı mekânlarda yaşamayı çağdaş dünyanın bir hedefi olarak empoze etmiştir. Benzer şekilde yabancı yayınlar ve filmlerle birlikte batılı yaşam biçimine ait göreneğin artmasıyla da, özellikle üst gelir ve kültür grubuna dâhil kişilerce hızla benimsenmiş, mobilya da bu değişimin bir parçası sayılmıştır.

Bu tez çalışması kapsamında, iç mekânın değişimini okumada kurgulanan yöntem, *eylemler* ve *donatıları* merkezli olarak ortaya konulmuştur. Bu çerçevede aşağıdaki bölümde, barınma kültüründeki değişim “Oturma, uyuma ve beslenme donatıları ve barınma pratikleri”, “Servis-hizmet donatıları ve barınma pratikleri” ve “Depolama ve ışık donatıları ve barınma pratikleri” başlıkları altında gruplandırılarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

4.2.2.1 Oturma, Uyuma ve Beslenme Donatıları

Geleneksel Türk evinde oturma ve (çocuklar için) uyuma gibi eylemleri barındıran sedir,¹ Kayseri evinde de benzer eylemlere sahiptir.

Ailenin günlük yaşamını geçirdiği, çok amaçlı olarak kullanılan sofa, selamlık ve harem odası gibi odalarda, sedir ve yüklük gibi sabit mobilyaların yaygın olduğu bilinmektedir. Sedirin temel özelliği, “oda” ya da sofa mekânıyla birlikte inşa edilmesidir. Genellikle odanın iki tarafında “L” şeklinde ya da odanın üç tarafında “U” şeklinde konumlanmıştır (Şekil 4.44).

Şekil 4.44 Selamlık mekânında “U” şeklinde sedir²

Geleneksel evde kullanılan sedir, apartmana iki şekilde taşınmıştır. İlki, sedirin boyutlarını değiştirilerek mekâna uyarlanmasıdır. İkincisinde ise, (kullanıcının ekonomik imkânlarının sınırlı olması nedeniyle) mevcut sedirin boyutlarının korunarak yeni mekâna taşınmasıdır. Burada en önemli değişim, apartmanda kullanılan sedir artık evle birlikte üretilen sabit bir mobilya bileşeni değildir ve taşınabilir hareketli bir mobilyaya dönüşmüştür. Değişimin diğer boyutu, sedirin yerden yüksekliğinin artmış

¹Mehmet Cavit Yeğenoğlu kitabında sediri detaylı bir şekilde tariflemiştir: “Sofanın iki yanı uzunlamasına sedirle döşenmiştir. Sedirin döşemesi başlı başına bir meseledir. Büzmeli atkının üzerine yünle doldurulmuş minderler, öne gelen kısmına gelinin çeyiz eşyasının arasından çıkan beyaz dantel ipliğinden örülmüş dantel, onun üstüne de ekserisi Kırşehir’de döşenmiş sedir halısı örtülür. Arka tarafa yonu yastık denilen saz otu ile telise doldurulmuş ve sıkıştırılmış set yastıklar sıralanır. Onun üstüne de yine hanımların gençliğinde dantelden ördüğü oya serilir. Tahta sedirin hemen üstüne serilen atkı yani makat, (sedir örtüsü) kırmızı veyahut yeşil çuhadan yapılır. Sofanın iki dip köşesine halıdan kare şeklinde köşe minderi konur ve köşe yastıkları ile tamamlanır. Yaşlı ve itibarlı misafirler buraya buyur edilir. Bu sofaya hiç bir resim asılmaz. Sadece ünlü hattatların orijinal veya taklitleri olan “Lailaheillallah-Bismillahirrahmanirrahim” gibi levhalar asılır. Levhaların üstüne ve en münasip yerine işlemeli mutena bir kılıfa konmuş “Kuran-ı Kerim” asılır... ‘Sofa altı’nın kapısının iki tarafında terek (raf) vardır...[195]”

² Filiz Sönmez Arşivi.14.06.2011.

olması ve alt kısımlarında kalan boşluğun, yiyecek ve eşya saklamak üzere depo olarak kullanılmasıdır (Şekil 4.45).

Şekil 4.45 A- Oturma odasında bulunan sedir. Sahabiye Belediye Blokları. 1956¹

B-Sedir ve karyolanın geleneksel odada kullanımı. Gazioğlu Evi oturma odası [4]

Tez çalışmasında yapılan sözlü tarih çalışması kapsamında konu ile ilgili öznelere görüşlerine başvurulmuştur. Örneğin, bazı Kayserili aileler sedir oturma düzenine alışkanlıkları nedeniyle, yeni mobilyaları hemen evlerine almayarak, geleneksel evdeki sedirlerini apartmandaki evlerinin oturma odasına uyarlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.² Bir başka görüşmede, “*sedirden sonra koltuk bana garip geldi... Apartman yaşamına ilk geçenlerden sedir yaptıranlar da oldu... Sedirde uzanması, bağdaş kurması, oturması daha kolay ve rahat.... Koltuk yasaklayıcıdır...*”³ Bazı öznelere ise hem sedir hem de koltuğu aynı anda evlerinde kullanmışlardır. “*1961’de yeni evde koltuk aldık ve salona koyduk ama oturma odasına aynı zamanda sedir yaptırдық.*”⁴ Şeklinde ifade etmişlerdir. Buradan sedirde oturma alışkanlıklarını gün içinde en sık kullandıkları mekân olan oturma odasında devam ettirdikleri söylenebilir. İmamoğlu’nun *Geleneksel Kayseri Evleri* adlı kitabındaki bazı evlerin iç mekânlarına ait fotoğraflardan da görülebileceği gibi, sedirle karyola aynı yaşama mekânında yer almıştır.

¹ Hörmət Özşenel Arşivi.

² Hörmət Özşenel ile 05.01.2009 tarihli görüşme.

³ Mahmut Sabah ile 12.07.2008 tarihli görüşme.

⁴ Mustafa Bekarlar ile 19.09.2011 tarihli görüşme.

Benzer durumu, Mürüvvet Fındıkoğlu adlı öznenin apartmanındaki oturma odasında da görmek mümkündür (Şekil 4.46).

Şekil 4.46 M. Fındıkoğlu Apartmanı oturma odasında sedir ve karyola kullanımı. 1970¹

Sedir geleneksel evin en önemli mekânsal donatısı iken, hareketli mobilya olan karyola ile birlikte yer alması, mekân içindeki mobilya hiyerarşisini değiştirmiştir. Sedir önemini sürdürmesine rağmen, karyolanın lüks bir donatı olarak mekâna girmesi, sedirin mekândaki birincil olma halini etkilemiştir.

Sedirle birlikte 1930'ların sonunda, divan² ve somya gibi hareketli mobilyalar günlük yaşama mekânlarında yer almaya başlamıştır. Divanın Örnek Apartmanı'nın (1938) oturma odasında kullanıldığı bilinmektedir.³ Pek çok evde sedir kullanımından kalma

¹ Mürüvvet Fındıkoğlu Arşivi.

² Divan; kolsuz, arkalıksız, sırt kısmı sert ve dik yastıklarla (ki bu yastıklar kimi zaman sert görünmeleri için samanla doldurulmaktadır) duvara yaslanmaktadır. Alt minderleri de gerekirse yatak olarak kullanıma uygun şiltelerdir. Çoğunlukla çam olan iskeleti meydana ve cilasız olan mobilya, döşemeliğin etekleriyle kapatılmaktadır. Geleneksel sedir düzeninden mobilya kullanımına geçiş sürecinde belirginleşen divan, daha çok oturma odalarının başlıca mobilyası olmuştur. Divanlar genelde “somya” adıyla bilinen -yatılabilir- ölçülerde- yaylı veya telli olarak demirden yapılmış, dört ayaklı elemanlar üzerine döşek (pamuk dolgu) konulmasıyla oluşmuşlardır. Özel dikilmiş etekli örtülerle örtülerek, gündüzleri oturmak için akşamları ise -istenirse- yatma amacına göre düzenlenmişlerdir. Rahat oturmak ve yaslanmak için çok sayıda yastığın kullanıldığı divanlar, oda içinde duvara dayalı konumda olmuşlardır [10].

³ Nermin Büyükbaş ile 04.05.2009 tarihli görüşme.

bir alışkanlıkla, hareketli mobilya ve sedire en yakın oturma elemanı olan divan, oturma odası gibi mekânlarda yerini almıştır. Şekil 4.47’de de görüldüğü gibi, geleneksel sedirde kullanılan halı yastıklar ve örtüler divanda da kullanılmıştır. Divan yerden sedire göre yerden yüksek olduğu için kendine özgü bir örtüsü vardır. Divan oturma eylemine ek olarak yatak fonksiyonlu kullanımı nedeniyle mekânlarda tercih edilmiştir.

Şekil 4.47 Divan ve sedir kullanımı. Hacı Mükremin Sipahioğlu Evi, harem odası [4]

Sözlü görüşme yapılan öznelere elde edilen bilgiye göre, **kanepe** ve **koltuk** kullanımı 1940’lı yıllarda başlamıştır. 1940’lı yıllarda mobilya üreten bir öznenin ifadesine göre, “... kanepeyi hemen satamadık. İzmir’den koltuk aldık. Ama ilk bürolara alındı, evlere hemen alınmadı. İçerisine kıtık ya da saman konurdu. Çiviler dahi İstanbul’daki bir fabrikadan getirilirdi. Ot dahi (kıtık) Kastamonu’dan gelirdi. Koltuk döşemesinde ot ve pamuk vardır. 1955’te Eskişehir’den iki usta getirttik. İnegöl’den de ahşap kalıp temin ettik...”¹ Bu açıklama, Kayseri’de 1940’larda ilk koltuğu yapan Mustafa Cıngıllıoğlu, ve ailesinin ifadeleri ile örtüşmektedir. Yerli Kayserilinin, kendi ailesi de dahil, koltuğu evlerinde hemen kullanmadıklarını, sedirde oturmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Koltuk ve kauçuk yatak gibi batılı mobilyaları genellikle memurlara ve asker ailelerine sattıklarını ifade etmektedirler.² Aytimur Güpgüpoğlu’nun da vurguladığı gibi, sedir kullanımından vazgeçemediklerini ve Sahabiye Mahallesi’ndeki üç katlı apartman tipi evlerinde 1970’lere kadar oturma odalarında sedir ve koltuğu aynı mekânda

¹ Mustafa Cıngıllıoğlu ile 18.06.2009 tarihli görüşme.

² Mustafa Cıngıllıoğlu ile 18.06.2009 tarihli görüşme.

kullandıklarını belirtmiştir.¹ Buna karşın bazı varlıklı aileler ise bir statü göstergesi olarak koltuğu geleneksel evlerine aldıklarını belirtmiştir. Hacı Mükremin Sipahioğlu Evi'nin selamlık odasında koltuk ve sedir birlikte bulunmaktadır. Şekil 4.48'den de görüldüğü üzere, koltuk mekânda, sedirin dışındaki boş alana yerleştirilmiştir.

Şekil 4.48 Selamlık odasında koltuğun sedirle olan kombinasyonu. Hacı Mükremin Sipahioğlu Evi [4]

Koltuk ve kanepeler gibi mobilyaların Kayseri’de üretilmeye başlanmasından sonra kızların çeyizinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Örneğin, 1947 yılında Yaşar Topçuhasanoğlu’nun eşinin çeyizinde kanepeler bulunmaktadır. Bir gelinin çeyizinde (kültüründe olmayan bir mobilya olan) kanepenin olması “henüz bir gösteriş ögesi” olduğunu göstermektedir. Bir başka örnek olarak Vesile Karakimseli, 1948 yılında çeyizindeki koltuk takımını kullandığını belirtmiştir.² Süreç içerisinde koltukların sadece eskimiş yüzey döşemesini değiştirdiklerini, koltukların oranlarında herhangi bir değişiklik yapılmadığını belirtmiştir. Şekil 4.49’dan da görüldüğü üzere koltukların boyutları, geleneksel sedirin boyutlarına yakındır. Kanepelerin yerden yüksekliklerinin 40-50 cm ve oturma alanının 80 cm derinliğinde olması, yerli kanepelerin boyutlarının, çoğunlukla sedir kullanım alışkanlığı ile geliştiğini söylemek olasıdır.

¹ Aytimur Güpgüpoğlu ile 18.04.2012 tarihli görüşme.

² Vesile Karakimseli ile 19.08.2009 tarihli görüşme.

Şekil 4.49 1948 yılına ait Vesile Karakimseli Evi'ndeki koltuk takımı¹

Gelir düzeyi yüksek ailelerin evlerindeki batılı mobilya türü ve düzeni kalite ve konfor düzeyini göstermektedir. İmamoğlu'na (1993) göre, “... *Kişilerin sosyo-kültürel düzeylerine bağlı olarak ev anlayışları da değişmektedir. Alt kültür grubunda bulunanlar için ev, genellikle insanların en rahat ettikleri kendilerine ait bir barınak iken, üst kültür grubuna doğru ise, kişinin kimliğini, beğeni ve ilgilerini yansıtan bir anlam kazanmaktadır...*[196]”

Koltuk, kanepeler, masa ve sandalye gibi yeni hareketli mobilyaların mekânlarda kullanımını yerel gazete ve dergi gibi basın organları da reklamlar ve haberler aracılığıyla yerli halka tanıtmıştır. Örneğin, 1947 yılında yerel gazete ve dergilerde Erkek Sanat Enstitüsü sergisinde öğrenciler tarafından yapılan yeni mobilyalar tanıtılarak halkın alması için teşvik edilmiştir. “Sergide teşhir edilen eşyadan karyola, yazı ve yemek masaları, koltuk ve sandalye takımları bilhassa takdire şayan güzellik ve metaneti haizdir.”²

Kayseri’de açılan mobilya mağazaları da (Şekil 4.50), yeni mekânsal donatıların iç mekânlarda yaygınlaşmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 22.05.2011.

² Kayseri Vilayet Gazetesi. 9 Haziran 1947.

Şekil 4.50 Özen Mobilya Mağazası gazete reklamı. 1959¹

Halit Erkiletlioğlu, Kayseri’deki ilk mobilya mağazası hakkında bilgi vermektedir: “1950 yılında Gazioğlu Çarşısı’nda Manolya adı ile Kayseri’nin ilk mobilya mağazası sayılan bir mağaza açıldı. İbrahim Özbekar ve ortağı tarafından açılan bu iş yerine İstanbul’dan çay berjer adını verdikleri bir takım mobilya getirildi. Dört koltuktan ibaret olan bu takımın iki adedini Çetin Efendi satın aldı. Diğer ikisini de Sümer Bez Fabrikası’nda çalışmakta olan bir ustabaşı satın aldı [67].” Şekil 4.51’den de görüldüğü üzere, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’nda çalışan memurlar, lojmanlarında mobilya dükkânlarından aldıkları koltuk gibi batılı mobilyaları kullanmışlardır.²

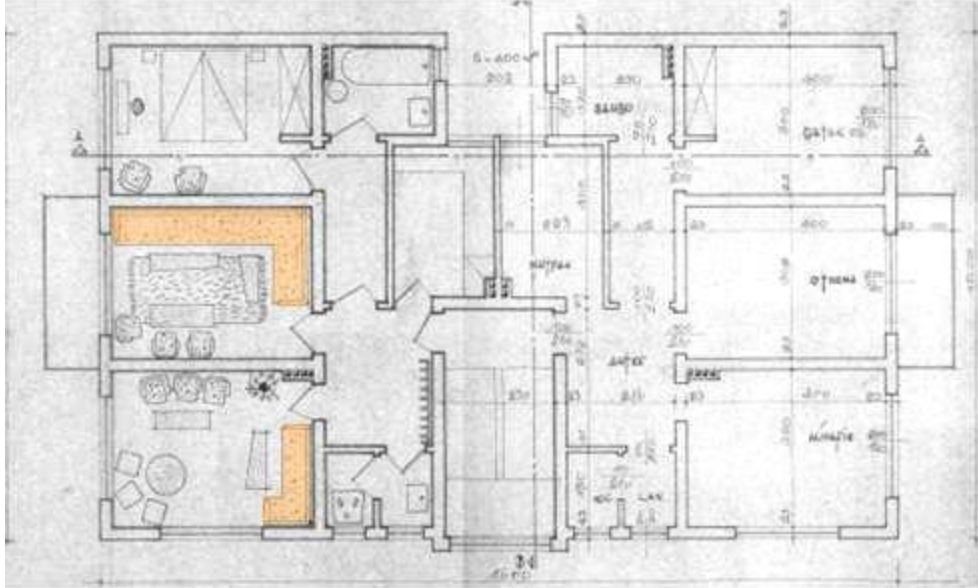
Şekil 4.51 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası iç lojmanları, oturma odası. 1960’lar sonu³

¹ Hakimiyet Gazetesi. 1 Haziran 1959. s.2

² Türkan Türkmen ile 11. 04. 2008 tarihli görüşme.

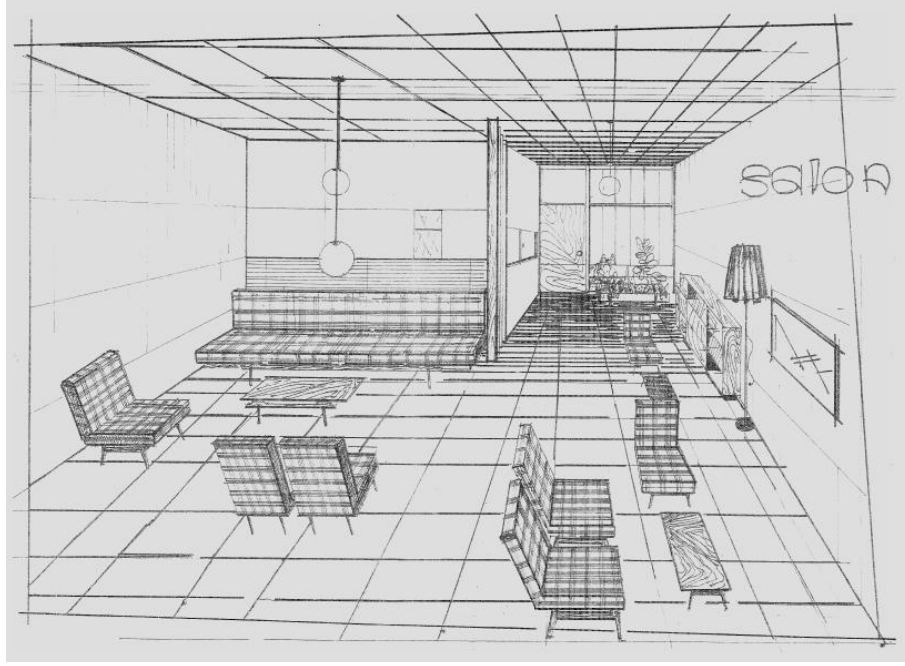
³ Türkan Türkmen Arşivi.

1930-1970 yılları arasında iç mekânda önemli değişimlere sebebiyet veren hareketli mobilyalar ve mekânsal değişimdeki etkileri ayrıca 1960'lar sonunda mimari projelerin sunum biçimlerini etkilemiştir. Mobilya tefrişi geleneksel düzenden kalıntıların kalarak uzaklaştığının nasıl olduğunu Şekil 4.52'deki Mehmet Altın Evi'nde izlemek mümkündür. Planda, oturma grubunun yekpare tasarımı ile geleneksel sedirdeki düzenin devam ettirildiğini veya dönemin mobilya trendi olduğunu düşünmek de olasıdır. Sandalye, masa ve yatak ayrı ayrı özelleşmiş mekânlarda kullanılmıştır. Mehmet Altın Evi, mobilya kullanımında mekândaki karma/hibrit bir düzenden, ağırlıklı olarak batılı ve hareketli mobilyalarla tefriş edilen mekânlara doğru bir geçiş döneminin örneğini oluşturması bakımından önemlidir. Ayrıca Şekil 4.53'den de görüleceği üzere, Mimar Arif Doğan'ın tasarladığı İbrahim Ertencan Evi'nin salonuna ait perspektif, sandalye, koltuk ve kanepa gibi mobilyaların kullanıldığı ve batılı mobilyalarla yeni mekânların nasıl oluşturulması ve kullanılması gerektiğini örneklemektedir. Burada dikkati çeken sadece tefriş değil, aynı zamanda tamamen batılaşmış bir iç mekân önerilmesidir. Mimarın geometrik mobilya tasarımları ve aldığı Bauhaus tarzı eğitimin paralelinde kaygan ve parlak ızgara düzenli yüzeyler resmedilmiştir.

Şekil 4.52 Mehmet Altın Evi'ne ait plan tefrişi. 1967¹

¹ Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Şekil 4.53 İbrahim Ertencan Apartmanı. Salon perspektifi. Modern oturma düzeni ve mobilyaları. Mimar Arif Doğan. 1968 [133]

Evin iç mekânının donatılarının gazete reklamlarında tanıtılması ve mekândaki kullanımının teşvik edilmesinden sonra, mimari projelerde gösteriminin zorunlu ve gerekli hale gelmesi, ev iç mekânının bileşenleri ve onların anlamları açısından bir dönemeç sayılır. Yerel basın ve mimari proje mekân perspektifleri yoluyla “kullanıcılara ve yabancılar”a gösterilebilir hale gelen ev, artık eskisinden farklı ‘çağdaş’ bir anlama sahiptir.

Sandalye: Sandalye genellikle geleneksel evdeki oda ve sofa gibi mekânlarda kullanılan ilk hareketli mobilyalardan biridir. Geleneksel oturma eylemi sedirler üzerine diz çökerek ya da bağdaş kurarak yapılmaktadır. Bu şekilde oturma biçimine alışkın olan halk, sandalye ve tabure gibi eşyalarda kısa süreli oturma eylemini gerçekleştirmiştir.

Hacı Osman Benli’nin fotoğrafından da görüldüğü üzere, araştırma kapsamında ulaşılan en erken tarihli fotoğrafa göre, sandalye 1926 yılında, odalarda kullanılan ilk hareketli mobilyalardan biridir. Benli, duvarları ahşap zarflarıyla dekoratif süslü ve sal taşı döşeli sofa mekânında, geleneksel sedir yerine sandalyeye oturarak sehpa yanında kahve içerken poz vermesiyle, eve giren yeni ve hareketli mobilyalarla ailenin zenginlik derecesini vurgulamak istemiş, olabilir (Şekil 4.54).

Şekil 4.54 Hacı Osman Benli evinin sofası. 1926¹

Yaşar Kaşıkçı ile yapılan görüşmeden, Kayseri’de mobilya dükkânlarında ahşap sandalye *Hazaran* ve *Thonet* markalı sandalye türlerinin satıldığını öğrenmekteyiz. (Şekil 4.55)

Şekil 4.55 Sandalye ve çalışma masası kombinasyonu. Vesile Karakimseli Evi²

“... Kayseri’de 1930’lar sonunda Ahmet Kaşıkçı, İzmir’de üretilen *Hazaran* sandalyesini getirtip dükkânında satmıştır. Bu sandalyeler İzmir’de İhsan Kayın

¹ Himmet Benli Arşivi.

² Vesile Karakimseli ile 15.02.2012 tarihli görüşme.

dedeleri ve ortakları tarafından üretilmiştir. Hazaran, kamış örgülü bir sandalye olup, tahta sandalyeden daha kaliteli ve pahalı idi. Ahşap sandalye ise, Ali Şevket Mutlu tarafından İnegöl’de imal edilmiştir. Oldukça basit olan bu sandalyeleri, Ahmet Kaşıkçı orta gelirli ailelere satmıştır.”¹ (Şekil 4.56) 1930’larda, İmamoğlu Evi’nde, sedir gibi geleneksel mobilyalara ek olarak batılı mobilyalardan piyano, Thonet sandalye, katlanır masa, yağlı boya tablolar, büyük, aynalı ceviz bir konsol ve avize bulunmaktadır [4].

Şekil 4.56 Himmet Benli Evi’nde kullanılan ahşap sandalyeler²

Sandalye, masa ile kombine edilmeye başlanılınca oturma eylemi, masada yemek yeme eylemi ile birleştirilince odalarda özelleşen eylemlere göre mekânsal ayrışmalar başlamıştır. Şekil 4.57’de görülen Arif Molu Evi’nde olduğu gibi sandalye ve masa gruplaşması ilerde kullanılmaya başlanılacak “yemek odası”nın ilk bileşenlerindendir. Yer sofrasını masaya taşımak, yemek yeme biçimlerini de değiştirmiştir. Benzer şekilde sandalyede oturma biçimleri de, geleneksel bağdaş kurarak oturmanın izlerini taşımaktadır. Bourdieu’nun belirttiği gibi, görünüşte sıradan bedensel hareketlerin yeniden tanımlanmasının temelinde, toplumsal grupların yeni özneler yaratmak üzere alışkanlıklarını yeniden biçimlendirme girişimleri vardır [197]. Batılı mobilyalara sahip olmak, yerel halk için, bir modernlik ölçütü olmaya başlamıştır. “Batı’dan alınan aletler, mobilya ve giyim eşyaları özel yaşamdaki bedensel alışkanlıkları açıkça etkiliyordu. Yüksek aralıklı iskemlelerde oturmak farklı kas dizilerini çalıştırıyor...[198]”

¹ Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme.

² Himmet Benli Arşivi.

Bir başka deyişle kendi kullanım biçimlerini özneler dayatan batılı mobilyalar sayesinde eski oturma alışkanlıklarını yeniden şekillendirmiştir (Şekil 4.58).

Şekil 4.57 Arif Molu Evi’ndeki yemek odası takımı¹

Şekil 4.58 Oturma grubu. Vesile Karakimseli Evi²

Özetle, sedir geleneksel evden sonra apartman konut tipinde de varlığını sürdürerek, mekânın hibritleşmesini sağlayan donatılardan belki de ilkidir. Bu ikililik, modernliğin kendi içinde doğrusal gelişim göstermediğine bağlamak mümkündür. Bermann’ın da belirttiği gibi, “*modern olmak, paradoks ve çelişkilerle dolu bir hayat sürmek demektir* [77].” Sandalyenin masa kombinasyonu ile birlikte mekân içinde özelleşen kullanımı ise

¹ “Faruk Molu Evi.” Filiz Sönmez Arşivi. 03.10.2011

² “Vesile Karakimseli Evi.” Filiz Sönmez Arşivi. 04.02.2012.

oturma ve yemek kültüründe modernitenin öncülleri olarak kabul edilebilir. Koltuk ve kanepenin mekâna girişi ile ev sahibinin statüsünü de simgeleyen “tamamen batılı” bir eşya modern dünyanın iç mekândaki kalıcı ve güçlü izleri oluşmaya başlamıştır. Yukarda detaylı olarak anlatılan ve barınma kültüründeki değişimi etkileyen, donatıların yanı sıra, çalışılan tarih aralığında Kayseri evine Batı kaynaklı diğer ev eşyaları, mobilyaları ve aksesuarları girmeye devam etmiştir. 1930’lardan başlayarak mekâna giren ve o mekândaki eylemleri ve oturma düzenini değiştiren en önemli taşınabilir eşyalardan bir diğeri de radyodur. İstanbul’da 1930’larda yaygınlaşmaya başlayan radyo ve plakçaları bulunan müzik dolaplarıysa evin kitlesel donatısı olarak özel bir yerleştirme çabasını hak etmiştir. Evdeki Batılı radyo bu nedenle, özel içki dolaplarında ya da yalnızca düğmelerinin gözüktüğü kapaklı dolaplar içinde yer almıştır [9]. Radyo’nun Kayseri’deki serüveni İstanbul’dan farklıdır. Radyo 1930’larda pille çalışan bir ev eşyası iken 1940’lar sonunda satışı¹ artarak özellikle şehir merkezinde elektrikli kullanımı yaygınlaşan bir araçtır (Şekil 4.59).

Şekil 4.59 “Radyo Geliyor” başlıklı haber²

Mustafa Cingilloğlu o dönemlerde mobilya mağazası işleten dedesi İsmail Cingilloğlu’nun pilli radyoları köylere kadar götürerek sattıklarını ifade etmektedir. Bu bilgiden radyonun çok geniş bir coğrafyada mekâna girdiği anlaşılmaktadır. Geleneksel evde sofada ya da günlük odada, apartman dairelerinde ise genellikle oturma odasında bulunan bu eşya, oda içi yerleşimin düzenlenmesinde belirleyici olmuştur. İlk olarak geleneksel eve giren pilli radyolar, sofa mekânına alınmış olup pahalı ve lüks bir eşya olduğu için odada duvarda yüksekçe bir yere iki metal dayanak (konsol) üzerine aile

¹ 1944 yılında *İsmail Cingilloğlu ve Oğullarına* ait Kazancılar Caddesi’nde 53 numaralı dükkânda Top. Per. Elektrik cihazı ve Mak. ve radyo gibi cihazlar satılmaktadır. Ayrıca 1944 yılında Kale Önü’nde Ömer Cevat Uncuoğlu’na ait Per. Radyo Acentesi bulunmaktadır [181].

² Kayseri Vilayet Gazetesi. 21 Mart 1946.

reisinin sofada oturduğu köşeden görülecek konularak alınmıştır.¹ Başka özneler de, bu durumu kendi evlerindeki radyo kullanımlarıyla doğrulamıştır; “... *Radyo sofada herkesin görebileceği şekilde yüksekçe bir yere duvarda iki demir üzerine konulmaktaydı. Kayseri evinde genellikle değerli eşyalar yüksek yerlere konur ya da asılırdı...*”² Dönemin en etkin iletişim kaynağı olan radyo, mekânla oturma düzenini değiştirmekle kalmayıp, ülke gelişme ve değişimleri halka ulaştırması bakımında barınma kültürünün değişimine katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede ele alınabilecek diğer ev eşyaları, 1930’larda varlıklı ailelerde görülmeye başlanan konsol, yazı masası ve daha geç dönemlerde rastlanılan büfe gibi mobilyalardır. Mekândaki hareketli ve batılı mobilya türlerinin çeşitlenerek arttığı ve mekânda nasıl karşılık bulduğunu göstermesi bakımından bu çalışmada örneklenmiştir. Yemek takımlarının saklanması için kullanılan, genellikle çekmece ve dolaplı olarak yapılan büfe, Kayseri’de özellikle apartman salon ya da misafir odalarında görülmektedir. Bu eşyaların 1960’lı yıllarda evlerde yaygınlaşmaya başladığını görüşme yapılan öznelerin kişisel fotoğraf arşivlerinde görmek mümkündür. Yaşar Kaşıkçı Evi’nde olduğu gibi, gümüş, çesmibülbül, kristal, porselen ve benzeri değerli eşya ve koleksiyonların bu mobilyanın raflarında sergilenmektedir (Şekil 4.60).

Şekil 4.60 Salonda büfe. 12.03.1973³

¹ Himmet Benli ile 02.05.2009 tarihli görüşme

² Hörmət Özşenel ile 05.01.2009 tarihli görüşme.

³ Yaşar Kaşıkçı Arşivi.

Yazı masası, konsol ve büfe gibi batılı eşyalar daha çok misafir odası ve salon gibi misafirin kabul edildiği mekânlarda kullanılmıştır (Şekil 4.61). Bu yöntemle, misafir, mobilyalar aracılığıyla, ev sahibinin statü ve eğitim düzeyi hakkında bir fikir sahibi olmaktadır.

Şekil 4.61 A- Yazı Masası. Vesile Karakimseli Evi. B-Arif Molu Evi. Konsol. 1930’lar¹

Özetle, 1930-1970 yılları arasında eylemlere göre mobilyaların mekânsal değişimdeki etkisi incelendiğinde, hareketli mobilyalarla özelleşen mekânların oluştuğu ve mekânın geleneksel mobilya kullanımını tam anlamıyla terk etmeyerek hibritleştiği görülmüştür. Aynı evde geleneksel ve yeni donatılar birlikte kullanılarak bu ikilik durumu kendini göstermiştir. Tanyeli’nin de ifade ettiği gibi, “*modernleşmenin Türkiye’de evlerin iç mekânında yol açtığı değişikliklerin ilki, geleneksel Osmanlı evinde varolmayan bir ikiliktir* [19].” Odanın geleneksel bağlamından kopmasında, hareketli mobilya ve aksesuarlar, beyaz eşyalar, seyyar ocaklar gibi yeni donatıların yaygınlaştığı 1950’li yıllar, bir dönüm noktası oluşturarak iç mekânın dönüşerek barınma kültürünün batılı anlamda biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

“Uyuma donatıları ve barınma pratikleri”

Karyola: Geleneksel Kayseri Evi’nde uyuma eylemi odalarda sedir ya da karyola² ile gerçekleşmiştir. Karyola 1930’lu yıllarda her evde olmayan bir ev eşyasıdır. Pahalı ve her aile ferdi için ayrı ayrı alınabilecek bir eşya olmadığı için, aileler alışkanlıkları ve

¹ “Vesile Karakimseli Evi.” Filiz Sönmez Arşivi.04.02.2012

² Karyola ile yer yatağının boyutları birbirinden farklı olduğu için, karyolaya göre yatak ve yorgan boyutları değişmiştir. Karyola üzerindeki yatak, ortalama 170 cm uzunluğunda beyaz kılıfın iki başı kırmızı veya sarı ipek kaplı, kenarları kaneviçe işlemeli damat yastığından ibaretti. Mustafa Parlak ile 14.09.2009 tarihli görüşme.

imkânları çerçevesinde yer yatağında uyumayı sürdürmüşlerdir. Karyolası olan aileler genellikle orta gelir grubunun üzerindedir. Görüşme yapılan öznelardan elde edilen bilgiye göre, karyolaların boyutları diğer mobilyalara göre büyük olması ve lüks göstergesi sayılması nedeniyle ilk olarak evin en geniş odaları olan misafir odası ve sofa gibi özel mekânlarında konumlanmıştır. Semiha Gavremoğlu, 1940'ta evlerine pirinç karyola aldıklarında komşularının “nefes (nazar)” edeceği kaygısını dile getirerek, karyolanın her evde olamayacak kadar pahalı bir ev eşyası olduğunu vurgulamıştır.¹ (Şekil 4.62)

Şekil 4.62 1940 yılında Gavremoğulları Ailesi tarafından kullanılan pirinç karyola²

Bir önceki bölümde anlatıldığı gibi, geleneksel evde sedir ve karyolanın aynı mekânda birlikte kullanıldığı durumlar da olmuştur. Karyola bulunduğu geleneksel odada, özelleşmiş bir alan tanımlamıştır. Mekân sayısı ve türünün arttığı apartmanlarda ise karyolalar genellikle yatak odalarında yer almıştır (Şekil 4.63). Bir başka deyişle, evin yatak odası gibi mahremiyet derecesi yüksek mekânlarında ise, geleneksel evde kullanılagelen sandık ve pirinç karyola gibi mobilyaların kullanımına devam edilmiştir.

İlk olarak pirinç karyolalar kullanılmaya başlanmıştır.³ Karyolanın geleneksel odadaki kullanımında, başlarda sedirin üzerindeki halı kaplama, karyola üzerinde de örtü olarak

¹ Semiha Gavremoğlu ile 07.03.2011 tarihli görüşme.

² Filiz Sönmez Arşivi. 08.07.2011.

³ “Tek veya çift kişilik farklı ebatlardaki pirinç karyolaların çoğu ithal ürünlerdir. İstanbul’da en çok reklamı ve satışı yapılanlar İngiliz malı *Standart* veya *İmperial* markalı ürünler olmuşlardır [10].”

kullanılmıştır. Karyola farklı bir mobilya olmasına rağmen, örtü ile sedirle kombine edilmeye çalışılmıştır.¹

Şekil 4.63 Kayseri Evi Müzesinde karyola örneği²

Geleneksel evde uyuma eylemi için yüklüklerinden çıkarılarak serilen yer yataklarını kullanma geleneği apartmanlarda da bir süre devam etmiştir. Yatak odası gibi, özelleşmiş bir mekân olduğunda dahi yatılı misafirler için ayrılan şilte ve minderler, yüklük veya gömme dolaplarda hazır tutulmuştur (Şekil 4.64).

Şekil 4.64 Vesile Karakimseli Evi’ndeki pirinç karyola³

¹ Mehmet Çayırdağ ile 16.04. 2009 tarihli görüşme.

² Kayseri Evi Müzesi. Filiz Sönmez Arşivi. 19.05.2011.

³ “Vesile Karakimseli Bağ Evi.” Filiz Sönmez Fotoğraf Arşivi. 22.05.2011

Karyolanın yaygınlaşması ve kullanıcıların ekonomik güçlerinin ve görgülerinin artması ile 1950'li yıllara ait yerel gazetelerde de pirinç karyola reklamlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Donatılar bazen tek başlarına görsel olarak medyada yer alır. Donatının mekânsallığı ile görselleştirilmesi, incelenen tarih aralığındaki yerel basında işlenen bir konu olmadığı sonucuna, dönemin iç mekânına ilişkin fotoğraf bulunamamasından varılabilir (Şekil 4.65).

Şekil 4.65 Atlas Radyo ve Mobilya Mağazası reklamı. 1957¹

Şekil 4.66 İsmail Cingilioğlu Oğulları mağazasına ait reklam²

Şekil 4.66’te de görüldüğü üzere, 1949 yılında Erciyes Halkevi Dergisi’nde “İsmail Cingilioğulları Oğulları”na ait mobilya mağazası reklamından, dönemin satılan karyola, koltuk takımları ve sandalye gibi lüks ve hareketli mobilyaları hakkında bilgi edinilmiştir: “...Küçük, kesme, boyalı karyolalar; ... Sandalye, koltuk, hasır takımlar, İsmail Cingilioğlu Oğulları mağazasında satılır. Alacağınız sandalye ve koltuğun A.Kartal; Radyonun Siera; Bisikletin Hercules, markalarını taşıması her zaman menfaatinize uygun olacaktır. Kazancılar caddesi No, 58.”³

Öznelerin eğitim ve gelir düzeyine göre, karyolanın mekândaki kullanımı değişmiştir. Örneğin, 1938 yılında varlıklı bir aile olan Büyükbaş Ailesi, Örnek Apartmanı’nda her

¹ “Atlas Radyo ve Mobilya Mağazası reklamı.” Hakimiyet Gazetesi. 18 Haziran 1957.s.2.

² Erciyes Halkevi Dergisi. Sayı:73. Yıl:7-1949.

³ Erciyes Halkevi Dergisi. Sayı:73. Yıl:7-1949.

odada, gündüzleri oturma ve geceleri yatma eylemi için divan ve somya, evebeynler için ise yatak odasında karyola kullanılmıştır. Hürmet Özşenel’le yapılan sözlü görüşme sonucu, geleneksel evlerinde sedir ve karyolanın birlikte günlük odadaki kullanımını, Sahabiye Belediye Blokları’ndaki evlerinin oturma odasında da aynı ikili kombinasyon da devam ettiği anlaşılmaktadır.¹ Geleneksel varlıklı evlerinde oda sayısı fazla olmamasına rağmen, karyolanın olduğu mekânda halen sedir ve gömme dolaplar varlığını devam ettirmiştir. Örneğin, İmamoğlu Evi’nde olduğu gibi, anne-baba yatak odası ve bitişiğindeki büyükannenin odasında bir veya iki sıra ahşap sedir ve yorganların konulduğu yüklükler, mekândaki karyola ve giysi sandıklarına ek olarak bulunmaktadır [4].

Şekil 4.67 a-Leman Özkarakaya’nın yatak odası. 1950’ler.² b- Sahabiye Mahallesi’ndeki bir apartman dairesinin yatak odası. 1970³

1970’lere doğru, Şekil 4.67-b’deki fotoğraftan da görüldüğü üzere, karyola yaşama mekânından tamamen ayrılarak yatak odalarının demirbaş donatılarından biri olmuştur. Karyolanın yatak odasının sabit bir bileşeni olması apartman kültürünün yaygınlaşması ile paraleldir.

“Beslenme donatıları ve barınma pratikleri”

Togana, söz konusu tarih aralığında, içindeki donatılarla ile özelleşerek, eski mutfak alışkanlıkların değişiminin izlendiği önemli bir mekân olmuştur. Evin bir çeşit işliğidir. Beslenme eylemiyle ilgili en önemli mekânsal bileşen, yemeğin pişirildiği yer olan,

¹ Hürmet Özşenel ile 05.01.2009 tarihli görüşme.

² Leman Özkarakaya Arşivi.

³ Mürüvvet Fındıkoğlu Arşivi.

“ocak”tır. 1930-1970 yılları arasında ocak, togana ve mutfak mekânının biçimlenmesinde temel teşkil etmiştir (Şekil 4.68).

Bölüm 3.1’de detaylı bir şekilde anlatılan geleneksel ocak, incelenen tarih aralığında mekâna giren taşınabilir yeni ocak türleri ile birlikte kullanılmaya başlandığında biçim değiştirmiştir.

Şekil 4.68 Güpgüpoğlu Konağının tokanasındaki geleneksel ocak¹

1940’lı yıllarda geleneksel ocağa alternatif olarak, ispirotolu, fitilli ocaklarla birlikte, sesli (pompalı) ve sessiz gaz ocakları da kullanılmaya başlanmıştır. Benzin ve ispirotolu gaz ocakları da küçük işlerde (su ısıtmak, kahve pişirmek gibi) kullanılmıştır. (Şekil 4.69, 4.70) Gaz ocağı ise, genellikle çorbalar, pilavlar ve kavurmalar gibi kısa sürede pişen, yemekler için kullanılmıştır. 1940’larda *pompalı gaz ocakları* seyyar ocak olarak piyasada yer aldığında, bu ocakları ilk kez ekonomik gücü yerinde olan aileler almıştır. Pompalı gaz ocağı, koku yaptığı ve gürültülü olduğu için tokanada ocağın yanında durmaktadır.²

¹ “Güpgüpoğlu Konağı.” Filiz Sönmez Arşivi. 02.09.2011.

² Kadir Dayıoğlu ile 04.09.2011 tarihli görüşme.

Şekil 4.69 Sessiz pompalı gaz ocağı¹

Şekil 4.70 Optrimus marka gaz ocağı²

Hanımlar gaz ocağını yemek pişirmek için, genellikle tokenada yerde seki altında pompalamaktadırlar.³ Dolayısıyla gaz ocaklarıyla birlikte yemeğin sabit bir yerde pişirilme zorunluluğu ortadan kalkmıştır.

1950’li yıllarda yerel gazetelerde yer alan gaz ocağı reklamları sayısı artmıştır. Şekil 4.71’deki bu yıllardaki apartman konut tiplerine ait mutfaklardan da görüleceği üzere, ocağın iki-üç gözlü yapısı, gaz ocağının kullanımının artması ile tek gözlü inşa edilerek küçültülmüştür. Gaz ocakları ilk olarak geleneksel ocağın yanına ya da üzerine konulmuştur. Örneğin Himmet Benli evinde, geleneksel ocak yerden 40 cm kadar yükseklikte iken, pompalı gaz ocağının kolay yakılabilmesi için, gaz ocağının içine ya da kenarına konması ile ocak yerden 60-70 cm yüksekliğe getirilmiştir. Pompalı gaz ocağının yanması için pompalama eyleminin sabit ve belli bir yükseklikte yapılması gerekmekteydi. Bu sebeple, ocağın önünde 40-50 cm genişliğinde bir platform oluşturulmuştur. Ocağın arka kısmında geleneksel ocak kullanılırken, bu platform üzerinde ise gaz ocağı kullanılmıştır. Böylelikle gaz ocaklarının ilk piyasada yer aldığı dönemde tokenada yeni ve geleneksel ocak düzeni birlikte yerini almıştır. Gaz ocağı yaygınlaşmaya başladıkça yeni yapılan evlerde geleneksel ocak oranlarında ve biçiminde değişiklikler olmuştur.

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 11.04.2011.

² “Kayseri Evi Müzesi.” Filiz Sönmez Arşivi. 19.05.2011.

³ Mehmet Çayırdağ ile 16.04.2009 görüşme.

Şekil 4.71 Selçuk Karakimseli Evi ocağı ve Çalıkoğlu Kardeşler Apartmanından ocak örneği. 1953¹

Kayseri’deki 1938 yılı ilk apartman konut tipinde de tek gözlü ocak kullanımı görülmüştür. Örneğin, Örnek (Ispanak) Apartmanı’nda (1938) kemerli tek gözlü bir ocak kullanılmıştır. Bu evdeki mutfak düzenini anlatan bir öznenin anlattıklarından tek gözlü ocak kullanımı olduğunu anlamaktayız: “Mutfakta bir musluk ve altında mozaikten yapılı bir lavabo vardı. Lavabonun biraz ilerisinde kemerli tek göz bir ocak vardı. Ocak belli bir yükseklikte olup altı betondur. Bu ocak 1965 yılında yıkılıp, yerine beton dökülerek tezgah yapıldı. Bu tezgâh üzerine gaz ocağı konularak yemek pişirildi.”² 1950’li yıllarda geleneksel evin avlusuna (hayat) eklenen odalardan oluşan bazı yeni yapılar, iki oda ve bir mabeyn şeklinde inşa edilmiştir. Kullanıcın özel isteklerine göre, eve eklenen her yeni mekânda geleneksel ocağın inşa edildiği söylenemez. Buna bir örnek olarak Mustafa Bekarlar Evi verilebilir. Mustafa Bekarlar’ın ifadesine göre, yemek yapımında genellikle gaz ocağı ve yazın avluya kurulan maltız gibi seyyar ocaklar kullanılmıştır. “1954’te tokanayı yıktık. İki oda, bir mabeyn yaptık. O zaman iki oda bir mabeyn çok lüks bir şeydi. Mabeyn denen yerde tokana gibi bir yer yaptık. Gaz ocakları çıktığı için yeni evimizde geleneksel ocak yapmadık.”³ Taşınabilir gaz ocakları, öznelerin ekonomik durumları ve eski alışkanlıkları nedeniyle 1950’lerde yaygın olarak kullanılmamıştır.

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 03.04.2012.

² Fehime Özer ile 29.06.2011 tarihli görüşme.

³ Mustafa Bekarlar ile 19.09.2011 tarihli görüşme.

İkinci dünya savaşı sırasında döneme tanıklık etmiş özneler, ekmek ve gazın vesikayla verildiğini belirtmiştir. Ayrıca gaz ocaklarında pişen yemekleri sevmediğini belirten bazı aileler, özellikle vurgu yemeklerini¹ pişirecekleri zaman geleneksel ocak kullanmaya devam etmişlerdir. Bu gibi sebeplerle geleneksel ocağın hemen terk edilmediğini göstermektedir. Geleneksel ocak ve gaz ocaklarıyla birlikte uzun süre ikili kullanımlar şeklinde devam etmiştir.

1950’lerde *Milangaz* markalı “tüplü ocaklar” kullanılmaya başlanmıştır. Seyyar ocakların yaygınlaşması ve ekonomik hale gelmesi ile tek gözlü ocaklar zamanla ortadan kalkmıştır. Gaz ocağının evlerde yaygınlaşmasında, o dönemde yerel basında yer alan haber ve reklamların da katkısı olmuştur. Şekil 4.72’deki ilanda da belirtildiği üzere, gaz ocağının *temizlenmesi kolaydır* ifadesiyle, ev hanımlarının bu ocak türünü kullanmaları için ocağın cezbedici özellikleri vurgulanmıştır.

Şekil 4.72 *Vezüv* marka emaye gaz ocağı reklamı²

Geleneksel evdeki sabit ocak ve baca düzeni apartman konut tipinde seyyar ocak ve davlumbaz ikili sistemine dönüşmüştür. Bu düzeni 1950’lere ait mimari projelerin mutfak mekânlarında izlemek mümkündür (Şekil 4.73 ve Şekil 4.74).

¹ *Vurgu yemekleri*, uzun sürede yavaş yavaş halkın deyiimiyle *içini çeke çeke pişen* yemek türleridir.

² “Vezüv marka emaye gaz sobası”. Hâkimiyet Gazetesi. 22 Ekim 1956. s.2.

Şekil 4.73 Davlumbaz örneği. Ömer Yeğenağa Evi. Zemin kat planı. 1951¹

Şekil 4.74 Sahabiye Mahallesi Belediye Blokları, mutfak mekânındaki davlumbaz. 1955²

Tokanada, mutfak mekânında olduğu gibi tanımlı bir tezgâh düzeni yoktur. Tokanada yemek hazırlık işleri togana içinde bulunan “tahtalı” adlı bölümde ya da sofa, harem odası gibi odalarda, yemek tahtası veya sofrası üzerinde hazırlanırdı. 1942 yılı Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’nın dış vazife evlerinde tezgâh kullanımına rastlanmamıştır (Şekil 4.75). 1950 yılına ait incelenen mimari projelerde eviye, davlumbaz, baca ve tezgâh gösterimi bulunmaktadır. Buradan yeni konut tiplerinde eviye ve tezgâhın birlikte tasarlandığını öğrenmekteyiz.

Şekil 4.75 Mutfak mekânındaki eviye. S.K.B.Fabrikası Lojmanları. 1942³

¹ “Ömer Yeğenağa Evi. Zemin Kat Planı. Örnekevler Mahallesi. 04.06.1951”. Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

² Filiz Sönmez Arşivi. 04.10.2011.

³ Filiz Sönmez Arşivi. 03.06.2011.

Şekil 4.76’te görüldüğü gibi, Kayseri’de İstasyon Caddesi’nde bulunan Çalıkoğlu Kardeşler Apartmanı ve Çalık Apartmanı’nda geleneksel ocak, eviye ve tezgâh düzeni görülmüştür. Lojmanlardan sonra sosyal konut ve aile apartmanlarında eviye ve tezgâh düzeninin görülmesi mimar ve mühendis gibi teknik adamların modern konut donatılarını apartmana almasını istemeleri ve ayrıca su tesisatının evlere alındığının göstergesidir.

Şekil 4.76 A- Çalıkoğlu Kardeşler Apt. 1953. B- Çalık Apt. 1950’ler. İstasyon Cad. Mutfakta Geleneksel ocak, eviye ve tezgâh düzeni¹

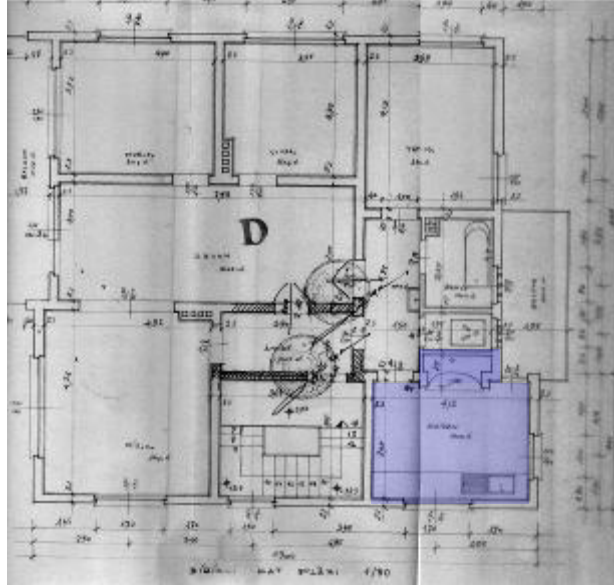
Şekil 4.77’deki Mürüvvet Fındıkoğlu evinin (1963) mutfağından da görüleceği üzere, 1960’larda ise eviye ve tezgâh düzeni mutfağın sabit bileşenleri haline dönüşmüştür. 2000’li yıllarda aynı mutfağa kapalı dolaplar eklenerek, elektrikli ek üniteler (çamaşır ve bulaşık makinesi gibi) yerleştirilmiştir.

Şekil 4.77 Mürüvvet Fındıkoğlu evinin mutfağı. A-1983, B-2009²

¹ “Mürüvvet Fındıkoğlu Evi.” Filiz Sönmez Arşivi. 05.04.2012

² “Mürüvvet Fındıkoğlu Evi.” Filiz Sönmez Arşivi.17.11.2011.

Şekil 4.78 Vahdi Vural Evi. Mutfak mekânında geleneksel *ocak*, *eviye* ve *tezgah* tefrişi yapılmıştır. 1962¹

Şekil 4.78’de 1962 yılına ait Vahdi Vural Evi mimari projesinde de gösterildiği üzere, geleneksel ocağın kullanımının devam etmesi ve yeni mutfak bileşenleri olan eviye ve tezgah elemanlarının yeni konutlarda yer alması, konuttaki hibrit yapının mutfakta da devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla incelenen tarih aralığının sonunda *standart* bir mutfak plan tipinin oluşturulamadığını söylemek mümkündür.

Mutfak Araç ve Gereçleri: Cumhuriyet’in *eskiye karşı yeni* kurgusu, kent ölçeğinden en küçük mekânsal donatı ve aksesuara kadar kendini hissettirmiştir. Cumhuriyet Döneminde, ev mekânının rasyonel düzenlenmesi ve hane etkinliğini ve verimliliğini artıran uygun programlara sahip kız enstitüleri, derslerinde, o bildik *eskiye karşı yeni* formatıyla, geleneksel evin *kötü düzenlenmiş mutfakları* ile öğrencilere *gerektiği şekilde düzenlenmiş* model mutfakları öğretilmiştir [81]. Rasyonel düzende geleneksel araç-gereçlerin yerini zaman ve enerji tasarrufu sağlayan yeni mutfak araç-gereçler almıştır.

Kayseri’de beslenme kültürüyle birlikte mutfak araç gereçleri de toğananın ve mutfağın değişiminde etkin rol oynamıştır. Bu çerçevede toğananın başlıca gereçlerinden olan bakır kapların,² alüminyum ve demirden üretilmiş, ağırlık ve hacim olarak daha az yer kaplayan gereçlerle yer değiştirmesi toğanadaki değişimin ilk habercileridir. 1954’te

¹ Kayseri Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

² 1946’lı yıllara kadar bakıra şekil, çekiçle dövülerek verilmiştir. 1946’da ise otomatik bir çekiçle dövülmeye başlanmıştır. 1950’lerde merdaneli silindire sahip olan üç kişi şehir dışında bir yerde atölyelerini kurmuşlardır. 1960’lardan sonra ise bakır mamulleri hızla azalmaya başlamıştır [69].

eski sanayi bölgesinin kurulması ile kentteki sanayinin gelişerek mutfak kültürünü dönüştürmeye başlaması sebebiyle 1930-1970 tarihleri arası bu geçiş sürecini izlemek için kritik dönem olarak görülebilir.

Görüşme yapılan kişilerin ortak ifadelerine göre, bakır kaplar 1960'lara kadar, ev hanımların vazgeçemediği en önemli mutfak eşyaları olmuştur. *“Bakır kaplar evin ve kızların çeyizini süslemiştir. Kapaklı bakır kaplar mutfakta terekleme usulüne göre yerleştirilir. Havanların konulduğu düzen ayrı, diğer kaplar farklı bir düzende yerleştirilir. Bir çeşit sergileme söz konusudur. Tokana eşyalarıyla, âdeta evin vitrini gibi görülmektedir.”*¹ Nuh Naci Gavremoğlu'na göre, *“tokanada bakır kazanlar yerde iç içe konurdu. İşlemeli kaplar raflara dizilirdi. 1960'larda alüminyum kaplara geçtik.”*² Genellikle tokanadaki mutfak eşyaları yere konularak ya da duvara asılarak düzenlenirken, apartman yaşamında eşyalar, terek ve dolaplarda saklı tutulmuştur.

Bakır kaplar kullanıldığı dönemlerde pişirme eylemi, geleneksel ocakta gerçekleştirilmekteydi. Yapılan görüşmelerden edinilen bilgiye göre, ocağın üzeri *tandır çulu*³ adı verilen bir örtü ile örtülürdü. Özellikle 1950'lerden sonra alüminyum kaplar, melamin, düdüklü tencere gibi yeni mutfak eşyaları kullanılmaya başlandığında ağır, pahalı ve bakımı zor olan bakır kaplar terk edilirken, tereklerdeki bazı bakır kapların yerini de alüminyum kaplar almıştır.

Leo Van Velzen'in Kayseri sanayi gelişimi üzerine yaptığı araştırmaya göre, Kayseri'de 1960'lardan sonra bakır mamulleri hızla azalmıştır. Bu yıllarda alüminyum kolay işlenmesi sebebiyle tercih edilmeye başlamıştır. Alüminyum mallardan en çok imal edilenler kap, kacak, tava, kazan, güğüm ve su kapları gibi ev araçlarıdır. Alüminyumdan 1960'lardan sonraki günlerde elektrikli fırınların imalatı başlamıştır [69].

Togana ve mutfğa seyyar ocakların alındığı dönemde (1950'ler), yeni mutfak gereçlerinden düdüklü tencerenin girmesi de yemek pişirme eylemi için adeta bir

¹ Alim Gerçel ile 04.06.2011 tarihli görüşme.

² Nuh Naci Gavremoğlu ile 11.05.2008 tarihli görüşme.

³ Fikret Büyükkürkçü, tandır çulunun ısıya dayanıklı özelliğini şöyle anlatmıştır: “Tandır çulu teliz denen keten bir bezden yapılırdı. Tandır çulunun içi çapıt dolu olurdu, ama yüzü teliz adlı keten ile kaplı olurdu. Teliz, çıkan buharı emer ve temizlemesi kolay ve kolay kolay kir tutmazdı ve yanmazdı.” Mustafa Parlak'a göre, tandır çulunun kılıfı keçi kılından üretilen ve el tezgâhında dokunarak elde edilmiştir. İçine çapıtlar köpüme yapılarak eklenir.

devrim niteliği taşımıştır. 1950’lerde Kayseri’de iki bilinen düdüklü tencere markası üretilmiştir: “*Termo adlı düdüklü tencere Kadir Tanver ve Muhittin Bey tarafından üretilmek ve satılmak üzere Kayseri’de yapıldı. Termo 1953’te satış rekoru kırdı. 1955’te Osman Ulubaş, Kayseri’de “Ulubaş düdüklü tencere üretimine başladı.”*¹ (Şekil 4.79) Düdüklü tencere, geleneksel ocakta uzun sürelerde pişen bazı yemeklerin sürelerini kısaltması sebebiyle Kayserililer tarafından benimsenmiştir, ancak mutfakta geçen süreyi azaltması sebebiyle geleneksel yaşamdaki gibi yemek pişerken ocağın başını bekleme eylemi sona ermiştir.

Şekil 4.79 *Ulubaş düdüklü tencereleri* reklam afişi: “Dur Türkiye’de Ulubaş var” [162]

Düdüklü tencereler gaz ocaklarında ve fitilli ocaklarda kullanılmıştır. 1960’larda Türkiye’nin birçok iline Kayseri mamulü eşya ve ürünler sevk edilmiştir.² (Şekil 4.80)

¹ İnş. Müh. Alim Gerçel ile 04.06.2011 tarihli görüşme.

² Ulubaş düdüklü tencerelerinin sahibi olan Osman Ulubaş, üretim sürecini şöyle anlatmaktadır: “Düdüklü tencerenin saplarındaki bakalitleri tutturamıyorduk. Bunları layıkıyla öğrenmek için İstanbul’a gittim. Bir yahudinin yanına çırak olarak gündelikle girdim ve çalışmaya başladım. Üç ay, bu sanatı öğrenesiye kadar bu adamın, bir işçi gibi bütün arzularını yerine getirdim [115].”

Şekil 4.80 Thermo ve Standart markalarına ait döğüş tencere reklamları. 1963 [115]

Benzer şekilde Velzen'in de belirttiği gibi, “döğüş tencereler için önceleri demir döğüş kullanılmış, sonraları Tayyare Fabrikası'ndan alınan alüminyumlar kullanılmıştır. 1962/63 yılından sonra döğüş tencerelerde seri üretimine geçilmiştir. 1970'ler sonunda Kayseri döğüş tencere ihraç etmekte başlamıştır [69].”

1930-1970 yılları arasında bakır kapların yerini Kayseri'de üretilen alüminyum kaplar ve döğüş tencereden sonra, ithal edilen *buzdolabı* ve *davul fırın* gibi elektrikli çeşitli eşyalar almıştır. Mekâna giren elektrikli donatılar ile mekân batılı formattaki mutfığa benzer biçimde standartlaşma eğilimi göstermiştir. Bu sayede, yeni teknolojik mutfak eşyalarının kullanılmaya başlanmasıyla mutfak standart eşyalarıyla birlikte bir tip oluşturmaya başlamıştır.

Buzdolabı¹: Özellikle yemek kültürüne önem veren kentte, batılı mutfak gereçleri ile geleneksel gereçlerin ikili kullanımı devam etmiştir. Aydınlanma amaçlı elektrik kullanımı 1930'larda başlamasına rağmen elektrikli ev eşyalarının evlerde yaygınlaşması 1940'lı yılların sonunda olmuştur. Özellikle mutfaklara veya (mutfığı küçük olan evlerde) oturma odasına buzdolabının girmesi 1950'lerde varlıklı ailelerin yurt dışından getirmeleri ile sağlanmıştır. Buzdolabının yaygın olarak kullanılmadığı 1950 öncesi dönemde gıdalar, tel dolaplarda saklanmaktadır. Buzdolabı kullanımının öncesinde yiyeceklerin saklanma sorunu, her gün yemek pişirme alışkanlığını doğurmuştur. İstanbul gibi büyük şehirlerde, “1930'larda yayınlanan popüler haftalık

¹ Türkiye'de, 1955'te Arçelik'in ilk işletmesi olan Sütlüce Fabrikası'nın faaliyete geçmesi ile hayata geçen beyaz eşya, sonraki yıllarda önemli gelişmeler göstererek ülke sanayisinin önemli sektörlerinden biri oldu. İlk yerli çamaşır makinesi, 1959'da, buzdolabı ise 1960'da aynı işletmede üretildi [199].

dergilerde, otomatik soğutma makinesi adı altında buzdolabı halka tanıtılmıştır. Hemen ardından ‘Burla Biraderler’ firması tarafından ithal edilen, ‘Frigidaire’ marka buzdolapları ‘Frijitör’ adıyla birçok zengin ailenin evine girmiştir, hatta bazı orta gelir düzeyindeki aileler de ikinci el olanlarını satın almışlardır. Ancak buzdolabı, geniş halk kitlelerine ulaşabilmek için 1950’lerin ortalarını beklemek zorundadır [9].”

Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre ilk buzdolapları eczanelerde kullanılmaya başlamıştır.¹1950’ler sonunda evlerde kullanılmaya başlamıştır. “1956’da babam Ekrem Ula adlı teknikere Fatih Mahallesi’ndeki üç katlı apartmanımızı çizdirdi. 1957 yılında babam evimize buzdolabı aldı. O sokaktaki buzdolabına sahip ilk aile biz idik. Buzdolabı eve girmeden önce mutfakta telli dolap kullandık.”² Buzdolabı gibi beyaz eşyalar Kayseri’ye İstanbul’dan ya da yurt dışından getirilmektedir. Örneğin, Vesile Karakimseli bağ evlerinde 1952 yılında Westinghouse marka buzdolabı kullandıklarını belirtmiştir (Şekil 4.81). Varlıklı aileler sayesinde, yurtdışından gelen elektronik ve mekânîk eşyalar, evlerde daha fazla görülmeye başlanmıştır.

Şekil 4.81 Vesile Karakimseli’ye ait 1952 yılı “Westinghouse” marka buzdolabı³

¹ Mustafa Cıngıllıoğlu ile 18.04.2011 tarihli görüşme.

² Halit Erkiletlioğlu ile 17.05.2008 tarihli görüşme.

³ “Vesile Karakimseli Bağ Evi.” Filiz Sönmez Arşivi. 22.05.2011. Westinghouse markalı buzdolabı Westinghouse Elektrik Şirketi tarafından üretilen 1930’larda üretime başlamıştır [200].

Buzdolabının iç hacmi bütün yiyecek maddelerini alacak kadar geniş olmadığı için evlerde belli bir süre daha telli dolap kullanıldı. Evin tokanası ve mutfacı buzdolabı gibi elektrikli eşyalar göz önüne alınarak yapılmadığı için, buzdolabı ilk olarak togana mekânının bir bileşeni olduğu iddia edilemez.

Buzdolabının, bazı evlerde oturma odasında veya holde yer aldığı bilinmektedir.¹ Aytimur Güpgüpoğlu'na göre, ilk buzdolaplarını, 1968 yılındaki oturdukları evde antre mekânında mutfak kapısına yakın bir yerde konumlandıklarını belirtmiştir.²

1960'lı yıllardan sonra yerli buzdolabı üretimiyle birlikte mutfaklarda buzdolabı yaygınlaşmaya başlamış olup bu durum, kentte mimari projelerde elektrikli eşyaların dikkate alınarak tasarım yapılmasına sebebiyet vermiştir. İlk elektrikli eşyaları kullanıcılar oturma odası, hol, mutfak ve banyonun büyüklüğüne göre bu mekânlarda kullanmışlardır.

Kısacası elektrikli eşyalara göre tasarlanmayan mutfak ve banyo mekânlarına hemen bu teknolojik donatılar alınmıştır, denilemez. Mutfağının büyüklüğü elveren aileler mutfaka buzdolaplarını yerleştirirken, mutfakları küçük aileler ise mutfakla ilişkisi yakın olan hol ve oturma odası gibi mekânlara koymuşlardır. Tekil örnekler dışında elektrikli ev aletlerinin mekâna girmesi 1950'li yıllarda ivme kazanarak 1960'lı yıllarda yaygınlaşmıştır. Bu gelişmelere rağmen bu dönem çoğu zaman geleneksel mutfağın gereçleri ile modernin teknolojik gereçlerinin bir arada kullanıldığı bir süreçtir. İncelenen tarih aralığında, mutfak, içindeki donatısıyla birlikte, geleneksel oranların dışına çıkarak bir standart form ve büyüklüğe dönüşmeye başlamıştır.

Donatılardaki değişimin beslenme kültürüne yansması: Yemek hazırlama kültüründe yeni donatıların girmesiyle yaşanan değişimin yansımalarını yemek yeme kültürü ve bu eylem için özelleşmiş donatıların ve mekânların kurgulanmasında da görmekteyiz. Dolayısıyla bu bölüm içinde anlatılan tüm donatıları, tek başına okumak yerine barınma kültürünü şekillendiren bir ilişkiler ağı olarak değerlendirmek önemlidir. Bu bağlamda, yukarda anlatılan ocaktan başlayarak, buzdolabı kullanımına uzanan geniş perspektifteki donatıların Kayseri kentinde beslenme kültüründe buna bağlı

¹ İnş. Müh. Nuh Naci Gavremoğlu ile 04.04.2012 tarihli görüşme.

² Mimar Aytimur Güpgüpoğlu ile 01.05.2012 tarihli görüşme.

mekânların değişiminde üstlendiği rolleri anlamak için yer sofrasından yemek masaya geçiş serüvenini de okumak gerekir.

Geleneksel Yer Sofrası: Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerden çıkan genel yargıya göre, Geleneksel Kayseri evinde sofra aile bireylerinin katılması suretiyle genellikle sabah ve akşam olmak üzere iki defa kurulurdu. Genellikle yemek sofraları, günlük oda, varsa sofa, tokana mekânındaki tahtalı adlı (ahşap döşemeli) bölümde kurulurdu. Görüşme yapılan öznelere alınan genel bilgilere göre, tokenada genellikle yemek pişirmek, yiyecek ve yakacak depolama işlevleri gerçekleşmiştir. Yemek genellikle bu mekânda yenmezdi. Çünkü tokana mekânının genellikle yer döşemesinin taş olması, boyutlarının küçük ve loş bir mekân olması nedeniyle yer sofrası kurulmazdı.¹ Dar gelirli ailelerin evlerinde ise, oda sayısının az olması ve kış mevsiminde ısınma problemi nedeniyle tokenaya yer sofrası kurmuşlardır. Dar gelirli bir ailenin ferdi olan Sabiha Yördem, tokenada sofra kurduklarını belirtmiştir: *“Cumhuriyet Mahallesi’nde oturduk. Aynı sokakta farklı gelir grubuna ait aileler de otururdu. Bizim evimiz çok sade üç oda olan bir yerdi. Ocağın olduğu yerde, tahtalı adlı bir mekânda olurdu. Aynı zamanda burada yaz kış oturur yemeğimizi de burada yerdik.”*² Sofra sadece yer sofrası şeklinde değil ayrıca kışın bir ısınma aracı olan iskembi üzerine de kurulurdu. Bazı aileler, kış günlerinde iskembide ısınırken aynı zamanda siniyi iskembi üzerine koyarak yemek yediklerini belirtmişlerdir.³

Kayserili aileler genellikle benzer yer sofrası kullanımlarına sahipken olurken, bazı yüksek gelirli ve eğitimli ailelerde yer sofrası düzeni mekâna giren yeni mobilyalarla değişmiştir. Örneğin, görüşme yapılan öznelere biri olan Hörmət Özşenel’in babasının yer sofrasında, sobanın yanına oturduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu aile reisinin yer sofrasında mekâna ve giriş kapısına hâkim oturma düzenini soba değiştirmektedir. Bu örnek çerçevesinde soba mekânın ısınmasında önemli iken aynı zamanda mekânın biçimlenmesinde ve aile bireylerinin mekân kullanımlarını değiştirmede de önemli bir yere sahiptir. Mekâna giren her yeni mobilya kullanıcının eski kullanım pratiklerini yeniden düzenlemektedir.

¹ Alim Gerçel ile 04.06.2011 tarihli görüşme.

² Sabiha Yördem ile 30.04. 2011 tarihli görüşme.

³ Lehuza Kaplan ile 15.02.2008 tarihli görüşme.

Yer sofrasından masaya geçiş, Görüşme yapılan öznelerden alınan bilgiye göre erken Cumhuriyet Döneminde Kayseri’de masada yemek yeme geleneği, öncelikle eğitim ve gelir seviyesi yüksek ailelerin evlerinde, genellikle memur ve asker sınıflarında başlamıştır. 1930’lu yıllarda halk genellikle yukarda bahsedilen geleneksel yer sofrasına sahiptir. 1935 yılında, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’nda çalışan işçiler, işçi yemekhanesindeki masadaki sofra düzeni ile tanışmışlardır. şekil 4.82’den de görüldüğü gibi, Fabrikada alışan işçiler masada bıçak, metal atal kaşık ve peeteden oluşan yeni sofra düzenini görmüştür.

şekil 4.82 1940’li yıllarda Sümerbank Kayseri Bez Fabrikasının kantininde elik atal ve bıçak takımlarının kullanılması [201]

Yer sofrasından masaya geçişin ilk örneklerini sadece fabrika yemekhaneleri ve kantinlerinde değil aynı zamanda okullarda da yemek masasını özendirici ilan, sergi ve çalışmalar yapılmıştır. Erkek Sanat Okulu’nda¹ (1945) öğrenciler yemek masası imalatı gerçekleştirmiştir. Yerel basında da, yemek masasının nasıl kullanılacağına ilişkin metinler gazetelerde yer almıştır. Yerel dergi ve gazetelere giren eviri metinler 1940’ler sonunda başlayan 1950’lerde artış gösteren görsel ve yazılı malzeme ile mekânların nasıl olması ve döşenmesi gerektiği üzerine bilgiler vermiştir.

1938 yılı, Kayseri Vilayet Gazetesi haberinde masadaki yemek adabı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır:

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi, 14 Kasım 1946. İlimizin teknik ve kültür yuvası: Erkek Sanat Enstitüsü. 1941’de eski kız ortaokulu binasında açılmış ve üç yıl burada tedrisat yaptıktan sonra, 1945 yılında tamamlanmış olan Talas caddesi üzerindeki yeni binasına nakletmiştir.

“... Bir defa masa o suretle konulmalı ki girince masanın sağ kenarının ortasına ev sahibi bayan ve onun sağında solunda baylar, baylardan sonra sıra ile bayanlar bulunur. Daha doğrusu ev sahibi kadından itibaren sağa ve sola bay, bayan sırası ile oturur. Masanın sol kenarının ortasında ve eşinin karşısında da ev sahibi erkek oturur. Erkeğin sağında solunda bayanlar ve onları takiben baylar oturtulur.”¹

Yazarın, masada ilk olarak bayandan başlayarak anlatılması önemli detaylardan biridir. Yerli düzende sofraya hâkim olan erkek iken, modern yaşamda kadın merkezli bir oturma düzeninden bahsedilmektedir. Metin devam ederek, masadaki eylemlerden, masa düzeninden, çatal bıçak kullanımına kadar yemek yeme kültürünü anlatmıştır:

“Herkesin önüne kafi tabaklar konulur. Tabakların sağında bıçaklar ve kaşıklar, solunda çatallar tatlı kaşıkları ve tabağın arka tarafında da yemiş çatal ve bıçakları hazır bulunur. Bir de su ve içki kadehleri. Hizmetçi herkesin solundan yemeği verir. Hizmetçi yemeği verirken, tabağı alırken daima kendisine teşekkür edilir... Peçeteye dikkat etmeli. Bizde çoğu peçeteyi tabağın altına ve önüne serer. Bazıları da bebeklerin göğüslüğü gibi göğsüne asar. İkisi de yanlıştır...”²

Bu metinden de anlaşılacağı üzere halkın uyması gerekli yeni *adabı muaşeret kuralları* kitaplardan, gazetelerden ve dergilerden ithal edilmeye çalışılmıştır. Ancak aile içi barınma alışkanlıklarını değiştirmek kolay olmamıştır. Günlük yaşantıdaki gerçeklere bakıldığında böyle bir dünyanın reelde hemen karşılık bulamayacağı gerçeği bilinmesine rağmen, ulaşılması gereken düzey belirlenerek bir “özlem dünyasına” erişmek istenilmektedir.³ Yerel medyaya ek olarak, okullarda da ev hanımlarının modern hayata uyum sağlamaları için ev yönetimi ve yemek adabı üzerinde dersler verilmiştir. Bununla beraber Kız Enstitüleri ve Kız Sanat veya Akşam Sanat Okulları’nda bu işe ağırlık verilmesi için ev yönetimi bölümüne ait yemek odası ve mefruşatı (masa, sandalye, yemek takımları v.s. gibi) çağdaş malzemeye göre hazırlanmıştır.

Medya da bu değişimin toplum yapısında yaygınlaşması için üzerine düşen görevi konuta ilişkin haber, reklam, ilan ve duyurularla gerçekleştirmiştir. Örneğin, 1945 yılı “San’at okulu sergisi” başlıklı yazıda, sanat okulu öğrencilerinin “bir yemek odası

¹ 7 Şubat 1938. “Adabı Muaşeret.” “Yemek Adabı”. Kayseri Vilayet Gazetesi. s.2.

² 7 Şubat 1938. “Adabı Muaşeret.” “Yemek Adabı”. Kayseri Vilayet Gazetesi. s.2.

³ Uğur Tanyeli ile 09.02.2011 tarihli görüşme.

takımı” yaptıklarından bahsetmektedir. “İyi cilalanmış olan bu masa bir tarafından basılınca orta kısmı açılıyor ve buradaki parçalar biri biri üzerine katlanıp masanın içine giriyor.”¹ Haberde dikkat çekici noktalardan biri de, 1945 yılında yeni bir mekân tanımının yapılmasıdır: “yemek odası.” Bu durumda, Kayseri’de 1945 yılı Kayseri Vilayet Gazetesi’nde yer alması, yemek odası gibi yeni mekânların tanıtılması ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Yerel gazetelerde yemek odası ve donatılarına ilişkin haberler de bulmak mümkündür. Örneğin, yerel gazetedeki bir sergi haberinde; “sergide teşhir edilen eşyadan karyola, yazı ve yemek masaları, koltuk ve sandalye takımları bilhassa takdire şayan güzellik ve metanete haizdir.”² Bu haberde de görüldüğü üzere, masa yerine, özellikle yemek masası olarak adlandırılması masanın evdeki kullanım değerinin ilk yemek yemekle ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Bu metinlerden, halkın kendi evlerinde hemen böyle bir mekânsal düzenlemeye gittiği söylenemeyebilir, ancak mekânsal değişimin, günlük hayata geçmeden önce ilk olarak yayınlarda başladığını söylemek mümkündür. Çünkü görüşme yapılan öznelerin de belirttiği gibi, birçok Kayserili ailenin evlerinde masa olduğu halde yer sofrasında yemek yemeye devam ettiklerini belirtmiştir. “.... Masa vardı ancak yerde bir kaptan hepimiz yerdik...”³ Daha önce evindeki masayı sadece üzerine bazı eşyaları koyduğu eşya olarak kullanırken, Kayserili için yemeğin masada yenmesi alışlageldik bir durum değildir. Bu nedenle, Yaşar Kaşıkçı’nın da belirttiği gibi, dedesi Ahmet Kaşıkçı’nın mobilya dükkânında “masa”yı satmadıklarını belirtmiştir.⁴ Ticaretle uğraşan özneler, İstanbul’dan batılı mobilyalar getirdiklerini belirtmişlerdir. Varlıklı ailelerden biri olan Büyükbaş Ailesi, yer sofrasından yemek masasına geçişlerini aile reisinin ticaret amaçlı gittiği İstanbul seyahatlerine bağlamaktadır. “... Babam, 1940’larda ticari mal alımı için sık sık gittiği İstanbul’da lokantalarda gördüğü yemek düzenini evine taşımaya çalışan biriydi.”⁵ Nermin Büyükbaş, yer sofrasını sadece aş-makarna kesecekleri zaman ya da mantı, ekmek gibi hamur işi hazırlıkları sırasında kullandıklarını belirtmiştir.

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 30 Temmuz 1945. s.1.

² Erkek San’at Enstitüsü Sergisi. Kayseri Vilayet Gazetesi. 9 Haziran 1947.

³ Leman Özkarakaya ile 09.12.2007 tarihli görüşme.

⁴ Yaşar Kaşıkçı ile 12.12.2011 tarihli görüşme.

⁵ Nermin Büyükbaş ile 04.05.2009 tarihli görüşme.

Görüşme yapılan öznelere bir masayı evde kullanma biçimini şöyle anlatmıştır: *“Evlere ilk masa girdiği zaman yemek masası olarak kullanılmadı. Bizim evde olduğu gibi üzerine el dikiş makinesi koyup dikiş dikme ya da ütü amaçlı kullananlar olmuştur. Bazı aileler ise, masa üzerine daha çok, kullanım amacına göre vazo, sürahi bardak ve ayna gibi eşyalar koyarak odanın ortasına konulabileceği gibi, odanın uygun bir duvarına dayatılarak da konumlandırılmıştır.”*¹

Görüşme yapılan öznelere bir olan gazeteci Mahmut Sabah 1964 yılında evlendiği zaman evine yemek masası aldığını ve ancak masayı misafir geldiği zaman kullandıklarını belirtmiştir.² Yer sofrası ve masada yemek yemek incelenen dönemin hibrit yapısına paralel olarak, yaşanan barınma kültüründeki değişimin lineer bir gelişme göstermediğinin bir başka örneğidir.

4.3.2.2 Servis-Hizmet ve Depolama-İşlik Donatıları

“Isınma eylemi ve donatıları”

Kayseri evlerinde ısınma, çalışma sürecinde incelenen tarih aralığında genellikle mangal, iskembi, soba ve kalorifer gibi araçlar ile gerçekleşmiştir. Geleneksel Kayseri evinde çok kullanılan ısınma araçlarından biri mangaldır. Mangal türleri ağa mangalı, konak mangalı ve salon mangalı olup pirinç ya da bakırdan üretilmiştir. Kömür ya da meşe odunu hayatta yandıktan sonra közü alınarak mangal ile iç mekânlarda kullanılmıştır. Şekil 4.83’de *Kayseri evi müzesinde*, evde mangal kullanımı görülmektedir.

¹ Nevzat Türkten ile 20.12.2008 tarihli görüşme.

² Mahmut Sabah ile 27.04.2011 tarihli görüşme.

Şekil 4.83 Sofa mekânında *mangal* kullanımı¹

Bir diğer önemli ve yaygın ısınma aracı iskembidir.² Görüşme yapılan öznelere elde edilen bilgiye göre, Kayseri’de 1930’larda genellikle birçok evde soba kullanılmaktadır (Şekil 4.84). Ancak bazı aileler sobaya sahip oldukları halde ısınmak için iskembi kullanmaya devam etmişlerdir. “...1945’e kadar sofaya iskembi kurduk. 1945’te soba aldıktan sonra, iskembiyi kaldırdık. Odamız genişledi. Önce odun sobası kullandık, 1949’da kömür sobası aldık.”³ Soba, bazı evlerde birden fazla olmakta, genellikle günlük oda ve misafir odasında kurulmaktadır.

Kömür 1940’larda yerel halk için ulaşılabilir bir yakıt değildir. Piyasada odun ve kömürün artarak ucuzlamasıyla, evlerde soba kullanımının yaygınlaştığı söylenebilir.

¹ Kayseri Evi Müzesi. Filiz Sönmez Arşivi. 19.05.2011.

² İskembiyi geleneksel evinde kullanan Hürmet Özşenel şöyle tariflemiştir: 10.10.2008.

“İskembi, bir mangal ve 125*125 ebatlarında bir masadan oluşmaktadır. İskembi etrafına sedirden bir oturma düzeni kurulurdu. Odada sedirin olduğu köşeye doğru iskembi kurulur diğer taraflarına da seyyar sedir konurdu. Sedirin arkasına yastık dizilirdi. Sedirin hizası boyunca üzerine renkli bir yorgan serilirdi... İskembi mangalına hayatta yakılan kömürün közü konur, o közle ısınılırdı. Kişiler oturduktan sonra üzerine yorganı çekip, dizlerini mangaldan gelen ısı ile ısıtırlardı... İskembi üzerine koyu renkli iskembi yorganı örtülürdü. İskembi üzerine gelir düzeyi yüksek olanlar halı da örterdi. İskembi yaygın bir ısınma aracı idi. 1950’lerden sonra biz soba yakmaya başladık... İskembinin tabanına, ateş sıçraması tehlikesine karşı sac döşenirdi. Altta tahta onun üzerinde sac, sacın üzerinde de mangal olurdu. İskembinin hemen altında tepsi girecek kadar bir raf düzeni olurdu.”

³ Mustafa Bekarlar ile 19.09.2011 tarihli görüşme.

Şekil 4.84 Oturma odasında odun sobası. Sahabiye Mahallesi. 1970¹

Soba, tüm mekânı ısıttığı için iskembiye göre daha konforlu bir ısınma aracıdır. Apartman konut tipinde ise genellikle diğer mekânları ısıtacak şekilde hole veya oturma odasına kurulmuştur. “Nuh Mehmet Göncü Evi” gibi 1951 yılına ait mimari projeler incelendiğinde, evlerin merkezi bir hol ve bu hole bakan mekânlar şeklinde tasarlanması, soba ile ısınma sisteminin etkin kullanımı ile uyumludur. Bu çerçevede, merkezi bir mekândan ısınmanın, mekânsal organizasyonu da etkilediği söylenebilir (Şekil 4.29).

Geleneksel evde, iskembi altında oturarak ısınma yerine sobanın sağladığı hareket serbestliği önemli bir konfor durumuna işaret etmektedir. Soba, kullanıcının mekândaki eylemlerini de etkilemiştir. Örneğin görüşme yapılan öznelardan biri olan Hörmet Özşenel’e göre, babasının yer sofrasındaki yeri, oda girişini görecek şekilde iken, bu oturma düzenini mekândaki sobanın yeri değiştirmiştir. Kayseri’de apartman kültüründe 1960’ların sonuna kadar soba kullanılmıştır.

Kayseri’de merkezi ısıtma sisteminin ilk defa postane binasında yapıldığı bilinmektedir. Arif Molu Evi’nde 1940’larda ısınma aracı olarak kalorifer kullanıldığı bilinmektedir.² Ancak konutlarda yaygın kullanım 1960’larda ilk kez yüksek gelirli ailelerin evlerinde ve fabrika lojmanlarında olmuştur. Daha sonra aile apartmanlarında yaygınlaşmaya başlanmıştır. 1963’te Yaşar Kaşıkçı’ya ait Cumhuriyet Mahallesi’ndeki beş katlı apartmana kalorifer tesisatı kurulmuştur.³ Kaloriferli konut sayısı 1960’ların sonunda

¹ Mürüvvet Fındıkoğlu Arşivi.

² Faruk Molu ile 05.05.2011 tarihli görüşme.

³ Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme.

artmıştır. Kongar’a göre Kayseri’de, “1963 yılında sayısı yalnızca iki olan kaloriferli apartman 1970 yılında 203’e yükselmiştir [6].” Kongar’ın yaptığı çalışmadan çıkarılan sonuca göre, bahçeli ve kaloriferli bir evde oturmak halkın % 68.4 oranında talep ettiği konut tipidir. (EK-E)

Kalorifer, Kayserililer için evlerde önemli bir konfor nesnesi olarak görülmüştür. Görüşme yapılan öznelere de bu savı desteklemektedir: “Önce dayımdan kalan iki katlı bahçeli evde oturduk. Daha sonra biz Kayseri’deki ilk kaloriferli evi yaptırdık. Çok rahat ettik. Projesi İstanbullu bir mimar olan Ali Kişioğlu tarafından çizildi.”¹ “1962’de apartmandaki evimize kalorifer tesisatı döşettim. 1961’de aynı yeni evimizde su tesisatı vardı. Yeni evimizde çok rahat ettik.”²

Kaloriferle birlikte mimari projelerde mekân organizasyonu da değişmiştir. Mekânsal olarak projelerdeki merkezi bir noktadan ısınan ev planlaması değişmiştir. Planlarda orta hol küçülmüş ve antre mekânına dönüşmüştür. Kalorifer kullanımıyla birlikte her odanın ısınması, aile fertlerinin kışın sabit bir mekânda toplanma eylemini sonlandırmıştır.

“Yıkanma donatıları ve barınma pratikleri”

Geleneksel Kayseri evinde 1930’larda her evde hamam olmadığı gibi gusülhane denilen yüklükler bulunmamaktadır. 1930’lu yıllarda yıkanma için hamama gitme eylemi yaygındır. Görüşme yapılan öznelere alınan bilgilere göre, genelde orta gelirli bir ailenin onbeş günde bir hamama gittiği öğrenilmiştir. Gelir düzeyi düşük bir başka özne ise, bu durumu, “*eski evlerde banyo yapmak kolay değildi, ayda bir hamama keselenmeye giderdik*”³ şeklinde ifade etmektedir.

Orta halli ailelerin yıkanma eylemi ise gusülhane denilen yüklük içinde bir mekânda gerçekleştirilmiştir. Gusülhanenin olmadığı evlerde ise ihtiyaç halinde tokana ya da sofadaki çağ taşı üzerinde yikanılırdı. Yıkanma genel olarak evde gizli yapılan bir

¹ Leman Özkarakaya ile 09.02.2008 tarihli görüşme.

² Mustafa Bayarlar ile 17.12.2011 tarihli görüşme.

³ Hürmet Özşenel ile 05.01.2009 tarihli görüşme.

eylendi. Bazı özneler yıkandığını diğer aile fertlerine hissettirmemek için özen gösterdiklerini, belirtmişlerdir.¹

Gusülhaneler sofadaki ya da odadaki yüklüklerin içinde yorganlar kaldırıldıktan sonra alt kısmında su giderinin bulunduğu küçük mekânlardır. Burada ocakta veya sobada kuşhane ile ısıtılan su kullanılmaktadır. Gusülhaneye bazı aileler *çimenlik* veya *hamamlık* da adını vermektedirler (Şekil 4.85).

Şekil 4.85 Harem odasında Gusülhane. Güpgüpoğlu Konağı²

Bazı mekânlarda gusülhane olmadığı durumda, mekâna sonradan gusülhane eklenmek istendiği zaman evin reisi tarafından yüklükteki dolaplardan birinin alt kısmında seyyar boşaltılabilir bir su haznesi yapılarak yıkanma eylemi gerçekleştirilmiştir.³ Çocuklar ise sofada ya da günlük odada çağ taşının bulunduğu yerde leğenin içinde yıkanmaktadır.

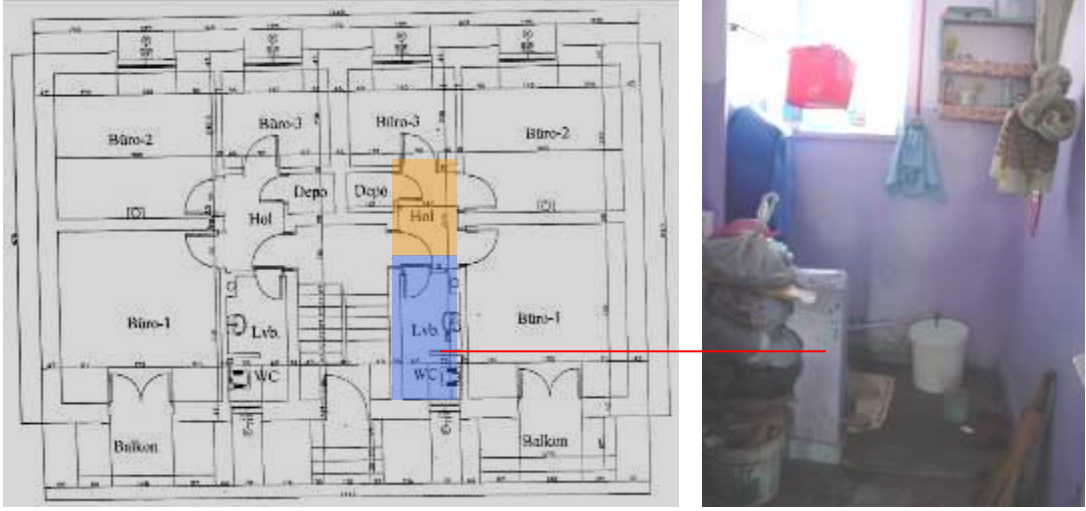
İncelenen tarih aralığında (1930-1970) asıl temizlenme mekânı hamamlardı. Hamam, sadece temizlenme değil, aynı zamanda bir sosyalleşme mekânı idi. Geleneksel evlerde yıkanma eylemi için yapılan yüklüklerin yerini, apartmanda banyo mekânı almıştır. İlk inşa edilen banyo mekânlarında helâ da bulunmaktadır. Örneğin, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nda inşa edilen dış vazife evleri işçi konutlarında da (1942) banyo ve

¹ Semiha Gavremoğlu ile 07.03.2011 tarihli görüşme.

² Güpgüpoğlu Konağı. Filiz Sönmez Arşivi. 12.04.2012.

³ Yaşar Topçuhasanoğlu ile 21.08.2009 tarihli görüşme.

helâ/wc mekânı aynı hacim içinde tasarlanmıştır (Şekil 4.86). Benzer şekilde, 1938’te inşa edilen Örnek (İspanak) Apartmanı’nda da helâ, banyo mekânının bir parçasıdır.

Şekil 4.86 Sumerbank Kayseri Bez Fabrikası işçi lojmanları. Banyo ve helâ/wc tek bir mekânda çözülmüştür. 1942¹

1950’lerin başında, bazı eski evlerin banyolarında, yıkanma köşesini tanımlayan yerli taş mozaikler ve kurna taşları görülmektedir. 1953’ten sonra banyoda su tesisatı kurulduğunda musluğun altında kurna gibi kendi eşyasını oluşturmaya başlamıştır. Süreç içerisinde banyo özelleşerek kendi donatılarını oluşturmuştur. Şekil 4.87 ve Şekil 4.88’deki Vesile Karakimseli Evi (1930’lar) ve Şahap Sicimoğlu Evi’nde (1968) de görüldüğü gibi, banyolarda genellikle lavabo, klozet, küvet (çoğunlukla ayaklı) ve termosifonun yer aldığı; bazılarında da ithal ürünlerin de kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 4.87 Vesile Karakimseli evi, banyo’da ayaklı küvet. 1930’lar²

¹ Kayseri Büyükşehir Belediyesi KUDEP Arşivi.

² Filiz Sönmez Arşivi. 22.05.2011

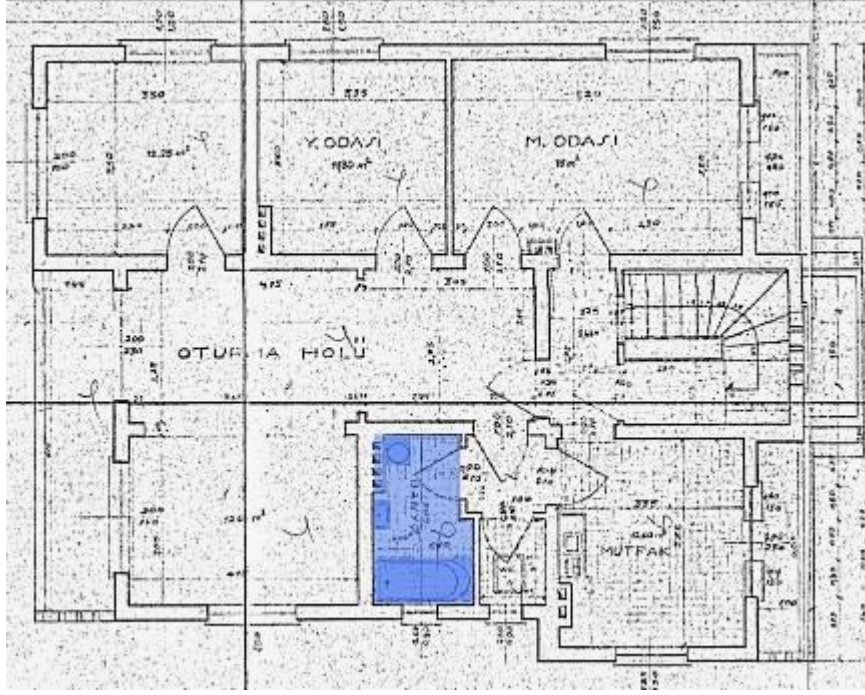

Şekil 4.88 A-Vesile Karakimseli evi, banyo lavabosu. 1930’lar. B- Şahap Sicimoğlu Evi. 1968¹

Çalışma kapsamında incelenen, mimari projesi İstanbul’da çizilen Ahmet Tahtasakal Apartmanı’nın (1957) banyosunda lavabo taşı, klozet, küvet ve banyo kazanı tefrişinin yapıldığı tespit edilmiştir (Şekil 4.35). 1960’larda inşa edilen apartmanların banyolarında, lavabo taşı, banyo kazanı, klozet, lavabo armatürü ve küvete rastlanılmıştır. Banyoda dönemi itibariyle lüks bir banyo eşyası olan banyo kazanı, 1960’lı yıllara ait mimari projelerde tefrişte gösterilen en önemli donatılardan biri olmuştur (Şekil 4.89).

Kayseri’de bakır banyo kazanları, 1957’de üreilmeye başlanmıştır [69]. Banyo kazanı, 1950’lerde gelir düzeyi yüksek ailelerin evlerinde bulunurken, 1960’larda orta gelirli ailelerin evlerinde de görülmektedir. “Sıcak su, genellikle alt kısmında odunla yakılan dökme bir demir ocağın bulunduğu bir bakır silindir kazan (termosifon) ile sağlanmıştır [9].”

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 22.05.2011.

Şekil 4.89 Mustafa Güntana Evi. Banyo mekânında lavabo, küvet ve banyo kazanı tefrişi. 1962¹

Banyo mekânının artarak yaygınlaşmasıyla hamam kültürü yerini düğün öncesi yapılan hamam âdetine bırakmaya başlamıştır. Öte yandan Halit Erkiletlioğlu'na göre, hamamın verdiği rahatlamayı banyo veremediği için hamama gitme alışkanlığı uzunca bir süre devam etmiştir.²

Temizlik: Barınma kültüründeki temizlik eylemi bulaşık, çamaşır ve ev temizliği gibi alt başlıklar altında incelenebilir.

a-Bulaşık Yıkama: Kayseri geleneksel evinde bulaşıkların yıkanması genellikle çağ üzerinde gerçekleşmiştir. Şekil 4.90'da görülen Güpgüpoğlu Konağı'nın sofa ve tokanasındaki çağ taşı üzerinde bulaşıkların yıkandığı bilinmektedir. Benzer şekilde İmamoğlu'da, tokananın taş kaplı sekialtı bölümünde, bulaşık ve çamaşır yıkandığını belirtilmektedir [4]. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, genellikle bulaşıklar tokanadaki veya sofadaki seki altındaki çağ taşının olduğu yere götürülür ya da hayattaki çağ üzerinde yıkanır.

¹ “Mustafa Güntana Evi-Örnekevler mah.”, Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

² Halit Erkiletlioğlu ile 17.05.2008 tarihli görüşme.

Şekil 4.90 Sofadaki çağ taşı, Güpgüpoğlu Konağı¹

Görüşmelerden 1930’larda ev hanımlarının bulaşık yıkarken herhangi bir temizlik maddesi kullanmadıkları öğrenilmiştir. Bazı hanımların ise, ocak külü ve sabunu beze sürerek veya sabunu rendeleyerek bulaşık yıkama eylemini gerçekleştirdikleri ifade etmektedirler.² Bulaşık yıkandıktan sonra çıkan kirli su, çağ taşına değil, içinde ekmek ve hamur artıkları olabileceği için hayattaki ayrı bir fosseptik çukuruna dökülmüştür.

1930-1970 tarihleri arasında bulaşık yıkama eyleminin değişiminde, yeni temizlik ürünleri ve su tesisatının evlere alınması etkili olmuştur. Önceleri temizlik maddesi olarak çöven bitkisinin kökü, kum ve sabunun yerini deterjanlar almaya başlamıştır. Görüşme yapılan öznelere, “1930’larda bulaşık yıkamada yemek kaplarının yağlarının temizlenmesinde etkin bir temizlik maddesi bulunmadığından mutfak kaplarını en az 10-15 günde bir kumla sürerdik. Fay denen ince toprak türü özellikle bulaşık yıkama işinde kullanılırdı. 1940’larda *Şaşmaz* marka adı altında deterjan çıktı. Tencere karasını iyi temizlediği için hanımlar tarafından sevilirdi. *Şaşmaz*’la birlikte 1950’lerde *Fay* gibi deterjanların kullanımı yaygınlaşmaya başladı...”³ bilgisine ulaşılmıştır.

Bulaşıklar, evlere su tesisatı girmeden önce, tokanada mahalle çeşmesi ve kuyulardan getirilen taşıma su ile çağ üzerinde yıkanır. 1940-1950 yılları arasında kırk-elli litrelik küçük metal bidonlara musluk takılıp su depolanmış ve ihtiyaç anında kullanılmıştır. Büyük konaklarda evin uygun bir mekânına bir veya birbirine paralel bağlı iki galon (varil) su deposu yapılmıştır. Bu depodan bir boru ile helâ, tokana ve mutfak gibi

¹ “Güpgüpoğlu Konağı.” Filiz Sönmez Arşivi. 23.05.2011.

² Lehuza Kaplan ile 15.02.2008 tarihli görüşme.

³ Semiha Gavremoğlu ile 07.03.2011 tarihli görüşme.

mekânlara musluklar bağlanmıştır. Bazen evin çağ adlı pis su rögarının yakınına 10-15 litrelik musluklu tenekeler duvara asılıp, yan tarafına metal sabunluk eklenerek abdest alma ve yüz yıkamada ibrik yerine kullanılmıştır. Bir özne kendi evinde deneyimlediği bu durumu şöyle anlatmaktadır; “...büyük varillere su konurdu ve önüne bir musluk yerleştirilirdi. Varilin önüne tenekeden bir tezgâh yapardık. Bulaşıklar burada yıkanırdu. Gideri için bir fosseptik çukuru açtık.”¹

Kent 1953’te şebeke suyuna kavuşmuştur ve ekonomik açıdan güçlü olan aileler evlerine su tesisatı yaptırmaya başlamışlardır. Su, ilk olarak evin hayat bölümünün güney cephesindeki bir duvara bir çeşme ile bağlanmıştır. Çeşmenin hayatın güney duvarına yerleştirilmesinin sebebi, kışın çeşmenin donmasını geciktirmek amaçlı idi. Görüşme yapılan öznelardan biri olan Himmet Benli, 1955’te su tesisatını geleneksel evlerinde nasıl kurduklarını ve yaşanan mekânsal değişimi anlatmıştır: Benli, hayattaki çeşmeye en yakın oda olan tokanaya yerden 70-80 cm yükseklikte bir musluk yerleştirilmiştir. Musluk, ocağın hemen yanında konumlanmıştır. Hayattaki çeşme ve altında suyun toplandığı haft taşı düzeni bu mekânda da yapılmıştır. Mekânda haftın yanında bir tahta ya da sal taşı bulunmaktadır. Sal taşı, bulaşık yıkama sırasında tezgâh fonksiyonunda kullanılmıştır. Dolayısıyla mekâna gören çeşmenin yanında ocak, basit bir tezgah düzeni ve duş gibi mekânın köşesinde bir yıkanma yeri gibi oluşumlarla mekân eskisine ek fonksiyonlara sahip olmuştur. Himmet Benli daha sonra bu mekâna babasının bir yıkanma yeri yaptırdığını, ocağın varlığı nedeniyle yemek hazırlık ve pişirme işlerinin yapıldığını ve kış mevsiminde soba kurduklarını söyleyerek yaz-kış oturma ve uyuma eylemlerinin yapıldığını belirtmiştir.²

Geleneksel evde hayata alınan çeşme altında, bir haft taşı bulunmaktadır. Böylelikle süreç içerisinde çağ taşları bulaşık yıkanan yer olmaktan çıkmıştır. Bulaşıklar için çeşme yanında düz bir taş yüzey oluşturulmuştur. Su tesisatının kapalı mekânlara alınması durumunda, çeşme ve altında oluşturduğu haft ve yanında oluşturduğu taş ya da ahşap tezgâh ile bulaşık yıkamaya elverişli bir düzen kurulmuştur.

Apartmanlarda da su tesisatının kurulmasıyla birlikte, bulaşık yıkama eylemi mutfakta eviyede gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Böylelikle eylem, daha hijyenik, konforlu ve pratik bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Geleneksel evde tokanadaki çağ üzerinde

¹ Mustafa Bekarlar ile 19.09.2011 tarihli görüşme.

² Himmet Benli ile 2 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

yapılan bulaşık yıkama eylemi, su tesisatının eve girmesiyle oluşan belirli bir yükseklikte eviye ve tezgah mekânı olan mutfaklarda yapılmıştır.

b-Çamaşır Yıkama: Geleneksel Kayseri evlerinde çamaşır yıkama eylemi mevsim koşullarına göre tokana veya hayatta gerçekleşmiştir. Bu eylem geleneksel hayatta oldukça zor ve zahmetlidir. Çamaşır yıkanacağı günün bir gün öncesinde, (kuyu suyu çoğu zaman çorak olması ve suyu köpürtmemesi nedeniyle) güğümlerle mahalle çeşmelerinden su taşınmıştır. Çamaşır yıkama işi için sabahtan hayattaki ocak ya da maltız hazırlanır. Ocak hazırlandıktan sonra çamaşır yıkamada kullanılan kazan ya da tenekelere su konularak çamaşır yıkama işine başlanırdı. “*Dövülmesi gereken çamaşırlar ayıklanır. Avludaki sallar üzerinde tokaçla vurularak temizleme işlemi devam edilirdi. Sonra sabunla yıkanırdı.*”¹ Çamaşır yıkama sırasında çöven bitkisi, kil, kül, çivit, soda, sabun ve sabun tozu gibi temizlik maddeleri kullanılırdı. 1950’lerde yerel medyadaki reklamlardan da görülebileceği gibi çamaşır yıkama eyleminde yeni temizlik ürünleri kullanılmaya başlanmıştır.

1940’lar sonundan itibaren apartman kültürüyle birlikte çamaşır yıkama eylemi banyo mekânında gerçekleşmeye başlamıştır. Ancak bazı aileler tek katlı bahçeli evlerde oturduklarında bahçenin uygun bir bölümüne yapılmış olan *çamaşırılık* adlı mekânda çamaşır yıkama ve aynı zamanda banyo yapma eylemini gerçekleştirmiştir.² Çamaşır yıkama eylemi genellikle elde yapıp, 1960’larda elektrikli aletlerin yaygınlaşmasıyla çamaşır makinelerinde yıkanmaya başlanmıştır.

Türkiye’de ilk yerli çamaşır makinesi,³ 1959’da üretilmiştir. Şekil 4.91’den de görüldüğü üzere, Kayseri’de 1962 yılında çamaşır makinesine ait yerel gazetede reklamlar bulunmaktadır. 1962’den önce yabancı markalı çamaşır makinesi ve buzdolabı gibi beyaz eşyalar, Kayseri’ye İstanbul’dan ya da yurt dışından getirilmektedir.

¹ Mahmut Sabah ile 16.04.2011 tarihli görüşme.

² Mustafa Parlak ile 14.09.2009 tarihli görüşme.

³ Türkiye’de, 1955’te Arçelik’in ilk işletmesi olan Sütlüce fabrikasının faaliyete geçmesi ile hayata geçen beyaz eşya, sonraki yıllarda önemli gelişmeler göstererek ülke sanayisinin önemli sektörlerinden biri oldu. İlk yerli çamaşır makinesi, 1959’da, buzdolabı ise 1960’da aynı işletmede üretildi [199].

Şekil 4.91 Nurmetal marka çamaşır makineleri reklamı¹

Aytimur Güpgüpoğlu'na göre, ilk çamaşır makinelerini, 1968 yılındaki oturdukları apartman dairesinde, antrenin banyoya yakın kısmında konumlandıklarını belirtmiştir.² Kamil Kundakçioğlu ise, 1970'te banyoda çamaşır makinesinin çalışması için gerekli boşluk ve elektrik tesisatının olmadığını bu nedenle banyo ve yatak odası önündeki koridorun bir köşesine koyduklarını belirtmiştir. Kundakçioğlu ayrıca bu yıllarda evlerde çamaşır makinası kullanımı yaygın olmadığı için mimari projelerindeki tefrişlerde çizmediğini belirtmiştir.

Özetle, çamaşır yıkamada su ve elektrik tesisatının evlere alınması ve yeni temizlik maddelerinin çıkması, eylemin sistemli bir biçimde banyoda yapılmasını banyonun bu işlev için gerekli büyüklük ve elektrik ve su gibi gerekli donatılara sahip olmasıyla başladığını söylemek mümkündür.

Ev Temizliği ve Donatıları: Geleneksel Kayseri evinin temizliğini, günlük temizlik, misafir geleceği zaman yapılan özel temizlik, bayram temizliği ve mevsimlik temizlik olarak gruplandırabiliriz. Temizlik eyleminin yapılma biçimini, eve giren yeni temizlik donatılarının değiştirdiğini söylemek mümkündür. Öznelerden, 1930 ve 1940'lı yıllarda geleneksel evlerde yapılan günlük temizlikle ilgili bazı bilgiler edinilmiştir: Temizliğe ilk olarak oturma ve yatma eylemlerinin geçtiği odalardan başlanılmaktadır. Bu odalarda öncelikle yatak, yorgan ve yastıklar belli bir düzende katlanarak yüklük veya

¹ Hakimiyet Gazetesi. 10 Ekim 1962. s.2.

² Mimar Aytimur Güpgüpoğlu ile 01.05.2012 tarihli görüşme.

sandık üzerine istif edilip kaldırılır. Sonra İstanbul süpürgesi¹ ile sedirler ve varsa sedir altları ve odanın zemini süpürülerek, *faraş* veya *ateş küreği* gibi bir araçla toplanarak çöp sepetine veya küllüğe atılır.²

Evde kuyu veya şebeke suyu yoksa sabah veya akşamın belli saatlerinde mahalle kuyusundan veya mahalle çeşmesinden sular taşınarak ihtiyaç kadar depo edilir ve evin su ihtiyacı buradan karşılanırdı. Şehir şebeke suyu gelmeden önce birden fazla katlı binalarda su ihtiyacı bahçeye vurulan su kuyusu vasıtasıyla ve tulumba yardımıyla karşılanırdı.

Kayseri evinde her mekân süpürülerek temizlenmemiştir. Örneğin, odalar ve sofa için *İstanbul süpürgesi* kullanılırken, tokana, hela gibi bazı mekânlar yıkanarak temizlenmektedir. Tokana genellikle sal taşı kaplı olduğu için yıkamaya elverişlidir. Tokana yıkandığı zaman gideri çağ taşına verilirdi. Sofa ve günlük oda gibi mekânlar ahşap kaplı olup, yerler tahta veya ağaç fırçası ile sürülüp, arap sabunu ile bezle silinerek temizlenirdi.

Ev temizliğinde mekânîk ve elektrikli aletler, 1960'lı yıllarda şehrin üst düzey yöneticileri, (vali, vali yardımcılar, müdürler gibi) şehrin eşraf takımı arasında kullanılmıştır. bu araç ve gereçlerin üretimi yerel sanayide basit bir teknikle yapılarak şehirdeki hemen hemen her aileye girmesine imkân sağlamıştır. Apartman yaşamında *İstanbul Süpürgesi* kullanılmaya devam etmiş olup, gırgır, elektrikli süpürge gibi çeşitli elektrikli temizlik aletleri kullanılmıştır. “Dünyanın 1930’larda ilk kez AEG’nin ‘Vampir’ modeliyle tanıştığı elektrikli süpürgesi, bizde sloganı en çok tanınan ‘Hoover’ ile özdeşleşmiştir. Elektrik süpürgesi olsun ya da olmasın, tüm evlerde *Gır Gır* diye

¹ Evlerde iki türlü süpürge kullanılırdı. Bağlardan toplanan süpürge otu kurutulup sarılarak süpürge yapılırdı. Bunun dışında Bursa ve İstanbul’dan getirilen halk arasında da *İstanbul Süpürgesi* olarak bilinen süpürge kullanılırdı.

² Mustafa Parlak ile yapılan görüşmede evlerde yapılan temizlik hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır: Mevsim kış ise tandır ve iskemi varsa soba temizliğine de özen gösterilir. Hayatın süpürülmesi genellikle ot süpürge ile yapılır. Toz çıkmaması için bir miktar su, ot süpürge üzerine dökülerek hayatın her tarafı belli miktarda ıslatılır. Tozun veya toprağın suyu çekmesi ve süpürmede toprak izi kalmayacak dereceye kadar beklenir. Sonra ot süpürge ile evin içinden cümle-alem kapısına doğru süpürülür. Köşede toplanan atıklar çöp küreği ile toplanarak küllüğe atılır. Daha sonra dış kapının önü aynı sistemle süpürülür, bir yere toplanır çöp küreği ile küllüğe nakledilir. Tokana temizliği de çok önemlidir. Her yemekten sonra bulaşıklar yıkanır, kaplar suyu süzildikten sonra kurularak cins ve ebatlarına göre raflara veya dolaplara yerleştirilir. Ocak veya tandırın ateşi varsa karıştırılarak harı söndürülmeye çalışılır, sonra etrafı süpürülerek herhangi bir yangına fırsat verilmemesi için üzeri özel kapaklarla kapatılır. Ocağın etrafı temizlenir, daha sonra taşlık kısmı süpürülür atıklar toknadaki çöp kovasına veya küllüğe atılır.

tanınan alet yer almıştır [9].” 1930’larda kullanılan ocak külü, ince dere kumu ve kil gibi maddelerle ovularak yapılan temizlik işlerine arap sabunu ile devam edilmiştir. 1950’ler sonunda da sabun tozu, fay gibi yeni temizlik maddeleri çıkmaya başlayınca temizlik işi daha kısa sürede ve hijyenik şartlarda yapılmıştır.

“Depolama eylemi ve donatıları”

İlk apartmanlarda mutfak donatılarının yiyecek depolamada yeterli olmadığı durumlarda alternatif mekânlar aranmıştır. Örneğin, zerzemiye konulan bazı yiyecekler kömürlüklere, bodrumlara, odaların bir köşesinde ya da sedirin alt kısmındaki boşluklarda saklanmıştır. Tokanadaki hezen direklerine veya duvardaki çivilere torbalarla yiyeceklerin asılmasıyla da yiyecek depolama eylemi yapılmıştır.

Görüşme yapılan öznelere de elde edilen bilgiye göre, geleneksel evde yiyecek depolama eylemi, genellikle tokenanın bir köşesinde yapılmıştır. Her ev, zerzemi, çardak ve arıstak gibi mekânlara sahip olmadığı için, tokana mekânı depolama için de, etkin bir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Çayırağası Evi gibi bazı gelir düzeyi yüksek ailelerin evlerinde ise, kiler yerine hazın odası bulunmaktadır.

1930’lara ait Kayseri Vilayet Gazetesi’ndeki ev ilanlarını incelediğimizde mekân sayıları üçü geçmeyen evlerde, depolama mekânı olarak özelleşen odalar bulunmamaktadır. Ayrıca satılık ev ilanlarında kiler gibi servis mekânlarına rastlamak güçtür. İncelenen ilanlar arasında 1947 yılında Kayseri Vilayet Gazetesi’nde bir satılık ev ilanında kiler mekânına rastlanmıştır: “Setenönü semtinde Mustafa Necip Mahallesi Boz Sokak No:31 üç göz oda bir sofa tokana zemin kat kiler, samanlık, ahır mesahası 233 m. İki kuyu geniş sallı hayat pek kullanışlı olan bu evi görmek isteyenler ...”¹

1938 yılına ait ve Kayseri’deki ilk apartmandan olan Örnek Apartmanı’nda kiler, mutfak mekânı ile birlikte çözülmüştür. Kilere, mutfak mekânından geçiş olduğu gibi aynı zamanda oturma odasından da geçiş bulunmaktadır.² Bir başka depolama mekânı ise, tokana ve sofa içinde yüksekçe bir yerde ahşap bir bölüm oluşturularak yapılan *çardaktır*. Bazı evlerde ise, tokenada arıstak denilen tavana yakın bir ara mekân oluşturmuştur. Aileler, kışın yiyeceği hevenlik denen üzüm, soğan, patates ve kavun

¹ Kayseri Vilayet Gazetesi. 13 Şubat 1947.s.4.

² Nermin Büyükbaş ile 04.05.2009 tarihli görüşme.

gibi yiyecek maddelerini çardak veya varsa arıstakta depolamışlardır. Bu şekildeki depolama alışkanlığı, apartman yaşamında da sürdürülmüştür. Örneğin, Şekil 4.92’de gösterilen, Sahabiye Belediye Blokları’nda (1955) mutfakta belirli bir yükseklikte başlayan arıstağı çağrıştıran ahşap küçük bir ara kat yapılmıştır. Bunun yanı sıra İstasyon Caddesi ‘nda konumlanan H. Büyüksimitçi Apartmanı ve Burhan Alaybeyoğlu Apartmanı’nda (1952-53) da benzer ara kat oluşumlarına rastlanmıştır (Şekil 4.93).

Şekil 4.92 Sahabiye Belediye Blokları (1955). Yiyeceklerin depolanması için mutfak kapısının üzerinde oluşturulan ara bir kat¹

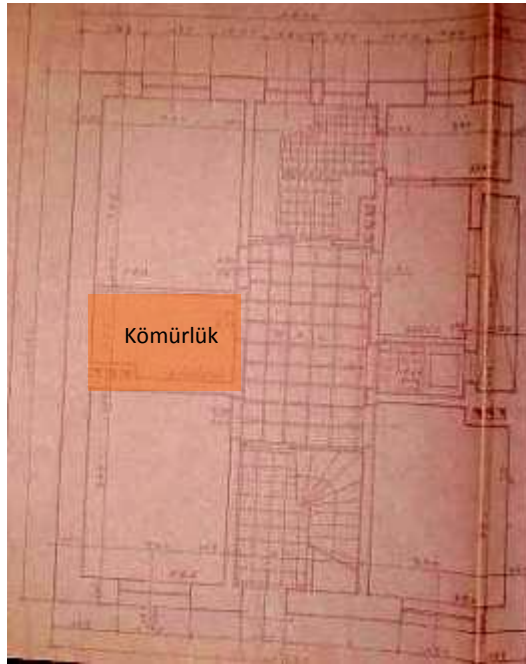

Şekil 4.93 A- H. Büyüksimitçi Apt. Koridor üzerinde oluşturulan ahşap ara katın ve gömme dolabın depolama amaçlı kullanılması. B- Burhan Alaybeyoğlu Apt., (1952-53)

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 08.06.2011.

Projesinde banyo olarak gösterilen mekân daha sonra mutfak olarak kullanılmış olup, depolama amaçlı ara kat oluşturulmuştur.¹

Depolama işinde, yiyecekler kadar yakacakların depolanması da önemlidir. Görüşmelerden, güzün bağdan şehre göçerken halkın bağ arabalarının üçte ikisinin yakacakla dolu olduğu öğrenilmiştir. Bu yakacaklar, avlunun ve tokananın bir köşesinde, samanlıkta ya da bir odada üst üste kayılarak depolanırdı.² Apartman hayatında ise yakacaklar bodrumda, kömürlükte ya da odanın bir köşesinde depolanmıştır. Ancak Mahmut Güngör Evi'nin mimari projesinde gösterildiği gibi, bir odanın kömürlük olarak ayrıldığı durumlarda söz konusudur (Şekil 4.94).

Şekil 4.94 Kömürlük. Mahmut Güngör Evi. Normal kat planı. 11.05.1951³

Geleneksel evde yorgan, yastık ev halkının kıyafetleri gibi, günlük eşyaların depolanmasında ise, sofa ve odalardaki sabit bir donatı olan yüklükler kullanılmıştır. Apartmanda ise bu ihtiyacı gömme dolaplarla birlikte hareketli bir mobilya olan ahşap dolaplar karşılamaktadır. Dönemin ekonomik koşulları düşünüldüğünde ailelerin bu tür eşyalarının kısıtlı olduğu bir gerçektir ve Örnek Apartmanı'nda yaşayan bir öznenin de belirttiği gibi, evde yaşayan altı kişinin kıyafetleri tek bir dolapta saklanabilmektedir.⁴

¹ Filiz Sönmez Arşivi. 09.06.2011.

² Kadir Dayıoğlu ile 04.09.2011 tarihli görüşme.

³ Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

⁴ Feride Özer ile 21.03.2008 tarihli görüşme.

Geleneksel yaşamda yüklüklerde bardak, kahve fincanı, şerbetlik gibi eşyaların yanı sıra, yumurta, kahve ve çay gibi kıymetli yiyecekler de depolanmıştır.

Mekânların özelleşmeye başlamasıyla odadaki yüklükler yerini gömme dolaplara daha sonra da seyyar dolaplara bırakmış, yüklüklerdeki askı ve raflar da mevcut işlevlerini kaybetmişlerdir. Odalarda ise yüksek gelirli ailelerin evlerinde ihtiyaçlara göre, çeşitli türlerde batılı depolama elemanları görülmektedir. Şekil 4.95'teki Naci Gavremoğlu Evi'nde de görüldüğü üzere, 1940'larda yatak odalarında gardırop,¹ komodin, gibi elemanlar kullanılırken, 1960'larda misafir ve oturma odalarında büfe ve vitrin gibi elemanları da görmek mümkündür.

Şekil 4.95 Nuh Naci Gavremoğlu Evi, 1940'lı yıllarda kullanılan komodin ve gardırop² Çeyiz eşyalarını depolamak için sandıklar³ kullanılmıştır. Bayram, düğün, toplantı gibi önemli günlerde giyilen kıyafetler (gişilik) de genellikle sandıklarda koruma altına alınmıştır. Apartman yaşamında da Kayserili sandıkta çeyiz ve bazı özel eşyalarını saklamaya devam etmiştir. Özetle, geleneksel kültürde depolama eyleminin gerçekleştiği sandık odası, zerzemi, çardak, arıstak, hazın odası ve kiler gibi mekânlar

¹ Osmanlı'nın batılılaşma sürecinde, Avrupa'da kullanılan mobilyaların isimleri ile birlikte ithal edildikleri görülmektedir. Giysi dolabı veya yeri anlamında, Fransızca "Garde-robe" kelimesinden dilimize "gardırop" olarak geçen bu depolama elemanları çoğunlukla yatak odası takımları içinde yer almıştır [10].

² Filiz Sönmez Arşivi. 12.06.2011.

³ Çok eski bir Türk eşyası olan sandık; ceviz, kayın, çam gibi yerel ağaçlar oymalı kakmalı olanların yanı sıra üzeri deri, kumaş kaplananları, boyalı, teneke ya da sacdan yapılanları vardır. Sandıklar; giyecek, avadanlık, eşya sandıkları gibi kullanım amaçlarına göre farklı adlarla anılmaktadır. Genellikle ceviz ya da selvi ağacından yapılan üzeri işlemeli 'çeyiz sandıkları' 50'ler ve 60'larda çoğu birçok evde olmakla birlikte genellikle anneden kıza geçen eski eşyalardan biridir. Özenle yapılmış çeyiz sandıklarının iç yüzleri de temiz işçiliklidir ve içlerinde de ziynet koymak üzere genelde ufak bir göz bulunmaktadır [9].

değişime uğramadan terk edilerek, apartman konut kültüründe yeni donatı ve alternatif mekânlarda karşılık bulmuştur.

“İşlik Donatıları”

Geleneksel evde olduğu gibi 1930-1970 yılları arasındaki geçiş Cumhuriyet Döneminde de, Kayseri evinde, hanımlar bilinçli bir üretim faaliyeti içindedirler, kıyafet ve mefruşat gibi eve ilişkin işlerini dikiş makineleriyle kendileri yapmaktadırlar. Geleneksel evde iplik yapmak için kirmen¹ gibi araçlar için özelleşmiş mekânlar bulunmamakta ve evin günlük odası işlik olarak kullanılmaktaydı. Yurt dışından getirilen ve ilk olarak gayri müslimlerin² evinde görülen dikiş makinası gibi araçların eve girmesi ile mekânın kullanımı özelleşmeye başlamış ve köşeler yaratılmıştır. Kayseri’de Singer marka dikiş makinesinin bayiliğini Halil Silahtarlı yapmıştır. Onu takiben 1932’de Singer Dikiş Makinesini Halil İbrahim Cıngıllıoğlu dükkânında satmıştır. 1952 Elgin Zık Zak Dikiş ve Nakış Makinesi İtalya’dan getirtilerek Kayseri’de satılmıştır.³ (Şekil 4.96)

Şekil 4.96 A- Singer dikiş makinesi, Kayseri Evi Müzesi. B- Elgin zıkkak dikiş ve nakış makineleri reklamı⁴

1930’lu yıllardan başlayarak 1960’larda da devam eden, dikiş makinesinin kullanımı artırmak ve eğitimli bir ev hanımları yetiştirmek amacıyla dikiş-nakış kursları

¹ Kirmen, ağaçtan yapılan ve elde yün eğirmeye yarayan basit ve ilkel bir alet. 1 cm kalınlığında, 3-4 cm genişliğinde ve 15 cm kadar uzunluğunda iki yassı ve 20 cm kadar uzunlukta, 1 cm çapında silindirik bir çubuk olmak üzere iki bölümden oluşur [202].

² Konya bölgesinden 1922’de mübadele ile göç eden Rumların göçü sırasında, Türklerin (çeyiz için) en çok dikiş makinesini almak istedikleri belirtilmiştir. “Konya Bölgesi.” S.216. Eleni Manailoğlu’nun ve Yeorgia Bacooğlu’nun tanıklıkları, Kerkira, 15.05.1968 [203].

³ Yaşar Kaşıkçı ile 12. 12. 2011 tarihli görüşme.

⁴ Mustafa Cıngıllıoğlu Arşivi.

açılmıştır.¹ Şekil 4.97’den de görüldüğü üzere dikiş makinesine ek olarak örgü makinesinin satışı da halka sunulmuştur. Evde dikiş ve örgü makinelerinin olması orada eğitilmiş bir kadının olduğunun ve evin bir anlamda atölye olarak kullanıldığının işareti olabilir.

Şekil 4.97 “Satılık örgü makinesi” gazete reklamı. 1946²

¹ Bkz. Bölüm 4.1

² Kayseri Vilayet Gazetesi. 25 Kasım 1946. s.3

BÖLÜM 5

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu tez 1930-1970 yılları arasında, ulus devletinin konut modernleşme projesi kapsamında yaptığı çalışmaların Kayseri örneği üzerinden yereldeki yansımalarını ortaya koymaktadır. Tez, merkez ve periferideki modernleşme sürecinin yönü ve hızının farklı olduğu savından yola çıkarak konut modernleşmesini, o kentin kendi yerel iç dinamikleri, kentli belleği ve o kente ait parametrelerle bir dizi ilişkiler ağı kurgulayarak okunması gerektiğini savunmaktadır.

Çalışmada, Kayseri örneği çerçevesinde “yerel modernlik” kavramı çerçevesinde, gelenek ile modernlik arasındaki geçiş sorunsallaştırılarak, modernlik parametrelerinin uygulandığının, kentin bulunduğu coğrafya, ekonomik ve sosyo-kültürel yapı ile doğrudan ilişkili olduğu vurgulanarak yerel değerlerin modernleşme sürecindeki etkisi incelenmiştir. Sürecin analizinde; modernleşmenin, gelişmeleri onaylayan ve direnen insanlarla var olduğu gerçeğinden yola çıkarak, doğrusal bir grafik çizmediği ve kentlinin geleneksel alışkanlıkları doğrultusunda, bazı yeniliklere direnen bazı yenilikleri kabullenen yapıyla gerilimli ve çelişkili tarafları ortaya konulmuştur. Kayseri konut kültüründe 1930-1970 arasında yaşanan değişimin ani bir değişim olmadığını, yüzyıllar boyu oluşan gelenek ve alışkanlıklarını ısrarla devam ettiren kültürel bir yapılanma çerçevesinde gerçekleşmekte olduğunu, öznel ve nesnel verileri sistematik bir biçimde örtüştürerek ortaya koymaya çalışmaktadır.

Yerellik bağlamında Kayseri’deki barınma kültürü incelendiğinde bazı genel sonuçlara ulaşılmıştır:

- Türkiye’de yazılagelen “konut modernleşmesini” sorgulayarak, *kültürel teori* çerçevesinde, geleneksel Kayseri evlerinde yerel değerlerin konut biçimlenme ve yaşantısında kendine özgü bir konut kültürü oluşturmada etkili olduğu ortaya konulmuştur. *Yerellik* kavramı çerçevesinde Kayseri, bulunduğu coğrafi konum ve kültürel değerleri ile Türkiye’de yaşanan mekânsal değişime katılmıştır.
- Orta Anadolu’daki orta ölçekli tüm kentler bu tarih aralığında ayrı ayrı incelendiğinde her kentin merkeze eklenmesi ve hedef gösterilen modernlik kavramına ulaşması süreci farklılıklar gösterecektir. Bu bağlamda tez çalışması bu hipotezi destekler nitelikte bir araştırma kurgusu oluşturmuştur. Her coğrafya/yer/kent kendi modernlik parametrelerine sahiptir. Her kent benzer parametrelerle okunabileceği gibi, o kentin kendi yerel alışkanlıkları ve gelenekleri çerçevesinde, kendine özgü parametrelerle okunmalıdır.
- Kentteki sosyo-ekonomik gelişmelerden kültürel faaliyetlere kadar her türlü gelişme, barınma kültürü ile doğrudan ilişkilidir. Modernleşme sürecinde kentin gelişimiyle ilgili “eşik noktaları”nın belirlenmesi bu değişimi okumada önemlidir.
- Barınma kültüründeki modernleşmenin yerel ölçekteki izlerini sürmek için bir yöntem öneren bu tez çalışması, okunagelen/yazılagelen mimarlık tarihi modernleşmesi yazınından farklı olarak yerelin kendi iç dinamikleriyle; yerel mimari proje, gazeteler, afişler, fotoğraflar ve kitaplar gibi nesnel araçların yanı sıra bizzat o mekânları deneyimlemiş öznelerin anıları ve mekân deneyimleri aracılığıyla “*modernleşmenin yönünü ve hızını*” Kayseri örneği üzerinden tespit etmiştir.
- Kayseri’de 1930-1970 arasındaki konut kültürünün değişimini, kentin yerel değerleri çerçevesinde özgün malzeme ile birlikte inceleyerek iç mekândaki donatıya kadar detaylandırarak okuyan çalışma, Kayseri üzerine çalışma yapan araştırmacılar için bir temel kaynak oluşturmayı hedeflemiştir.
- Kent merkezi ve etrafında oluşan konut alanları bugün halen o dönemin ana değişim çizgisiyle birlikte, anlamsal değerini korumaktadır. Günümüz Kayseri’sindeki mekânsal yapının, erken Cumhuriyet Dönemi’ndeki barınma kültüründe gerçekleşen değişimin izlerini taşıdığı açıktır.

- Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlık anlatılarında geniş bir siyasi ve ideolojik çerçevede *Cumhuriyet rejiminin homojenleştirici* yönü vurgulanarak ele alınan yayınların anlatılarına eleştirel bir bakışla, Kayseri’deki mekânsal gelişmenin Ankara’daki siyasi ve ideolojik yapılanma ile ilişkili ancak mekânsal karşılığının farklı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede, Anadolu kentlerinde *merkezle* ilişkili ancak yerel değerlerin etkin olduğu kentsel ve mekânsal biçimlenme söz konusudur, denilebilir.

- Tezin araştırdığı en önemli bölümlerden biri olan “geleneksel iç mekânın” değişimi hangi geleneksel barınma pratiklerinin devam ettiği, hangilerinin yok olduğu veya yeni mekânlardaki karşılıkları bu tezde geleneksel ile modern arasında oluşmuş hibrit konut kültürünü ortaya koymakta önemlidir.

- Tez Ulus-devlet döneminde ülkede modernleşme projesinin Kayseri’de konut ve barınma kültürü bağlamında oluşturduğu o hibrit konutun yereldeki analizini yapmaktır.

- 1930-1970 yılları arasında incelenen örnekler üzerinden yapılan analiz ve değerlendirmeler, sunduğu bilgilerle genel anlatıların dışına çıkılarak Kayseri kent yapısı, barınma kültürü, yaşam koşulları ve standartlarına dair fikir edinme ve yeni tartışma malzemeleri oluşturma çabası olarak görülebilir.

- Bu dönemin Kayseri’deki modernleşme sürecini incelemek, 1930-1970 yılları arasında yaşanan modernliğin “mücadele, çelişki, direnme, sevgiden doğan ve göze çarpan zenginlikte bir modernist kültürle” oluşma biçimi üzerine bugünün perspektifinden yeniden söz söyleme olanağı tanımaktadır.

Bu çerçevede, Kayseri’de **kent, konut ve iç mekân** çerçevesinde yapılan çalışmalar sonucunda aşağıdaki bulgular saptanmıştır:

A-Kentin fiziksel değişimi üzerine saptanan bulgular:

- Harita ve imar planlarının yaptırılması, kentte yol ve konut alanlarının oluşturulması, kentin fiziksel değişiminde önemli kırılma noktalarındandır. Çalışma kapsamında kente ilişkin bulunan en erken tarihli harita, mühendis Euthychides’in 1882 haritasıdır. Bu haritayı 1916, 1920’ler sonu haritası, 1931 Gabriel haritası, 1933-1935 ve 1945 Aru imar planları takip etmiştir.

Haritaların analizine göre, fiziksel çevrenin değişimi ilk olarak yeni yolların açılması ve mevcut yolların genişletilerek düzenlenmesi şeklinde gelişmiştir. Bunun için kentte ilk olarak hazire ve mezarlık alanları kamulaştırılmıştır. 1882 yılı haritasında kentteki mezarlık alanlarının yoğunluğu dikkat çekicidir. 1916 yılı haritasında 1909 yılında açılan Sivas Yolu aksı belirtilmiştir. 1920’ler sonu haritası incelendiğinde geleneksel konut dokusu devam ederken hazire alanlarının azaldığı ve üzerinde Hacı Kılıç Camii’nin bulunduğu mevcut yolun genişletilip, doğrusal bir aks olarak yeniden düzenlendiği görülmektedir. Kent merkezine ulaşan bu iki aks, yeni yapılacak kamu ve konut alanları için bir potansiyel alan oluşturmuştur.

1931 yılı Gabriel haritasında yol aksları belirginleşmiş ve mezarlık alanlarının yerine iki katlı evler inşa edilmeye başlanmıştır. 1993-1935 yılları arasında B. Çaylak’a hazırlatılan kentin ilk imar planında kentin kuzey bölümündeki İstasyon Caddesi’nin paraleline Atatürk Bulvarı olarak adlandırılan ve doğrudan tren istasyonuna ulaşan yeni bir yol askı önerilmiştir. Benzer şekilde Sivas Caddesine de paralel olarak “Hastane ve Tavlusun Yolu” önerilmiştir. Bu iki önemli aks 1935 yılı imar planı ile kente kazandırılmıştır. 1945 yılı Aru İmar Planı, Kayseri’nin organik kent dokusunun değişmesinde bir devrim oluşturmuştur. Bu imar planı, kentteki ızgara yol sisteminin kurulmasında ve kentin radyal büyümesinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Kentin kuzeyinde 1930’larda İstasyon Caddesi’nin düzenlenmesi ile “geleneksele/eskiye karşı” Cumhuriyeti temsilen ikinci bir modern merkez oluşturulmaya çalışılmıştır. İstasyon Caddesi üzerinde 1940’lı yıllarda üç katlı aile apartmanları (Malaz Apartmanı ve Gesili Apartmanı gibi) yapılmıştır. 1950 ve 1960’larda bu bölge Kayseri’nin yüksek gelirli ailelerinin oturmaya başladığı konut alanına dönüşmüştür. 1960’ların sonunda ise İstasyon Caddesi’ne alternatif olarak, modern apartmanların konumlandığı yeni bir çekim alanı olan Sivas Caddesi aksı önem kazanmıştır. Böylelikle ilk olarak İstasyon Caddesi ve Sivas Caddesi yol aksları üzerinde konumlanan modern konutlarla başlayan bir toplumsal tabakalaşmadan söz edilebilir.

- Kentin fiziksel çevresinin değişmesinde erken Cumhuriyet Döneminde yapımına başlanan istasyon, fabrika lojmanları, yapı kooperatifleri ve sosyal bloklar etkin rol oynamıştır. Kayseri’deki ilk lojman yapıları 1928 tarihli Tren İstasyonu lojmanlarıdır. Cumhuriyetle kente gelen tren istasyonu ve fabrikalar kentin çeperlerinde yer almıştır. Bu yapıların yerleşke planları birbirini dik kesen akslardan oluşur. Bu yapılar

çevresinde 1942 yılında inşa edilen Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nın Dış Vazife Evleri yakın çevresinde kurulan Yeni Mahalle gibi mahalleler oluşmuştur. 1945 yılı Aru İmar Planı ile birlikte tüm kent ızgara planlı olarak tasarlanmış ve yeni mahalleler (Örnekevler Mahallesi, Sahabiye Mahallesi, Kılıçaslan Mahallesi, Fevzi Çakmak Mahallesi, Mevlana v.b) oluşmuştur.

Modernleşme süreci bağlamında bir dönüm noktasına karşılık gelen 1950'lerde, sanayinin gelişmesi, iletişim organlarındaki artış ve imar çalışmalarında Belediye Başkanı Osman Kavuncu'nun (1950-1957) istimlâk çalışmaları ile kentte önemli bir imar hareketliliği başlamıştır. Aru İmar Planına göre birçok eski mahalle istimlâk edilerek yerine sosyal bloklar ve yapı kooperatifleri inşa edilmiştir. İlk yapı kooperatifi 1949 yılında kurulan Sümer Yapı Kooperatifi'dir. Örnekevler Mahallesi 1950 yılında bahçeli evlerden oluşan ilk mahalledir. Bunu 1955 yılında Sahabiye Mahallesi izlemiştir. Aynı yıl belediye tarafından istimlâk edilen evlerin yerine Sahabiye Belediye Blokları (1955-1957) yapılmıştır. Burada vurgulanması gereken, fabrika lojmanları ve yapı kooperatiflerinin kentin çeperlerinde yeni konut alanları oluştururken, kentin içindeki eski evlerin istimlâk edilmesiyle yapılan Sosyal Konutlar ve Belediye Blokları kent merkezinin yerleşik konut tipinin değişiminde etkili olmuştur. Bu konutlar genel olarak, kentte toplu konut ölçeğinde yer alırken, İstasyon Caddesi aksı üzerinde 1940'larda başlayan aile apartmanları tekil ölçekte, dönemin lüks konutları olarak yer almaya başlamıştır.

- 1960'lı yıllarda artan sanayileşme ile birlikte fabrika alanlarına yakın bölgelerde yapı kooperatifleri kurulmuştur. Kayseri Ticaret Odası kayıtlarından alınan bilgiye göre, 1950-1960 yılları arası 35, 1960-1970 yılları arası ise 91 adet yapı kooperatifi kaydına rastlanmıştır. Kentin doğu aksı üzerinde kurulan fabrikalar ve çevresindeki konut alanları ile kent bu yönde büyümeye başlamıştır. 1960'lar sonunda Sivas Caddesi üzerinde de kentin büyümesi Çelikevler kooperatifi ile devam etmiştir.

1970'lere kadar kentin konut alanı sınırlarının belirlenmesinde istasyon, fabrika ve çevrelerindeki sosyal ve barınma üniteleri önemli bir yere sahip olmuştur.

B- Konutun değişimi üzerine saptanan bulgular:

1930-1970 yıllar arasında mevcut geleneksel konutlara ek olarak Kayseri'de inşa edilen konut tipleri lojmanlar, yapı kooperatifleri, sosyal konutlar ve apartmanlardır.

Lojmanların, kooperatiflerin ve sosyal konutların mimari projeleri Kayseri dışında üretilmiştir. Bu konutlara ait mekân bileşenleri ve yeni plan şemaları “ithal” edilmiştir. Bu çalışmada, aile apartmanı, doğrudan kentlinin talebi ile üretilen ve teknik adamlarla birlikte mekânsal organizasyona karar verilen konut tipi olduğu için “konut ve iç mekân modernleşmesini” en iyi biçimde örneklemektedir. Bu bağlamda 1935 yılı yeni yapım teknikleri ve mekân bileşenleri ile üretilen aile apartmanlarının başladığı dönem olması önemlidir. Dolayısıyla bu dönem, Kayseri’nin geleneksel konut tipinden radikal biçimde kopmaya başladığı bir dönem olarak tespit edilmiştir.

Kayseri’de lojman evleri ilk olarak 1928 yılında Tren İstasyonu ve 1935 yılında Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ile görülmüştür. Lojmanlarda yaşayanlar ilgili kurumların çalışanları başka illerden gelen üst düzey yöneticiler olduğu için yerli halk, bu konutlarda yaşamayı doğrudan deneyimlemeseler bile, kent silüetinde iki katlı, yeni yapım teknik ve malzemelerinin kullanıldığı yapı tipleri olarak farklılık yaratan bu konutlar, yeni bir konut yaşam çevresi oluşturmaları nedeniyle kentte bir “görenek” oluşturmuştur. Evleri istimlak edilen ailelere belediye tarafından verilen ve projeleri şehir dışında hazırlatılan Sahabiye Sosyal Konutları’nda (1955-57) ise geleneksel konut biçimlenişine ait referanslar bulunmamaktadır. Ancak kullanıcı yerli halk bu konutlara gereksinimleri doğrultusunda mümkün olan eklemeler yapmıştır. Örneğin; Alaybeyoğlu Apartmanı’nda (1952) ve Sahabiye Bloklarında (1955) olduğu gibi, geleneksel evde yiyecek depolanan toganadaki “aristak” bölümü, bu konutlardaki mutfaklarda oluşturulan depolama rafları ile karşılanmaya çalışılmıştır.

Lojman, kooperatif ve sosyal konutların plan kurgusu ve mekân bileşenleri incelendiğinde, projelerin minimum alanda çözümlenen tip projeler şeklinde olduğu görülmektedir. Plan genellikle, “antre” etrafında kurgulanan ıslak hacimler (wc, banyo, mutfak), yaşama (oturma odası) ve yatma mekânları (yatak odası) şeklinde tasarlanmıştır. Burada genellikle konut tiplerine göre oda ve kat sayıları değişmektedir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Vazife Evlerinde ve Tren İstasyonu Lojmanlarında dubleks konut tipleri ve 3 oda ve ıslak hacimlerden oluşan konutlar bulunurken, Fabrikanın Dış Vazife Evlerinde iki oda ve ıslak hacimlerden oluşan iki katlı konutlar bulunmaktadır. Konutların büyüklüklerine göre bazı planlarda alan kazanmak amacıyla doğrudan oturma birimine açılan mekânlar yer almıştır. Ayrıca bu konutlar sınırlı bir alanda çözülmesi nedeniyle, örneğin Sümerbank Bez Fabrikası işçi lojmanlarında (A4

tipi) olduğu gibi, ıslak hacimler (wc, banyo ve mutfak) dışındaki mekânların, özelleşmiş işlevi belirtilmemiştir.

lojman ve kooperatif projeleri şehir dışında üretilen projeler olduğu için doğrudan mevcut barınma kültürünü etkilemiştir, denilemez. Bu projelerde sirkülasyon, antre ve koridor ile tanımlanmaktadır. Dolayısıyla antre ve koridor düzenindeki evler, lojmanlar aracılığıyla Kayseri’de 1928 yılında yer alırken, kentlinin aile apartmanlarında antre ve koridor düzenine sahip olması 1960’lı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu durum, yapıldığı dönemde lojman ve kooperatif ev planlarının kent merkezindeki konut plan gelişiminde doğrudan etkili olmadığını da göstermektedir. Kentte 1960’lı yıllarda Aru İmar Planı’nda belirlenen parselin konumu ve büyüklüğü, evin kat ve daire sayısını etkilerken aynı zamanda “hol” merkezli planlamadan “antre-koridor”dan oluşan şemaların oluşumunu da zorunlu kılmıştır. Ayrıca parselin durumu ile bağlantılı olan “ışıklık” mekânı da 1960’lı yıllardaki apartman planlarında sıklıkla rastlanılmıştır.

Lojman, kooperatif ve sosyal konutların “donatıları” incelendiğinde, konutlarda kullanılan mobilyalar kullanıcının eğitim ve gelir düzeyi ve konutun yapıldığı dönem ile de bağlantılı olarak sedir, gömme dolaplar gibi geleneksel eşyalara ek olarak koltuk, sandalye, masa gibi hareketli modern mobilyalar da kullanılmıştır. Bu konut tiplerinin en önemli özellikleri sahip oldukları elektrik, sıcak ve soğuk su tesisatı ve kalorifer sistemi gibi teknik donatılara sahip olarak kentte yeni yapılacak konutların alt-yapı sistemleri için bir örnek teşkil etmişlerdir. Ayrıca, yerel halk için yabancı ile aynı çatı altında yaşama, komşuluk etme ve etkileşerek öğrenme bilincinin yerleşmesinde önemli olan bu konutlar, ilk apartmanlar için de örnek teşkil ederek Kayseri’nin konut kültürünü etkilemiştir.

Geleneksel ev plan kurgusu ve hibrit apartman kültürünün başlaması: (1930-1970)

Çalışmada ilk olarak geleneksel evin mekânsal kurgusu ve yaşam pratikleri incelenerek geleneksel barınma formatlarının, yeni inşa edilen aile apartman konut tipi ve mekân bileşenlerine hangi parametrelerle yansımış olduğu ortaya konulmuştur. Çünkü yerel değerler, alışkanlıklar ve geleneksel ev yaşamının birçok yönü apartman kültüründe de devam etmiştir.

Geleneksel Kayseri evinin “plan kurgusu ve mekân bileşenleri” genellikle bir avlu çevresinde, ortada sofa ve bir yanda togana ve diğer yandan harem odası olacak şekilde

kurgulanmıştır. Şemanın temel özelliği mekânların açıldığı, bağlayıcı ve dağıtıcı bir açık (avlu) ve kapalı (sofa) merkezi mekân olmasıdır. Bu mekânsal şemanın izlerini, çalışma sırasında yazar tarafından tespit edilen 1935 yılında yeni yapım teknikleri ile inşa edilerek ilk modern ev/apartman olarak adlandırılan “Kızıklı ve Kaşıkçı Evi”nde görmek mümkündür. Geleneksel evlerden farklı olarak *hol merkezli* kurguya sahip *evler* ve *apartmanlar*, kent konutunda “biçimsel ve anlamsal bir değişimi ve dönüşümü” tariflemiştir. Apartmanda merkezi toplayıcı ve dağıtıcı mekân olan “hol” hem oturma hem de sirkülasyon mekânı olarak sofanın fonksiyonu ile benzerlik göstermektedir. 1950’ler sonunda ise antre ve koridor sisteminden oluşan şemalar da yaygınlaşmıştır. Yaşama ve yatma mekânları koridor aracılığıyla ayrılmıştır. Antre ve koridora sahip plan şemaları ile karşılaşmak aynı zamanda kentte mimarlık eğitimi almış mimar ve mühendislerin de mimari proje tasarımında etkin rol oynadığını göstermektedir.

İlk apartmanlarda evin bahçesi olmasına karşın, avlu gibi açık bir mekân bulunmamaktadır. Dolayısıyla avluda sürdürülen birçok eylem iç mekânlarda ve yaz aylarında bağ evlerinde yapılmaya devam etmiştir.

Geleneksel evin diğer mekân bileşenlerinden biri olan togana, sahip olduğu sabit ocak elemanı bağlamında 1960’lı yılların sonuna kadar apartman mutfaklarında da izlerini korumuştur. Toganada bulunan geleneksel iki-üç gözlü ocak küçülerek tek gözlü ocak şeklinde Örnek Apartmanı (1938), Emek Apartmanı (1938) ve Kaşıkçı-Kızıklı evinde (1935) ve 1950 ve 1960’lı yıllara ait İstasyon Caddesi’ndeki aile apartmanlarında da devam etmiştir. 1940’lı yıllarda geleneksel ocağın yanında seyyar gaz ocakları (gaz, ispirto ocağı v.b) ve 1950’lerde tüplü ocak yer almaya başlamıştır. Ancak seyyar ocaklar togana ve mutfakta kullanılmasına rağmen, tek gözlü geleneksel ocak 1970’li yıllara kadar apartmanlarda kullanılmaya devam etmiştir.

Diğer yandan geleneksel konuttaki togananın mekânsal özellikleri ise mekâna alınan su, elektrik sistemiyle de değişmeye başlamıştır. Geleneksel evde içme su tesisatı önce avluya sonrada evin ana giriş kapısına (cümle kapısı) en yakın odasına alınmıştır. Avlu ve odada su tesisatı ile birlikte önce musluk altında haft taşının kullanıldığı geçici bir düzen oluşturulmuştur. İlk apartmanlarda ise su tesisatı ile basit düzenekte eviye sistemi kurulmuştur. 1938 yılı Örnek Apartmanı’nda çatıya yerleştirilen su varilleri ve bu varillerden basit boru sistemi ile ıslak hacimlere bağlanan su tesisatı kurulmuştur. Eviye ve tezgah gibi donatılar mekânda yer almaya başlamıştır.

Geleneksel evde pis su gideri fosseptik çukurları ile sağlanmıştır. Apartmanlarda ise pis su sisteminin çözümü grup oluşturan ıslak hacimlerin giderlerinin pis su kanalına gönderilmesi ile sağlanmıştır. Örnek Apartmanı’nda, Kızıklı ve Kaşıkçı evinde ve 1942 yılı Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası işçi lojmanlarında görüldüğü gibi önce hela ve banyo tek bir mekân olarak çözümlenmiştir. 1950’lerde inşa edilen İstasyon Caddesi’ndeki apartmanlarda (Çalıkoğlu Kardeşler ve Aleybeyoğlu Apartmanı gibi) ise hela ve banyo ayrı ayrı çözümlenmiştir. Geleneksel evin bileşeni olan sandık odası, apartmanda da yer bulmuştur. Bunu 1950’li yıllara ait bazı aile apartmanlarına ait mimari projelerden izlemek mümkündür. Aynı dönemde aynı ya da ayrı projelerde, yemek odası ve banyo gibi batılı mekân bileşenlerine de rastlanılmıştır. Geleneksel mekân bileşenleri apartman kültürü ile yok olmaya başlamıştır denilebilir. geleneksel odanın seki ve sekialtı olarak tanımlanan hiyerarşik yapısı yerine içinde herhangi bir sabit donatısı olmayan boş mekânlar tariflenmiştir. Buna karşın aynı zamanda togana ve harem odasına geçiş mekânı olarak kullanılan geleneksel sofadaki sekialtı bölümünün, işlevini apartmandaki antrenin yüklendiği söylenebilir.

Geleneksel planlama anlayışının değişiminde ayrıca teknik adamın rolü önemli olmuştur. Geleneksel konut üretimi yapan kalfa ve ustaların yerini 1948 yılından sonra yavaş yavaş kentteki mühendis, mimar, fen memuru ve tekniker gibi teknik adamlar almıştır. Bu teknik adamlar aldıkları mimari ve tasarım eğitimi ile proje üretiminde etkin olmaya başlamışlardır.

Konutun yerel basında ve mimari projelerde değişen anlamı

Söz konusu tarih aralığında yerel yayın organları, mimari araçlar Cumhuriyet ideolojisinin ilkeleri doğrultusunda önemli pedagojik araçlar olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki sonuçlar sıralanabilir:

- Kentte uygulanan yeni konut tiplerinin, kentin mevcut konut dokusunu ne ölçüde etkilediği yerel gazetede ki satılık ve kiralık ev ilanlarından da takip edilebilir. Bu ilanlardan ayrıca Kayseri’deki mevcut konut tipi ve mekân bileşenlerinin neler olduğu ve ne zaman ortadan kalktığı ve yeni hangi bileşenlerin ortaya çıktığı öğrenilmiştir. Buna göre, 1930’larda “göz” olarak tarif edilen odalardan oluşan ve hane olarak tanımlanan genellikle tek katlı “ev” ilanlarına rastlanırken, 1945 yılında yeni konut tipi olan “apartman” satılık ilanına rastlanılmaktadır. 1950’lerde ise “betonarme kargir ev” olarak tanımlanan yeni yapım sistemine sahip ev ilanları sayısında artış gözlenmiştir.

Ayrıca 1950’li yıllarda evlerin kat sayısı ve oda sayılarında da artış görülmüştür. Benzer şekilde, 1950’lerdeki ilanlarda evin konfor değerini gösteren elektrik, su ve yeni yapı malzemeleri de ilanlarda belirtilerek evin niteliği vurgulanmıştır. Bu süreçte nitel olarak ‘göz’ sayısı ile tariflenen evin, 1950’lerin ortasından itibaren boyut belirten sayısal değerlerle tanımlanan, emlakçı tarafından alınıp satılan bir nesneye dönüşmesi de gözlemlenmiştir. Evin büyüklüğü ilanlarda, 1930’larda genellikle evin oda sayısı belirtilerek tahmin edilmiştir. 1950’lerde ise sayısal verilerin yer aldığı ilanlar görülmüştür. Buradan sonuçla, ilanlarda ev tanımlarına soyut bir çerçeve kazandıran sayısal değerlerde eklenmiştir.

- 1966’da gazetelerde satılık villa ve apartman ilanlarının yanı sıra (apartman yapmaya müsait olduğu vurgulanan) arsa ilanlarına da rastlanılmıştır. Özellikle 1960’lı yılların ilanları incelendiğinde, “hibrit ev” kavramının bileşenleri belirgin bir şekilde okunmaktadır.

- Konutun değişimini etkileyen faktörlerden okullar, sergiler, kurslar yerel basındaki reklam ve konut haberleri de konut mekânının ve barınma eylemlerinin değişimini hedefleyen Cumhuriyet ideolojisinin bir parçasıdır. Özellikle dikiş-nakış kurslarının 1930’larda faaliyet göstermeye başlaması, 1939’da Kız Enstitüsü’nün açılması ve Kayseri Vilayet Gazetesi’nin “adabı muaşeret” başlıklı köşe yazılarında barınma eylemleri ve mekânları üzerine bilinçli çalışmalar yürütülmüştür. Bütün bunlar, erken Cumhuriyet Döneminde “modern ev, modern vatandaş” oluşturma çabasıdır. Yerel basındaki bu çabaların reeldeki mekânsal yansıması göreceli olarak daha yavaştır.

- 1965 Kat Mülkiyeti Kanunu’nun Kayseri’de de uygulanmaya başlandığı dönemde, apartmanın tek bir kişiye ait olma durumu ortadan kalkmıştır. Böylelikle yabancıların da daire sahibi olduğu yeni bir konut mülkiyet durumu ortaya çıkmıştır.

C- İç mekânın değişimi üzerine saptanan bulgular:

Söz konusu tarih aralığında geleneksel çok işlevli “oda”dan, donatısıyla birlikte özelleşmiş mekânlara geçiş gerçekleşmiştir.

Geleneksel odanın sabit mekânsal bileşenleri sedir, gusülhane, çağ, ocak ve yüklüklerdir. İç mekânların hareketli mobilyalarla donatılmaya başlanması, odaların tekil işlevli birimler haline gelmesinde rol oynamıştır.

Geleneksel odanın karyola, radyo ve dikiş makinesi gibi hareketli mobilyalar ve araç-gereçlerle donatılmaya başlaması 1930’larda görülmüştür. İç mekân 1950’lerde koltuk, ithal buzdolabı gibi beyaz eşyalar, gazlı ve tüplü ocaklarla hızlı bir değişim sürecine girerek modern anlamda dekore edilmeye başlamıştır. Hareketli mobilyalar, geleneksel evden aile apartmanlarına kadar bulunduğu mekânı dönüştürerek mekânın özelleşmesinde etkili olmuştur.

Bu çerçevede, barınma eylemleri ve donatılarının ilişkisi “oturma, uyuma ve beslenme donatıları ve barınma pratikleri”, “servis-hizmet donatıları ve barınma pratikleri” ve “depolama ve işlik donatıları, diğer eşya ve aksesuarlar ve barınma pratikleri” başlıkları altında incelenmiş ve şu sonuçlara varılmıştır:

“Oturma, uyuma ve beslenme donatıları ve barınma pratikleri”

İncelenen tarih aralığında geleneksel ev sabit donatısıyla birlikte hareketli donatıları da kullanmaya başlayarak, geleneksel mekân kurgusundan uzaklaşarak hibritleşmiştir. Benzer şekilde apartmanda da kullanıcıların geleneksel evlerinden beraberlerinde getirdikleri eski donatılar ve alışkanlıkları sebebiyle de bir hibritleşme gözlemlenmiştir.

- Sedir, oturma ve uyuma eyleminin mekânsal donatılarından biridir. Apartman konut tipinin yaygınlaştığı yıllarda sedirin iç mekânlarda kullanımı devam etmiştir. Sedir 1930-1970 yılları arasında geleneksel ev ve apartman mekânlarında kullanılan en yaygın donatıdır. Bu süre içerisinde form ve fonksiyonunda bazı değişiklikler olmuştur. Örneğin geleneksel evde sedir, mekânla birlikte üretilen bir sabit mobilya iken apartmanda hareketli mobilya olarak kullanılmıştır. Artık dışarıda üretilerek eve alınan sedir yeni mekânın pencerelerinin yerden yükseklikleri de göz önünde bulundurularak üretilmeye başlanmış ve yükseltilerek boyut değiştirmiştir. Sedir, 1970’lerde dahi koltukla birlikte apartmanda seyyar bir mobilya olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Modern bir mobilya olan koltuğun Kayseri’de kabul görmesi 1940’lı yıllarda olmuştur. Bazı aileler kızlarının “geleneksel çeyizlerine” bu batılı mobilyaları da eklemeye başlamıştır. 1940’larda genellikle eğitim durumu yüksek aileler ve dışarıdan gelen asker ve memur ailelerin evlerinde koltuğa rastlanılmıştır.

- Karyola 1930’lu yıllarda evlerde görülen hareketli mobilyalardan biridir. Çalışma kapsamında, karyolanın 1938 tarihli Örnek Apartmanında yatak odasının bir donatısı olduğu tespit edilmiştir. O dönemde evlerde lüks bir donatı ve zenginlik derecesini

gösteren bir unsur olarak ve sofa ve/veya apartman odalarında yerini almaya başlamıştır. Mekâna karyolanın girmesiyle, geleneksel evdeki sedir ve yer yatağının kullanımının sona erdiği söylenemez. Karyola, apartmanda da sedirle birlikte günlük odada kullanılmaya devam etmiştir. Bu, odanın henüz tamamen özelleşmediğini göstermektedir. İncelenen tarih aralığında toplumun geleneksel alışkanlıklarıyla (odanın çok fonksiyonlu kullanımı), aynı mekânda oturma ve uyuma eylemlerini gerçekleştirdikleri saptanmış ve bunun sonucu olarak sedir, koltuk ve karyolanın birlikte kullanıldığı “hibrit mekân” örneklerine sıklıkla rastlanmıştır.

- Kayseri’deki yemek yeme eylemi geleneksel yer sofrasında, sofa ya da harem odası ve selamlık gibi odalarda gerçekleşmiştir. Geleneksel yaşamda genellikle toganada yemek yeme alışkanlığı bulunmamaktadır. İncelenen tarih aralığında masanın kullanımı ilk olarak fabrika kantin ve yemekhanelerinde görülmüştür. Yazarın tespitleri ile konutlarda masanın yemek yeme eylemi amaçlı kullanımı 1940’lı yıllara rastlar. Kentte ilk kez eğitim düzeyi yüksek olan yönetici, memur ve asker ailelerinde kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Masa, Örnek Apartmanı’nı (1938) yaptıran Büyükbaş Ailesi’nin oturma odasında yer almıştır. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, masanın ilk olarak yemek yeme eylemi ile ilişkilendirilememesi ve dikiş dikilen ya da üzerinde ütü yapılan bir donatı olarak mekâna girmiş olmasıdır. Cıngıllıoğlu Ailesi mobilya dükkânlarında masa satmalarına rağmen, kendi evlerine hemen masayı almamışlardır. Yemek masası kullanımı, yerel basında ki “evde tutum” ve “faydalı bilgiler” köşesi ile kız enstitüsü gibi okullarda verilen “adab-ı muaşeret” içerikli derslerde tanıtılarak halka öğretilmeye çalışılmıştır.

- Geleneksel toganadayeni hareketli ocak türlerinin kullanılmaya başlanmasıyla görülen mekânsal değişim, belki de beslenme eyleminin değişimindeki en önemli aşamalardan biridir. Hareketli ocak türlerinden gaz ocaklarının 1940’lı yılların sonunda ve tüplü gaz ocaklarının 1950’li yıllarda kullanımın yaygınlaşmaya başlamasıyla sadece geleneksel ocağın boyutları değişmekle kalmamış aynı zamanda kullanıcı için togana dışında da pişirme eylemini gerçekleştirebilme olanağı ve esnekliği getirmiştir. 1938 tarihli Örnek Apartmanı’nda geleneksel ocak tek gözlü inşa edilmiş ve gaz ocakları ile birlikte kullanılmıştır. 1960’lı yıllarda hala tek gözlü ve boyutları küçültülmüş olarak inşasına devam edilen geleneksel ocağın ne zaman tamamen yok olduğu bu tarih aralığında anlaşılamamaktadır.

- Toganın değişiminde etkili olan bir başka önemli konu ise mekâna giren su ve elektrik tesisatıdır. Özellikle su tesisatı ile modern anlamdaki eviye ve tezgah düzeni oluşmaya başlamıştır. Geleneksel evin büyük ölçülerdeki bakır gereçleri yerini tereklerde daha az yer kaplayan alüminyum ve demir mutfak gereçlerine bırakmaya başlamıştır. Böylelikle modern ölçülerdeki eviye ve dolaplar kapların yıkanma ve depolanma ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.

- Odanın biçimlenişini ve oturma düzenini değiştiren en önemli hareketli donatılardan biri de kuşkusuz radyodur. Kayseri evinde günlük oda ya da sofada bulunan ve odanın yüksekçe bir yerine bir raf üzerine yerleştirilen radyo, dönemin lüks donatılarından biridir. Aileler sedirde radyoyu görecekle şekilde oturmuşlardır.

Sonuç olarak mekâna giren lüks donatıların geleneksel barınma eylemlerinin değişiminde önemli etkenlerden biri olduğu söylenebilir.

“Servis-hizmet donatıları ve barınma pratikleri”

- Isınma eylemi, 1930-1970 yılları arasında geleneksel evde sofa, misafir odası, harem odası ve selamlık gibi odalarda mangal, iskembi ve soba ile gerçekleştirilirken, apartmanlarda ise oturma odasında yaygın olarak soba kullanımı 1960’lı yıllarda ise bazı evlerde kalorifer sistemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kaloriferin konutlarda yer alması ile hol merkezli şemalar yerine, antre-koridor sirkülasyon mekânına sahip plan şemaları oluşmaya başlamıştır. Holde bulunan soba, bu mekâna açılan diğer odaları da ısıtırken kaloriferle böyle bir şemaya ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır.

- Geleneksel evlerde hamam ve yüklüklerde yıkanma eylemi gerçekleşirken, ilk apartmanlarla birlikte özelleşmiş bir banyo oluşmaya başlamıştır. İlk banyolarda helâ da bulunmaktadır. Örneğin, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası’nda inşa edilen işçi konutlarında da (1935) banyo ve helâ/wc aynı hacim içinde tasarlanmıştır. Benzer şekilde, 1938’te inşa edilen Örnek (İspanak) Apartmanı’nda da helâ, banyonun bir parçasıdır. 1957’de evlerde banyo kazanı kullanılmaya başlanmıştır. Küvet ve klozet 1940’lı yıllarda varlıklı aile evlerinde az sayıda da olsa görülürken, 1960’lı yıllara ait mimari projelerde gösterimi yaygınlaşmıştır. 1950’lerin başında şehir şebeke suyu evlere ulaştırılmış, bu gelişme ile banyo daha aktif kullanılmaya başlanarak modern konutun banyo kullanım amaçlarına ulaşmıştır. Yeni apartmanlarla birlikte gusülhanede yıkanma eylemi sona ermiştir. Ancak incelenen proje arşivlerinde, inşaat kalfası Aygün

Ayata tarafından çizilen Yeğenoğlu Evi (1952)'nde geleneksel evde yüklük ve gusülhane olarak kullanılan nişe, projede “dolap ve banyo” mekân isimleri yazılmıştır. Buradan geleneksel yaşamdaki kullanımın yeni konutlarda da biçim değiştirerek devam ettiğini söylemek mümkündür. İncelenen dönemde hamamda yıkanma bir kültür olarak hala devam ederken, eve giren su tesisatıyla birlikte geleneksel evdeki gusülhane kullanımı 1970'lere doğru hissedilir biçimde azalarak banyo kullanımı artmıştır.

- Temizlik eylemi, 1930-1970 tarihleri arasında bulaşık, çamaşır yıkama eyleminin değişiminde, yeni temizlik ürünlerinin kullanımı ve su tesisatının kurulması etkili olmuştur. 1930'da temizlik maddesi olarak kullanılan kum, kil ve sabunun yerini 1950'li yıllara ait yerel gazetelerde reklamı yapılan “Fay” ve 1960'larda ise “Tursil” gibi deterjanlar almaya başlamıştır.

1930'lar sonundan itibaren çamaşır yıkama eylemi banyo mekânında gerçekleşmeye başlamıştır. 1942 Sümerbank Kayseri Fabrikası'nın lojmanlarında banyoda sıcak su tesisatının bulunması nedeniyle yıkanma eylemine ek olarak çamaşır yıkandığı öğrenilmiştir. Geleneksel evde çamaşır yıkama eylemi, genellikle avluda ya da toganada çağ üzerinde yapılırken, 1960'larda elektrikli aletlerin yaygınlaşmasıyla çamaşır makinelerinde yıkanmaya başlanmıştır. İlk çamaşır makinesi ilanı 1962 yılında Hakimiyet Gazetesi'nde yer almıştır. İlk çamaşır makineleri apartmanlarda antre veya holde yer almıştır. Banyonun çamaşır makinesi ile birlikte çözülmesi 1970'lerden sonra gerçekleşmiştir. Çünkü 1970'e kadar incelenen mimari projelerin tefrişlerinde banyoda küvet ve banyo kazanı bulunmaktadır.

- Eğitim kurumlarında ev ekonomisine yönelik programlarda ev temizliği ile ilgili dersler de açılmıştır. 1940'ların sonunda Kız Enstitüsü'nde sosyal hayatın kolaylaştırılması ve pratikleştirilmesi için *Ev Yönetimi* ve *Ev Ekonomisi* gibi bazı bölümler açılmıştır. Burada verilen eve ilişkin bilgilerin halkın günlük yaşamında hemen uygulandığı söylenememekle birlikte yavaş yavaş yaşama nüfuz ettiğini söylemek olasıdır. Ancak burada önemli olan Kayseri'de batılı ev kullanımına yönelik derslerin verilmesi, öznelerin modernleştirilmesinin hedeflenmiş olması bakımından önemlidir.

“Depolama ve işlik donatıları ve barınma pratikleri”

- Depolama işlevi geleneksel evde togana, çardak, arıstak, zerzemi, gömme dolaplar gibi mekânlarda gerçekleşirken, apartmanda kiler, bodrum kat, kömürlük gibi mekânlarda gerçekleşmiştir. Tokanadaki “hezen direklerine” veya duvardaki çivilere torbalarla yiyeceklerin asılmasıyla da yiyecek depolama eylemi yapılmıştır. İlk apartmanlarda mutfak donatılarının yiyecek depolamada yeterli olmadığı durumlarda alternatif mekânlar aranmıştır. Geleneksel evde toganadaki arıstak mekânındaki yiyecek depolama biçimi apartmanda devam ettirilerek arıstağa benzer olarak yapılan mutfak tavanına yakın ahşap bir döşeme üzerinde depolama yapılmıştır. Ayrıca apartmanda sedir ve eviye altlarında da depolama gerçekleştirilmiştir. Geleneksel evden kalan bazı alışkanlıklar biçim değişerek devam ederken, mekâna giren konfor araçlarına göre bazı eylemler terk edilmiştir. Örneğin buzdolabının mekâna alınması ile süreç içerisinde telli dolaplar yok olmuştur.

- Geleneksel odada yer alan yüklüklerin yerini apartmanlarda gömme dolaplar almıştır. Gardırop gibi hareketli mobilyalar da gömme dolaplarla birlikte eşya depolamak için apartman mekânlarında yer almıştır.

- Dikiş makinesi mekâna giren ilk batılı eşyalardan biridir. Yurt dışından getirilen ve ilk olarak Gayri Müslimlerin evinde görülen örgü makinesi ve dikiş makinesi vb. araçların eve girmesi ile mekânın kullanımı özelleşmeye başlamış veya bazı özelleşmiş köşeler yaratılmıştır. Dikiş dikmek geleneksel evden ilk apartmanlara, sofadan oturma odasına kadar, en önemli donatılarından biri olmuştur. 1932’de Singer dikiş makinesini Kayseri merkezindeki dükkânlarda satıldığı tespit edilmiştir. 1930’lu yıllarda Kayseri Vilayet gazetesinde ücretsiz dikiş nakış kurslarının sıklığı da evlerde dikiş makinesinin yaygınlaşmasında yerel yönetimin verdiği desteği göstermesi bakımından önemlidir. Evde üretimin ulus-devlet projesinin bir parçası olduğunu düşünmek olasıdır.

İncelenen tarih aralığındaki geleneksel barınma alışkanlıklarının; konfor nesneleri (elektrik, su ve kalorifer ısınma tesisatı) ve yeni donatılar (radyo, buzdolabı, dikiş makinası gibi) ile adım adım değiştiği ve hibrit bir barınma kültürünü yarattığı söylenebilir. Mekândaki hareketli mobilyalar mekâna kendi işlevlerini empoze ederek mekânın özelleşmesinde etkili olmuştur. İncelenen tarih olan 1930-1970 arasında bu hibrit kültürün yoğunluğu giderek değişmiş ve yavaş yavaş geleneksel donatılar mekânı terk etmiştir. 1935 yılında tespit edilen aile apartmanları ile birlikte kentlinin

modernleştigini söylemek de doğru bir ifade olmayacaktır. Batılı bir yaşam kültürünü talep etmesi modernliktir. Ancak tezin savunduğu yerel modernlik kavramı bağlamında bir tepki sözkonusudur. Bu tarih aralığı bize kentlinin geleneksel barınma pratikleriyle yeni yaşam modelleri arasındaki gerilimi göstermesi nedeniyle de oldukça önemlidir. İncelenen hibrit barınma kültürünün oluştuğu dönem anlaşılmadan, günümüz barınma pratiklerini ve mekânsallıklarını anlamak olanaksızdır.

KAYNAKLAR

- [1] Faroqhi, S., (1987). Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth-Century Ankara and Kayseri, Cambridge University Press, New York.
- [2] Çakıroğlu, N., (1952). Kayseri Evleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [3] Gündoğdu, G., (1986). Kayseri Sit Alanı İçinde Yer Alan Sivil Mimarlık Örnekleri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Anabilimdalı, İstanbul.
- [4] İmamoğlu, V., (2006). Geleneksel Kayseri Evleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:49, Kayseri.
- [5] Faroqhi, S., (2007). Orta Halli Osmanlılar, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [6] Kongar, E., (1986). “Kayseri: Kent Planlaması için Toplumsal Araştırma”, Türkiye Üzerine Araştırmalar, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [7] Bozdoğan, S., (2005). “Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Ed. S.Bozdoğan, R.Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [8] Göle, N., (2004). “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt:3, Modernleşme ve Batıcılık: 56-67, Ed. Bora, Tanıl ve Gültekinil, Murat, İletişim Yayınları, İstanbul,
- [9] Artıkoğlu, P., (2006). 1950-1970 Arası Süreçte Sosyal Yaşam ve İç Mekânın Değişenleri, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- [10] Uzunarslan, H. Ş., (2002). Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekân ve Mobilya, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- [11] Önder, A. R., (1972). Kayseri Basın Tarihi (1910-1960), Ay yıldız Matbaası, Ankara.

- [12] Batur, A., (1998). “1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık: 209-234, Ed. Y., Sey, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [13] Sözen, M., (1996). Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- [14] Asiliskender, B., (2008). Modernleşme ve Konut; Cumhuriyet’in Sanayi Yatırımları ile Kayseri’de Mekânsal ve Toplumsal Değişim, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Mimari Tasarım Programı, İstanbul.
- [15] Aslanoğlu, İ., (2001). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [16] Bozdayı, A.M., (1992). Geleneksel Anadolu Konutundaki Oda Kavramının Çağdaş Konut Tasarımında Modül Kavramı Olarak Değerlendirilmesi, Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [17] Keleş, R., (1984). Kentleşme ve Konut Politikası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 540, Ankara.
- [18] Tanyeli, U., (2004). “Kenarın Metropolünden Mimarlığı ve Modernleşmeyi Okumak”, İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, Akın Nalça Yayınları, İstanbul.
- [19] Tanyeli, U., (1998). “Yeni Topluma Yeni Konut”, Üç Kuşak Cumhuriyet, 139, Ed. U. Tanyeli, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [20] Tanyeli, U., (2009). “Gecikmiş Bir Modernlik Tartışması: Kültür Otarşisi İletisi”, TOL Dergisi, Kayseri, 9/10: 91-99.
- [21] Kocatürk, F., (2009). “Kayseri’nin Kentsel Değişim Süreci”, TOL Dergisi, Kayseri, 7: 49.
- [22] Osmay, S., (1998). “1923’ten Bugünkü Kent Merkezlerinin Dönüşümü”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık: 140, Ed. Y. Sey, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [23] Tekeli, İ., ve Ortaylı, İ., (1978). Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi, Ed. E. Türkcan, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- [24] Özakbaş, D., (2007). Cumhuriyet Dönemi (1923-1940) İstanbul Konut Mimarisi, Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- [25] Anonim. “At Meydanından Cumhuriyet Meydanına”, Erciyes Halkevi Dergisi, 2. teşrin 1939, 13/2: 376-380.
- [26] Bilgin, İ., (2010). “Türkiye Mimarlığı: Türkiye’de Konut Kültürünün Değişimi”, Bilim ve Sanat Vakfı Bülten, 72.
- [27] Tanyeli, U., (1996). “Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma-Modernleşme: Yeni Bir Simgeler Dizgesinin Oluşumu”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme: 1-5., Ed. Y. Sey. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [28] Anderson, B., (2007). Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Metis Yayıncılık, İstanbul.

- [29] Ayata, S., (1998). “Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı”, *Toplum ve Bilim*, 42: 5-25.
- [30] Danacıoğlu, E., (2007). *Geçmişin İzleri; Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [31] Ong, J.W., (2007). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözüñ Teknolojileşmesi*, Çev. S. Postacıoğlu Banon, Metis Yayıncılık Ltd., İstanbul.
- [32] Taylor, C., (2001). “Two Teories of Modernity”, *Alternatives Modernities*, Ed. D. P. Gaonkar, Duke University Press, USA.
- [33] Çetin, H., (2003). *Modernleşme ve Türkiye’de Modernleştirme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- [34] Göle, N., (2010). “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik: 70-81*, Ed. R. Kasaba ve S. Bozdoğan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [35] Kandiyoti, D., (1999). “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Ed. R.Kasaba ve S. Bozdoğan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [36] Özcan, Z., (2002). *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, *Ufuk Kitapları*, 1. Basım, İstanbul.
- [37] Özcan, Z., (2003). *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, *Ufuk Kitapları Da Yayıncılık*, 2.Baskı, İstanbul.
- [38] Cengizkan, A., (2009). “Yer’in Tarihi/ Yerel Tarih: Moderni Konulurken Konum Belirlemek”, *TOL Dergisi*, Kayseri, 9/10: 101-109.
- [39] Bauman, Z., (2003). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Metis Yayınları, İstanbul.
- [40] Nylund, K., (2001). “Cultural Analysis in Urban Theory”, *Acta Sociologica*, 44:3.
- [41] Özlüdil, B., (2009). “Hibritleş-me/tirme”, *İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar*, Ed. P. Derviş. B.Tanju ve U. Tanyeli, Ofset Yapımevi, İstanbul.
- [42] Dahrendorf,R., ve Çetin, H., (2003). *Modernleşme ve Türkiye’de Modernleştirme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- [43] Gültekin, B. M., (1998). *Gelenek ve Gelişme*, Saçak, Kasım, 1985, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Limited Şirketi, İstanbul.
- [44] Rudolph, L., and Rudolph, S., H., (1971), “The Place of Tradition in Modernization”, *Development Digest*, IX/1/63: 111-112.
- [45] Tanyeli, U., (1998). *Yıkarak Yapmak, Üç Kuşak Cumhuriyet*, Tarih Vakfı, İstanbul.
- [46] Coşkun, İ., (1997). *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yayınları, İstanbul.
- [47] TDK, (1979), *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, Ankara.
- [48] Tanyeli, U., (2004), “İstanbul’un Modernlikleri”, *İstanbul 1900-2000 Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*, Ofset Yayıncılık, İstanbul.

- [49] Çıkış, Ş., (2011). “Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi İzmir Konutu: Yerellik ve Melezlik”, METU, JFA 2011-2, (28:2): 45-61.
- [50] Aktüre, S., (1978). 19. yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- [51] Palamutoğlu, M., (1987). Kayseri Tarihi, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları, No.2, Kayseri.
- [52] Eravşar, O., (2000). Seyahatnamelerde Kayseri, Kayseri Ticaret Odası, Ticaret Odası Yayınları 30, Kayseri.
- [53] Kara Mehmet Ağazade, K., (1934). Erciyes Kayseri’si ve Tarihine Bir Bakış, Yeni Matbaa, Kayseri.
- [54] Tanyeli, U., (1996). “Anadolu’da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, Ed. Y.Sey, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [55] Tanyeli, U., (1999). “Başlangıcından Modernleşmeye Osmanlı Çağı”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, Ed. Y.Sey, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [56] Tan, K., (1968). “Modern Türk Haritacılığının Kurucusu Şevki Paşa”, İller ve Belediyeler Dergisi, 264:14
- [57] Universite’de France,
http://fr.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A9_de_France, 21.02.2012
- [58] Karatepe, Ş., (1999). Kendini Kuran Şehir, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- [59] Subaşı, M. İ., (1986). Düünden Bugüne Kayseri, Se-da Yayınları, Kayseri.
- [60] Kılıç, A., (2006). Kayseri, Kayseri Kocasinan Belediyesi Kültür Yayınları No:2, İstanbul.
- [61] Anonim. “Cumhuriyet Devrinde Kayseri’de Bayındırlık İşleri”, Kayseri Vilayet Gazetesi, Pazartesi 28 (1.teşrin) 1935.
- [62] Üzel, S., (1947). “Bugünkü Kayseri”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 5 Haziran 1947.
- [63] Birol, İ., ve Yerlikhan, M., (2007). Kayseri Salnamesi 2006/2007, Almanak, Mazaka Yayıncılık, Kayseri.
- [64] Anonim. “Gelecekte Erciyes ve Kayseri”, Erciyes Dergisi, Eylül-Ekim 1946.
- [65] İzbirak, R., (1949). “Kayseri Halkı Bağcılığı Bırakabilir mi?”, Erciyes Halkevi Dergisi, 34.
- [66] Ortaylı, İ., (2003). Gelenekten Geleceğe, Ufuk Kitapları Da Yayıncılık, İstanbul.
- [67] Özaslan, M. ve Şeftalici, H., (2002). Kayseri İl Gelişme Raporu, DPT-Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- [68] Erkiletlioğlu, H., (2006). Geniş Kayseri Tarihi, Can Matbaa, Kayseri.

- [69] Özkeçeci, Ş.B., (2004). Modernleşme Olgusunun Toplumsal Olarak İçselleştirilmesi (Kayseri Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Isparta.
- [70] Velzen, L. V., (1978). Kayseri’de Çevresel Üretim-Türkiye, Çev. D. Bloch, NUFFIC-Ajans Türk, Ankara.
- [71] Kars, Z.,(1995). Kayseri Sancağı 1922, Kayseri Ticaret Odası Yayınları:3, Kayseri.
- [72] İmamoğlu, V., (2001). “Kayseri’de Avlulu Evden Merkezi Hollü Eve Geçiş”, Sanat Yazıları, Ed. Zafer Bayburtluoğlu, 340, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- [73] Satoğlu, A., (1977). Kayseri’nin Efsane Adamı Osman Kavuncu, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- [74] Güngör, E., (1992). “Sosyal Sınıflar ve Sınıf Kavgası”, Sınıf Mücadelesi, Raymond Aron, Çev. Erol Güngör, (2. Baskı), Dergah Yay., İstanbul, 5-20.
- [75] Weber, M., (1997). Sosyoloji Yazıları, (2. Baskı), Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul.
- [76] Tatlıdil, E., (1992). “Kent Sosyolojisi: Kuram ve Kavramlar”, EÜEFSD, 25-41: 40.
- [77] Tozoğlu, A., ve Sönmez, F., (2008). “Bir Muhafazakâr Modernleşme Laboratuvarı Olarak Kayseri: Orta Anadolu’da Kent Belleğinin Değişimi”, Mimarlık Dergisi, 344. Ankara.
- [78] Berman, M., (1993). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, U. Altuğ-B. Peker, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [79] Arıtan, Ö., ve Sayar, Y., (2009). “İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi ve Dönüşüm Süreçleri”, Ege Mimarlık. 3, 70.
- [80] Tanyeli, U., (1997). “Türk Modernleşmesinin Kentsel Sahnesini Yeniden Düşünmek”, Arredamento Dekorasyon, 90: 81-82.
- [81] Bozdoğan, S., (2008). Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültürü, Metis Yayınları, İstanbul.
- [82] Aru, K. A., (1965). Yayalar-Taşıtlar, Şehir Dokusunda Yeni Ulaştırma Düzenleri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- [83] Bilgin, İ., (1998). “Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmarı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık: 255-272, Ed. Y. Sey, Türkiye İş Bank. Kült. Yay. ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- [84] Hacı Kılıç Cami, <http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=149>. 01.10.2011
- [85] Hovardaoğlu, S., ve Akın, N., (2010). “Kentsel Katmanlaşmanın Belgelenmesi: Kayseri Cumhuriyet Meydanı ve Yakın Çevresi”, itüdergisi/a, mimarlık, planlama, tasarım, 9/ 2:21-132.
- [86] Karakaya, N., (2006). Fotoğraflarda Kayseri: 1880 – 2006, Kayseri Kocasinan Belediyesi, Kayseri.
- [87] Karsu Tekstil Kayseri Dün/Bugün Takvimi, 2002.
- [88] Kayserim net, <http://www.kayseri.bel.tr/web2/index.php?page=belediye-tarihi>. 10.03.2012

- [89] Giddens, A., (1997). Sociology, Polity Press, Cambridge, England.
- [90] Aktüre, S., (1987), “Anadolu Kentinde Türkleşme-İslamlaşma Süreci, Mekânsal Yapı Değişimi ve İslam Mimari Mirası”, İMMKK, Bildiriler, 26.
- [91] Gabriel, A., (1954). Kayseri Türk Anıtları, Çev. A. A. Tütenk, Güneş Matbaası, Ankara.
- [92] Kuran, A., (1979). “Mimar Sinan’ın Bilinmeyen ve Kaybolan Camileri”, Beşeri Bilimler Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, 7:81-94.
- [93] Nazmi Toker’in Kayseri Valisi olarak Tayini, <http://www.kayserim.net/bilgid.asp?id=141>. 11.01.2012.
- [94] 3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin Yeni Bir Yapı Kontrol Sistemi ve Afetlere Karşı Dayanıklılığı Sağlayacak Önlemleri İçermek Üzere Revizyonu Araştırması Müşavirlik Hizmetleri, Ön Rapor. ODTÜ Deprem Mühendisliği ve Araştırma Merkezi. Ankara.1998. https://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/dosya/3194_ImarKanunu_OnRapor.pdf.11.03.2012
- [95] Anonim, (1946). “Kayseri’nin İmar Meselesi”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 29 Ekim 1946.
- [96] TCBCA - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi - (1933) Kayseri İmar Planına Ait Rapor ve Şehrin Krokisi, Tarih: 7/11/1933, Dosya: 836, Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 81.533..5.
- [97] Tekeli, İ., (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [98] Kemal Ahmet Aru, <http://www.arkiv.com.tr/m117-kemal-ahmet-aru.html>., 23.05.2012.
- [99] Bilgen, G. H., Özcan, B. Ö., (1989). İmar ve Şehir Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Şehir Planlamasına Etkileri, T.B.M.M. Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: No:40, Ankara.
- [100] Bilgin, İ., (1997). “Apartmanlaşmanın Vatanı Olur mu?”, Arredamento Dekorasyon, 4.
- [101] Bilsel, S. G., (2001). “20. Yüzyılın Türk Kent Dokusuna Getirdiği Kimliksizlik Olgusu ve 21. Yüzyılda Kent Örüntüsünün Geleceği Üzerine”, XIII. Uluslararası Yapı-Yaşam Kongresi, Bursa.
- [102] Bilgin, İ., (1999). “Radikal Modernleşme”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme:310, Ed. Y.Sey, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [103] Bilsel, S.G., ve Bilsel, A., (2008). Kentsel Mekânda ‘Planlama’ Yerine ‘Şehircilik’-‘Tasarım’ın Önemi ve ‘Mimar-Plancının Dönüşü’ Üzerine, TMMOB, Mimarlar Odası Çalışma Programına Katkı, Ankara.
- [104] Kocatürk, F., (2003). Kayseri’de Konut Alanlarının Yer Seçimi ve Hane Halkı Hareketliliği, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [105] Citysurf Globe, <http://cbs.kayseri.bel.tr/Icerik.aspx?P=122>. 05.03.2012.
- [106] Akpınar, Y. İ., (2009). “İstimlâk”, İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar, Ed. P. Derviş. B. Tanju ve U. Tanyeli, Ofset Yapımevi, İstanbul.

- [107] Tekinsoy, K., (2011). Kayseri'nin İmarı ve Mekânsal Değişimi, Aydoğdu Ofset Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Kayseri.
- [108] Çalışkan, N., (1995). Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi, Kayseri Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- [109] Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kentsel Ulaşım Etüd Raporu, 2002.
- [110] Kayseri Google Haritası, <http://www.maplandia.com/turkey/kayseri/kayseri/>, 12.01.2012.
- [111] Dayıoğlu, K., (1998). Kayseri Belediye Başkanları, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- [112] Merkez Belediye Reisliğinin 1966 yılı Çalışma Raporu, Hakimiyet Matbaası. Kayseri.
- [113] Merkez Belediye Reisliğinin 1967 yılı Çalışma Raporu, Hakimiyet Matbaası, Kayseri.
- [114] 1968 Kayseri İl Yıllığı, Gutenberg Matbaası, Ankara.
- [115] Paksoy, B., (1963). Orta Anadolu'nun Yıldızı: Kayseri, Kayseri.
- [116] Kayseri Belediye Başkanının 1969 yılı Çalışma Raporu, (1970), Dizgi ve Baskı Adım Matbaası, Kayseri.
- [117] Aru, K.A.,(1998). Türk Kenti, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- [118] Kayseri İl Yıllığı 1973, Cumhuriyetin 50. Yılında Kayseri, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- [119] Yücel, A., (2009). “Ana Cadde”, İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar, Ed. P. Derviş. B. Tanju ve U. Tanyeli. Ofset Yapımevi, İstanbul.
- [120] Yavuz, Y., (1981). Mimar Kemalettin ve I. Ulusal Mimarlık Dönemi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.
- [121] Tekeli, İ., (1980). Türkiye’de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri, Türkiye’de İmar Planlaması: 80-112, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- [122] Coşgun, N., Aydın, E.Ö. ve Uzungüngör, F., (2011). “Konut Sunumunda Lojman Modelinin Türkiye’deki Gelişimi”, Mimarlık, 358:56-60.
- [123] Kalaç, A., H., (1946). “Kayseri’nin Bayındırlık Hamleleri”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 11 Kasım 1946.
- [124] Yahyabeyoğlu, A., (1952). “Kooperatifleşmenin Nimetleri”, 11 Ağustos 1952, İstiklal Gazetesi, (Birinci yıl,3).
- [125] Zeybekoğlu, S., (2009). “Erken Cumhuriyet Döneminde Sanayi Komplekslerinin Mekânsal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa, Eskişehir”, Fabrika’da Barınmak: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de İşçi Konutları: Yaşam, Mekân ve Kent, Ed. A.Cengizkan, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- [126] Eldem, S.H., (1984). Türk Evi Osmanlı Dönemi, Cilt I, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.
- [127] İmamoğlu, V., (2010). “Geleneksel Kayseri Evlerinde Bir Zerafet İfadesi Olarak Sofâ”, Metu JFA, 2010/1, (27:2):223-238.

- [128] Tanyeli, U., (2004). “19.yy’dan Bu Yana Dışın İçi”, İstanbul 1900-2000; Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, Akın Nalça Yayınları, İstanbul.
- [129] Yedekçioğlu, K., (1989). Kayseri Ağzı Deyimler, Özel İdare Matbaası, Kayseri.
- [130] Akın, G., (1985). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [131] İmamoğlu, V., (2001). “Kayseri’de Avlulu Evden Merkezi Hollü Eve Geçiş: Büyükbahçebaşı Örneği”, Sanat Yazıları, Ed. Zafer Bayburtluoğlu, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, 339-351.
- [132] Sey, Y., (1995). “Apartman”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [133] Oral, F.S., (2006). Kayseri’de Modernleşme Sürecinde Kent Konutu Kavramının Gelişimi 1950-1970, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- [134] Karakaya, N., (2002). Anımsamalar, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- [135] Özdin, H., (2009). Kayseri’de Modern Konut Örneği Olarak Sıra Düzen Evler, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- [136] Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri (D.K.V.K.E.), Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi.
- [137] Navruz, G. ve Uysal, M., (2011). “Seydişehir Etibank Alüminyum Tesisleri yerleşkesi sosyal konutları mekân analizi”, ERÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 27(3): 271-281.
- [138] İnan, A., (1973). Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Sanayi Planı 1936, TTK Yayınları, Ankara.
- [139] Doğan, Ç.E., (2009). Nazilli Basma Fabrikası Yerleşimi: Tarihçe ve Yaşantı. Fabrika’da Barınmak: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de İşçi Konutları Yaşam Mekân ve Kent, Ed. A. Cengizkan, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- [140] Sümerbank Genel Müdürlüğü Arşivi.
- [141] Kayseri Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivi.
- [142] Cengizkan, A., (2009). Fabrika’da Barınmak: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de İşçi Konutları Yaşam Mekân ve Kent, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- [143] Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi.
- [144] Asıliskender, B., (2002). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Mimaride Modern Kimlik Arayışı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [145] Anonim. “Sümerbank Amele Evleri ve Mahalleri”, Arkitekt, 1944.
- [146] Asıliskender, B., Özsoy, A., (2010). “Cumhuriyet Sonrası Kayseri’de Modernleşme: Mekânsal ve Toplumsal Değişim”, itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, 9/ 1: 31-42.
- [147] Kocasinan Belediyesi, İmar Müdürlüğü Ruhsat Arşivi.

- [148] Kayseri Belediye Başkanlığının 1971 Yılı Faaliyet Raporu, (1972). Anadolu Fuarı ve Erciyes, Kayseri.
- [149] Kayseri Belediye Blokları, <http://www.maplandia.com/turkey/kayseri/kayseri/>, 03.04.2012.
- [150] Gökmen, G. P., (2011). “Türkiye’de Apartmanlaşma Süreci ve Konut Kültürü”, Güney Mimarlık, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, 5.
- [151] Veldet, H., (1946). “Apartman ve Evlerde Kat Mülkiyeti”, İller ve Belediyeler Dergisi, 4.
- [152] Amaç, E., (1955). “Hisseli Gayrimenkullerde Kat ve Daire Mülkiyeti, İller ve Belediyeler Dergisi”, 22:665-666.
- [153] Balamir, M., (1975). Kat Mülkiyeti ve Kentleşmemiz, Mimarlık Fakültesi dergisi, Ankara. 1:2, 295-317.
- [154] Kudret, C., (2006). Havada Bulut Yok, Doğa Basın Yayın, İstanbul.
- [155] Gökhan, M., (1947). “Evde Tutum: Faydalı Bilgiler”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 24 Şubat 1947.
- [156] Sevindi, N., (2003). Kent ve Kültür, Alfa, İstanbul.
- [157] Hacı Şakir Sabunları, <http://www.ebediyyen.biz/sadhlyk-80/hacy-thakir-sabun-30064/>, 08.03.2012.
- [158] Sabunun Tarihçesi, <http://www.kadinlaricin.net/yasam/sabun-sabunlar.htm>, 08.03.2012.
- [159] Necip Akar, http://tr.wikipedia.org/wiki/Necip_Akar, 27.02.2011
- [160] Henkel, <http://www.henkel.com.tr/cps/rde/xchg/henkel>, 27.02.2011
- [161] Turyağ, <http://golduniversal.com.tr/index.php?id=3>, 27.02.2011
- [162] Tursil Reklamı, <http://www.gittigidiyor.com/>, 05.01.2012
- [163] Unilever, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Unilever>, 03.01.2012
- [164] Cevad, A., (1928). Hayat ve Tabiat, 2.cilt, İstanbul.
- [165] Celal, M., (1932). Ev Bakımı, İlk Mektep-Sınıf:4, İstanbul.
- [166] Sand, J., (2004). House and Home in Modern Japan: Architecture, Domestic Space, and Bourgeois Culture, 1880–1930, Harvard University Press, Cambridge.
- [167] “Mesleki Eğitim.” *Çıracılık Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, <http://www.madeniesya.org.tr/?&Bid=347529>, 11.09.2011
- [168] Yeldan, A., (1945). “Sanat Okullarının Kurulması ve İlk Kurucusu”, Erciyes Halkevi Dergisi, 1945, 24: 10-12
- [169] Yahyabeyoğlu, A., (1947) “Sergiler”, Erciyes Halkevi Dergisi, 53, 1947.
- [170] Ergül, N., (1947). “Gözlerimizin Bayramı Var”, 12 Haziran 1947.
- [171] Mavioğlu, İ., (1949). “Cadde ve Sokaklarımız”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 23 Aralık 1949.

- [172] Sungar, Ş., (1945). “San’at okulu sergisi”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 30 Temmuz 1945.
- [173] Anonim. “Erkek San’at Enstitüsü Sergisi”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 9 Haziran 1947.
- [174] Avcı, Y., (2007). “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 21: 1-18.
- [175] Ünalın, Ç., (2002). Türk Mimarlar Cemiyeti’nden Mimarlar Derneği 1927’ye, Büke Yayıncılık, Ankara.
- [176] Ziya, A., (1931). “Binanın İçinde Mimar”, Mimar Dergisi, İstanbul.
- [177] Alsaç, Ü., (1976). Türkiye’deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Evrimi, KTÜ baskı atölyesi, Trabzon.
- [178] Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu, <http://www.scribd.com/doc/49867387/2009-10-%C4%B0MAR-Kurallari-Ders-Notlari>, 12.02.2012.
- [179] Tanyeli, U., (2007). Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000, Garanti Galerisi, İstanbul.
- [180] Okay, F., (1949). “Evimizi Nasıl Yaptıralım”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 22 Mart 1949.
- [181] Çetinkol, H., Yetiş, K., Özden, T., ve Tosbi, D.S., (1945). “Türk Ticaret Rehberi ve Adres Kitabı (1944-1945)”, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 419-423.
- [182] Bilgin, İ., “Konut ve Yerleşme Kültürü Üzerine Yazılar.” II. Sanayi Toplumunun Krizi (1.Dünya Savaşı’ndan 2.Dünya Savaşı’na) Ulus Devletin Ve Ulusal Pazarın İnşası (Cumhuriyet’in İlanından Seçimlere), <http://v3.arkitera.com/v1/diyalog/ihsanbilgin/anadolu2.htm>, 02.03.2012
- [183] Tekeli, İ., (2011). Mostar Aylık Kültür ve Aktüel Dergisi, Sayı: 74. Söyleşi, <http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?Sayi=36&YaziID=751>, 02.03.2012.
- [184] Kutsan, Y. Z., (1949). “Çimento Buhranı”, 12 Aralık 1949.
- [185] Anonim. “Satılık Kiremit”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 14 Temmuz 1941.
- [186] Bünyan ilçesi Elektrik üretimi, <http://www.bire1.info/kayserinin-bunyan-ilcesi-80-yildir-elektrik-uretiyor.html>, 22.02.2012
- [187] Batukan, I., “Kayseri İçme Su Tesisatı”, Erciyes Halkevi Dergisi, 20 Mart 1943, 20, 602-609.
- [188] Anonim. “Kayseri’yi Sıhhi İçme Suyuna Kavuşturma Derneği”, Erciyes Halkevi Dergisi, 1949.s.110-112.
- [189] Erkiletlioğlu, H., (1998). “Kayseri Yakın Tarihinden Notlar”, Kayseri Ticaret Odası, Kayseri.
- [190] Ateş, A.S., (1997). Kayseri Sivil Mimarisi’ndeki Değişimler ve Etkenleri, Gazi Üniversitesi, Yüksek lisans Tezi, Ankara.

- [191] Tanyeli, U., (2004). “2000’lere Girerken Mimari Hizmetin Değişen Anlamı”, İstanbul 1900-2000 Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, Ofset Yayınevi, İstanbul.
- [192] Duben, A., (2009). “Hane”, İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar, Ed. Pelin Derviş. Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Ofset Yapımevi, İstanbul.
- [193] Küçükerman, Ö., (1973). Anadoludaki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- [194] Eser, L., (1955). Kütahya Evleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [195] Yeğenoğlu, M.C., (2011). “Erciyes’ten Püfür Püfür Eski Zamanlarda Kayseri Yaşam Kültürü”, Kayseri İli Yardım Derneği İstanbul Şubesi, Kültür Yayınları No:3, İstanbul.
- [196] Özmen, A., (1995). 1920 Sonrası Ankara’da Apartman Konut Gelişimi ve Sosyal Değişim ile Etkilesimi Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- [197] Bourdieu, P., (1977). Outline of a Theory of Practice, Cambridge University Press, Cambridge.
- [198] Kandiyoti, D., (2005). “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Editörler: Sibel Bozdoğan- Reşat Kasaba, Tarih Vakfı, İstanbul, 99-117.
- [199] Alptekin, N., (2010). “Analitik Ağ Süreci Yaklaşımı İle Türkiye’de Beyaz Eşya Sektörünün Pazar Payı Tahmini”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 11 (1) 2010, 18-27.
- [200] Westinghouse marka Buzdolabı, <http://www.yilmazteknikservis.com/White-Westinghouse-Yetkili-Teknik-Servis.html>, 12.04.2012.
- [201] Üzel, S., (1938). “Endüstri Hayatımızda İnkişaf”, Erciyes Halkevi Dergisi, 1938 Nisan, 2:1,60.
- [202] Kirmen, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kirmen>, 01.03.2012.
- [203] Millas, H., (2002). Göç, Çev. Damla Demiröz, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kayseri Kocasinan Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Kayseri Melikgazi Belediyesi İmar Müdürlüğü, Ruhsat Arşivi.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Arşivi.

Kayseri İl Halk Kütüphanesi Arşivi’nde bulunan;

Yerel Gazeteler: Bu çalışmada Kayseri Vilayet Gazetesi’nin 1929-1949 yılları arasındaki baskıları, Hâkimiyet Gazetesi’nin 1951-1969 yılları arasındaki baskıları, İstiklal Gazetesi’nin 1952-1960 yılları arasındaki baskıları, Akın Gazetesi’nin 1966–1970 yılları arasındaki baskıları incelenmiştir.

Dergiler: Erciyes Halkevi Dergisi’nin 1934- 1949 ve Filiz dergisi gibi gazete ve dergiler incelenmiştir.

“KAYSERİNİN İMAR MESELESİ” BAŞLIKLİ HABER

Kayserinin İmar Meselesi

Kayseri Belediye imar işle-
rinde planda çalışmaya ilk
adım olmak üzere ilk harita
(Beldenin o zamanki duru-
munun tesbiti) 1882 senesinde
mühendis (Jean S. Eutyides)
tarafından yapılmıştır. Bunu
40 sene fasıla ile Rifat Çalı-
koğlunun Belediye Reislığı
zamanında mühendis Süreyya
tarafından yapılan iki harita
takip etti. Bu haritalar 1/500
ve 1/1000 mikyaslarında idi
daha sonra müh. odası Avni
Paş tarafından şimdiki şehir
planını esas teşkil eden yine
1/500 mikyaslı harita yapıldı.
Fakat bütün bu haritalar
yapıldığı zamandaki durumu
tesbitle kalarak imar yönde
yapılacak işleri şehrin müs-
tafakbelini tayin etmemekte
idiler. Bununla beraber muh-
tef belediye reisleri zama-
nında imar inşaa zarureti ki-
kerdini göstermiş ve mevcut
imkanlar dahilinde Kayseri-
ne yenilikler ilavesine çalış-
mıştır.

Cumhuriyet devrinin baş-
langıcında büyük bir alan bu il-
velerin mahallerini şöylece
sıralamak mümkündür. Birin-
ci Cihaz harbi sıralarında
ve müteakiben şehrin semt
semt içerisinde bulunan me-
zarlıkların kaldırılmasından
sonra iyiler mezarlığı ile bu
ihtiyacı karşılanması düşü-
nülmüş mezarlık dahil me-
ma imkân tanzim ve ihata

duvarları inşa edilmiştir. Bunu
Rifat Çalıkoğlu ve İbrahim
Safa Belediye Reislikleri za-
manında Cumhuriyet meydanını
ilk tanziminde bağlaaması İ-
stanbul Sivas caddesinin et-
raflarını tanzim, setenönü
çakaloz caddelerinin küşadı
ve Germir altından gelen çeş-
me su yollarının tamir ve
temizlenmesi işleri takip etti.
Mühendis Hacılarlı Cumhuri-
yet meydanının tanzimi işide
devamla birlikte İstanbul ve
Keçiköprü caddelerinin açıl-
masında himmetler gösterdi-
ler.

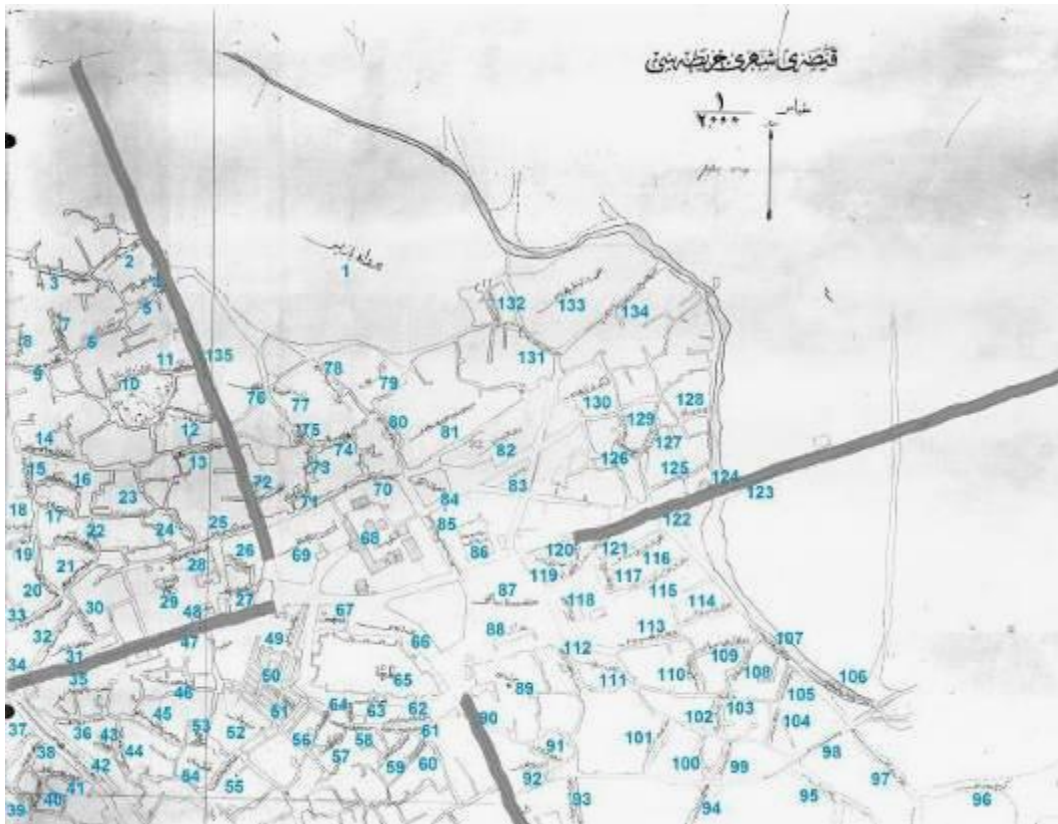
931 yılından itibaren ka-
zanalar caddesi açtırıldı. Ve
parke ka'dımı ilk olarak bu
caddenin hükümeti doğru
temadını olan keleşünde
yaktırıldı. Necmettin Eyyazi-
oğlu, Nazmi Tokar, Mustafa
Toköz, Hayrullah Örgün,
Emin Malu Belediye Reislük-
Devanı Sa. 7 de

Belediye Reisi Sait Koçak

Şekil. “Kayseri’nin İmar Meselesi”, Kayseri Vilayet Gazetesi, 24 Ekim 1946

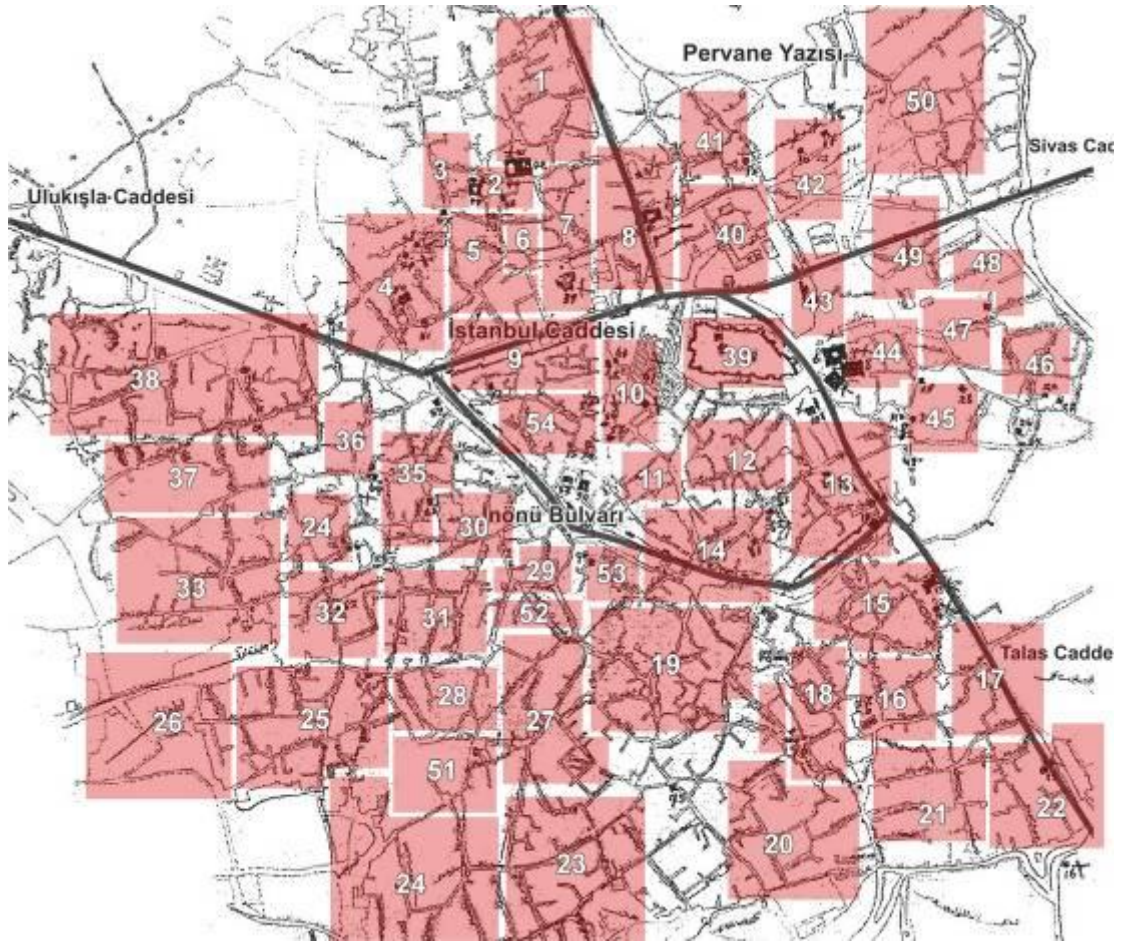
KALE VE ÇEVRESİ. 1920'LER SONU KAYSERİ HARİTASI

Şekil. Kayseri'nin kale ve çevresine ait harita. 1920'ler sonu¹

1-Pervane Yazısı 2-Baruthane Sokağı,3- Hacı Kılıç Sok. 4-Hacı Kılıç Camii 6-Yenice İsmail sok.7- Yenice İsmail Çıkmaşı 8-Çandır Çıkmaşı 9-Yenice İsmail sok.10-Hattat sok.11-Hacı Kılıç geçidi 12-Alay Bey sok.13-Serçeönü Gözübüyük Sokak 14-Yaraş Terazibaşı sok.15-Yaruş Terazibaşı Geçidi 16-Meşerret Sokağı Geçidi 17-Yalman sok. 18-Sefa sokağı Geçidi 19-Köşker Geçidi 20-Çandır sok.21-Hoca Hasan sok. 22-Yenice Bakioğlu sok.23- Talman sok.24-Yağmurzade sok. 25-Serçeönü sok.26-Çukur Han sok.27-Çerçiler sok.28-Kurşunlu Cami sok.29- Kurşunlu Cami 30-Dilaver Paşa Geçidi 31-Hacı Mehmet Paşa Hanı 32-Mesudiye Sok.33-Hoca Hasan sok.34-Dört Dükkan Önü-35-Hacef Sokağı Çıkmaşı 36-Hacet Sok.37-Eski Bedesten Geçidi 38-Uncu Sok.39-Eski Bedesten Aralık Sok.40-Attaroğlu Sok.41-Attaroğlu Sok.42-Arpacızade Vereseleri Bahçesi 43-Hacı İvaz Çıkmaşı 44-Hacı İvaz Sok.45- Hacı Hamza Çeşmesi Sokağı 46-Kapan Mah.Çıkmaşı

¹ Faruk Yaman Arşivi

47-İstanbul Cad.48-Hamam 49-Kapalı Çarşı,(50-51)Kapalı Çarşı 52-Vezir Hanı 53-Camii Kebir 54-Mahkeme Hanı 55-Kaşacılar Çarşısı 56-Kazancılar Cad.57-Kazancılar Geçidi 58-Sebzeciler Çarşısı 59- Güneş görmez sok.60- Güneş görmez Geçidi 61- Saka Başı Caddesi 62-Eski Pamukçular Cad.63-Kaleönü 64-Kaleönü Geçidi 65-Kale 66-Kale Arkası 67-Belediye Bahçesi 68-Hükümet 69-Belediye Bahçesi 70-Serçeönü Hükümet Cad.71-Ağalar Geçidi 72-Evkaf Medresesi 73-Ağalar Sok.74-Helvacı Sok.75-Ağalar Geçidi (76-77)-Evkaflar Kabristanlıkları 78-Kalenderhane Sok.79-Göllü Bahçe 80-Kalenderhane Geçidi 81-Cürcürler Cami Vakıf Bahçesi 82-Evkaf Arsaları 83-Belediye bahçesi 84-Ahmet Paşa Mektebi 85-Unpazarı Hükümet Cad.86-Mülgâ Mensucat Fabrikası 87-Kömürlük Meydanlığı 88-Garaj 89-Huand Camii 90-Araba pazarı Cad.91-Şebitli Sok.92-Gavrem Çıkmaşı 93-Gavrem Tavlusun Çıkmaşı 94-Bahçeler 95-Talas ve Keltepe Cad.96-Germir Cad.97-Talas Cad.98-Tavlusun Cad.99-Hasan Yanıkoğlu Sok.100-Hasan Yanıkoğlu Çıkmaşı 101-Canik Bahçesi Sok.102-Gül Sok. 103-Gül Geçidi 104-Yanıkoğlu Sok.Felahları 105-Yanık Hünkar Sok.106-Huand Aygunları Kumlukları 107-Kalpakoğlu Keltepe Cad.108-Yanık Araba Sok.109-Kalpaklı Gürcü Sok.110-Yanık Salçacı Geçidi 111-Zennecizade Bahçesi 112-Gavremzade Geçidi 113-Kalemkırda Bahçe Sok.114-Kalem Kırda Sok.115-Birinci Kalpakoğlu Sok.116-İkinci Kalpakoğlu Sok.117-Kalpaklı Kurd Geçidi 118-Cumhuriyet Mektebi 119-Sivas Geçidi 120-Halaç Sok.121-Halaç-Nezihtepe sok.122-Sivas Cad.123-Sivas Şosesi 124-Namazgah 125-Fethullah Söğütler Cad.127-Şeref Sok.128-Fethullah Kamış Sok.130- Güpgüpoğlu Bahçesi 131-Cürcürler-Kara Güller Sok.132-Cürcürler-Kara Güller Geçidi 133-Avratoğlu Bahçesi 134-Seyfullah Argıncık Caddesi

Şekil. 1920'ler Sonunda Kayseri'de Yol Aksları ve Mahalleler¹

- 1.Ulu kışla caddesi, 2.günümüzde İstasyon Caddesi diye bilinen cadde, 3. Talasa giden cadde.
4. Düvenönü ve dış kale surlarını takip eden yol aksı 5.İstanbul Caddesi. 6. Sivas Caddesi

¹ Kayseri'de 20.yy başında bulunan mahalleler, Mehmet Çayırdağ ile birlikte haritada belirtilmiştir.

1-Hacıkılıç mah. 2-Gevher nesibe mah. 3- Çandır mah. 4- Hacı saki mah. 5- Hasbek Kitçi Mah. 6- Orta mah. 7- Yalman mah. 8- Yenice İsmail mah. 9- Dilaverpaşa mah. 10- Cami Kebir mah. 11- Emir Sultan mah. 12- Hürrem çavuş 13- Taci Kızıl Mah. 14. Kiçi Kapı Mah. 15- Seyit Gazi mah. 16- Hasinli Mah. 17- Ahi İsa mah. 18- Tacettin Mah. 19- Tavukçu mah. 20- Hacı Kasım Mah. 21- Delikli Taş Mah. 22- Hacı Veled Mah. 23- Cafer Bey mah. 24- At pazarı 25- Karacaoğlu mah. 26- Emirağa Mah. 27- Bahçebaşı Mah. 28- Cürcürük Mah. 29- Hacı Mansur mah. 30- Eski bedesten 31-Gubaroğlu mah. 32 Karaimam mah., 33- Çifteönü mah. 34- Tahirağa Mah. 35-Gülük mah.36- Bozatlıpaşa 37- Çorakçılar mah. 38- Küçük Mustafa Mah. 39- Kale Mah. 40- Serçeönü Mah. 41- Kalenderhane mah. 42-Cürcürler Mah. 43- Halaçoğlu Mah. 44- Hunat Mah. 45- Alacamescid mah. 46- Yanıkoğlu Mah. 47- Gavremoğlu Mah. 48- Kalemkirdi mah. 49- Kalpaklıoğlu Mah. 50- Seyfullah ve Fethullah Mah.

1949-1970 YILLARI ARASI KAYSERİ'DEKİ YAPI KOOPERATİFLERİ

Sicil No	Ünvanı	Tür	Adres	Açılış Tarihi	Kapanış Tarihi	Üye Sayısı
30	Kayseri Erciyes Yapı Koop.	KOOP		05.02.1958		
219	3 Nolu Dikimevleri M.M.Şirinevler Yapı Koop.	KOOP	ASKERİ DİKİMEVİ KAYSERİ MERKEZ KAYSERİ	19.07.1958		
306	Orta Anadolu İşçi Yapı Koop.	KOOP	FABRIKA BİNASINDA KAYSERİ MERKEZ KAYSERİ	30.09.1958		
398	Kayseri Ziraat Vekaleti Mensupları Yapı Koop.	KOOP		31.01.1959	03.02.1992	
438	Kayseri Sümer İşçi Yapı Koop.	KOOP		21.04.1950	27.08.1991	
439	Kayseri Bez Fab.Memurları Yapı Koop.	KOOP		22.04.1952	31.12.1990	
440	Kayseri Karayolları İşçi Evleri Yapı Koop.	KOOP		15.04.1954	05.05.1964	
443	Kayseri Subay ve Astsubay Evleri Yapı Koop.	KOOP	ORDUEVİ KAYSERİ MERKEZ KAYSERİ	25.02.1959	25.10.1962	
476	Yıldırım İşçi Yapı Koop.	KOOP		29.03.1957		
516	Un Fabrikası İşçi Yapı Koop.	KOOP		03.03.1959		
549	Kayseri Anatamir Mens.Atak Yapı Koop.	KOOP	MAARİF HAN NO:19 KAYSERİ MERKEZ KAYSERİ	12.10.1953	04.03.1992	
634	Birlik Mensucat İşçi Yapı Koop.	KOOP	S.S.BİRLİK MENSUCAT YAPI KOOP.	21.02.1956		
777	Mimarsinan Yapı Koop.	KOOP	BELEDİYE İŞHANI NO:208 KAYSERİ MERKEZ KAYSERİ	30.06.1959		
939	Kayseri Yollar 6. Bölge Müd. Yapı. Koop.	KOOP	KAYSERİ YOLLAR 6.BÖLGE MÜD. KAYSERİ	14.02.1952		
2016	Şeker Fab.Mensupları Yapı Koop.	KOOP		30.11.1957	27.04.1963	
2017	Kayseri Esnaf Yapı Koop.	KOOP		26.02.1957	22.05.1961	
2018	Ucuzevler Yapı Koop.	KOOP		29.06.1956	21.12.1971	
2019	Kayseri Senevler Yapı Koop.	KOOP	SÜMERBANK BEZ FB. KAYSERİ	27.04.1955		
2020	Kayseri Oto Parçacıları Yapı Koop.	KOOP		15.04.1955	17.04.1961	
2022	T.C.Sanat Mektebi Mezun.Cem.Kayseri Şb.Ev Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ ERKEK SANAT ENSTİTÜSÜ KAYSERİ	15.03.1954	19.08.1961	
2023	Kayseri Şeker Yapı Koop.Ört.	KOOP		08.03.1954	12.01.1962	
2024	Kayseri İşkeçler Yapı Koop.	KOOP		23.11.1953	08.05.1961	
2025	Kayseri Sıhhi ve Ucuzevler Yapı Koop.	KOOP		09.10.1953	08.05.1961	
2026	Kayseri Demiryolu Pers.Yardımlaşma Evleri Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ MERKEZ KAYSERİ	21.09.1951		
2027	Kayseri Öğretmen Evleri Yapı Koop.	KOOP	ÖĞRETMENEVİ YARDIMLAŞMA DERNEĞİ BİNASI KAYSERİ	17.09.1951	15.04.1962	
2028	Kayseri Bahçelievler Yapı Koop.	KOOP	CUMHURİYET M.H.ŞEYH ARSLAN FIRINI USTU KAYSERİ	15.03.1950		
2058	Yeşilevler Yapı Koop.	KOOP	14 MAYIS CD.KARDEŞLER AP.KAT:1 NO:7 KAYSERİ	09.04.1959		
2061	Kayseri Güvenevler Yapı Koop.	KOOP	KALEONU CAD.NO:60 KAYSERİ	19.09.1959		9 kurucu
2076	Kayseri Köşk Yapı Koop.	KOOP		05.10.1959	13.01.1962	
2126	Bebek Evler İşçi Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ D.D.Y.LOKAL BİNASI KAYSERİ	23.11.1959		16 üye
2140	Karayolları Kayseri Merkez İşçi Yapı Koop.	KOOP	KARAYOLLARI 6.BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ BİNASI KAYSERİ	28.11.1959		
2177	Kayseri San. Yapı Koop.	KOOP	MERKEZ KAYSERİ	24.12.1959		
2178	Kayseri Şeker Yapı Koop.	KOOP		24.12.1959	11.08.1991	
2204	Kayseri Çiçekçiler Yapı Koop.	KOOP	OSMAN KAVUNCU CADDESİ NO:93 KAYSERİ	11.01.1954		
2325	Orkide Konut Yapı Koop.	KOOP	SERÇEONU M.H.SEHİR İŞHANI 4/404 KAYSERİ	02.05.1960	05.07.1995	188 üye
2559	Kayseri Karayolları Kardeş Evler Yapı Koop.	KOOP	KARAYOLLARI 6.BÖLGE MÜD. KAYSERİ	21.08.1961		7 kurucu
2592	Ana Yolları İşçi Yapı Koop Ört.	KOOP	EMLAK KREDİ İŞHANI KAT 3 KAYSERİ	19.01.1962		42 üye
2643	Kayseri Nafia İşçileri yapı Koop.	KOOP		17.04.1962		
2950	Uğur İşçi Yapı Koop.	KOOP	KARAYOLLARI 6.BÖL.MER.ATÖLYE İŞÇİLERİ. KAYSERİ	13.07.1963		27 üye
2995	Sümerbank Yünlü San.Mües.Bünyan Fab.İşçileri Yapı Koop.	KOOP	BÜNYAN KAYSERİ	08.10.1963		42 üye
3046	Kayseri Şeker Fab.İşçi Yapı Koop	KOOP	MERKEZ KAYSERİ	22.12.1964		70 üye

3110	Orta Anadolu Mensucat Fb.Güzel Evler Yapı Koop.	KOOP	ORTA ANADOLU MENSUCAT FB. KAYSERİ	29.04.1964		35 üye
3193	D.S.İ. 12.Bölge İşçi Yapı Koop.	KOOP	D.S.İ.12 BÖLGE MD.NEZDİNDE KAYSERİ	24.09.1964		24 üye
3255	D.S.İ.12.Bölge Akgün Yapı Koop.	KOOP		16.02.1965	07.08.1974	
3292	Yeni Erciyes İşçi Yapı Koop.	KOOP		06.05.1965		
3322	Karayolları Günüaltay Yapı Koop.	KOOP		17.05.1965	14.08.1990	
3337	Zirai Donatım İşçileri İşçi Yapı Koop	KOOP		14.06.1965	16.04.1992	
3383	Zabıta Evleri Yapı Koop.	KOOP	İSTANBUL CD.NO:51 KAYSERİ	03.09.1965		72 üye
3387	Köy Yolları İşçi S.Şiğ.Konut Yapı Koop.	KOOP		15.09.1965	11.11.1985	
3394	Karayolları Sofa İşçi Yapı Koop.	KOOP	KARAYOLLARI 6.BÖLGE MD. KAYSERİ	23.09.1965		51 üye
3408	Belediye İşçileri Konut Yapı Koop	KOOP	KAYSERİ BELEDİYESİ KAYSERİ	25.10.1965		20 üye
3423	Yuvalı Köyü Üretim Pazarlama ve Yapı Koop.	KOOP	YUVALI KÖYÜ KAYSERİ	06.12.1965		20 kurucu
3426	Hırka Köyü Üretim Paz.Yapı Koop.	KOOP	HIRKA KÖYÜ KAYSERİ	24.11.1965		
3433	Kermelik Köyü Üretim Pazarlama Yapı Koop.	KOOP		23.12.1965		
3470	Karayolları Huzur Evleri Yapı Koop.	KOOP	KARAYOLLARI BÖLGE MD. KAYSERİ	09.02.1966		16 üye
3477	3 Nolu Dikimevi İşçi Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ ASKERİ DİKİMEVİ KAYSERİ	14.02.1966		51 üye
3499	Kayseri Oto Küçük San.Sit.Yapı Koop.	KOOP	YENİ SANAYİ SİTESİ GAZALI CD KAYSERİ	21.03.1966	22.09.1993	
3526	Asfalt İşçileri Yapı Koop	KOOP	KARAYOLLARI 6.BÖLGE KAYSERİ	26.04.1966		47 üye
3579	Höbek Köyü Üretim Pazarlama Yapı Koop.	KOOP	HÖBEK KÖYÜ MERKEZ KAYSERİ	09.07.1966		20 kurucu
3581	Serpil İşçi Yapı Koop.	KOOP		09.07.1966	31.12.1991	
3625	Bugdaylı Köyü Üretim Pazarlama Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ HORZANA BUGDAYLI KÖYÜ KAYSERİ	19.08.1966		
3661	Turan İşçi Yapı Koop.	KOOP		11.11.1966	01.08.1990	
3679	Emel Yapı Koop.	KOOP	ŞEKER FABRİKASI NEZDİNDE KAYSERİ	03.01.1967		57 üye
3680	Karayolları Yücel Yapı Koop.	KOOP	YAPI İŞLERİ 7.BÖLGE MUD. KAYSERİ	03.01.1967		38 üye
3826	Karayolları Ömür İşçi Yapı Koop.	KOOP		18.04.1967	12.02.1993	
3838	D.S.İ.12.Böl.Müd.Ümit İşçi Yapı Koop	KOOP	D.S.İ.12.BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ KAYSERİ	27.04.1967		30 üye
3842	Filiz Yapı Koop.	KOOP	6.BÖLGE KARAYOLLARI ETUD PROJE ŞEFLİĞİ KAYSERİ	04.05.1967		7 kurucu
3906	Kayseri Vezirhanı Dükkan Yapı Koop	KOOP		20.07.1967		
3907	Ziraat Donatım Kurumu Memur Yapı Koop.	KOOP		01.08.1967	26.12.1991	
3909	Anatamir Fab.Mensp.Başarı İşçi Yapı Koop.	KOOP		31.08.1967	14.02.1977	
3925	Belediye Memurları Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ BELEDİYESİ NEZDİNDE KAYSERİ	07.08.1967		
3981	Belediye Çalışanları İşçi Yapı Koop.	KOOP		14.10.1967		
4076	Güven Birlik İşçi Yapı Koop.	KOOP	D.S.İ.12 BÖLGE MD. KAYSERİ	04.04.1968		9 üye
4144	Karayolları Üstündağ İşçi Yapı Koop.	KOOP	KARAYOLLARI 6.BÖLGE MD. KAYSERİ	17.04.1968		52 üye
4164	Güven Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ ŞEKER FB. KAYSERİ	16.05.1968		32 üye
4188	Eti Konut Yapı Koop.	KOOP	CUMHURİYET MEYDANI SİM İŞHANI KAT:4 KAYSERİ	11.06.1968	06.07.2001	
4201	Enerji İşçi Yapı Koop.	KOOP	KAYSERİ D.S.İ.12 BÖLGE KAYSERİ	15.07.1968		14 üye
4209	Turistik Halıcılar Sitesi Yapı Koop.	KOOP		25.07.1968	25.11.1991	
4215	Toprak Su İşçi Yapı Koop.	KOOP		01.08.1968	17.08.1989	
4246	Sağlık Evleri Arsa ve Yapı Koop.	KOOP	27 MAYIS CAD.EKİNCİ APT.KAT:1 KAYSERİ	14.09.1968		54 üye
4254	Esen Konut Yapı Koop.	KOOP	HV.İKMAL MERKEZİ KAYSERİ	23.09.1968	30.12.1997	
4269	Milliyetçi Türk Öğrt.Sendikası Yapı Koop.	KOOP	MİLLİYETÇİ ÖĞRETMENLER BİRLİĞİ KAYSERİ	09.10.1968		24 üye
4271	Emekli Sandığına Tabi Bünyan Mem.Yapı Koop.	KOOP	HAVUZLU HAN 2.KAT NO:53 KAYSERİ	14.10.1968		10 kurucu
4283	Kayseri İnşaat Malzemeleri Sitesi Yapı Koop.	KOOP	İNÖNÜ BULVARI NO:92/B KAYSERİ	16.11.1968		5 kurucu
4304	Hazarevler İşçi Yapı Koop.	KOOP	KIÇIKAPI YOL İŞ SENDİKASI KAYSERİ	26.12.1968		20 üye
4305	Çelik Evler İşçi Yapı Koop.	KOOP	SIVAS CAD.CELİK EVLER KAYSERİ	27.12.1968		160 üye
4311	Güven İşçi Yapı Koop.	KOOP		07.01.1969	01.11.1990	
4314	İlkokul Öğretmenleri İlk-Sen Yapı Koop.	KOOP	İLK-SEN HARP-İŞ APT. KAYSERİ	10.01.1969		10 kurucu
4321	Kayseri P.T.T.Yapı Koop.	KOOP	P.T.T.MUDURLUĞU POSTA GİDEN KISMI KAYSERİ	14.01.1969		14 üye
4343	Noter memurları İşçi Yapı Koop.	KOOP		01.08.1969		
4349	Yılmaz İşçi Yapı Koop.	KOOP		08.08.1969		
4377	Kent İşçi Yapı Koop.	KOOP		13.11.1969	14.08.1985	
4378	Uğurtaş İşçi Yapı Koop.	KOOP	CUMHURİYET MAH.TURAN OTELİ KAYSERİ	07.11.1969		10 üye
4406	İyi İşçi Yapı Koop.	KOOP	İLLER BANKASI 13.BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ KAYSERİ	07.04.1969		10 üye
4410	Karayolları Özgür İşçi Yapı Koop.	KOOP		04.04.1969	01.11.1985	
4521	Emekli Sandığına Tabii Kayseri İli Mensupları Yapı Koop.	KOOP		07.02.1969		
4543	Eser İşçi Yapı Koop.	KOOP		24.02.1969	09.07.1990	
4554	İstikbal İşçi Yapı Koop.	KOOP		18.10.1969	13.10.1989	
4555	Havacılar Yapı Koop.	KOOP	HV.İKMAL NEZDİNDE KAYSERİ	15.10.1969		76 üye
4557	Eylem İşçi Yapı Koop.	KOOP	MİLLET CAD.NO:42 KAYSERİ	15.10.1969		12 üye
4569	Akın Evler İşçi Yapı Koop.	KOOP	MİLLET CADDESİ TURAN OTELİ KAYSERİ	24.10.1969		64 üye
4588	Hür İşçi Yapı Koop.	KOOP	ŞEKER FAB.NEZDİNDE KAYSERİ	06.01.1970		51 üye
4594	Tüccarlar Konut Yapı Koop.	KOOP	KAZANCILAR CAD.NO.27 KAYSERİ	09.01.1970		32 üye
4668	Temiz İş İşçi Yapı Koop.	KOOP		09.03.1970		
4670	Kurtuluş Yapı Koop.	KOOP	D.S.İ.12.BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ KAYSERİ	11.03.1970		39 üye
4682	Temel İşçi Yapı Koop.	KOOP	SUMERBANK İŞHANI NO:35 KAYSERİ	16.03.1970		14 üye
4694	Nur İşçi Yapı Koop.	KOOP	CUMHURİYET MAH.SERDAR CADDESİ NO:2 KAYSERİ	27.03.1970		24 üye
4695	Uzunyayla Yapı Koop.	KOOP		31.03.1970	21.06.1990	
4717	Yüksel İşçi Yapı Koop.	KOOP	YENİ MAH.VAZİFE EVLERİ NO:70 KAYSERİ	22.05.1970		154 üye
4726	Has İşçi Yapı Koop.	KOOP	KIÇIKAPI CADDESİ NO:20 KAYSERİ	25.04.1970		14 üye
4727	İmar Yapı Koop.	KOOP	3.NOLU ASKERİ DİKİM EVİ KAYSERİ	28.04.1970		111 üye
4737	Özlem Yapı Koop.	KOOP	ANATAMİR FABRİKASI NEZDİNDE KAYSERİ	13.05.1970		48 üye
4741	Yeni Un Fab.İşçi Yapı Koop	KOOP		16.05.1970		
4749	Azım İşçi Yapı Koop.	KOOP	HAVA İKMAL MERKEZ KOMUTANLIĞI KAYSERİ	29.05.1970		45 üye
4763	Şafak İşçi Yapı Koop.	KOOP		13.06.1970	09.11.1990	
4778	Volkan İşçi Yapı Koop.	KOOP		14.07.1970	28.01.1986	
4781	Kayseri Anadolu Konut Yapı Koop.	KOOP	YENİ MAH.10.CADDE NO:71 MERKEZ KAYSERİ	16.07.1970		7 kurucu
4784	Çetin İşçi Yapı Koop.	KOOP	HURRIYET MAH.FIRAT CAD.NO:155 KAYSERİ	22.07.1970		32 üye
4806	Daran Yapı Koop.	KOOP	OSMANLI SİT. NUR APT. KAT:3 DAİRE:6 KAYSERİ	11.08.1970		144 üye
4811	Yeni Zaman İşçi Yapı Koop.	KOOP		22.08.1970	03.07.1991	
4814	Ünlü Evler İşçi Yapı Koop.	KOOP		31.08.1970	31.03.1981	
4820	Cam Evler İşçi Yapı Koop.	KOOP	SERDAR CADDESİ NO:3 KAYSERİ	08.09.1970		90 üye
4838	Kayseri İli Özel İdare Memurları Yapı Koop.	KOOP		23.10.1970	05.05.1983	
4845	İdeal İşçi Yapı Koop.	KOOP		12.11.1970	12.10.1989	
4852	İnşaat İşçileri Yapı Koop.	KOOP		07.12.1970		
4859	Karayolları Zaman İşçi Yapı Koop.	KOOP		22.12.1970		

KAYSERİ'DE MÜTEAHHİTLİK YAPAN İNŞAAT FİRMALARI: 1944-1945

Türk Ticaret Rehberi ve Adres Kitabı (1944-1945)'nda yer alan bilgiye göre, Kayseri'de müteahhitlik yapan aşağıdaki inşaat firmaları olduğunu öğrenmekteyiz.¹

İSİM ve UNVAN (FİRMA)	İŞTİGAL MEVZUU	ADRES
Ahmet Bürüngüz ve Oğulları	Top. Per. İnşaat Malz.	Saraflar, P.K. 17
Arttırım İnşaat Ltd. Şirk.	İma. Top. İnşaat	Şekerciler
Şeyh Mehmet Gazioğlu	Top. Per. Demir v.s.	Şekerciler 63
Hamit Mücellit	İma. İnşaat Müteahhidi	Şekerciler
Ahmet Eskici	İma. Top. Per. Nakliyat, İnşaat	Sokubaşı
Ali Uzansoy	İma. Top. İnşaat Taahhüdü	Şekerciler Cad.
Derviş ve Abdullah Özkan	Top. Per. İnşaat Malzemesi	Şekerciler Cad.
Hacı Ali Karamercan	İma. Top. Müteahhit	Cumhuriyet Mah.
İsmail Alemdar	İma. Top. Müteahhit	Serçe Önü
Mustafa Arpacı	İma. Top. İnşaat Müteahhidi	Şekerciler
Mustafa Balaban	Top. Per. İma. Müteahhit	Hacı Efe Ç.
Mustafa Özdal	Top. Per. Demir, Saç, Zeytinyağı, v.s.	Şekerciler 56
Rauf Billur	İma. Müteahhit	Şekerciler 9
Süleyman Kuşçulu	Cam işleri	Börekçiler Cad.

¹ Hayrettin Çetinkol, Kamuran Yetiş, Tahir Özden ve D. Sadrettin Tosbi. *Türk Ticaret Rehberi ve Adres Kitabı (1944-1945)*. Osmanbey Matbaası. İstanbul.1945.s.419-423.

EMRE KONGAR'A AİT, KAYSERİ: KENT PLANLAMASI İÇİN TOPLUMSAL ARAŞTIRMA'SININ SONUCUNDAKİ BULGULARA AİT ÇİZELGELER

Emre Kongar¹ tarafından Kayseri kentinin toplumsal araştırması 1973 yılında yapıldı. Araştırmanın konut ile ilgili bulguları şunlardır:

ÇİZELGE 13 (BİRLEŞTİRİLMİŞ)

EV HALKI GRUPLARI (kişi)

EVİN ODA SAYISI	1-2		3-6		7+		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1	6	12.5	16	4.7	3	4.2	25	5.4
2	24	50.0	114	33.7	18	25.0	156	34.1
3	11	22.9	134	39.7	26	36.1	171	37.4
4	7	14.6	63	18.6	18	25.0	88	19.2
5	—	—	9	2.7	4	5.5	13	2.8
6+	—	—	2	0.6	3	4.2	5	1.1
TOPLAM	48	100.0	338	100.0	72	100.0	458	100.0

$X^2 = 26.07$ $s.d. = 10$ $p < .005$ $C = .23$

ÇİZELGE 14 (BİRLEŞTİRİLMİŞ)

GELİR GRUPLARI

EVİN ODA SAYISI	0-1000		1001-2000		2001+		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1	18	10.5	6	3.5	1	0.8	25	5.4
2	93	54.4	50	29.6	13	11.0	156	34.1
3	43	25.1	75	44.4	53	44.9	171	37.4
4	12	7.0	35	20.7	41	34.8	88	19.2
5	3	1.8	3	1.8	7	6.0	13	2.8
6+	2	1.2	—	—	3	2.5	5	1.1
TOPLAM	171	100.0	169	100.0	118	100.0	458	100.0

$X^2 = 102.51$ $s.d. = 10$ $p < .005$ $C = .42$

ÇİZELGE 22

EV HALKI GRUPLARI (kişi)

OLANAKLI OLDUĞU TAKDİRDE NE TİP BİR BİNADA OTURULMAK İSTENDİĞİ	1-2		3-6		7+		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
BAHCELİ EV	34	63.3	196	60.1	45	60.0	272	60.4
APARTMAN	6	12.2	41	12.6	6	8.0	53	11.8
KALDIRIFERLİ	3	6.1	28	8.6	5	6.7	36	8.0
VİLLA	4	8.2	34	10.6	10	13.3	48	10.7
İSTEDİĞİNE KAVUŞMUS	2	4.1	23	7.1	8	10.7	33	7.3
BİLMİYOR	3	6.1	4	1.2	1	1.3	8	1.8
TOPLAM	49	100.0	326	100.0	75	100.0	450	100.0

$X^2 = 10.22$ $s.d. = 10$ $p < .50$ $C = .14$

Kaloriferli evde oturmak 1960'lar sonunda önemli konut seçeneklerinden biri idi.

¹ Kongar, E., (1986). *Kayseri: Kent Planlaması için Toplumsal Araştırma*, "Türkiye Üzerine Araştırmalar", Remzi Kitabevi, İstanbul.

C. İSTENEN ODA SAYISINA İLİŞKİN BULGULAR

ÇİZELGE 18 (BİRLEŞTİRİLMİŞ)

EVİN KAÇ ODA OLDUĞU	ODA SAYISININ YETERLİ OLUP OLMADIĞI					
	YETERSİZ		YETERLİ		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%
1	15	68.2	7	31.8	22	100.0
2	93	59.2	64	40.8	157	100.0
3	55	32.7	113	67.3	168	100.0
4	15	17.9	69	82.1	84	100.0
5+	1	8.3	11	91.7	12	100.0

$\chi^2 = 57.13$

s.d. = 4

$p < .005$

$C = .83$

ÇİZELGE 19 (BİRLEŞTİRİLMİŞ)

EVİN KAÇ ODALI OLDUĞU	KAÇ ODALI EV İSTENDİĞİ									
	2		3		4		5		6+	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	1	100.0	6	23.1	8	9.1	—	—	—	—
2	—	—	19	73.1	51	58.0	11	26.2	3	25.0
3	—	—	—	—	29	32.9	24	57.1	2	16.9
4+	—	—	1	3.8	—	—	7	16.7	7	58.3
TOPLAM	1	100.0	26	100.0	88	100.0	42	100.0	12	100.0

$\chi^2 = 92.88$

s.d. = 12

$p < .005$

$C = .59$

ÇİZELGE 25

KAÇ KATLI BİNA İSTENDİĞİ	GELİR GRUPLARI							
	0-1000		1001-2000		2001+		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1	82	48.2	97	56.4	43	41.8	222	49.8
2	37	21.8	33	19.2	26	25.3	96	21.5
3	21	12.4	17	9.9	6	5.8	44	9.9
4	10	5.9	9	5.2	13	12.6	32	7.2
5	12	7.0	8	4.6	7	6.8	27	6.2
6	—	—	2	1.2	6	5.8	8	1.8
7+	8	4.7	6	3.5	2	1.9	16	3.6
TOPLAM	170	100.0	172	100.0	103	100.0	445	100.0

$\chi^2 = 27.37$

s.d. = 12

$p < .01$

$C = .24$

ÇİZELGE 23

OLANAKLI OLDUĞU TAKİRDE NE TİP BİR BİNADA OTURULMAK İSTENDİĞİ	GELİR GRUPLARI							
	0-1000		1001-2000		2001+		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
BAHÇELİ EV	106	61.2	103	60.6	63	58.9	272	60.4
APARTMAN	23	13.3	15	8.8	15	14.0	53	11.8
KALORİFERLİ	15	8.7	14	8.2	7	6.5	36	8.0
VİLLA	10	5.8	23	13.5	15	14.0	48	10.7
İSTEDİĞİNE KAVUŞMUŞ	15	8.7	11	6.5	7	6.6	33	7.3
BİLMİYOR	4	2.3	4	2.4	—	—	8	1.8
TOPLAM	173	100.0	170	100.0	107	100.0	450	100.0

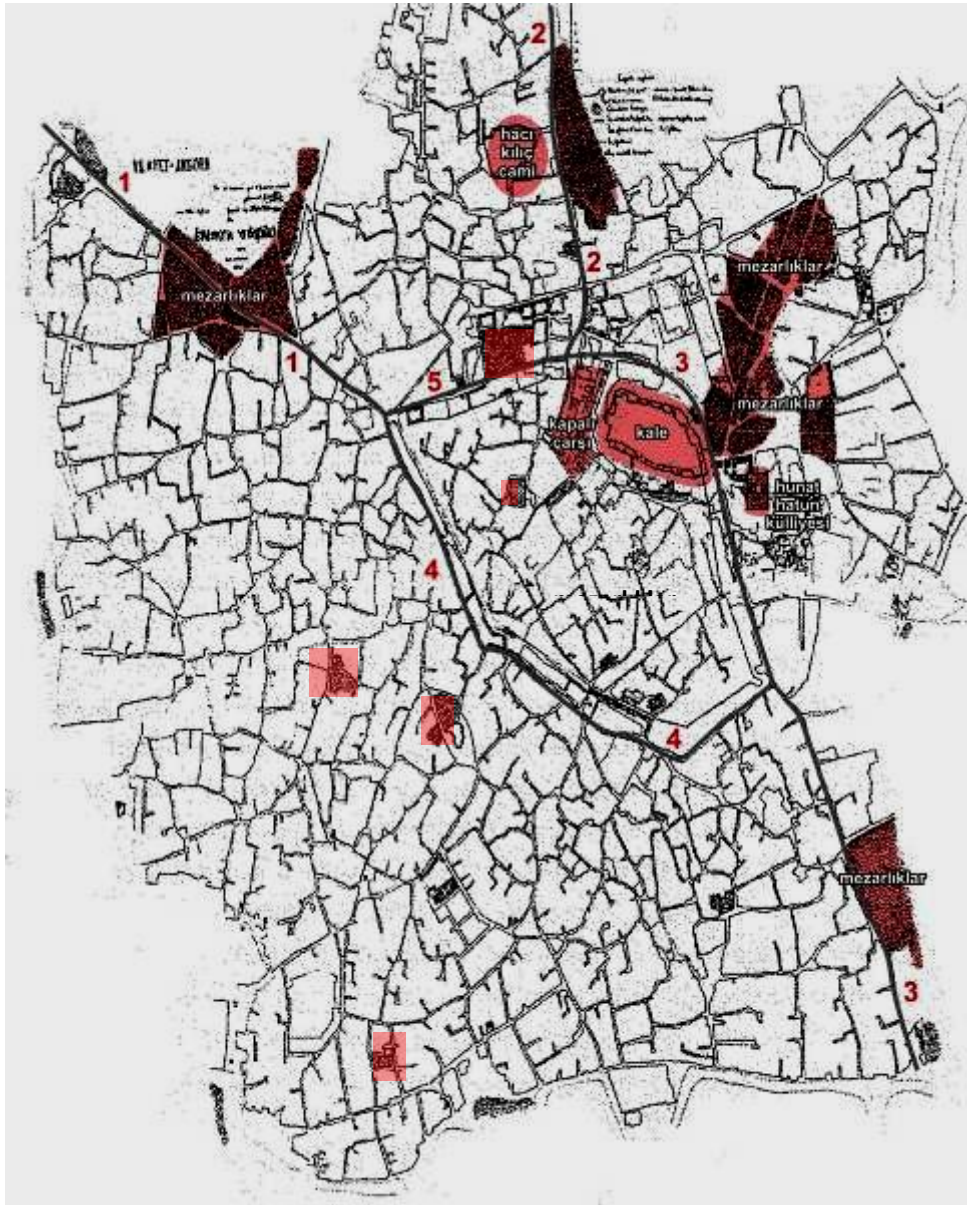
$\chi^2 = 12.00$

s.d. = 10

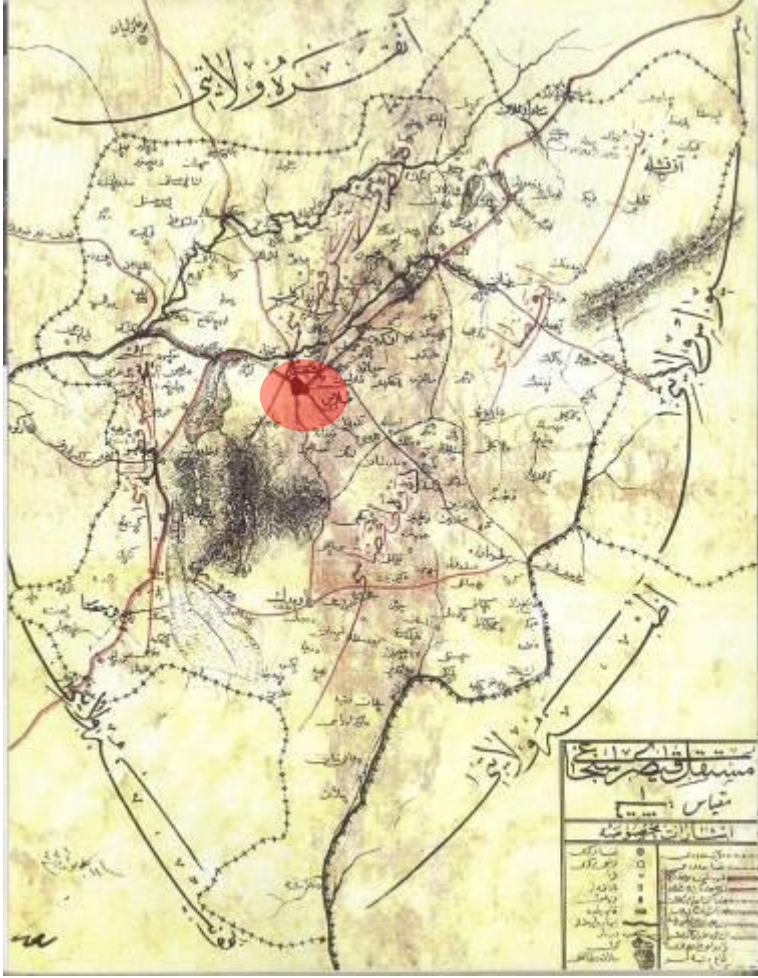
$p < .50$

$C = .16$

KAYSERİ HARİTALARI VE İMAR PLANLARI (1882-1975)

A- 1882 Yılı Haritası

B- 24 Ocak 1916 tarihli Harita

Haritanın Lejantı:

Satır No:

Metin

1	Vilayet Hududu
2	Kaza Hududu
3	Tesviye ve Şosesi Müceddeden Yapılan
4	Tesviyesi Müceddeden Yapılan Tarik
5	Mücedden İnşası Lazım Gelen
6	Müceddeden Tesviye ve Şosesi Yapılan
7	Evvelden Mevcut Olup Muhtâc-i Tamir
8	İnşaları Mukarrer olan Yollar
9	Kurâ ve Nevahî Adi Turuk(Yollar)
10	Dağ ve Tepeler
11	Köprüler

Turuk-i Umumiye

Turuk-i Hususiyeler

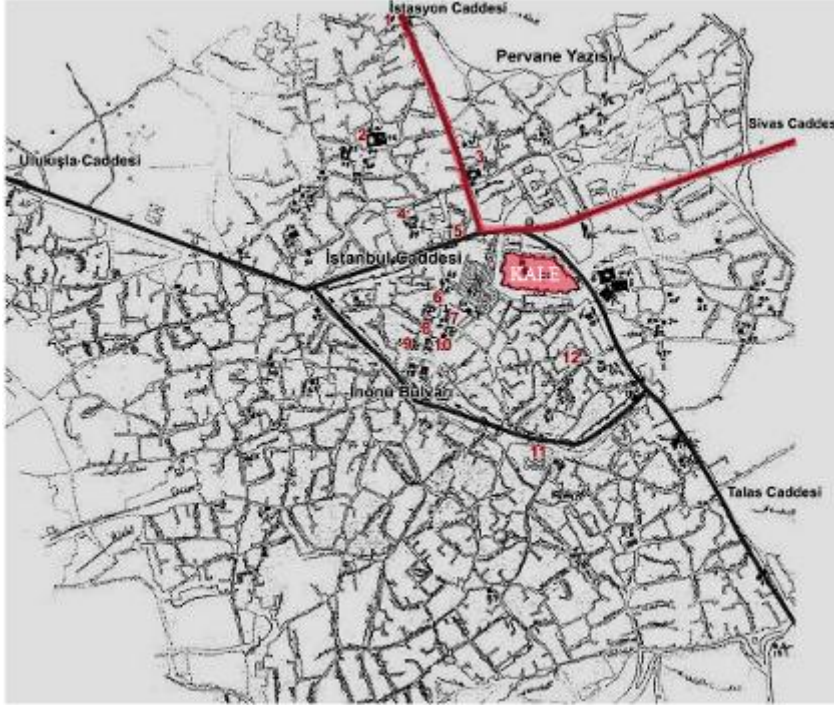
Şose

NOT:

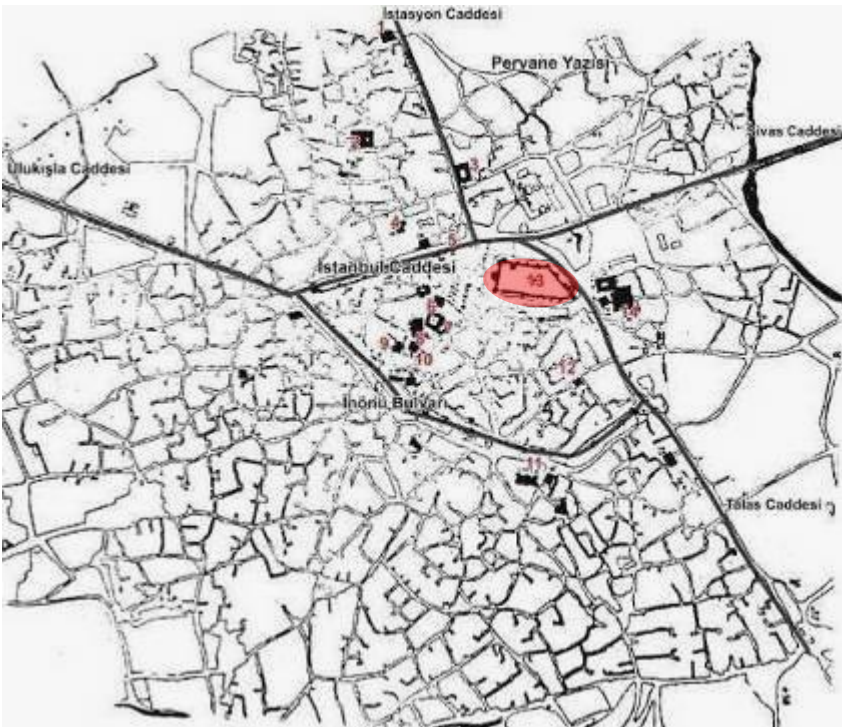
Müceddeden : Yeniden, Tekrardan

Muhtâc-i Tamir : Tamir Gerektiren

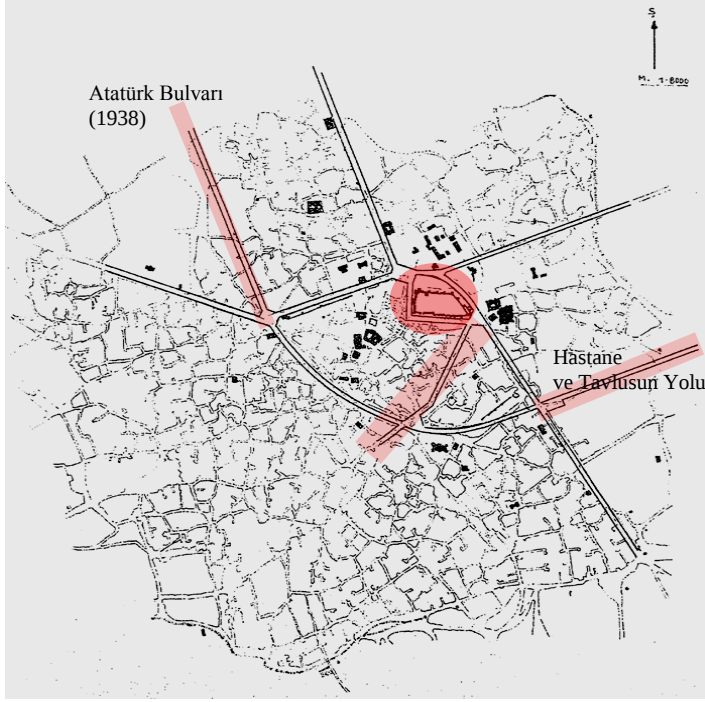
Mukarrer : Kararlaştırılan

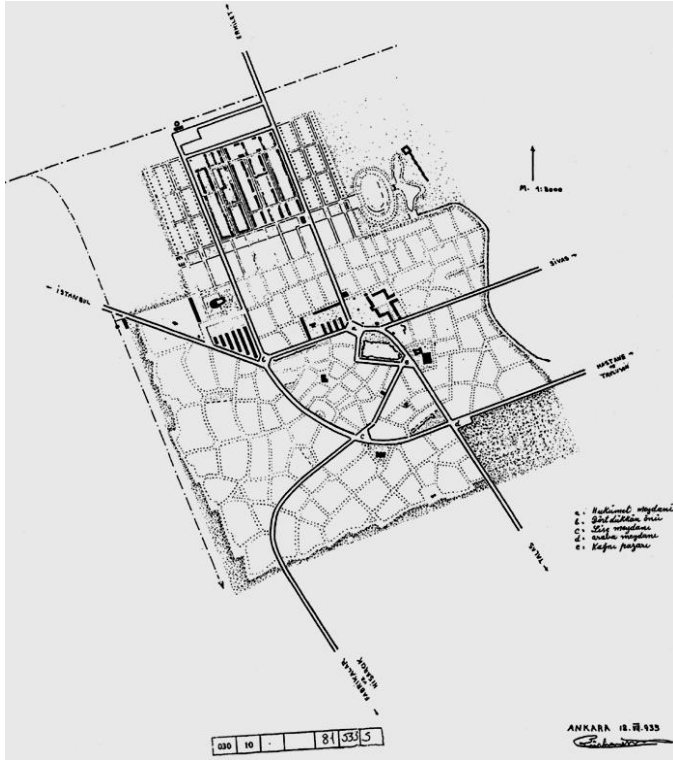
C-1920'ler Sonu Haritası

D- 1931 Haritası

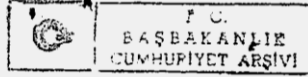
E- 1933 yılı Burhanettin Çaylak Halihazır Altlığı ile Açılması Kararlaştırılan Ana Caddeler (TCBCA- 1933)

1935 yılı Burhanettin Çaylak'ın "Kayseri Şehrini Müstakbel Planı-Avan Projesi"¹

¹ 1/2000 ölçekli asıl plan Nisan 1935'te hazırlanmış, 19 Eylül 1935 tarihinde belediyeye sunulmuştur. TCBCA-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi- (1933) Kayseri İmar Planına Ait Rapor ve Şehrin Krokisi, Tarih: 7/11/1933, Dosya: 836, Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 81.533..5.

6/II/933

Dahiliye vekâleti celilesi Yüksek makamına

Şifahan telakki ettiğim emri devletleri üzerine Kayseriye gidip devam etmekte bulunan imar faaliyetlerini tetkik ettim. Neticei tetkikatını berveghiatı arz ediyorum:

Kayseri şehrini teşkil eden ev, dükkan gibi mebanî, şimdiye kadar (Yonu) tabir edilen kesme kalıp taşların bir biri üzerine ve yanına ilave edilmesinden ve üzerlerinin kavak ağacı ve toprak tabakasıyla örtülmesinden ibaret, ekseriyetle maili inhidam ve gayri kabili imar bir halde idiler. Melfuf I numaralı hali hazır planından görüleceği gibi sokak ve ada taksimatı da tamamen gayri fenni ve inkisafa gayri müsait idiler. Gördüğüm faaliyet sahasında yapı ve yollar kanunu şhkâmına tevfikeyn maili inhidam ve gayri kabili imar aksandan şehrin temizlenmekte olduğu ve tanzim edilen merbut müstakbel şehir planının hututu esasıyesi dahilinde sokakların inşa ve yeni tarzda mebaninin ilave edilmekte olduğu memnuniyetle görülmüştür. Bu günkü faaliyetin teksif edilmiş olduğu mahaller merbut karitalarda vazihan gösterilmiş olup vilâyet ve belediyece milk sahiplerinin ayrıca muhtel maddi tazelerde tatmin edildikleri görülmüş, bir çok takdirkârlara tesadüf edildiği halde şikâyet edenê taslanmadığı höbmetle arz olunur efendim.

İmar mühendislerinden

030	10			81	533	5
-----	----	--	--	----	-----	---

2

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Müşurî Kalem Müdürlüğü

7/II/933

Başvekil Paşa Hazretlerine

Şifahen arzetmiş olduğum Kayseri'nin
yeni planının tatbikatına âit raporu ve iki kroki-
yi , mahallinde lazım olur mîlahazasıyle , leffen
arz ve taktim ediyorum efendim.

E.

Dahiliye Vekili

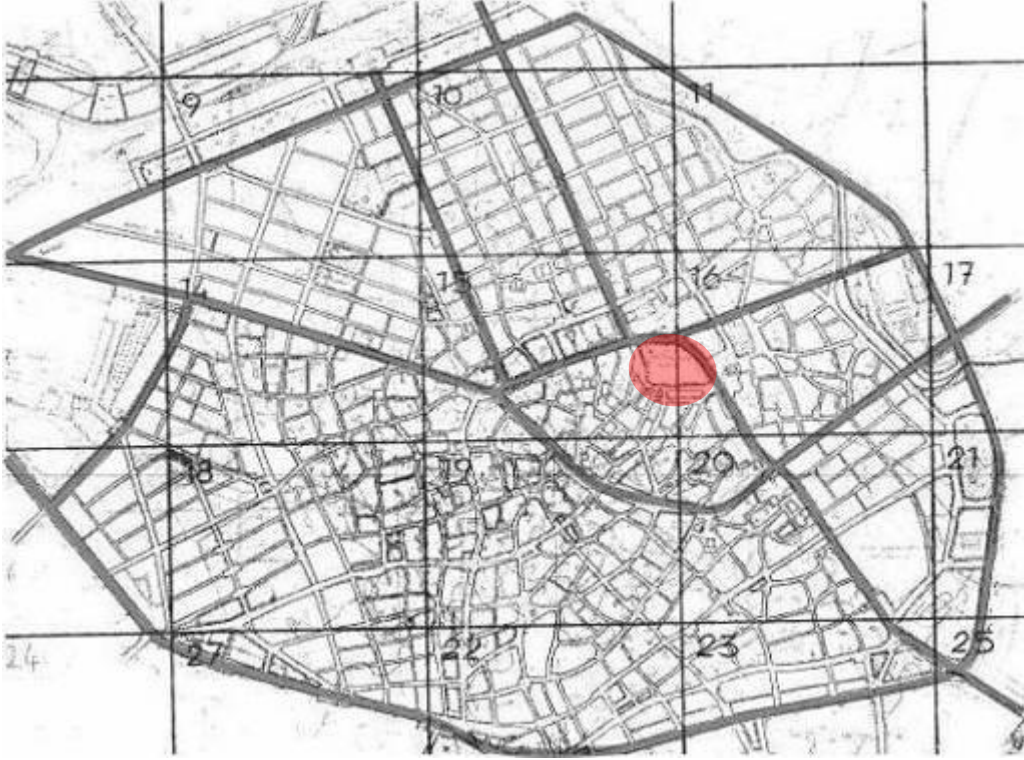
H. Hüseyin

17-7-35

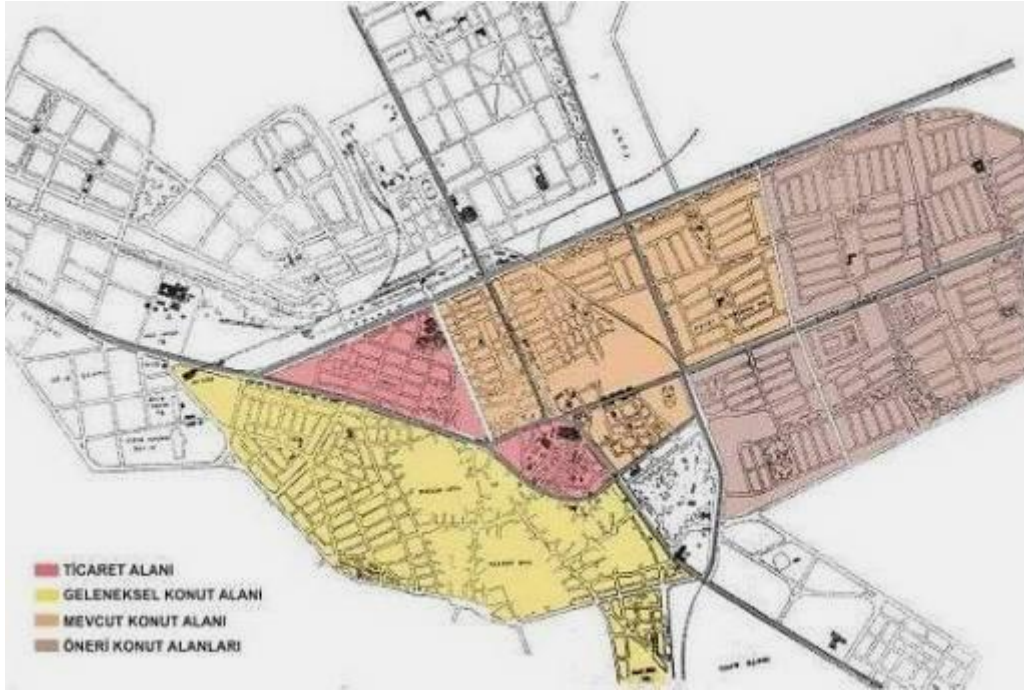
S. Kaya

2+2 adet kroki

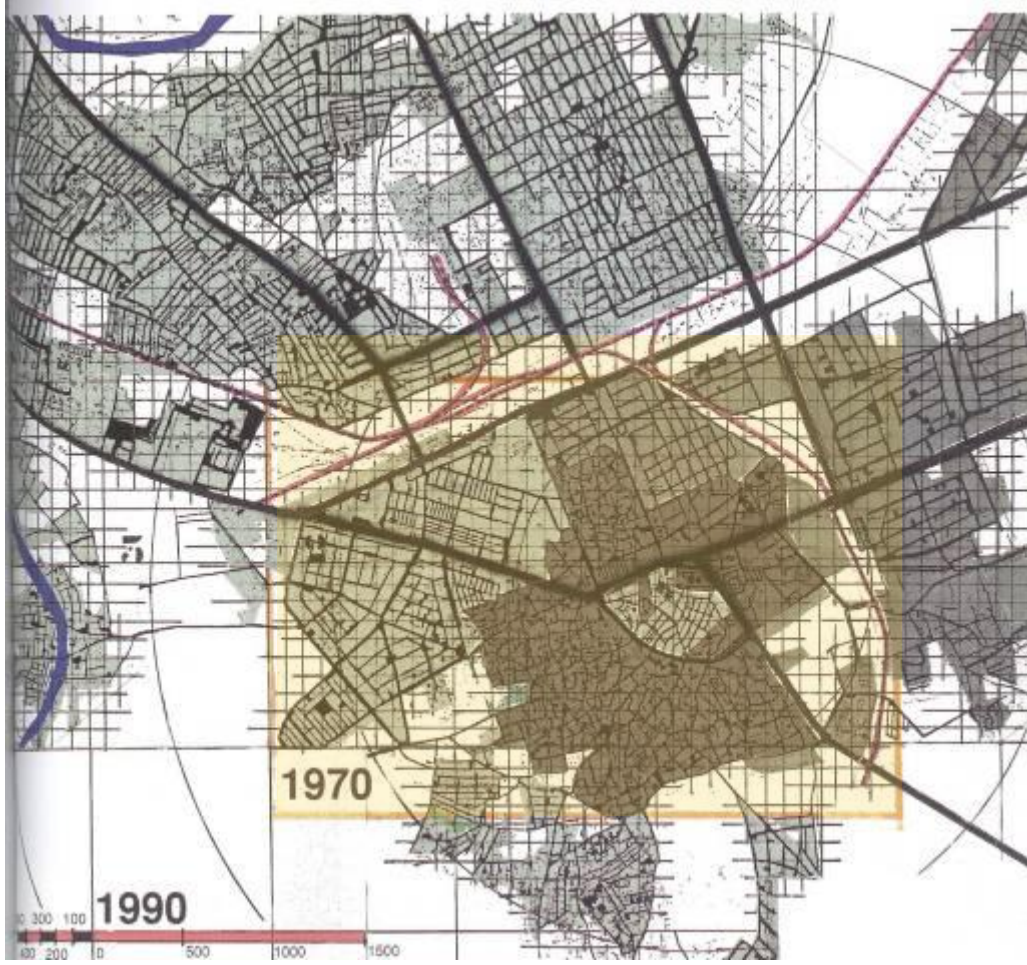
030	10			81	533	5	1
-----	----	--	--	----	-----	---	---

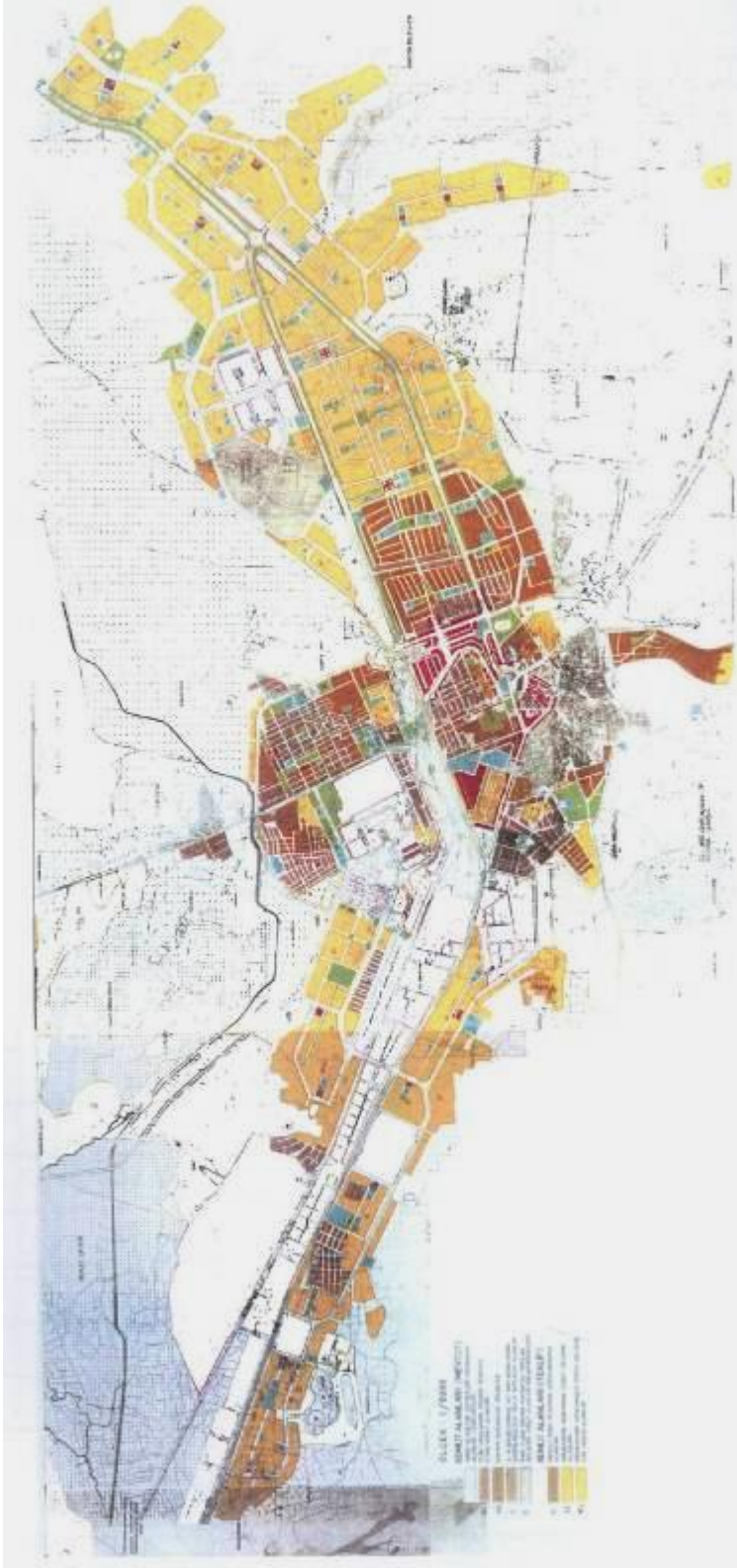
F- 1945 Yılı Aru İmar Planı

G- 1968 Yılı Şehir Planı

H- 1970-1990 yılları arası Kayseri Haritası

I- 08.02.1975 tarihli Yavuz Taşçı Nazım İmar Planında Konut Alanları¹

¹ Kocatürk, F., (2003). “Kayseri’de Konut Alanlarının Yer Seçimi ve Hanehalkı Hareketliliği,” Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI KAPSAMINDA GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLER¹

Abdullah SATOĞLU (1943 -) Gazeteci-Yazar. Hacı Saki Mah. 03.02.2011 tarihli röportaj

Faruk MOLU (1928 -) İş Adamı. Cami Kebir ve İstasyon Cad.18.02.2011 tarihli röportaj

Yaşar KAŞIKÇI (1934 -) Tüccar. Cami Kebir Mah. 12. 12. 2011 tarihli röportaj

Mehmet BEĞENDİK (1946 -) Tüccar. Hacı Mansur Mah. 10.03.2008 tarihli röportaj

Vacit İMAMOĞLU (1943 -) ODTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Görevlisi. Bahçebaşı Mah. 21.03.2012 tarihli röportaj

Nuh Naci GAVREMOĞLU (1944-) İnşaat Mühendisi. Hunat Mah. 11.05.2008 tarihli röportaj

Halit ERKİLETLİOĞLU (1945 -) Diş hekimi-Yazar. Hacı Kılıç Mah. 17.05.2008 tarihli röportaj.

Mehmet ÇAYIRDAĞ (1946 -) Tarihçi –Yazar. Talas. 16.04.2009 tarihli röportaj

Mehmet Rıdvan NAKİPLER (1949-) Mimar. Yalman Mah. 18.02.2011 tarihli röportaj

Muhsin İlyas SUBAŞI (1942 -) Yazar. 18.02.2011 tarihli röportaj

Mehmet ŞAHİN (1944 -) ERÜ, Zekai Bey Mah. Emekli Öğretim Görevlisi. 24.03.2011 tarihli röportaj

Kadir DAYIOĞLU (1945-) Gazeteci-Elektrik Mühendisi. Gülük Mah. 04.09.2011 tarihli röportaj

Alim GERÇEL (1947-) İnşaat Mühendisi. Sahabiye Mah. 04.06.2011 tarihli röportaj

Asım YAHYABEYOĞLU (1929 -) Gazeteci-Yazar. Yenice İsmail Mah. 28.09.2011 tarihli röportaj

Nurettin ÇARŞIBAŞI (1933-) Tüccar. Cami Kebir Mah. 30.09.2011 tarihli röportaj

¹ Bu çalışmanın kent belleğindeki değişim üzerine kurgulanışını büyük ölçüde Kayseri’de yaşayan ve yaşları altmışın üzerinde olan röportaj yaptığımız kişilerin görüş, anı ve düşünceleri sonucu edindiğimiz izlenimler belirledi. Kendilerine katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Fikret BÜYÜKKÜRKÇÜ (1935-) 1965-1975 yılları arasında Belediye Eski Yazı İşleri Müdürü olarak çalıştı. Serçeönü Mah. 28.10.2011 tarihli röportaj

Kamil KUNDAKÇIOĞLU (1931-) Yüksek mühendis. Muammer Bey Mah. 08.09.2009 tarihli röportaj

Himmet BENLİ (1932-) Manifaturacı. Hacı Velet Mah. 18.12.2011 tarihli röportaj

Nuh CONAĞASI (1924 -) Tüccar. Eski Bedesten Mah.10.09.2008 tarihli röportaj

Halil MİMARŞİNANOĞLU (1927-). Mimarşinan Mah. 27.10.2008 tarihli röportaj

Şadan AKAYDIN (1929 -) Mimar. Kışıkapı Mah. 17.02.2009 tarihli röportaj

Şadan DOĞAN (-) İnşaat Mühendisi. Setenönü Mah. 15.05.2009 tarihli röportaj

Arif DOĞAN (1938-) Mimar. Setenönü Mah. 14.05.2009 tarihli röportaj

Nevzat TÜRKTEN (1928-) Avukat. Hasbek Kitçi Mah. Gazeteci –Yazar. 20.12.2008 tarihli röportaj

Vesile KARAKİMSELİ (1929-) Ev Hanımı. Kışıkapı Mah. 19.08.2009 tarihli röportaj

Hörmet ÖZŞENEL (1933-) Ev Hanımı. Hunat Mah. 05.01.2009 tarihli röportaj

Leman ÖZKARAKAYA (1926-2008) Ev Hanımı. Cumhuriyet Mah. 09.12.2007 tarihli röportaj

Semiha GAVREMOĞLU (1929 -) Ev Hanımı. 07.03.2009 tarihli röportaj

Feride ÖZER () Ev Hanımı. 21.03.2008 tarihli röportaj

Mürüvvet FINDIKOĞLU (1930 -) Ev Hanımı. Sahabiye Mah. 13.02.2008 tarihli röportaj

Lehuza KAPLAN (1926 -) Ev Hanımı. Erkilet. 15.02.2008 tarihli röportaj

Nermin BÜYÜKBAŞ (-) Ev Hanımı. Sahabiye Mah. 13.10.2008 tarihli röportaj

Murat YERLİKHAN (1953-) Muhasebeci-Malimüşavir. Örnekevler Mah. 25.07.2008 tarihli röportaj

Yaşar TOPÇUHASANOĞLU (1929-) Tüccar. Hacıkasım Mah. 21.08.2009 tarihli röportaj

Mahmut SABAH (1938-) Gazeteci. Seyit Gazi Mah. 12.07.2008 tarihli röportaj

Mustafa PARLAK (1943-) ERÜ, Emekli Öğretim Görevlisi. Talas. 14.09.2009 tarihli röportaj

Mustafa BEKARLAR (1931-) Tüccar (kitap, kırtasiye). Hacı Saki Mah. 19.09.2009 tarihli röportaj

Mustafa CINGILLIOĞLU (1949-) Tüccar-Elektrik Müh. Kışıkapı Mah. 18.04.2011 tarihli röportaj

Avni BAHAR (1929-) Sümer Bez Fabrikasından Emekli İşçi. 14.06.2009 tarihli röportaj

Fadime BAHAR(1932 -) Ev Hanımı. 14.06.2009 tarihli araöportaj

İbrahim TOSUN (-) ile yapılan 18.07.2008 tarihli röportaj

Kasım SİYİMER (-) ile yapılan 18.07.2008 tarihli röportaj

Necati ÖZSOY (-) ile yapılan 18.07.2008 tarihli röportaj
Mehmet KAPLAN (1928 -) Emekli Öğretmen. 22.08.2009
Aytimur GÜPGÜPOĞLU (1961 -) Mimar. Kale Mah. 18.11.2011
Selçuk ELDEM (-) Fotoğrafçı. Örnekevler Mah. 01.03.2012 tarihli röportaj
Sabiha YÖNDEM (1944-) Ev Hanımı. Cumhuriyet Mah. 30.04.2011 tarihli röportaj
Ali YÖNDEM (1938-) Y.S.E. Bölge Müdürlüğünde teknisyen. Setenönü Mah.
30.04.2011 tarihli röportaj
Mehmet ÇANAKÇIOĞLU (1930-) Harita Mühendisi. Lale Mahallesi. 04.05.2012

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :Filiz SÖNMEZ
Doğum Tarihi ve Yeri :01.07.1976- Kayseri
Yabancı Dili :İngilizce
E-posta :sonmezfiliz5@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Mimarlık	O.D.T.Ü	2006
Lisans	Mimarlık	Erciyes Üniversitesi	2000
Lise	Fen-Matematik	Behice Yazgan Kız Lisesi	1993

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2011-	Erciyes Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2010	University of Florida, ABD	Araştırmacı Asistan
2002	Erciyes Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2000-2002	Filiz Mimarlık Ofisi	Mimar

YAYINLARI

Makale

1. **Sönmez, F.**, Alper, B., “Kayseri Kentinde Fiziksel Çevrenin Değişimi: 1882-1945”, YTÜ, Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, İstanbul, Haziran 2012 tarihinde Sigma Dergisine makale gönderilmiştir. (Makale basım aşamasındadır.)
2. **Sönmez, F.**, “Kapalı Çarşı Yaşantısı ve Bellekteki Yer”, Erciyes, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl:34. Sayı: 402, Haziran 2011, Kayseri.
3. **Sönmez,F.**, “Çatı ve Cephe Dergisi. Giydirme Cephe Sistemleri’nden Transparan Cepheler ve Cephe Malzemesi Olarak *Ayna*”, Çatıder, Kasım - Aralık 2009 • Sayı: 23, İstanbul.
4. Tozoğlu, A.E., **Sönmez, F.**, “Bir Muhafazakâr Modernleşme Laboratuvarı Olarak Kayseri: Orta Anadolu’da Kent Belleğinin Değişimi”, Mimarlık, Aylık Süreli Yayın, Aralık 2008, Sayı: 344, Ankara.
5. **Sönmez,F.**, “Bir Sadrazam Hanı: Vezirhanı”, Medmay, İntegral dergisi, Üç aylık Ulusal Süreli Yayın- 20.04.2008, Kayseri.
6. **Sönmez,F.**, “Kayseri’de Kamusal Alan Değişimi: Kayseri Park”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2007/2, Kayseri.

Bildiri

1. **Sönmez,F.**, “Organic Architecture: Cases of the Turkish Architects”, Uluslararası Ekolojik Mimarlık ve Planlama Sempozyumu. Mimarlar Odası Antalya Şubesi, 22–25 Ekim 2009, Antalya.
2. **Sönmez,F.**, “Öznenin Tarihi Mekândaki Aktif Olamayan Rolü: Kayseri Kapalı Çarşı”, “Tarihsel Alanda Tasarım Dili” konulu, V. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 2-3 Nisan 2009, Edirne.
3. **Sönmez,F.**, Kıdık, A., “Erken Cumhuriyet’ten Günümüze Kayseri’de Su ve Altyapı Sistemlerinin Gelişimi”, “Su ve Mimarlık” konulu, IV. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 10-11 Nisan 2008, Edirne.

4. **Sönmez, F.**, Tozoğlu, A.E., “Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Tarihi Yazımı Problemi Çerçevesinde Eldem Mimarlığının ve Yazınının Yorumlanması: Bir Modern Mimar Bireyin Yeniden Kurgulanması Denemesi”, Mimar Sinan Üniversitesi, Sedat Hakkı Eldem Sempozyumu, 20- 21 Kasım 2008, İstanbul.
5. **Sönmez,F.**, “Strüktür-Malzeme–Biçim Birliği Üzerine Gelişen Mimari Tasarım”, Çatıder, 4. Ulusal Çatı ve Cephe Kaplamalarında Çağdaş Malzeme ve Teknolojiler Sempozyumu, 13 – 14 Ekim 2008, İstanbul.
6. **Sönmez,F.**, “Kayseri’de 18.Yüzyılda Bir Sadrazam Hanı: Vezirhanı”, "Hanlar ve Kervansaraylar Geleneksel ve Modern Mimaride Taş” konulu Uluslararası Sempozyum, 29- 30 Kasım 2007, Antalya.
7. **Sönmez,F.**, “İnşa edilen Kimlik Düşü”, ODTÜ, Doktora Araştırmaları Sempozyumu, Mekânlar / Zamanlar / İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimarlık Tarihi. 24- 25 Aralık 2007, Ankara.